

Универзитет „Гоце Делчев“-Штип, Правен факултет, Центар за правно
политички истражувања, Штип, Македонија

Државен Универзитет во Воронеж, Правен факултет,
Воронеж, Русија

Универзитет во Лиеж, Факултет за право, политички науки и криминологија,
Лиеж, Белгија



ВТОРА МЕЃУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА

**ОПШТЕСТВЕНИТЕ ПРОМЕНИ ВО
ГЛОБАЛНИОТ СВЕТ**

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ

Center for legal and Political Research

Штип, 2015

Second International Scientific Conference: SOCIAL CHANGE IN THE GLOBAL WORLD
© 2015 Copyright Goce Delcev University in Shtip, Republic of Macedonia. Address: Goce Delcev University, Shtip, Faculty of Law, ul. Krste Musirkov bb, PO box 201, 2000, Shtip, R. Macedonia. www.ugd.edu.mk; www.clpmk.org.

Печати / Print 2-ри Август- Штип / 2- ri Avgust- Shtip

Графичка подготовка – Центар за Правно- политички истражувања

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

3(062)

МЕЃУНАРОДНА научна конференција (2 ; 2015 ; Штип)

Општествените промени во глобалниот свет : зборник на трудови /
Втора меѓународна научна конференција, Штип, 2015. - Штип :
Универзитет "Гоце Делчев", 2015. - 1336 стр. ; 24 см

Текст на повеќе јазици. - Фусноти кон текстот. - Библиографија кон
трудите

ISBN 978-608-244-267-9

а) Општествени науки - Зборници

COBISS.MK-ID 100106506

Goce Delcev University in Shtip, Faculty of Law, Center for Legal and Political
Research, Shtip, Macedonia

State University of Voronezh, Faculty of Law, Voronezh, Russia

University of Liege, Faculty of Law, Political Science and Criminology, Liege,
Belgium



SECOND INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

**SOCIAL CHANGE IN THE GLOBAL
WORLD**

PROCEEDINGS

Center for legal and Political Research

Shtip, 2015

Университет им. Гоце Делчева, Юридический факультет, Центр правовых и
политических исследований (Штип, Македония)
Воронежский государственный университет, Юридический факультет
(Воронеж, Россия)
Льежский университет, Факультет права, политологии и криминологии (Льеж,
Бельгия)



ВТОРАЯ МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ

**СОЦИАЛЬНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В
ГЛОБАЛЬНОМ МИРЕ**

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ

Center for legal and Political Research

Штип, 2015

Организациски комитет / Organizational Committee / Организационный комитет конференции

Strashko Stojanovski PhD, Faculty of Law, Goce Delcev University in Shtip, Macedonia, strasko.stojanovski@ugd.edu.mk

Jovan Ananiev PhD, Faculty of Law, University "Goce Delcev"- Shtip, Macedonia, jovan.ananiev@ugd.edu.mk

Kristina Misheva PhD, Faculty of Law, Goce Delcev University in Shtip, Macedonia, kristina.miseva@ugd.edu.mk

Marija Ampovska PhD, Faculty of Law, Goce Delcev University in Shtip, Macedonia, marija.radevska@ugd.edu.mk

Natalia Vladimirovna Butusova PhD, Faculty of Law, Voronezh State University, Russia, butusova@law.vsu.ru

Nives Mazur Kumrić PhD, Faculty of Law, Political Science and Criminology, University of Liège, Belgium, nives.mazurkumric@ulg.ac.be

Програмски комитет / Program Committee / Программный комитет конференции

Adoyi Onoja PhD, Nassarawa State University, Keffi, Nigeria, onojaa@yahoo.com

Afet Mamuti PhD, Faculty of Law, State University of Tetovo, Macedonia, afet.mamuti@unite.edu.mk

Agim Nuhiu PhD, Faculty of Law, State University of Tetovo, Macedonia, agim.nuhiu@unite.edu.mk

Agor Sarkisyan PhD, University of Svishtov, Bulgaria, agop@uni-svishtov.bg

Alenka Verbole PhD, currently- OSCE Mission in Tirana, University of Ljubljana, Slovenia, alenka.verbole@osce.org

Altin Shegani PhD, Faculty of Law, University of Tirana, Albania, altin_shegani@yahoo.com

Ana Nikodinovska Krstevska PhD, Faculty of Law, Goce Delcev University in Shtip, Macedonia, ana.nikodinovska@ugd.edu.mk

Anastasia Bermúdez Torres PhD, Faculty of Law, Political Science and Criminology, University of Liege, Belgium, abermudez@ulg.ac.be

Andon Majhoshev PhD, Faculty of Law, Goce Delcev University in Shtip, Macedonia, andon.majhosev@ugd.edu.mk

Bekim Beliqi PhD, University of Prishtina, Department of Political Science, Kosovo, bekim.baliqui@gmail.com

Belul Beqaj PhD, University of Business and Technology, Department of Political Science, Prishtina, Kosovo, belul.beqaj@gmail.com

Borka Tushevska PhD, Faculty of Law, Goce Delcev University in Shtip, Macedonia,
borka.tusevska@ugd.edu.mk

Elena Ivanovna Nosreva PhD, Faculty of Law, Voronezh State University, Russia,
elena@nosyreva.vrn.ru

Gabriela Belova PhD, Faculty of Law, University "Neofit Rilski", Blagoevgrad, Bulgaria,
gbelova@hotmail.com

Gemma Andreone PhD, Institute for International Legal Studies of the Italian National Research Council (ISGI - CNR), Italy, gemma.andreone@gmail.com

Haluk Aydin PhD, Faculty of Arts and Sciences, Balıkesir University, Balıkesir, Turkey,
aydinhaluk@hotmail.com

Ivana Bajakić PhD, Department of Economic Sciences, Faculty of Law, Zagreb, Croatia,
ivana.bajakic@pravo.hr

Kristina Misheva PhD, Faculty of Law, Goce Delcev University in Shtip, Macedonia,
kristina.miseva@ugd.edu.mk

Kristine Whitable PhD, Faculty of Law, Goce Delcev University in Shtip, Macedonia,
kristine.whitable@ugd.edu.mk

Jadranka Denkova PhD, Faculty of Law, Goce Delcev University in Shtip, Macedonia,
jadranka.denkova@ugd.edu.mk

James C. Helfrich PhD, Global Scholars, Liberty University, Colorado, USA,
jchelfrich@aol.com

Jovan Ananiev PhD, Faculty of Law, University "Goce Delcev"- Shtip, Macedonia,
jovan.ananiev@ugd.edu.mk

Jusuf Zejneli PhD, Faculty of Law, State University of Tetovo, Macedonia,
jusuf.zejneli@unite.edu.mk

Maciej Czerwinski PhD, Institute of Slavic Philology, Jagiellonian University, Krakow, Poland, maciej.czerwinski@uj.edu.pl

Marieta Olaru PhD, Doctoral School in Business Administration, Research Center for Business Administration, Department of Business, Consumer Sciences and Quality Management, The Bucharest University of Economic Studies, Romania,
olaru.marieta@gmail.com

Marija Ignjatovic PhD, Faculty of Law, University of Nis, Serbia,
marija@prafak.prafak.ni.ac.rs

Marina Valentinovna Sencova (Karaseva) PhD, Faculty of Law, Voronezh State University, Russia, smv@law.vsu.ru

Mato Brautović PhD, University of Dubrovnik, Croatia, mbraut@unidu.hr

Migena Leskoviku PhD, Law Faculty, European University of Tirana, Albania,
migena.leskoviku@gmail.com

Natalia Vladimirovna Butusova PhD, Faculty of Law, Voronezh State University, Russia,
butusova@law.vsu.ru

Naser Ademi PhD, Faculty of Law, State University of Tetovo, Macedonia ,
dr.naserademi@gmail.com

Nives Mazur Kumrić PhD, Faculty of Law, Political Science and Criminology, University of Liège, Belgium, nives.mazurkumric@ulg.ac.be

Olga Koshevaliska PhD, University “Goce Delcev”- Shtip, Faculty of Law, Macedonia, olga.kosevaliska@ugd.edu.mk

Patrick Wautelet PhD, Faculty of Law, Political Science and Criminology, University of Liège, Belgium, patrick.wautelet@ulg.ac.be

Recai Aydin PhD, Associate Professor, Vice Rector of International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina, raydin77027@yahoo.com

Ruzica Simic Banovic, PhD in Economics, Senior Assistant - Lecturer, Faculty of Law, University of Zagreb, Croatia, ruzica.simic@pravo.hr

Senada Sabic Selo PhD, Institute for International Relations, Zagreb, Croatia, senada@irmo.hr

Silviu G. Totelecan PhD, Cluj-Napoca Branch of Romanian Academy, Socio-Human Research Department of "G. Baritiu" History Institute, Romania, silviu.totelecan@gmail.com

Slavejko Sasajkovski PhD, Institute for Sociological, Political and Legal Research, University “St. Cyril and Methodius”, Skopje, Macedonia, bilbilef@ispki.ukim.edu.mk

Strahinja Miljkovića PhD, Faculty of Law, Mitrovica, strahinja.miljkovic@pr.ac.rs

Strashko Stojanovski PhD, Faculty of Law, Goce Delcev University in Shtip, Macedonia, strasko.stojanovski@ugd.edu.mk

Suzana Dzamtoska Zdravkovska PhD, Faculty of Law, Goce Delcev University in Shtip, Macedonia, suzana.dzamtoska@ugd.edu.mk

Tamara Perisin, MJur (Oxon) PhD, Department of European Public Law - Jean Monnet, University of Zagreb - Faculty of Law, Croatia, tamara.perisin@pravo.hr

Tatjana Petrovna Suspiciina PhD, Moscow Law Academy, Moscow, Russia

Tunjica Petrašević PhD, Faculty of Law, University of Osijek, Croatia, tpetrase@pravos.hr

Yuriy Nikolaevich Starilov PhD, Faculty of Law, Voronezh State University, Russia, juristar@vmail.ru

Wouter Van Dooren PhD, Public Administration and Management, University of Antwerp, Belgium, wouter.vandooren@uantwerpen.be

Zoran Tomic PhD, University of Mostar, Bosnia and Herzegovina, zoran.tomic@sve-mo.ba

Содержина / Table of Contents

LAW.....	19
-----------------	-----------

ФАКТОРЫ ИЗМЕНЕНИЙ КОНСТИТУЦИЙ

Светлана Шуляпина.....	21
-------------------------------	-----------

СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ КОНСТИТУЦИОННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ И РАЗРЕШЕНИЯ КОЛЛИЗИЙ В РОССИИ И ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

Инна Стародубцева	31
--------------------------------	-----------

ГУСУДАРСТВЕННАЯ НАЦИОНАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ: ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Тамара Владимировна Заметина.....	55
--	-----------

THE MEDIATION IN DOMESTIC VIOLENCE CASES IN POLAND

Barbara J. Pawlak	67
--------------------------------	-----------

EMPHYTEUSIS IN THE ROMAN LAW

Marija Ignjatović	77
--------------------------------	-----------

ЮВЕНАЛЬНАЯ ЮСТИЦИЯ В РОССИИ: ПРОБЛЕМЫ СТАНОВЛЕНИЯ

Вячеслав Просвирнин	85
----------------------------------	-----------

ASSESSMENT OF EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEDURE

Saša Knežević	101
----------------------------	------------

СЛОБОДНОТО СУДСКО УВЕРУВАЊЕ И ИНДИВИДУАЛИЗАЦИЈАТА НА САНКЦИИТЕ ВО СВЕТЛИНАТА НА ЗАКОНСКИТЕ РЕШЕНИЈА ЗА ВОЕДНАЧУВАЊЕ НА КАЗНЕНАТА ПОЛИТИКА

Гордана Бужаровска – Лажетик, Олга Кошевалиска, Лазар Нанев	117
--	------------

ILLEGAL EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Ivan Ilic	149
------------------------	------------

ВОВЕДУВАЊЕТО НА ПОРОТА ВО КАЗНЕНОТО ЗАКОНОДАВСТВО НА
РМ - ПОСЛЕДЕН ЧЕКОР ВО ЗАОКРУЖУВАЊЕ НА АКУЗАТОРНИОТ
ПРОЦЕСЕН СИСТЕМ

Нада Донева, Елена Максимова 157

НАЈНОВИТЕ КОНТРОЛНИ МЕХАНИЗМИ ЗА КАЗНЕНО - ПРАВНА
ЗАШТИТА НА ЈАВНИТЕ НАБАВКИ ВО Р. МАКЕДОНИЈА ВО ФУНКЦИЈА
НА СПРЕЧУВАЊЕ ОД ЗЛОУПОТРЕБИ НА ЈАВНИТЕ ФИНАНСИИ

Александра Ангеловска, Данче Николовска Вратевска 187

СТАНОВЛЕНИЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О ЗАЩИТИТЕЛЬНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ В ТРУДАХ РУССКИХ
УЧЕНЫХ

Георгий Ильич Сибирцев 205

RIGHTS OF VICTIMS OF HATE CRIMES

Besa Arifi 217

TORTURE AND CRIMINAL-LAW PROTECTION OF THE HUMAN PERSON
IN SOME OF THE WESTERN BALKAN COUNTRIES

Etlon Peppo 231

ACTUAL ISSUES OF THE SUCCESSION LAW REFORM IN THE REPUBLIC
OF SERBIA

Novak Krstić 245

КАУЗАЛИТЕТ ВО РАМКИ НА ГРАЃАНСКО-ПРАВНАТА ОДГОВОРНОСТ
ЗА НУКЛЕАРНА ШТЕТА

Марија Амповска 265

ЗНАЧЕЊЕТО НА ЖИВЕЕЊЕТО ВО ТРАЈНА ЗАЕДНИЦА ВО ОДНОС НА
ЗАКОНСКОТО НАСЛЕДУВАЊЕ

Ристо Илиоски 283

СРАВНИТЕЛНО-ПРАВОВОЈ АНАЛИЗ ЗАКОНОДАТЕЛСТВА О
ГРАЖДАНСТВЕ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И РЕСПУБЛИКИ
МАКЕДОНИЈА

Вера Бабурина 297

ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЕ И ОХРАНА ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ КАК ОБЪЕКТ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ	
Екатерина Маркина	315
ТРЕТМАНОТ НА ИНТЕЛЕКТУАЛНАТА СОПСТВЕНОСТ ВО МЕЃУНАРОДНИТЕ И ЕВРОПСКИТЕ ИНСТРУМЕНТИ ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА	
Јелена Ристиќ	327
ПОСТАПКА ЗА ПРИЗНАВАЊЕ НА ПРАВОТО НА ПАТЕНТ	
Дарко Јанкуловски	347
DIVORCE BY MUTUAL CONSENT	
Tanja Kitanović	363
THE CONTRACTED PROPERTY REGIME OF THE SPOUSES - COMPARATIVE OVERVIEW	
Emine Zendeli, Nagip Zendeli	377
ROLE OF STOCK EXCHANGE AND SECURITIES IN ACTIVITY OF LISTED JOINT STOCK COMPANIES	
Edi Spaho	395
IMPORTANCE OF SOCIAL-POLITICAL TAX PRINCIPLES IN REGARDS TO PERSONAL INCOME TAXATION	
Emina Jerković	409
THE REGIME FOR FLAG STATE RESPONSIBILITY IN INTERNATIONAL SHIPPING LAW	
Borka Tushevska	427
ENTREPRENEURIAL CAPITALISM IN SOUTHEASTERN EUROPE: IS THERE A PROGRESS?	
Ružica Šimić Banović	451

POSSIBLE SOLUTIONS FOR RESOLUTION OF DISPUTES FOR KNOW-HOW
AGREEMENTS FROM THE ASPECT OF THE PROVISIONS CONTAINED
WITHIN THE MACEDONIAN AND EUROPEAN UNION LEGISLATION

Suzana Nashkova 475

POLITICS.....491

САМОЗАШТИТАТА ВО МАКЕДОНСКОТО ОПШТЕСТВО ОД ВРЕМЕТО
НА СОЦИЈАЛИЗМОТ ДО ДЕНЕС

Драган Веселинов 493

ORGANIZATION AND STRUCTURE OF THE POLICE

Kostadina Klechkaroska 505

ИЛЕГАЛНАТА МИГРАЦИЈА КАКО ПРАШАЊЕ ПО БЕЗБЕДНОСТА

Фелимена Лазаревска, Стефанија Агрова, Тања Јовановска 523

НЕКОИ ПРЕДИЗВИЦИ НА МЕЃУЕТНИЧКАТА ИНТЕГРАЦИЈА ВО
ОБРАЗОВАНИЕТО ВО МАКЕДОНИЈА

Бужар Адили..... 537

RISKS AND POSSIBILITIES OF FEDERALISM IN THE CONDITIONS OF
GLOBALIZATION

Victoria Chernikova 553

COSMOPOLITAN DISSONANCE AND GLOBAL JUSTICE

Marin Beroš 563

СОВРЕМЕННЫЙ ГЛОБАЛЬНЫЙ КОНФЛИКТ: ПРОБЛЕМА
ИДЕНТИФИКАЦИИ

Александра Викторовна Глухова 577

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ТЕОЛОГИЯ В ИДЕОЛОГИЧЕСКИХ ЭЛЕМЕНТАХ
СОВРЕМЕННОЙ ПРАВОВОЙ СРЕДЫ

Сергей Хорунжий 597

THE INFLUENCE OF ASSESION TO THE EU INTERNAL MARKET ON THE SOCIAL MODEL	
Valbona Nano	619
THE EUROPEAN UNION AS A GLOBAL ACTOR PRESENTED THROUGH ITS FOREIGN POLICY	
Elena Tilovska-Kecedzi	631
THE IMPACT OF THE NEW TECHNOLOGIES ON THE INTERNATIONAL RELATIONS	
Dejan Marolov	639
ВЛИЈАНИЕТО НА ОРГАНИТЕ НА ДРЖАВНАТА ВЛАСТ ВРЗ ДОНЕСУВАЊЕТО НА НАДВОРЕШНО - ПОЛИТИЧКИТЕ ОДЛУКИ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	
Халим Бајрактари, Љуљим Фариџи	645
ФИКЦИЈАТА НА ОБЈЕКТИВНИТЕ КРИТЕРИУМИ ПРОТИВ ПРАВОТО НА САМООПРЕДЕЛУВАЊЕ: ПРИМЕРОТ НА МАКЕДОНСКОТО МАЏИНСТВО ВО БУГАРИЈА	
Стојко Стојков	659
GROWING IMPORTANCE OF THE CHARTER OF FUNDAMENTAL RIGHTS OF THE EUROPEAN UNION IN SAFEGUARDING HUMAN RIGHTS	
Zaneta Poposka	677
РЕАЛИЗАЦИЈА МЕЖДУНАРОДНОГО ГУМАНИТАНОГО ПРАВА В КАНАДЕ	
Павел Владимирович Донцов	691
THE POLITICAL PARTIES PROGRAMS AND THEIR STRUCTURE IN REGARDS TO EFFORTS FOR DEVELOPMENT OF MULTI-ETHNIC SOCIETY IN MACEDONIA	
Natalija Shikova	697
CRISIS AND CHALLENGES OF THE MACEDONIAN ASSEMBLY 1991-2014	
Goran Shibakovski, Daniela Koteska Lozoska	719

ТРАНСПАРЕТНОСТ НА ФИНАНСИРАЊЕТО НА ПОЛИТИЧКИТЕ ПАРТИИ И ИЗБОРНИТЕ КАМПАЊИ	
Ирена Поповска	727
ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ИДЕОЛОГИИ В ПЕРИОД СОЦИАЛНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ: ОПИТ РОССИИ	
Николай Баранов	751
ПАРЛАМЕНТОТ - ПРЕТСТАВНИЧКИ ОРГАН НА ГРАЃАНИТЕ ИЛИ НА ПОЛИТИЧКИТЕ ПАРТИИ	
Снежана Гушева	777
TURKEY AFTER THE ELECTIONS: A PYRRHIC VICTORY?	
Zeuner Kaça	795
ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА СОЗДАНИЯ ПОЛОЖИТЕЛЬНОГО ИМИДЖА ПРЕЗИДЕНТА РФ	
Мария Лапыгина	807
ВЛИЈАНИЕТО НА ИЗБОРНИТЕ ПРАВИЛА ВРЗ ПРЕТСТАВЕНОСТА НА МАЏИЦИНСТВОТА ВО СОБРАНИЕТО НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	
Никола Амбарков	815
ЈАВНА АДМИНИСТРАЦИЈА И ЈАВНА ПОЛИТИКА – ДИХОТОМИЈА VIS- À-VIS ЗАЕМНА КОМПЛЕМЕНТАРНОСТ	
Дејан Витански	831
THE EMPLOYMENT PROCESS IN TOURIST COMPANIES AS A CONDITION FOR THEIR ENTREPRENEURIAL ADVANCE	
Zlatko Jakovlev, Mimoza Serafimova, Cane Koteski	841
ПРОБЛЕМЫ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ	
Наталья Симонова	857
ENTREPRENEURIAL ADVANCEMENT OF WOMEN IN TOURISM: THE CASE OF MACEDONIA	
Mimoza Serafimova, Biljana Petrevska	863

ВИДОВИ И ТИПОВИ НА МЕНАЦЕРИ

Војо Беловски 877

SOCIETY.....889

ГРАЃАНСКОТО ОПШТЕСТВО ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Виолета Ничева Тиквешанска 891

THE CIVIL PERSPECTIVE ON THE METHOD OF PREVENTION OF
CORRUPTION

Сане Т. Мојаноски 901

ГРАЃАНСКАТА ПАРТИЦИПАТИВНОСТ ВО ПРОЦЕСОТ НА
ДОНЕСУВАЊЕ НА ОДЛУКИ ВО ЕДИНИЦИТЕ НА ЛОКАЛНАТА
САМОУПРАВА ВО Р. МАКЕДОНИЈА

Страшко Стојановски, Јован Ананиев..... 917

ГЕНДЕРНЫЕ РОЛИ, СОЦИАЛЬНЫЕ СТЕРЕОТИПЫ И ВЕЧНЫЙ
КОНФЛИКТ В РОМАНЕ МАРЕ КАНДРЕ «ЖЕНЧИНА И ДОКТОР ДРЕЙФ»

О.В. Тихонова 933

ON THE FORMATION OF A EUROPEAN IDENTITY

Dmitriy Galushko 937

ПАТОПИСЕЦОТ ПОМЕЃУ ЗАПАДНАТА И ИСТОЧНОЕВРОПСКАТА
КУЛТУРА: ЕМОЦИОНАЛНИОТ ДИСКУРС ВО СОВРЕМЕНИОТ
ПАТОПИС НА ПЕТЕР ХАНДКЕ

Милица Денковска 943

РЕЛАЦИЈАТА ИСТОК-ЗАПАД (ОРИЕНТАЛИЗАМ-БАЛКАНИЗАМ) ВО
ЕДНА СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ДРАМА

Милена Ристова-Михајловска 955

NATIONAL FUTURISM AND INVENTED TRADITIONS OF CHUVASH
IDENTITY

Maksym W. Kyrchanoff (Kärçansen Maksămĕ)..... 965

IDENTITIES, CULTURAL DIVERSITY AND BOUNDARIES IN POSTSOVIET COUNTRIES (CASES OF MOLDOVA AND RUSSIA)

Olga Sidenko, Darya Scheglova 981

МАКЕДОНАКИОТ НАЦИОНАЛЕН ИДЕНТИТЕТ ВО ПРЕГРАТКА НА ЕВРОПСКИОТ КОЛЕКТИВЕН ИДЕНТИТЕТ

Анита Димитријовска Јанкуловска 997

СПОРОТ ЗА ИМЕТО МЕЃУ МАКЕДОНИЈА И ГРЦИЈА: МАКЕДОНСКИОТ ИДЕНТИТЕТ И УПОТРЕБАТА НА ТЕРМИНОТ „МАКЕДОНЕЦ“ ВО ДЕЛОТ НА МАКЕДОНИЈА ПОД ГРЦИЈА

Димитар Љоровски, Страшко Стојановски, Магдалена Николова.....1005

ФАЛШИВОЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ОБ «АМЕРИКАНСКОЙ МЕЧТЕ» В АМЕРИКАНСКОЙ КУЛЬТУРЕ ИММИГРАНТОВ

Сафаа Рабееах1025

Е-ПРЕТПРИЕМНИШТВОТО КАКО МОЖНОСТ ЗА НАМАЛУВАЊЕ НА НАУЧНАТА МИГРАЦИЈА ОД РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Татјана Петковска Мирчевска, Наташа Данилоска, Диана Бошковска, Зоран Јаневски.....1035

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ВЛАСТИ И МЕСТНЫХ ЭТНИЧЕСКИХ И КОНФЕССИОНАЛЬНЫХ СООБЩЕСТВ КАК УСЛОВИЕ И ГАРАНТИЯ НОРМАЛЬНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ МИГРАНТОВ

Михаил Глебович Федоров1049

THE RELATIONSHIP OF GLOBALIZATION AND ISLAMIC RELIGION IN THE PROCESS OF GLOBALIZATION

Фатмир Заими1061

THE NEW ROLE OF CULTURE, HISTORY AND ARCHAEOLOGY IN THE GLOBALISED WORLD OF PERCEPTIONS

Ljuben Tevdovski1073

GLOBALIZATION AND ITS IMPACT ON THE CONTEMPORARY SOCIETY

Xhemail Limani1087

MORAL HAZARD AND GLOBAL FINANCIAL CRISIS IN 2008	
Slavejko Sasajkovski, Ljubica Micanovska	1099
ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМАНОМИИ И ОТЧУЖДЕНИЯ В НАУЧНОМ ПРОСТРАНСТВЕ СОЦИОЛОГИИ РЕЛИГИИ	
Карина Ивановна Политкина, Светлана Викторовна Ануфриенко	1113
INTERNET AS AN IMPETUS FOR SOCIAL CHANGE	
Ljupcho Cvetkovski	1121
СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКЕ В СТРАНАХ СОДРУЖЕСТВА НЕЗАВИСИМЫХ ГОСУДАРСТВ	
Татьяна Шелудякова	1133
СЕМЕЙСТВОТО И СЕМЕЈНИТЕ ВРЕДНОСТИ ВО СОВРЕМЕНАТА МАКЕДОНСКА КНИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦА И МЛАДИ	
Јованка Денкова	1143
ВЛИЈАНИЕТО НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА ВРЗ МАКЕДОНСКОТО СЕМЕЙСТВО	
Македонка Радуловиќ	1161
СЕМЕЙСТВОТО И СЕМЕЈНИТЕ ВРЕДНОСТИ ВО ГЛОБАЛНИОТ СВЕТ	
Тања Јовановска	1171
ПОЈАВАТА НА БЕЗДОМНИШТВО: ОСВРТ КОН РАБОТАТА НА ПУНКТОТ ЗА БЕЗДОМНИЦИ ВО МОМИН ПОТОК ЗА ПЕРИОД ЈУЛИ – ДЕКЕМВРИ 2014	
Драгана Лазаревска	1181
КУЛТУРНАТА МАРГИНАЛИЗАЦИЈА НА ЖЕНИТЕ ДЕТЕРМИНИРАНА ОД АНДРОЦЕНТРИЗМОТ	
Гзим Цамбази	1199
ИЗОБРАЖЕНИЕ БЫТА ДЕРЕВНИ В ПОВЕСТИ А. ВАРЛАМОВА «ДОМ В ДЕРЕВНЕ	
Татьяна Анатольевна Тернова	1209

КОГА ИДЕОЛОГИЈАТА ЈА ЗАМЕНУВА РЕЛИГИЈАТА – СУДИРИТЕ СЕ
ВО ЕКСПАНЗИЈА

Марија Емилија Кукубајска1213

MEDIA AND COMUNICATION.....1229

AUDIOVISUAL MEDIA MARKET IN ALBANIA: THE TRANSITION TO
DIGITAL BROADCASTING - THE LEGAL FRAMEWORK AND
CHALLENGES

Endira Bushati1231

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ИНСТИТУТЫ В ИНФОРМАЦИОННОМ
ОБЩЕСТВЕ

Юрий Просвирнин1243

NEW MEDIA – OPORTUNITIES AND CHALLENGES OF MODERN
BUSINESS ORGANIZATION MANAGEMENT

Yanica Petkova Dimitrova1265

МЕДИУМИТЕ И ГОВОРОТ НА ОМРАЗА: ПРИМЕРИ ОД ПРАКТИКАТА ВО
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Сузана Цамтоска-Здравковска, Андон Мајхошев, Јадранка Денкова...1277

ЈАЗИЧНИТЕ ОСОБЕНОСТИ НА НОВИНАРСКИТЕ ТЕКСТОВИ КОИ ГИ
ТРЕТИРААТ ЕВРОАТЛАНСКИТЕ ИНТЕГРАЦИИ

Светлана Јакимовска1297

ЈАЗИЦИТЕ- МОСТОВИ И СИДОВИ ВО КОМУНИКАЦИЈАТА

Драгана Кузмановска, Биљана Иванова, Снежана Кирова1311

ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF THE
INFORMATION SOCIETY IN WORKS BY Y. MASUDA, M. CASTELLS, W. G.
MARTIN

Anastasia Vasiliyevna Petukhova, Svetlana Krepyшева.....1317

DEMETROPOLIZATION OF CULTURE IN THE PRINT MEDIA IN
MACEDONIA

Andon Majhoshev, Suzana Dzamtoska-Zdravkovska1325

SOCIETY

РАЗВОЈОТ НА ГРАЃАНСКОТО ОПШТЕСТВО ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА: ФИНАНСИРАЊЕТО НА ГРАЃАНСКИОТ СЕКТОР ОД ОПШТИНСКИТЕ БУЏЕТИ

Виолета Ничева Тиквешанска,
М-р на Правни науки, Македонија
е-маил: violetanicheva@gmail.com

Апстракт

Во Република Македонија граѓанскиот сектор игра голема улога во развојот на демократското општество како на национално така и на локално ниво. Во Република Македонија здружувањето на граѓаните за постигнување на одредени цели не е новина, туку напротив, претставува позитивна алатка за унапредување на општеството пред и после осамостојувањето на државата. Во неколку истражувања за граѓанскиот сектор на Балканот, каде влегува и Македонија, е утврдено дека негова значајна слаба страна е нестабилната финансиска одржливост. Можностите за искористување на локалните фондови се чекор напред кон финансиски стабилни и донаторски независни организации. Локалните власти, запознати со овој индикатор, се поставуваат во улога на партнери и поддржувачи на граѓанските организации во заедниците, но начинот на кој тоа се реализира зависи од неколку фактори. Општините во своите годишни буџети планираат средства наменети за поддршка на локални здруженија и фондации со посебна ставка од општинскиот буџет наречена „Трансфер до НВО“ и висината на средствата е различна. Планирањето, условите за распределба и користење на средствата на локално ниво се усвојуваат преку Советите на општините, а истите се уредуваат со годишни планови и програми. Овој труд, преку истражување на финансиските и буџетските практики на општините за алокација на средства од буџетите за поддршка на граѓански организации, покажува како придонесуваат кон развојот на граѓанскиот сектор и препораки како да се развијат механизми за транспарентно и отчетно распределување на средствата.

Клучни зборови: *здруженија, фондации, граѓански организации, граѓански сектор, граѓанско општество, непрофитност, донатори, финансирање.*

THE DEVELOPMENT OF THE CIVIL SOCIETY IN THE REPUBLIK OF MACEDONIA: FINANCING THE CIVIL SECTOR FROM MUNICIPAL BUDGETS

Violeta Nicheva Tikveshanska

MSc, Faculty of Law, Macedonia

e-mail: violetanicheva@gmail.com

Abstract

The civil sector plays a big role in the process of developing democratic society in the Republic of Macedonia, on local and national level. Citizens association in Macedonia, for achieving specific goals is not news, but quite opposite, it represents a positive tool for society development in the period of before and after the independence of the country. In several research papers about the civil sector on the Balkans, including Macedonia, it is determined that its most common weakness is the financial instability. The opportunities of using local funds are step forward financially strong and donor independent organizations. Local authorities, aware of this indicator are positioned in the role of partners and supporters of the civil organizations in the communities, however, the process of this support depends on several factors. In their annual budget plan in the budget item "Transfer to NGO", Local governments allocate funds aimed for support of local civic organizations. In each municipality, the total amount of this budget item is different. The process of planning, the terms of allocation and usage of this funds are managed on local level by the City Councils, and they are developed with annual action plans and programs. This paper presents how the local authorities contribute towards civil sector development through researching the financial and budget practices of municipalities for funds allocation to civil organizations; and also presenting recommendations for creating mechanisms for transparent and accountable funds distribution.

Keywords: *associations, foundations, civil organizations, civil sector, civil society, nonprofit, donors, financing.*

Вовед

Според Правилникот за класификација на расходите на Единиците на локалната самоуправа, бр. 07-2064/1, е воведена ставката 463 – Трансфер до невладини организации во општинските буџети. Со воведувањето на оваа ставка, локалните власти можат да трансферираат средства до здруженија и фондации поддржувајќи различни активности на здруженијата и фондациите со цел да се подобри квалитетот на живеење во заедниците и воедно да се поддржат здруженијата и фондациите во нивниот напор на самоодржливост. Оваа буџетска ставка, исто така, има за цел зајакнување на граѓанскиот сектор на локално ниво и остварување на долгорочни партнерства во заедницата помеѓу граѓанскиот сектор и локалните власти. Предмет на истражувањето се 10 општини во Република Македонија: Штип, Карбинци, Чешиново-Облешево, Кичево, Македонски Брод, Дебар, Струга, Битола, Могила и Новаци селектирани според географската позиција, етничката позадина и урбаната и руралната средина. Истражувањето е наменето да се претстави начинот на кој локалните власти ги распределуваат средствата од буџетската ставка 463 – Трансфер до НВО во периодот 2012 и 2013 година во сеопфатна анализа за начинот на алокација на граѓанските средства во 10 општини во Република Македонија. Од завршните сметки на општините се гледа колку од ставката било потрошено, споредено со првично планираното, во апсолутни бројки, но отсуствува информацијата на кого, колку, како и за кои активности се доделени средствата. Од завршните сметки на општините се гледа и дека општините имаат пракса овие средства да не ги доделат и да ги пренаменат во други ставки со ребаланс или покриваат трошоци кои не се предвидени, како што се: помош за лекување на индивидуалци, помош на лица погодени од елементарни непогоди и сл., за на крајот на годината да се утврди дека многу мал дел од средствата предвидени за здруженијата се потрошени за оваа намена. Во ниту една од овие општини не постои анализа дали, колку и како овие средства се доделуваат, како се трошат и како се известува за нив. Не постои анализа колку од овие средства се доделуваат на здруженијата, а колку на индивидуалци или неформални групи, како и за тоа колкав процент од буџетите на општините е наменет за здруженија, за какви активности и на кои здруженија, од ставката за трансфери до здруженијата. Општините немаат усвоено методологија за доделување на средства (освен Штип која не се применува), не постојат јасни правила, критериуми и механизми за доделување, трошење и известување за овие средства. Поради се помалиот број на донатори локалните извори за финансирање можат да бидат исклучително важни за одржливост на локалните здруженија. Во истражувањето за начинот на кој се распределуваат финансиските средства планирани за поддршка на локални граѓански организации се опфатени 10 општини во Република Македонија: Штип,

Карбинци, Чешиново-Облешево, Кичево, Македонски Брод, Дебар, Струга, Битола, Могила и општина Новаци. Истражувањето покажува колку средства се буџетирани во ставката за невладини организации, а колку се потрошени, и за да може да се види дали постои континуитет и пракса која се повторува и заради споредливост на податоци истражувањето го опфаќа временскиот период за 2012 и 2013 година.

Резултати од истражувањето

Општините во своите годишни буџети планираат средства наменети за поддршка на локални здруженија и фондации со посебна ставка од општинскиот буџет наречена „Трансфер до НВО“ и висината на средствата е различна. Планирањето, условите за распределба и користење на средствата на локално ниво се усвојуваат преку Советите на општините, а истите се уредуваат со годишни планови и програми.

График 1 Вкупна сума на финансиски средства, планирани за доделување на локални организации во 2012 и 2013 година

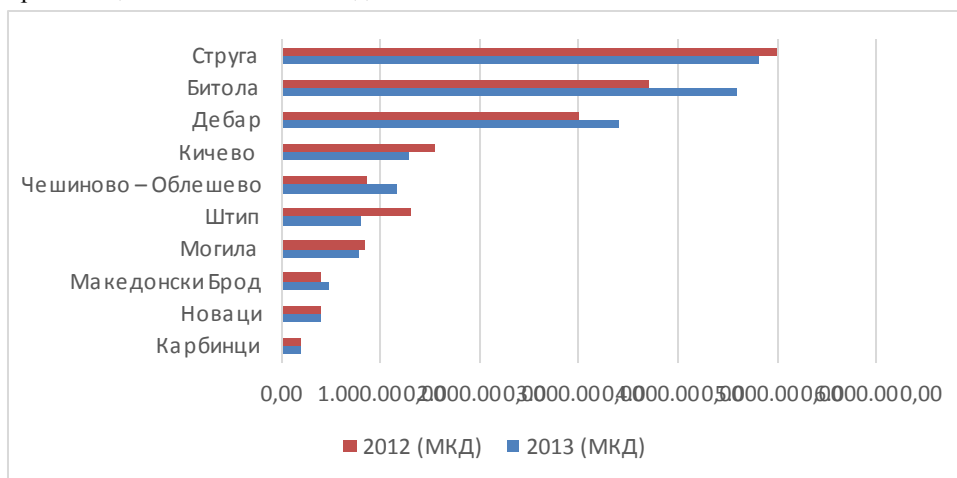
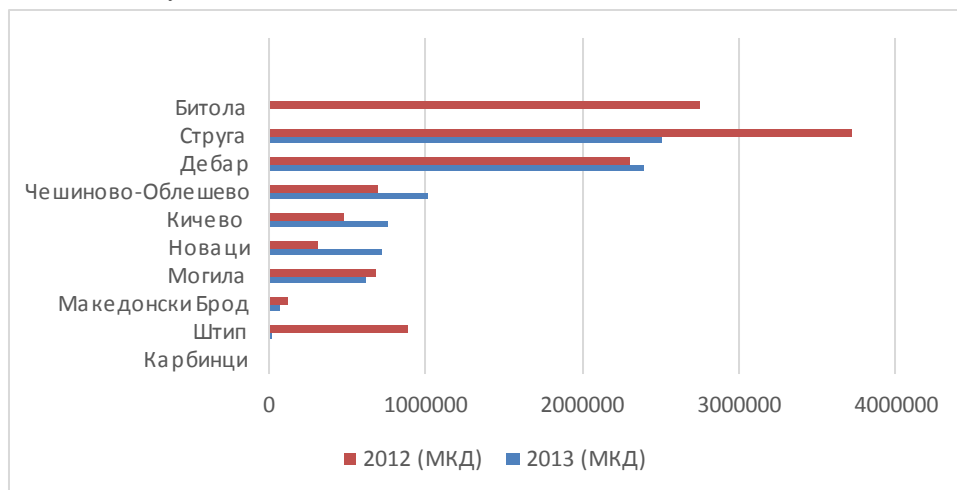


График 2 Вкупна сума на финансиски средства, доделени на локални организации од општинскиот буџет во 2012 и 2013 година



Табела 1 Начин на распределба на финансиски средства на граѓанските организации од општинскиот буџет

Ред.бр. No	Општина Municipality	Објавува јавен повик Announces public call	Критериуми за распределба Written criteria for allocation	Писмено известување Reporting by NGOs
1.	Штип	✓	✓	✓
2.	Карбинци	✓		✓
3.	Чешиново-Облешево	✓	✓	✓
4.	Кичево			
5.	Македонски Брод			
6.	Дебар		✓	
7.	Струга	✓	✓	✓
8.	Битола	✓	✓	✓
9.	Могила		✓	✓
10.	Новаци			✓

Анализа за финансиските и буџетските практики за распределба на средства за поддршка на здруженија и фондации од општинските буџети во 10 општини во Република Македонија

Во 10 општини (Штип, Карбинци, Чешиново-Облешево, Кичево, Македонски Брод, Дебар, Струга, Битола, Могила и Новаци) во Република Македонија се истражуваше на кој начин се врши распределбата на финансиските средства од општинските буџети наменети за граѓанските организации. Од претходно презентираниите податоци е видно дека сите општини кои беа предмет на истражување во своите годишни буџети планираат средства наменети за поддршка на локални граѓански организации во ставката „Трансфер до НВО“, она што е забележливо е дека општините не ги реализираат во целост овие средства. Со првиот ребаланс на буџетот, буџетската ставка, прва се намалува што укажува на тоа дека општините не ги перципираат приоритетно граѓанските организации и не ги унапредуваат партнерските односи. Податоците говорат и дека просекот на планираните и доделените финансиски средства во ставката „Трансфер до НВО“ е помал од 1% од вкупниот буџет на општината. Ако на ова го додадеме и податокот дека од ставката се финансирани спортски организации, тогаш се донесува заклучокот дека локалните власти не гледаат во граѓанскиот сектор сериозен партнер во процесот на унапредување на условите за живот како и значајни актери за развојот на заедницата. Намалувањето на ставката „Трансфер до НВО“ од општинските буџети во 2013 година, за разлика од 2012 година, го покажува игнорантскиот став на локалните власти кон граѓанскиот сектор, особено поради одржувањето на локалните избори во 2013 година каде што се променија членовите на Советите и градоначалниците во општините. Одлуката за намалување на ставката од страна на локалните власти покажува дека предизвиците на граѓанските организации да се наметнат како значајни, долгорочни партнери на властите во развојот демократско општество и унапредувањето на соработката, стануваат сè поголеми.

Од ставката „Трансфер до НВО“, локалните власти доделуваат грантови со просечна висина од 10.000,00 до 50.000,00 мкд. Овој податок јасно покажува дека поддршката која општините ја нудат на организациите е краткорочна, без стратешка цел за конструктивна и долгорочна соработка. Податоците кои се презентирани ја покажуваат насоката кон која треба да се одвива во иднина процесот на распределба на средства до граѓански организации од општинските буџети, а тоа е кон развивање на стратешко-плански пристап за унапредување на соработката помеѓу овие два сектора, како и воспоставување на двонасочна комуникација за заедничко унапредување на општеството.

Генерална хипотеза

➤ Единиците на локалната самоуправа преку финансиска поддршка придонесуваат во развојот на граѓанскиот сектор. Општините немаат усвоено методологија за доделување на средства, не постојат јасни правила, критериуми и механизми за доделување, трошење и известување за овие средства.

Утврдената генерална хипотеза каде стои дека Единиците на локалната самоуправа преку финансиска поддршка придонесуваат за развојот на граѓанскиот сектор е потврдена дека не е точна. Од презентираните податоци може да се утврди дека ставката „Трансфер до НВО“ од општинскиот буџет генерално не ја исполнува целта за унапредување на развојот на граѓанскиот сектор туку за краткорочна, делумна и не стратешка поддршка на локалните граѓански организации. Тврдењето дека локалните самоуправи немаат усвоено методологија за доделување на средства, не постојат јасни правила, критериуми и механизми за доделување, трошење и известување на овие средства е утврдено како точно. Ова тврдење генерално влијае и на транспарентноста на финансиската практика на локалните власти во целина.

Заклучок

Во неколку истражувања за граѓанскиот сектор на Балканот, каде влегува и Македонија, е утврдено дека негова значајна слаба страна е нестабилната финансиска одржливост. Здруженијата и фондациите најчесто ги користат изворите на финансирање како што се членарина, директни донации, донации во материјални добра и услуги, приходи од обезбедени услуги, приходи од продажба на материјални добра, грантови. Најчеста форма на финансирање на организациите во Република Македонија се грантовите. Донесувањето на новиот Закон за здруженија и фондации во 2010 година е секако позитивен чекор кон промовирањето на силен цивилен сектор во државата во насока на развивање на општество основано на демократски вредности. Со имплементирањето на новините од Законот за здруженија и фондации здруженијата и фондациите можат да реализираат таканаречени економски активности со што приходот од истите се употребуваат за различни оперативни или други трошоци поврзани со мисијата и програмата на организацијата. Законот, таков каков што е, со оваа можност значајно придонесува кон целта за развиен и финансиски одржлив граѓански сектор, но сепак со доследно усогласување со останатите финансиски закони во државата. Другата можност која ја нуди новиот закон е стекнувањето со таканаречениот статус на организации од јавен интерес. Оваа новина ги приближува организациите кон можноста за користење на средства од државниот или локални буџети. Финансиската поддршка на здруженијата и фондациите од државниот буџет се реализира на

неколку начини. Секоја година во буџетската ставка „463 – трансфери до невладини организации“ се планираат средства за поддршка на граѓанскиот сектор, со напомена дека од овие средства се поддржуваат и верските заедници, синдикатите и политичките партии.

На локално ниво со оваа ставка управуваат Локалните самоуправи, односно Советите на општините и градоначалниците. Со првиот ребаланс на буџетот во скоро сите општини, буџетската ставка, прва и драстично се намалува што укажува на тоа дека општините не ги перципираат приоритетно граѓанските организации и не ги унапредуваат партнерските односи. Податоците говорат и дека просекот на планираните и доделените финансиски средства во ставката „Трансфер до НВО“ е помал од 1% од вкупниот општински буџет. Ако на ова го додадеме и податокот дека од ставката се финансирани спортски организации, тогаш се донесува заклучокот дека локалните власти не гледаат во граѓанскиот сектор сериозен партнер во процесот на унапредување на условите за живот како и значајни актери за развојот на заедницата. Намалувањето на ставката „Трансфер до НВО“ од општинските буџети во 2013 година, за разлика од 2012 година, го покажува игнорантскиот став на локалните власти кон граѓанскиот сектор, особено поради одржувањето на локалните избори во 2013 година каде што се променија членовите на Советите и градоначалниците во општините. Одлуката за намалување на ставката од страна на локалните власти покажува дека предизвиците на граѓанските организации да се наметнат како значајни, долгорочни партнери на властите во развојот демократско општество и унапредувањето на соработката, стануваат сè поголеми.

Во некои општини е видно дека се реализираат позитивни чекори кон продлабочување на соработката помеѓу локалните власти и граѓанскиот сектор со што се појавуваат и првите нукулци на процесот на трансфер на надлежности од локалната самоуправа до граѓанска организација. Тврдењето дека локалните самоуправи немаат усвоено методологија за доделување на средства, не постојат јасни правила, критериуми и механизми за доделување, трошење и известување на овие средства е утврдено како точно. Ова тврдење генерално влијае и на транспарентноста на финансиската практика на локалните власти во целина.

Препораки

Граѓанските организации и локалните власти треба заеднички да работат во насока на унапредување на соработката која ќе доведе до долгорочни резултати за развој на демократско општество. Препораки кои се неопходни за подобрување на буџетските и финансиските практики за распределба на средства од општинските буџети до граѓанските здруженија се следниве:

- Зголемување на износот на буџетската ставка наменета за здруженија и фондации од општинските буџети со што ќе се продлабочи локалната соработка помеѓу локалните власти и граѓанскиот сектор.
- Реализирање на средби помеѓу претставници од локалната самоуправа и граѓанските организации во процесите на планирање на општинскиот буџет, особено во делот наменет за поддршка на граѓанските организации.
- Развивање на програма со детални насоки и дефинирани приоритети за финансиска поддршка на граѓанските организации од страна на општинските буџети.
- Планираниот буџет од ставката Трансфер до НВО од општинскиот буџет да се раздели од буџетот планиран за спортски активности, односно да се алоцираат од друга буџетска ставка.
- Креирање и дефинирање на методологија за алоцирање на финансиските средства наменети за граѓанските организации од општинските буџети. Развивање и дефинирање на критериуми, приоритети, процедури на аплицирање и известување, правилник за евалуација и мониторинг.
- Развивање на акционен план во локалните самоуправи за објавување на јавен повик за доставување на проектни идеи, иницијативи, програми од граѓанските организации.
- Вклучување на претставници од граѓанскиот сектор во телата кои одлучуваат за распределба на финансиски средства од општинските буџети наменети за граѓанските организации.
- Креирање на акционен план за развивање на методологија за трансфер на надлежности до граѓанските организации од страна на локалните власти.

Користена литература

- Defending Civil Society, A Report of the World Movement for Democracy. 2008. International Center for Not-for-Profit Law (ICNL) and World Movement for Democracy Secretariat at the National Endowment for Democracy (NED).
- Edwards, Michael. 2009. Civil Society. Cambridge: Polity Press.
- Зајази, Келменд и Нурединоска, Емина. 2007. Добро управување во граѓанските организации, Македонски Центар за меѓународна соработка – Скопје.

- Закон за Здруженија и Фондации, Службен весник на РМ, бр. 52 од 16. 04. 2010 година. Превземено од pravo.org.mk.
- Клековски, Сашо; Кржаловски, Александар; Јаковлеска, Гонце. 2008. Општествена одговорност на граѓаните. Македонски Центар за меѓународна соработка – Скопје.
- Keane, John. 2009. Civil Society, Definitions and Approaches, WIT 3UW, London: The University of Westminster.
- Каранфилова-Пановска, Фани; Миловски, Кире. 2013. КАДЕ се парите од ИПА: 2007-2013. Фондација отворено општество – Македонија.
- Ничева Тиквешанска, В; Ристеска, Е; Шуип, М; Додовски, Д. 2014. Анализа на практиките за распределба на средства за здруженија од општинските буџети во регионите Штип, Кичево, Дебар, Битола. Фондација за развој на локалната заедница – Штип.
- Лонгурова Гирова, Невенка; Ничева, Виолета; Шарковски, Борис. 2011. Заклучоци и препораки од дебати за Законот за здруженија и фондации. Фондација за развој на локалната заедница – Штип.
- Марковиќ, Ненад. 2010. Влијанието на организациите на цивилното општество врз македонската демократска транзиција и консолидација. Докторска дисертација. Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“.
- Нурединоска, Е., Кржаловски, А., Стојанова Д. (2013) Довербата во граѓанското општество [интернет]. Скопје, МЦМС и ТАКСО- Македонска канцеларија. Адреса: <<http://www.mcms.org.mk/mk/za-nasata-rabota/istrazuvana-i-publikacii/1436-doverbata-vo-gragjanskoto-opstestvo-013.html>> [Посетена на: 08.10.2014].
- Поим, Улога и Значење на Невладините организации во современите општества. 2010. Матријали по предметот Цивилно општество на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје.
- Sterland, Bill; Rizova, Galina. 2010. The Civil Society Environment in the Western Balkans and Turkey, Needs assessment report issued by Technical Assistance to Civil Society Organizations in the IAP Countries.
- The role of civil society in the EU integration and democratization: Process in the Balkans, Balkan Civil Society Development Network, 2005.

ГРАЃАНСКАТА ПЕРСПЕКТИВА ЗА НАЧИНОТ НА СПРЕЧУВАЊЕ НА КОРУПЦИЈАТА

Цане Т. Мојаноски

д-р, редовен професор, Факултет за безбедност - Скопје, Универзитет „Св. Климент Охридски“ Битола, Македонија

e-mail: mojanc@gmail.com

Апстракт

Спречувањето на корупцијата е предизвик на современите демократски општества. Таа е своевиден начин на живеење. Дури и се наметнува впечаток дека општеството не може да функционира без корупција. Незаконитата корист за себе или за друго лице, во современите услови се остварува со перење пари, или вклучување на друг начин.

Во криминологијата и другите општествени, а во тие рамки и во безбедносните науки, посебно асфалиологијата, се среќаваат со проблемите на мерење на обемот на појавата корупција. При тоа, особено е тешко да се воспостави систем на мерење. Затоа може да се зборува, дека истражувањата повеќе зборуваат за индикатори, отколку за состојбата за корумпираноста.

Во трудот ќе се варираат неколку индикатори од истражувањата спроведени од истражувачкиот тим на Факултетот за безбедност во 2013, 2014 и 2015 поврзана со ставовите на граѓаните за корупцијата. Посебно ќе се анализираат батериите прашања поврзани со спречувањето на корупцијата. Тој проблем е предизвик за секоја современа држава. Таа посебно е актуелна и доаѓа до израз во политички нестабилните системи.

Клучни зборови: *Спречување на корупцијата, демократско општество, мерење на корупцијата.*

THE CIVIL PERSPECTIVE ON THE METHOD OF PREVENTION OF CORRUPTION

Cane T. Mojanoski

Full Professor, Faculty of Security – Skopje, University “St. Clement of Ohrid”
Bitola, Macedonia

e-mail: mojanc@gmail.com

Abstract

Preventing corruption is a challenge of the modern democratic society. It has become a way of life. Moreover, an impression is created that a society cannot function without corruption. In modern conditions, unlawful benefit for oneself or for another person is accomplished through money laundering or by involvement in many other ways.

In criminology, in other social sciences as well as in the security sciences, especially in asphaliology, the problem of measuring the level of corruption arises. Thereby, it is difficult to establish a system of measurement. For this reason we can say that the research is focused more on the indicators than on the state of corruption.

The paper analyzes several indicators examined in the research conducted by the research team at the Faculty of Security in Skopje in the period 2013, 2014 and 2015 which relate to the citizens' opinion about corruption. Battery issues relating to the prevention of corruption are being particularly analyzed. This problem is challenging for every modern country. It is particularly relevant and apparent in the unstable political systems.

Keywords: *Preventing Corruption, Democratic Society, Measuring Corruption.*

Вовед

Може да се каже да корупцијата е постојан придружник во развојот на една државна заедница, особено на транзитиските државните заедници. Таа, успешно се адаптира и егзистира во различни општествени, политички и економски системи. Особено погодно тло наоѓа во економско недоволно

развиени држави, со нестабилен политички систем, каде има сериозно нарушување на човековите права и слободи (Mojanoski 2014: 315).

Корупцијата во овој труд се набљудува како негативна општествена појава. Етимолошки поимот корупција влечи корени од латинскиот *corruptio* и се преведува со подмитување и поткупување, расипаност, расипливо, односно расипување, трулење и со процес на распаѓање. Така според Ширилова одредницата **корупција** латинско потекло од *corruption*, кој има повеќе значења, као што се (1) расипување, гниење, распаѓање; (2) морална расипаност, изопаченост, разврат; (3) поткупливост, поткупување (Ширилова, 2001: 511).

Во содржината на поимот корупција се вклучени различни дејности како што се подмитувањето, непотизмот, злоупотребата на положабата за лична корист. Со корупција може да се именуваат и ситуациите на размјена во која јавниот службеник смета дека својата положба е извор на приходи и на тој начин ја зголемува личната добивка.

Во таа смисла како доминантни облици на корупција се сметаат:

- ❖ Подмитувањето – ветување, понуда или давање на било која бенефиција која несоодветно влијае на исходот на одлуката на јавниот службеник. Митото може да се даде на јавен службеник (непосредно) или преку други лица или субјекти (индиректно). Под мито се подразбираат - пари, доверлива информација, дарови и други облици.
- ❖ Проневерата – е кражба на средстава од страна на лицата на кои им се доверени овластувањата и контролата над тие средства.
- ❖ Судирот на интереси - е ситуација во која приватните интереси на официјалното лице се во спротивност со јавниот интерес или приватниот интерес влијае или може да влијае на непристраноста на официјалното лице во извршувањето на јавната должност.
- ❖ Пристраност – е доделување на работи или бенефиции на определени поединци без разлика на способностите. Ако станува збор за членовите на семејството, тогаш тоа се нарекува непотизам.
- ❖ Изнудување – е незаконито и намерно добивање на некоја предност, материјална или нематеријална, од друго лице или субјект, така што им се наметнува незаконит притисок во облик на закани или заплашување за лицето или субјектот се присили на обезбедување (пружање) на определена бенефиција. Оваа присилба може да содржи физичка повреда, насилство или некој вид на препрека, а може да вклучува и опасност и трета страна да е загрозна.

Како феномен корупцијата го попречува демократскиот развој, ги загрозува основните и егзистенцијални човекови права и слободи на граѓаните, ја нарушува конкуренцијата, а со тоа го попречува и економскиот развој на една

држава. Корупцијата го загрозува владеење на правото а со тоа и директно загрозување на демократските институции (Лабовиќ 2006: 26).

Констатиравме дека корупцијата е феномен во современите општества, а нагласено е присутна во транзициските земји и земјите во развој. Таа се среќава и во високоразвиените, индустриски општества, но нејзиното ниво е незначително или подносливо.

Корупцијата тешко се мери. Реално корупцијата не може прецизно да се измјери затоа што податоците со кои се мери по природата на стварите не можат во потполност да се сигурни. Никој не може точно и со сигурност да измери, односно да утврди колкав е годишниот износ на изгубени пари за корумпирање на поединци и на нивните незаконити дејности, затоа што корупцијата не не значи само паричен облик, туку таа се јавува и во други облици (погодности, услуги, поклони и слично). Но, сепак постојат определни показатели кои укажуваат на перцепциите за нивото на корупцијата. Така според индексот на корупција во 2014 година, во најмалку корумпираните земји во светот се Данска со индекс на перцепција на корупцијата 92, Нов Зеланд со 91, Финска со 89, Норвешка и Швајцарија со индекс 86. Германија е на 12 место со индекс 79, Велика Британија на 14 место со индекс 78, а САД на 17 место со индекс на перцепција на корупцијата 74.

Табела бр. 1 Индекс на корупција според Transparency international за 2014 година

Ранг	Земја	Скор 2014	Број на истражувања – CPI 2014
39	Словенија	58	9
61	Хрватска	48	9
64	Македонија	45	6
76	Црна Гора	42	4
78	Србија	41	7
80	БиХ	39	6

Според индексот на перцепција на корупција на Transparency international за 2014 година Македонија се наоѓа на 64 место со скор на корупција од 45. Нешто подобар скор и позиција од ена, имаа Словенија и Хрватска. Првата е рангирана на 39 место со коефициент 58, а втората со коефициент 48 на 61 место на ранг листата.

Корупцијата има епидемиски карактеристики во транзициските земји. Тоа не значи дека таа е нова појава и дека таа не постоела и порано, туку, станува збор за тоа дека се променети нормите и стандардите за тоа што е корупција

затоа што дотогашните стандарди и сфаќања постанале, недоволни, нецелосни и неприфатливи. Во неразвиените општества, особено во предтранзициските системи постоеле многу сопирачки против личното богатење, но и против концентрацијата на политичката моќ. Во тој период услугата не се менувала за пари, туку за влијание (Џотић 2001:301). Всушност, мотивот не биле парите директно, туку стравот (заканата), или желба да се има повеќе моќ, што обезбедувало напредување на општествената скала. Во новото општество се менуваат нештата. Растат аспирациите, а парите постануваат средство за нивното постигање. Тоа е време кога истовремената експлозија на материјалните аспирации, од една страна, а ерозијата на вредностите и нормите од друга страна постанаа сериозна, па може да се каже и опасна комбинација (Kragar 1994: 47-61). На тоа кога ќе му се додадат и новите предизвици на приватизацијата, нелегалното богатење, денационализацијата, директните грабежи на јавните фондови, само ја зголемува и ја чини појасна претставата за нестабилните транзициски општества. На тоа може да се додаде и намалената ефикасност на институциите на откривање, прогон, казнување на корупцијата, тогаш, навистина појавата на корупцијата и нејзината раширеност не се нешто што изненадува (Мојаноски et. all. 2014). При тоа во општеството се создаде впечаток дека корупцијата е важна – не е моден хит затоа што е опасна – дека е показател за „успешноста“ на некого и на способноста да „се снајде“ (Dirkem 1969: 827). Без идеја да се влезе во расправа за причините за корупцијата може да се констатира дека таа има поразувачка последица, а тоа е ерозијата на довербата во институциите и е сериозна општествена траума која ги парализира општествените институции и живеењето во заедница се доживува како сериозен општествен хендикеп, а вршењето на власта како можност за редистрибуција на националното богатство на партиските, групните и лични интереси (Kregar URL: 2-3).

Економскиот аспект на корупцијата се изедначува со нерегуларното однесување на јавните службеници кои, користејќи ја службената положба и овластувања, настојуваат да остварат некаква, било каква, корист. Поимот „корупција“ (лат. *corruptio*) има повеќе значења. Тој се врзува за изразите расипнаост, расипан, изопаченост, разврат; поткупување, подмитување, поткупување, расипување, подрасипување, трулење, распаѓање; фалсификување (списи, мерки, тегови и сл. (Вујаклија, 1996/97:456). Има интерпретации според кои корупцијата настанала како сложенка од делот *cor* што значи спогодба, договор, заверка, „а вториот дел доаѓа од глаголот „*rompere*“ со значење „да се скрши, прекрши, наруши“. И од тоа се изведува заклучок дека пошироко гледано, корупцијата, значи, би била „завера да се наруши (некој поредок)“ (transparentnost.org.rs). Од досегашниот приказ можеме да констатираме дека поимот „корупција“ најчесто се употребува во смисла на

(„подмитување“), и означува процес кого го карактеризира расипаност и расипување. Во расправите се користи и поимот „корупционист“, обично се означува – некој кој е расипан човек, кој прима мито – кој е подплатен, односно станува збор за користољубиво лице.

Овде треба да подвлечеме дека бројни се напорите да се определи поимот корупција, но не постои единствена дефиниција за него. Така, се повеќе се зборува за корупцијата и перењето пари, како сложени и опасни општествени нарушувања, кои влијаат на економскиот и моралниот, психолошкиот и правниот развој на секоја заедница (Јабовиќ, 2006: 46-70).

Определен број современите дефиниции на корупцијата, се насочени на однесувањето на поединецот и при тоа клучно внимание се посветува на поимот злоупотреба како клучен елемент на вредносно-неутралната дефиниција на корупцијата. Сходно на тоа, клучно прашање е: **на кој начин таа злоупотреба може да се дефинира?** Затоа се смета дека е корупцијата постои доколку државниот службеник прифати пари или некоја друга материјална вредност за да направи нешто што му е должност, или тоа што дужноста му налага да не го чини, односно на непримен начин да го примени легитимно дискреционо право што му припаѓа. Првите два елементи на оваа дефиниција, односно дефиницијата за злоупотреба не се спорни (прифаќање на материјални вредности за да се направи нешто што му е должност или тоа што дужноста му налага да не го направи), но проблем настанува тогаш кога треба да се дефинираат „непримените“ начини на примена на легитимните дискрециони права – односно останува нејасно ште е применен, а што непримен начин на примена на таквото право.

Метод и инструменти

Одговорот на појдовните претпоставки се бара во резултатите од тригодишните истражувачки резултати на тема „Ставовите на граѓаните на Република Македонија за корупцијата“, спроведени во периодот од 8-20 Јануари во 2013, 2014 и 2015 година. Така во бројот на испитаниците во 2013 е 1210, во 2014 е 1017 и 2015 е 989 испитаници, од сите региони во Република Македонија. Територијалната дистрибуција покажува дека истражувањето е спроведено на во 2013 година во 38 општини, во 2014 во 33 и 2015 во 29 општини. Примерокот е повеќестепен (Мојаноски 2013:188). Извршен е избор на населени општини по региони во кој ќе се врши истражувањето. Во секое место се формира јадро во кое се спроведува истражувањето. Потоа се посетува секој петти дом, односно дваесетти во станбена зграда. Во избраното семејство се интервјуира полнолетниот граѓанин кој има најблизок роденден до денот на посетата.

За потребите на истражувањето беа изработени: а) **Основа за разговор:** „Мислењето на граѓаните за корупцијата и Анкетарскиот дневник, Аналитичката табела за обработка на податоците, Кодексот на шифри и Упатството за примената на Основата за разговор и обезбедувањето на соговорник (Мојаноски 2013:76).

Основата за разговор беше наменета за испитување на ставовите на граѓаните. Таа е конструирана специјално за ова истражување во форма на социо-демографска анкета, дизајнирана и структурирана во облик на анкетен лист, која вклучува демографски карактеристики на испитаниците и определен број батерии прашања преку кои се врши рангирање на определени појавни облици на корупцијата или се определува степенот на корупцијата (Мојаноски 2012а :418). Овде може да зборуваме дека методот на собирање на податоци е со помош на структурирано интервју. Да потсетиме. Кога станува збор за **структурираното интервју**, всушност, на сите кандидати им се поставуваат исти прашања, формулирани според барањата на конкретната ситуација. Структурираниот интервју настојува да создаде што можно пообјективни услови: сите кандидати да се испитани според исти критериуми и на сите да им е пружено еднакво време за претставување (Мојаноски 2012б).

Обликот на прашањата во основа е затворен и се состои во конструирање на скали за степенот на корумпираноста, односно изборот на варијации за прашањата поврзани со секнувањата на знаењата, искуствата поврзани со корупцијата или во презентирањето на формите за борба против корупцијата.

Во инструментите беа вградени скали за проценка (од 0 нема корупција до 10), за степенот на корумпираноста на определени професии или институции, како и понудени облици за рангирање на формите преку кои најчесто се пројавува корупцијата.

Резултати и дискусија

Во истражувањето беше поставена батерија прашања за знаењата и начинот на нивото стекнување за корупцијата, за начинот на оценка за разоткривање, докажување и разрешување на овој општествен феномен. На прашањето како граѓанинот ја восприема корупцијата, одговорите се дадени во Табела бр.2.

Табела бр. 2 Според мое мислење под корупција се подразбира: (Можни се повеќе одговори.) во %

	2013	2014	2015
(1) давање мито	5,47	5,11	4,03
(2) примање мито	12,92	10,32	8,74
(3) злоупотреба на овластувањата;	13,67	10,91	10,18
(4) противзаконито посредување	5,39	5,21	4,13
(5) Нешто друго	0,33	1,08	0,29
12 давање и примање мито	18,23	17,11	21,13
13 давање мито и злоупотреба на овластувања	0,66	0,39	0,96
14 давање мито и противзаконито посредување	0,17	1,38	0,58
23 примање мито и злоупотреба на овластувањата	4,39	3,93	6,34
24 примање мито и злоупотреба на овластувањата	0,50	0,59	0,77
34 злоупотреба на овластувањата и противзаконито посредување	1,41	2,56	2,02
45 противзаконито посредување и нешто друго	0,08	0,00	0,10
123 давање, примање мито и злоупотреба на овластувањата	13,75	13,96	13,54
124 давање, примање мито и противзаконито посредување	2,82	3,15	2,59
125 давање, примање мито и нешто друго	0,08	0,59	0,10
134 давање мито, злоупотреба на овластувања и противзаконито посредување	0,25	0,29	0,58
234 примање мито, злоупотреба на овластувања и противзаконито посредување	1,08	1,28	2,02
1234 Сите заедно	18,81	22,12	21,90
Вкупно	100,00	100,00	100,00

Од понудената дистрибуција можеме да констатираме дека граѓаните под корупција ги подразбираат (1) давањето мито, (2) примањето мито, (3) злоупотреба на овластувањата и (4) противзаконито посредување. Во структурата на одговорите сите овие елементи се највисоки во 2014 со 22,12%, во 2015 со 21,90% и 18,81% во 2013 година. Потоа следи определувањето на тоа дека давањето и примањето мито доминира во одговорите на испитаниците во 2015 година со 21,13%, во 2013 година со 18,23% и 17,11% во 2014 година. Потоа следат одговорите дека под корупција се подразбираат облиците давање,

примање мито и злоупотреба на овластувањата. Тие покажуваат релативно стабилен број на испитаници во секоја од истражуваните години. Така тој процент во 2013 изнесувал 13,75%, во 2014 13,96% и во 2015 13,54%. Нешто послаб интензитет имаат одговорите кои под корупција подразбираат злоупотреба на овластувањата. Така во 2013 година 13,67% од испитаниците одговориле дека според нивно мислење злоупотребата на овластувања се подразбира под корупција, во 2014 година 10,91% и 10,18% се со таков став во 2015 година. И во однос на ставот дека примањето мито е облик на корупција, 12,92% позитивно одговориле во 2013 година, 10,32% во 2014 и 8,74% во 2015 година. Овде посебно ќе се задржиме на релативно ниското ниво имаат одговорите кои се определиле дека под корупција се подразбира давањето мито. Резултатите упатуваат на тоа дека 5,47% од испитаниците во 2013 година под корупција се подразбира давањето мито, за 5,11% во 2014 и за 4,03% во 2015 година.

Што индицираат одговорите на ова прашање. Дека помалку или нешто повеќе од една петтина испитаници под корупција ги подразбираат давањето, примањето мито, злоупотреба на овластувањата и противзаконито посредување. Такви пропорции имаат одговорите дека тоа е примањето мито и злоупотребата на овластувањата и дека еден незначителен дел смета дека корупцијата подразбира и давање мито. Ваквите пропорции укажуваат дека и покрај силниот медиумски третман на корупцијата во знаењата и сфаќањата на граѓаните на Република Македонија, не се докрај кристално јасни претставите и знаењата за корупцијата. Релативно нискиот процент на испитаници дека под корупција се подразбира и давањето мито може да индицира дека во културниот образец на испитаниците присутни се сфаќања дека подавањето на поклон за завршена работа се смета за укажано внимание, а не облик на корупција.

Во таа смисла се значајни резултатите од одговорот на прашањата за тоа на кој начин може да се спречи корупцијата. При тоа во дихотомен облик беше поставено прашањето за тоа како може да се спречи корупцијата. Граѓаните во истражувањата во 2013, 2014 и 2015 година со да и не можеа да се изјаснат дека корупцијата може да се спречи со „1. со усовршување и развој на општото законодавства за елиминирање или сведување на минимум коруптивни можности и разлики“, „2. со усвојување и доследно спроведување на кадровската политика (избор, вработување, напредување) во однос на функционерите и државните службеници што го зголемува интегритетот на органите и институциите“, „3. со развој на систем на специјализирана антикорупциска едукација“, „4. со развој на системот за информирање и достапност на информации за коруптивни дела и мерки и активности во борбата против корупцијата“, „5. со реализација на заштита од корупција на секој орган и институција“, и со „6. со усвојување и реализација на етичкиот кодекс на

функционери и државни службеници“. Одговорите на понудениот сет се дадени во табела бр.3.

Табела бр. 3 Според Ваше мислење како може да се спречи корупцијата?

Како да се спречи корупцијата?	2013		2014		2015	
	да	не	да	не	да	не
1. со усовршување и развој на општото законодавства за елиминирање или сведување на минимум коруптивни можности и разлики	89,24	10,76	86,73	13,27	78,45	21,55
2. со усвојување и доследно спроведување на кадровската политика (избор, вработување, напредување) во однос на функционерите и државните службеници што го зголемува интегритетот на органите и институциите	85,26	14,74	82,79	17,21	76,25	23,75
3. со развој на систем на специјализирана антикорупциска едукација	81,56	18,44	79,06	20,94	72,33	27,67
4. со развој на системот за информирање и достапност на информации за коруптивни дела и мерки и активности во борбата против корупцијата	83,93	16,07	79,94	20,06	75,82	24,18
5. со реализација на заштита од корупција на секој орган и институција	88,73	11,27	83,58	16,42	77,56	22,44
6. со усвојување и реализација на етичкиот кодекс на функционери и државни службеници	84,02	15,98	82,30	17,70	69,19	30,81

Што покажуваат резултатите? Генерално испитаниците биле подготвени секое прашање да дадат позитивен одговор, што упатува на можната индикација дека тие недоволно концентрирано одговарале на прашањата. Второ, овој сет на прашања е поставен без при тоа да се врши рангирање според степенот на

значење и трето, веројатно се јавил степен на замор. Но, можни се и други претпоставки, како на пример, дека овие прашања сепак не тие што се врзани со искуството на испитаникот, како што е случајот со пријавување на корупција, како и заради непознавањето на содржината на определени ставови. Во понудената дистрибуција може да се воочи дека пропорциите се нешто поинакви во 2015 година. Имено, тие се движат од две третини кај ставот „со усвојување и реализација на етичкиот кодекс на функционери и државни службеници“, до скоро четири петтини кај ставот „со усовршување и развој на општото законодавства за елиминирање или сведување на минимум коруптивни можности и разлики“.

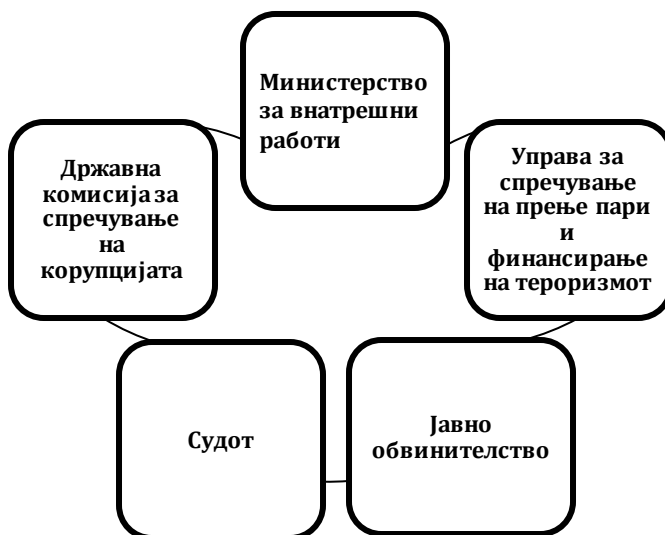
Во таа смисла можеби е и добро да се постави прашањето за тоа на кој начин може да се раоткрие корупцијата? Одговорот на ова прашање е даден во Табела бр.4.

Табела бр. 4 На кој начин може да се разоткрие корупцијата? - во %

	2013	2014	2015
1. со пријавување на корупциските акти (дела) од страна на поединецот (граѓанинот) со познат идентитет	10,66	11,60	9,03
2. со анонимно пријавување на корупциските акти (дела) од страна на поединецот (граѓанинот)	13,64	13,37	14,99
3. со инспекциски надзор на управните органи	14,13	14,75	16,91
4. со работа на надлежните органи и институции што се занимаваат со борба против корупцијата	13,97	12,59	12,49
5. со оперативно-такитички мерки и истражни дејствија на органите кои го спроведуваат законот	12,89	12,68	14,22
6. со посебни истражни мерки за откривање на корупцијата	14,88	15,83	14,99
7. со помош на медиумите	19,83	19,17	17,39
Вкупно	100,00	100,00	100,00

Од одговорите можеме да индицираме дека во перцепциите на граѓаните откривачкиот дел на корупцијата им припаѓа на медиумите. Тие скоро во една петтина во 2013 и 2014 година сметаат дека медиумите се тие што можат да обезбедат да се пријави корупцијата. Нешто помалку, или со 17,39% се одговорите на испитаниците во 2015 година.

Ако погледнеме во начинот на кој е структурирана институционалната рамка за спречување и елиминирање на корупцијата во Република Македонија, Од органите задолжени за борба против корупцијата се дадени во Шема бр. 1.



Шема бр. 1 Органи задолжени за борба против корупцијата

Можеме да констатираме дека во Република Македонија е воспоставена институционална рамка и се уреди надлежностите за борбата против корупцијата, Од таму треба да се очекува дека спречувањето на корупцијата и нејзиното доведување во општествено подносливи рамки, изразен преку индикаторите за глобалниот индекс на корупција или индексот на перцепција на корупцијата.

Некои истражувачки резултати укажуваат дека „компаниите кои плаќаат мито, плаќаат просечно 4,8 поткупи годишно или околу еден поткуп на секои единаесет недели. Распространетоста на поткупот е малку повисока кај малите компании (10-49 вработени) отколку кај останатите компании“. Потоа се констатира дека „значителен дел од целокупниот поткуп кој компаниите во Република Македонија го плаќаат на јавните службеници се плаќа во форма на храна и пијалоци (52 проценти), проследено со давање на други стоки кои не се произведени од страна на компанијата во замена за незаконска "корист" од страна на јавен службеник (27,6 проценти) и готовински плаќања (16,6 проценти). Кога поткупот се плаќа во готово, средната вредност која се исплаќа по поткуп е 17.349 денари што е еквивалентно на 689 ЕУР-ПКМ“ (Бисоњо, Јандл, Карбаљо, & Реитерер, 2013: 5).

Ако погледнеме како функционираат државните органи во однос на борбата против корупцијата, тогаш со право можеме да констатираме дека справувањето со корупцијата наликува на Басната на Крилов: за „Лебедот, рибата и ракот“.



Шема бр. 2 Институционална рамка за борба против корупцијата

Всушност станува збор за добра институционална структура, но степенот на усогласеноста и подготвеноста за справување со корупцијата нема ефекти со кои би се подобрил нивото на доверба кај граѓаните во земјата. Како и за други институции, така и за институциите за справување со корупцијата, може да

се констатира дека постои испреплетена надлежност, недоволна подготвеност за акција и создавање на слика дека работите не се придвижуваат од појдовната позиција.

Заклучок

Корупцијата е комплексен криминал со заматени граници, така што, многу често тешко е да се направи разлика меѓу злосторникот и жртвата. Тоа не значи дека таа мора да биде еднодимензионална трансакција во која активната ја присилува пасивната страна: двете страни може да имаат обострана корист, а жртвата може да биде трето лице или заедницата во целост. Згора на тоа, постојат културни и социјални фактори кои можат дополнително да го замаглат ова прашање. Давањето подароци, во знак на благодарност или заобиколување на бирократските препреки, може да се смета за прифатливо во една култура, а во друга за неетички.

Истражувањата индицираат дека во Република Македонија претставите за содржината на поимот корупција се слоевити недоволно јасни и прецизни познавања што укажува на потребата од примена на облици на информирање и подигнување на нивото знаења и свеста за потребата од учество во напорите на

организираното општество за решавање на овој сложен општествен феномен. Одговорите на прашањата индицираат дека помалку или нешто повеќе од една петтина испитаници под корупција ги подразбираат давањето, примањето мито, злоупотреба на овластувањата и противзаконито посредување. Пропорциите укажуваат дека и покрај силниот медиумски третман на корупцијата знаењата и сфаќањата на граѓаните на Република Македонија, не се докрај јасни. Имено, релативно нискиот процент на испитаници дека под корупција се подразбира и давањето мито може да индицира дека во културниот образец на испитаниците присутни се сфаќања дека подавањето на поклон за завршена работа се смета за укажано внимание, а не облик на корупција.

Институционалната рамка за справување со криминалот нормативно е уредена со јасно поставени права, обврски и надлежности. Општата претстава за ефикасноста на овие органи е негативна со манифестни искуства за непочитување на процедурата, поклопување на надлежност или непостоење на подготвеност доследно да се применат утврдените правила.

Литераура

- Berger, P.L & Luckman, T. 1985, *The Social Construction of Reality*, London, Penguin Books
- Bonacin, D., Smajlović, N., 2007 *Faktorska analiza nekih kinematičkih parametara završnih faza bacanja koplja*; Acta Kinesiologica 1; pp. 58-63;
- Dirkem, E. 1969. *O normalnosti zločina*, kaj Parsons & all.: *Teorije o društvu*, Beograd, Vuk Karadžić,
- Faktorska analiza – Glavne komponente - zajednički faktori; Retrived 2009, June, 29 www.ekof.bg.ac.yu/nastava/.../9-FAKTORSKA%20ANALIZA.pdf URL;
- Faulend, M. & Šošić, V. 1999. *Jeli neslužbeno gospodarstvo izvor korupcije?* Zagreb, Hrvatska narodna banka;
- Klinke, S., Mihoci, A., Härdle, W. 2012 *Exploratory factor analysis in mplus, r and SPSS*; Retrived 2012, June 22, http://www.stat.auckland.ac.nz/~iase/publications/icots8/ICOTS8_4F4_KLINKE.pdf, URL,
- Kregar, J. 1994. *Deformation of Organizational Principles*, pp. 47-61, D.V. Trang (ed.), *Corruption and Democracy*, Budapest COLPI, Budapest,

- Kregar, J.: *Korupcija u pravosuđu*; Retrived 2001, May, 26
www.pravo.hr/_download/repository/korupcijasudstvo.cg.doc, URL;
- Mojanoski, C., 2014. *Citizens perception of Corruption as a Security risk and challenge*, pp. 315-331, International scietific conference: "Macedonia an the Balkans, a hundred years after the World War I – Security and Euro-Atlantic Integrations; Volume I; Skopje, Facultaty of security;
- Walter-Roberts P. F. 2012. *Determining the validity and reliability of the cultural awareness and beliefs inventory*: (A.Dissertation); pp.78-86; Retrived 2012, Jun, 22 <http://repository.tamu.edu/bitstream/handle/1969.1/6013/etd-tamu-2007A-EDCI-WalterR.pdf?sequence=1>, URL
- Лабовиќ. М., 2006. *Власта корумпира*, Скопје, Де Гама
- Лаловић Д. 2005. *Корелационо-факторска истраживања вербалне способности*; стр.8-11; Зборник Института за педагошка истраживања; Београд; Година XXXVII; No. 1;
- Љатифи, В. *Прашања околу откривањето и борбата против корупцијата*; Retrived, 2011 February 11,
[ww.fes.org.mk/.../Veselj%20Latifi,%20Prasanja%20okolu%20otkrivanjeto%20i%20borbata%20protiv%20kor...](http://www.fes.org.mk/.../Veselj%20Latifi,%20Prasanja%20okolu%20otkrivanjeto%20i%20borbata%20protiv%20kor...) URL;
- Мојаноски Ц., Саздовска -Малиш, М., Николовски, М., Крстевска, К., 2014. *Мислењето на граѓаните на Република Македонија за корупцијата*, Скопје, Факултет за безбедност
- Мојаноски, Ц. 2012а. *Методологија на безбедносните науки - основи*, Книга I, Скопје, Факултет за безбедност
- Мојаноски, Ц. 2012б. *Методологија на безбедносните науки - истражувачка постапка*, Книга II, Скопје, Факултет за безбедност
- Мојаноски, Ц. 2013. *Методологија на безбедносните науки - аналитички постапки*, Книга III, Скопје,
- Џотић Д. (2001), *Меѓународне препоруки и национална искуства за борба против корупције*, Зборник радова Приврени криминалитет и корупција, Beograd, Институт за криминолошки и социолошки истраживања,;

ГРАЃАНСКАТА ПАРТИЦИПАТИВНОСТ ВО ПРОЦЕСОТ НА ДОНЕСУВАЊЕ НА ОДЛУКИ ВО ЕДИНИЦИТЕ НА ЛОКАЛНАТА САМОУПРАВА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Страшко Стојановски

Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Македонија

e-mail: strasko.stojanovski@ugd.edu.mk

Јован Ананиев

Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Македонија

e-mail: jovan.ananiev@ugd.edu.mk

Апстракт

Трудот се темели на истражување спроведено во рамките на проектот „Транспарентност и партиципативност во процесот на носење на одлуки во единиците на локалната самоуправа во Источниот плански регион на Р. Македонија“. Резултатите од истражувањето упатуваат на недоволна инволвираност на граѓаните во процесот на донесување на одлуки во општините. Исто така, постои недостаток на соработка на локалните администрации и носителите на политички одлуки со граѓанскиот сектор. Но исто така мора да се забележи дека засилената политизација силно влијае за недостаток на партиципативност и желба за учество во процесот на донесување на одлуките кај индивидуалните граѓани, но и недостаток на капацитети на Невладините организации, особено оние кои се наоѓаат во помалите и рурални општини.

Клучни зборови: Општини, граѓанска партиципативност, донесување на одлуки, Граѓански организации, демократија.

CITIZENS PARTICIPATION IN DECISION MAKING PROCESS OF SELF-GOVEMMENT UNITS IN REPUBLIC OF MACEDONIA

Strashko Stojanovski

Faculty of Law, Goce Delchev University in Shtip, Macedonia

e-mail: strasko.stojanovski@ugd.edu.mk

Jovan Ananiev

Faculty of Law, Goce Delchev University in Shtip, Macedonia

e-mail: jovan.ananiev@ugd.edu.mk

Abstract

This paper is based on the research conducted in the framework of the project “Transparency and participativity in decision making process in Self-government units in East planning region of Republic of Macedonia”. the research results are pointing toward citizens exclusion in decision making process on municipality level. Also, there is lack of cooperation of local administration and political functionaries with the civil sector. But, also we must notice the strong politization influence for lack of participativity and wish of decision making involvement of individual citizens, but and not enough capacity of Civil sector, especially in the small rural municipalities.

Keywords: *Municipality, civil participativity, decision making process, civil organizations, democracy.*

Методологија

Овој труд се темели на истражувањето „Транспарентност и партиципативност во процесот на донесување на одлуки во Единиците на локалната самоуправа во Источниот плански регион во Република Македонија“, спроведено на Правниот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип. Оттука презентирани се податоци добиени врз основа на два анкетни прашалници и спроведени интервјуа на членови на невладини организации во општините на Источниот плански регион на Република

Македонија. Првиот анкетен прашалник е спроведен во периодот 2014/2015 година на просторот на општините во Источниот плански, или т.н. Брегалнички регион, при што беа опфатени 288 испитаници, граѓани на населените места во општините: Штип, Карбинци, Пробиштип, Чешиново-Облешево, Зрновци, Кочани, Винаца, Македонска Каменица, Пехчево и Берово. Испитаниците се одбрани по случаен избор. Во рамките на анкетниот прашалник беа поставени 22 прашања, кои се однесуваат на ставови на граѓаните во врска со нивното учество во донесувањето на одлуки на локално ниво, но и ставови за функционирањето на локалната администрација, совети и градоначалници.

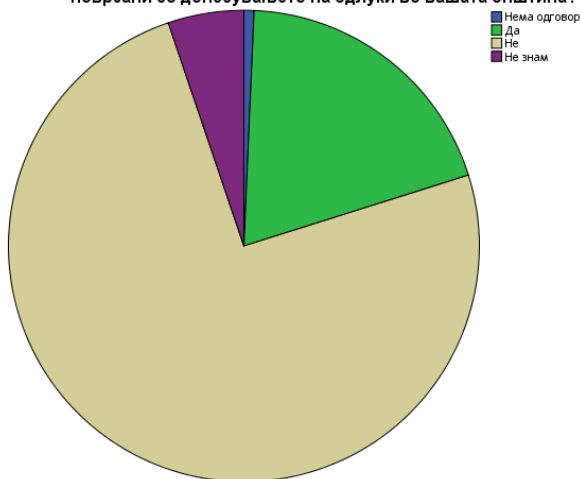
Вториот прашалник се однесува на вработените на локалната администрација во Единиците на локална самоуправа на Источниот плански регион, при што беа опфатени 144 испитаници, членови на локалната администрација во општините: Штип, Карбинци, Пробиштип, Чешиново-Облешево, Зрновци, Кочани, Винаца, Македонска Каменица, Пехчево и Берово. Во рамките на анкетниот прашалник беа поставени 44 прашања, кои се однесуваат на ставови на членовите на локалната администрација во врска со нивното учество во донесувањето на одлуки на локално ниво, како и ставови за прашања од сферата на функционирањето на локалната администрација.

Резултати од истражувањето

На прашањето **Дали некогаш сте учествувале во граѓанска иницијатива за прашања кои се поврзани со донесувањето на одлуки во вашата општина?**, само 19, 4 % од испитаниците граѓани одговориле дека учествувале во некаква граѓанска иницијатива, додека поголемиот дел, или 74, 7 % тврдат дека никогаш не учествувале во вакви иницијативи за донесување на одлуки од значење за нивната општина (График 1). Иако нема поголеми осцилации во ставовите, забележливо е дека се зголемувањето на возраста се забележува благо зголемување на учеството во граѓански иницијативи. Слична е состојбата и кога се работи за урбано-руралниот карактер на испитаниците. Она што е забележливо е дека традиционализацијата на односите во општеството ја отсликува состојбата на постоење на разлика во граѓанската партиципативност во полза на машкиот пол. Така, 24 % од испитаниците од машки пол тврдат дека учествувале во граѓанска иницијатива поврзана со донесување на одлуки во општините, додека само 13, 8 % од женскиот пол потврдно одговориле на ова прашање.

График 1

Дали некогаш сте учествувале во граѓанска иницијатива за прашања кои се поврзани со донесувањето на одлуки во вашата општина?



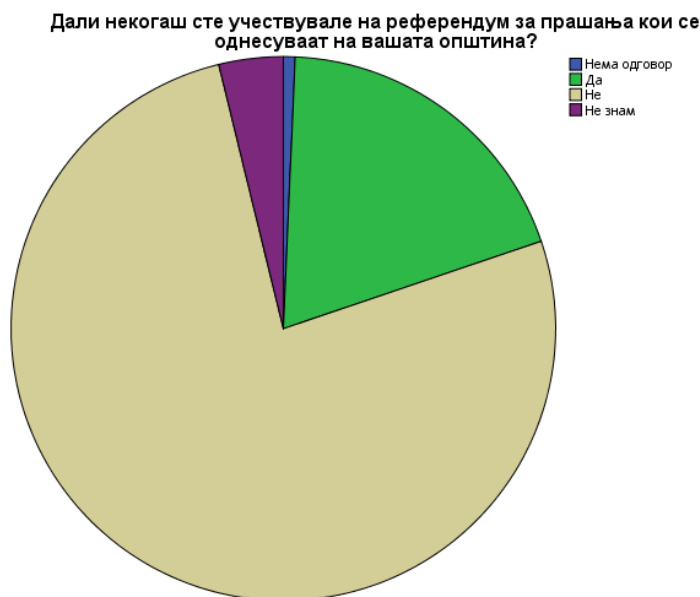
Фактот дека е низок процентот на граѓани кои партиципирале во граѓанска иницијатива која би резултирала со донесување на некоја одлука на локално ниво, зборува за голема политичка апатичност и незаинтересираност на граѓаните, дури и кога се работи за прашања од локален интерес. Сепак треба да се забележи дека интересот се зголемува во ситуации кога граѓанинот го препознава потесниот личен интерес. Зголемувањето на интересот на индивидуалните граѓани за општото јавно добро е можеби еден од клучните елементи за зголемувањето на демократските капацитети на општеството, особено на локално ниво. Сепак, во овој дел мора да се забележи дека преголемата општествена политичараност, што доведува до политичка поларизација, како и недоволните капацитети и интерес на локалната администрација и носители на политички функции, придонесуваат за ниското ниво на граѓанска партиципативност во процесот на донесување на одлуки. Токму за последното тврдење индикации ќе најдеме во прашањата кои следуваат.

Исто така низок е процентот на граѓани кои учествувале на референдум за прашања од локално значење. Само 19, 1 % од испитаниците одговориле потврдно, додека на ваков вид референдум не учествувале 76, 4 % од испитаниците (График 2). Забележливо е отстапување само кај испитаниците од општината Чешиново – Облешево, каде дур 60 % од испитаниците тврдат дека учествувале на референдум за локални прашања. Ова е за очекување, доколку се има во обзир големата активност во оваа општина при донесувањето на последниот закон за територијалната распределба на единиците на локалната

самоуправа во Република Македонија, кога постојните општини Чешиново и Облешево беа споени во нова општина Чешиново-Облешево. Ова наиде на големи и жестоки реакции на граѓаните на двете општини, особено на оние кои доаѓаа од претходната општина Чешиново. Покрај блокадите на магистралните паришта, кои поминуваат во атарот на овие населени места, беше одржан и референдум, на кој граѓаните се изјаснија негативно за новата територијална распределба. Сепак желбите на граѓаните не беа почитувани од законодавецот, а со новиот закон за територијална организација беше создадена новата општина Чешиново-Облешево.

Иако референдумот како форма на непосредна демократија, поради обемот на организацијата, не може често да се организира централно, национално ниво, мора да се забележи дека како форма на демократска партиципација на граѓаните во процесот на донесување на одлуки на локално ниво, ваквата форма на граѓанска партиципативност може полесно да се организира и менаџира, поради што е препорачливо и почесто да се користи.

График 2



Учеството на НВО во процесот на донесување на одлуки од значење за Единиците на локалната самоуправа, многу често е само декларативно. На пример, НВО се вклучени при донесувањето на Локалните акциони планови, при што често се прифаќаат и нивните предлози, но истите не се спроведуваат

во фазата на реализација. Еден од главните проблеми се однесува на транспарентноста во следењето на степенот на реализација на одобрените проекти, односно не постојат извештаи за динамиката и степенот на реализираните проекти финансирани од општинскиот буџет. Основната причина за ваквата состојба е недовербата на локалните органи на власта во НВО, недостатокот на политичка култура на партиципирање, понекогаш недоволниот капацитет на локалните НВО (особено во помалите, т.н. рурални општини), но и желбата на локалните власти за монополизација во процесот на носење на одлуки.

Сепак, општините најчесто ја поттикнуваат граѓанската партиципативност преку:

- Повици до месните заедници да ги изнесат проблемите;
- Вообичаено, во зависност од приоритетите, месните заедници и НВО контактираат директно со градоначалникот;
- Организирање на форуми, како што на пример е „Форумот на заедници“;
- Вклучување на НВО и граѓаните во рамките на работни групи, кои се однесуваат на најразлични прашања, на пр. образование, економија, труд и социјала, млади и слично.

Основниот недостаток во комуникацијата на НВО и граѓаните со градоначалникот и советниците е недостатокот од формална комуникација. Најчесто средбите се одвиваат непосредно без соодветна писмена процедура (барања, записници и сл.), што придонесува за недоволно процесирање и реализирање на нивните барања и приоритети.

Што се однесува до капацитетот на НВО на локално ниво, постои тенденција на недоволна меѓусебна вмреженост и соработка, а исто така евидентен е недостатокот на кадровски потенцијали и активност на НВО во помалите и руралните општини. Охрабрувачки е податокот дека дел од граѓанските организации имаат изградено успешна соработка со слични организации во соседната Р. Бугарија. Ова се должи на можноста за реализација на меѓугранични проекти финансирани и подржани од ЕУ фондовите.

Генерално граѓанските организации имаат комуникација со Единиците на локалната самоуправа и истата најчесто се одвива директно со градоначалникот. При ваквите средби дел од предложените иницијативи и проекти се прифаќаат. Иако општините имаат изградено механизми за информирање на граѓаните, сепак нивната транспарентност од страна на интервјуираните претставници на НВО е оценета како недоволна. Ова особено се однесува на процесот на донесување на Буџетите и динамиката на нивното

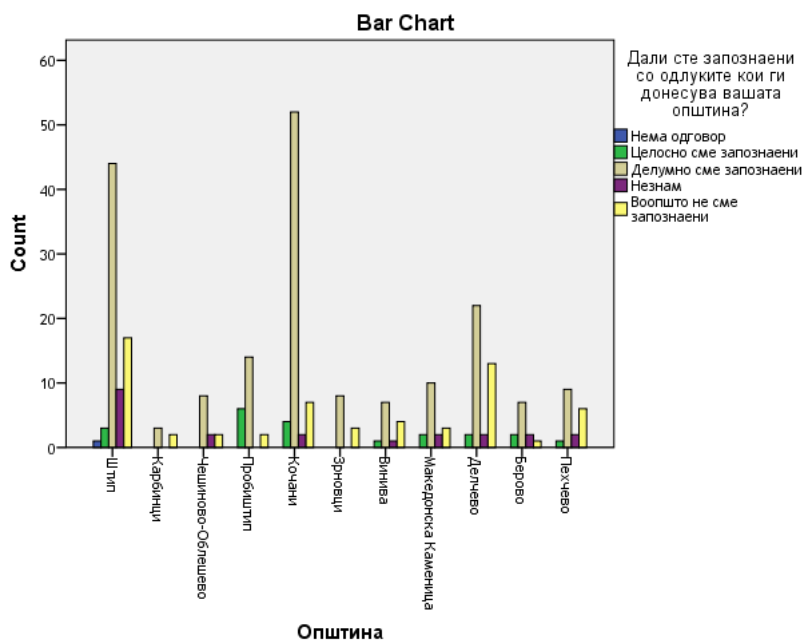
реализирање. Според резултатите од спроведеното истражување транспарентноста на општината може да се подобри преку вклучување на НВО во работата на општинските комисии, со што Единиците на локалната самоуправа:

- Ќе добијат знаења за приоритетните проблеми;
- Ќе добијат можни решенија за проблемите и приоритетите, кои би потекнале од стручни лица кои ја обработуваат проблематиката во рамките на НВО;
- Ќе добијат поддршка во подоцнежните фази на имплементацијата на донесените решенија.

Со 63, 9 % од испитаниците, граѓаните тврдат дека делумно се запознаени со одлуките кои ги донесува нивната општина, додека 20, 8 % тврдат дека воопшто не се запознаени со она што нивната општина го донесува и работи. Најдобро запознаени се граѓаните на општините Кочани, Пробиштип, Македонска Каменица и Берово, додека најмалку запознаени се граѓаните на општините Карбинци, Делчево и Пехчево (График 3).

Само 16, 3 % од граѓаните имаат поднесено писмена претставка до некој од органите на локалната самоуправа, додека високи 79, 9 % од испитаниците никогаш не поднеле писмена претставка. Она што треба да се забележи е дека во поголемите урбани општини, како Штип со 91, 9 % од испитаниците никогаш немаат поднесено писмена претставка, или тоа се 84, 6 % од граѓаните на општина Винаца и 80 % од граѓаните на општина Кочани. На ова прашање се надополнува и прашањето **На кој начин најчесто ги изнесувате вашите барања (предлози, иницијативи или забелешки) упатени до органите на вашата општина?** Притоа граѓаните го преферираат усмениот, помалку формален начин на обраќање. 38, 9 % од испитаниците, нивните предлози, иницијативи и забелешки упатуваат по устен пат, додека 34, 7 % ова најчесто го прават по писмен пат.

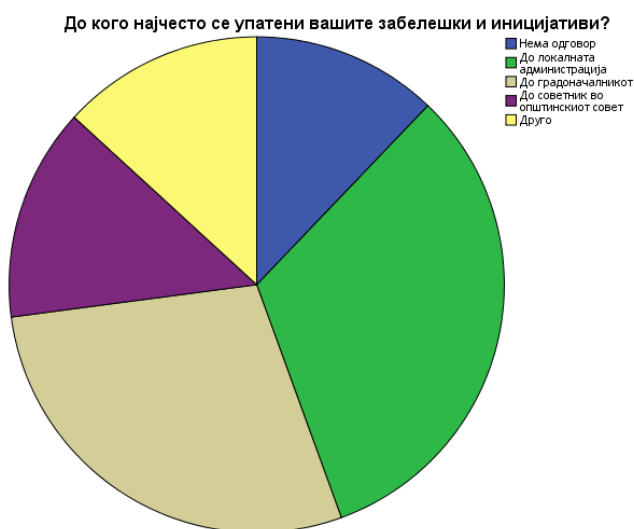
График 3



Забелешките и предлозите од граѓаните најчесто се упатени до општинската администрација и градоначалникот, а поретко до останатите органи и тела на општината. Така на прашањето **До кого најчесто се упатени вашите забелешки и иницијативи?**, 32, 3 % одговориле дека тоа е локалната администрација, 28, 5 % се обраќаат во прв ред на градоначалникот, додека До советник во општинскиот совет одговориле само 13, 9 % (График 4). Највисок процент од граѓаните кои преферираат да се обраќаат на нивниот градоначалник се граѓаните на општините Берово со 58, 3 %, 54, 5 % во општина Зрновци, 50 % во општина Пехчево, 46, 2 % во општината Виница и 41, 7 % во општината Чешиново-Облешево. Општинската администрација, како најпрефереирано место кај што граѓаните можат да се обратат за своите прашања и предлози се општините Македонска Каменица со 58, 8 %, Карбинци со 40 % и Штип со 37, 8 %, Забележливо е дека во помалите општини граѓаните преферираат да се обраќаат до градоначалникот, што очигледно е последица на малиот број на жители што по автоматизам значи и полесен пристап до градоначалникот, понатаму може да укаже на отвореноста на градоначалникот, но исто ваквата состојба така претставува проблем бидејќи е сериозен индикатор за централизација на процесот на донесување на одлуките во ваквите општини, што долгорочно влијае негативно за демократизацијата на локално

ниво и може негативно да влијае врз транспарентноста и партиципативноста воопшто. Во овој дел треба да се наспомене дека помладата категорија на граѓани до 35 годишна возраст, подеднакво преферира да се обраќа и на општинската администрација и на градоначалникот, граѓаните на возраст од 35 до 55 години преферираат за своите проблеми и предлози да се обратат на општинската администрација, додека повозрасните граѓани над 55 годишна возраст преферираат да се обраќаат на градоначалникот.

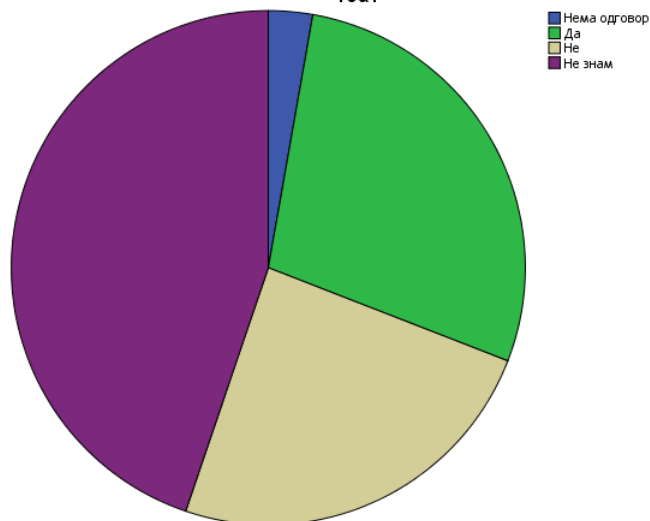
График 4



Силен индикатор за транспарентноста на општинските органи е постоењето на соодветно место за поплаки и забелешки. На прашањето **Дали постои место за поплаки од работењето на администрацијата?**, со Да одговориле 28, 1 % од испитаниците, негативно одговориле 24, 3 % од испитаниците, но она што загрижува се 44, 8 % од граѓаните кои не знаат дали постои вакво место (График 5). Последното е силен индикатор дека општините треба да работат на информирање на граѓаните за можноста да упатат соодветна критика и забелешка до повисоките раководни општински структури за работата на општинската администрација.

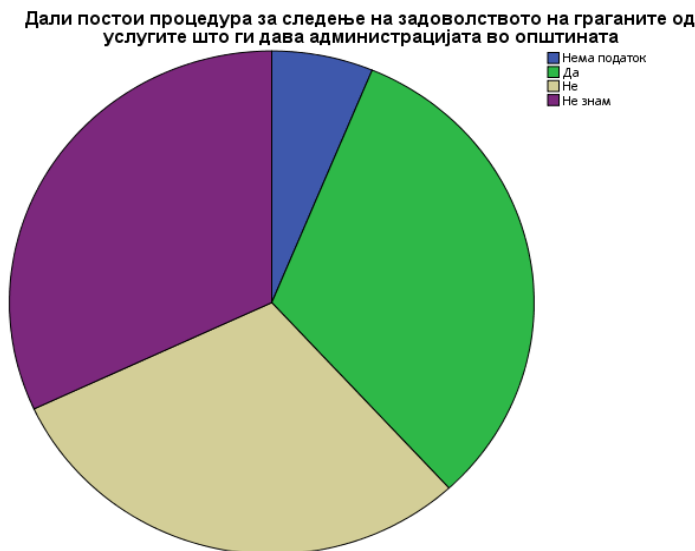
График 5

Дали постои место за поплаки од работењето на администрацијата и дали се евидентираат и анализираат поплаките што се превзема во врска со тоа?



Кога се работи за транспарентноста и одговорноста на локалните административни работници, беа поставени неколку прашања. На прашањето **Дали постои систем на евалуација во единиците на локалната самоуправа?**, 22,9 % одговориле со Да, дека ваков систем на евалуација не постои тврдат 25,7 % и високи 45,1 % од испитаниците не знаат дали постои систем на оценување. Сепак, кога се работи за комуникација со јавноста, високи 69,4 % од испитаниците тврдат дека во општината во која работат постои лице надлежно за надворешна комуникација со јавноста. Сепак на прашањето **Дали постои процедура за следење на задоволството на граѓаните од услугите што ги дава администрацијата во општината?**, 31,9 % тврдат дека постои ваква процедура, 29,9 % тврдат дека ваква процедура не постои и 31,9 % одговориле со Не знам (График 6).

График 6



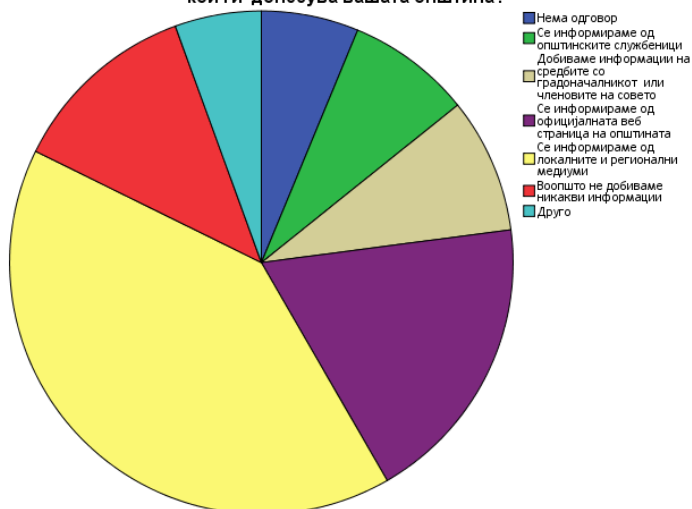
Еден од најважните фактори кој влијае за перцепцијата на граѓаните за тоа колку се информирани за работата на општината и нејзините органи и тела, се каналите преку кои граѓаните добиваат информации. На прашањето **Како најчесто добивате информации за плановите програмите и одлуките кои ги донесува вашата општина?** (График 7), 8 % од испитаниците одговориле дека информациите најчесто ги добиваат од општинските службеници, информации добиваат директно на средбите со градоначалникот и членовите на советот 8, 7 % од испитаниците, 18, 8 % од испитаниците тврдат дека се информираат од официјалната веб страна на општината, а дури 40, 6 % од испитаниците примарно се информираат од локалните и регионални медиуми. Само 12, 2 % од испитаниците тврдат дека не добиваат никакви информации.

Овој дел од истражувањето укажува дека постојат канали преку кои граѓаните можат да се информираат за работата на општинските органи. На овој начин и се претпоставува дека овие механизми можат да се искористат за зголемување на нивото на транспарентност и отчетност на општините, но и можност за поголемо инволвирање на самите граѓани, со што би се зголемила партиципативноста и подобрил процесот на донесување на одлуки во насока на суштинска демократизација на локално ниво. Сепак остануваат забелешките дека општините недоволно ги користат комуникациските канали кои се преферирани од граѓаните. Тука во прв ред се локалните и регионални

медиуми, кои можат да одиграат клучна улога во процесот на демократизација и подигање на степенот на транспарентност. Сепак охрабрува високиот процент на граѓани кои за информирање ги користат официјалните општински веб страници.

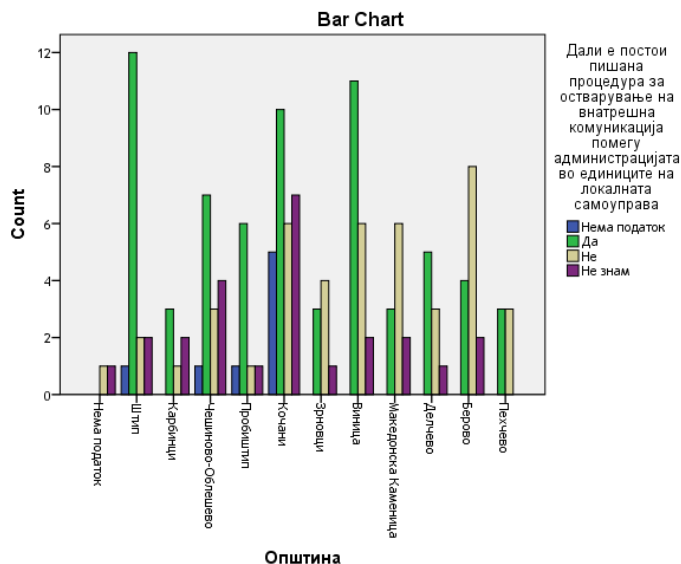
График 7

Како најчесто добивате информации за плановите програмите и одлуките кои ги донесува вашата општина?



Постои поделеност околу прашањето упатено до администрацијата **Дали е воспоставен стандард за квалитет во единиците на локалната самоуправа**, 29, 2 % тврдат дека ваков стандард Целосно постои, Делумно постои за 24, 3 % од испитаниците, со Не знам одговориле 22, 9 %, а според 18, 8 % од испитаниците ваквите стандарди за квалитет воопшто не се воспоставени. На ова се надополнува прашањето **Дали е постои пишана процедура за остварување на внатрешна комуникација помеѓу администрацијата во единиците на локалната самоуправа?**, на кое 46, 5 % одговориле со Да, 30, 6 % негативно, а со Не знам одговориле 17, 4 % од испитаниците. Во График 8 може да се види ситуацијата по општини.

График 8



Последните три прашања се однесуваат на перцепциите на граѓаните за транспарентноста и отчетноста на градоначалникот, општинските совети и локалната администрација. Веднаш мораме да забележиме дека перцепциите на граѓаните се речиси подеднакви и во однос на градоначалникот, и на општинските совети, и на локалната администрација. Притоа доминира оценката „Делумно пристапни“. Во однос на работата на градоначалниците 26, 7 % ги оцениле како „Секогаш пристапни“, а 21, 2 % како „Воопшто непристапни“. Кај советниците „Секогаш пристапни и транспарентни“ ги оцениле 13, 2 %, а како „Воопшто непристапни и нетранспарентни“ 22, 6 % од испитаниците. На крајот кај администрацијата, општото мислење во регионот дека се „Секогаш пристапни и транспарентни“ мислат 18, 4 % од испитаниците, а како „Воопшто непристапни и нетранспарентни“ ги оцениле 19, 4 % од граѓаните.

Заклучок

Еден од клучните проблеми со кои се соочува локалната администрација во Република Македонија е прашањето на транспарентноста во процесот на донесување на одлуки, но и нивото на партиципативност, како на граѓаните во однос на локалните власти и администрација, така и на самата администрација

во рамките на внатрешните процедури во рамките на Единиците на локалната самоуправа.

Од спроведеното истражување може да се забележи дека недоволно се развиени внатрешните процедури, особено кога се работи за писмени процедури во самиот процес на креирање и донесување на одлуки. Иако според перцепциите на вработените на локалната администрација Единиците на локалната самоуправа се солидно екипирани, но она што недостасува се соодветни квалификации, подобар систем на внатрешна организација и подобро развиен систем за мотивација на вработените во администрацијата.

Она што силно е изразено е дека посебно внимание треба да се обрати на градењето на систем за проследување на барањата и иницијативите од граѓаните. Ова се надополнува со непостоењето на доволно изграден мерит систем на награди и казни за локалната администрација, што силно би влијаело врз степенот на мотивација. Но исто така потребно е посебно внимание да се посвети на континуирано образување преку обуки и практична размена на искуствата на локалната администрација, особено во рамките на регионите.

Учеството на граѓаните во процесот на донесување на одлуки на локално ниво е можеби најдобриот начин да се развијат демократските капацитети во едно општество. во случајот на Единиците на локалната самоуправа во Источниот плански регион на Република Македонија имаме повеќе индикатори кои укажуваат на нивото на транспарентност на општините и нивните органи и тела, што пак придонесува за степенот на инволвирање на граѓаните во самиот процес на донесување на одлуки.

Според ова истражување многу е мал процентот на граѓани кои учествувале во некаков облик на граѓанска иницијатива или референдум на локално ниво. Ова може да се должи на високиот степен на политизација и политичка диференцијација во општеството, понатаму централизацијата во процесот на донесување на одлуки, но и високиот степен на апатија кај граѓаните кога се работи за прашања од заеднички јавен интерес. Сепак, најголемиот дел од граѓаните имале потреба од услугите на локалната администрација, а ваквите услуги најчесто ги користат неколку пати во текот на годината.

Граѓаните делумно се запознаени со одлуките кои се донесуваат од општинските органи, а за истите најчесто се информираат од локалните и регионални телевизии, но исто така значаен начин на информирање се и официјалните веб страници на општините. Сепак граѓаните се недоволно информирани за можноста да ги изнесат своите забелешки и поплаки за работата на локалната администрација.

Најчесто граѓаните своите иницијативи, предлози и забелешки ги упатуваат на помалку формален устен начин, а истите најчесто ги упатуваат до локалната администрација и градоначалниците. Последното упатува на одреден степен на централизација, што особено е изразено во помалите општини. Сепак, се чини она што најмногу загрижува, е слабата активност на урбаните месни заедници, што подеднакво се должи на слабиот интерес на општините и лошата организација, но и отсуството на граѓанска иницијативност и чувство на граѓаните за општиот јавен интерес.

Препораки

Врз основа на спроведеното истражување и изведените заклучоци, а во однос на подобрување на транспарентноста на општинските органи и партиципативноста на граѓаните во процесот на донесување на одлуки, можеме да ги дадеме следните препораки:

- Поттикнување на граѓанската партиципативност преку реструктурирање и поттикнување за функционирање на урбаните месни заедници, како и поголемо инволвирање на граѓаните во истите;
- Децентрализација на отчетноста од градоначалникот кон општинските совети, локалната администрација и урбаните месни заедници;
- Зајакнување на улогата на членовите на општинските совети во делот на транспарентноста и инволвираноста во суштинското креирање на политики;
- Воведување на писмена процедура на комуникација на сите нивоа на функционирање на јавната администрација. Ова е особено важно кога се работи за процесирање на барањата и предлозите од граѓаните и при одржувањето на полуформалните, но и формалните состаноци, за кои многу често не се води соодветен записник. На ваков начин ќе се зголемат можностите за утврдување на одговорноста кај локалните административци.
- Јасно и транспарентно утврдување на соодветно место за жалби, оплаки и предлози кое ќе функционира во секоја општина.
- Општините потребно е да ја подобрат транспарентноста, од чисто информативниот карактер во насока на охрабрување на граѓанската партиципативност;
- Вклучување на граѓанските организации во работата на општинските комисии.

ГЕНДЕРНЫЕ РОЛИ, СОЦИАЛЬНЫЕ СТЕРЕОТИПЫ И ВЕЧНЫЙ КОНФЛИКТ В РОМАНЕ МАРЕ КАНДРЕ «ЖЕНЩИНА И ДОКТОР ДРЕЙФ»

О.В. Тихонова

Воронежский госуниверситет, Россия

e-mail: olnem@yandex.ru

Аннотация

В статье актуализируются гендерные модели современной западноевропейской литературы на примере романа шведской писательницы М. Кандре. Психоанализ становится ядром всего повествования и смысла, эстетики и стиля романа. Он же превращается в объект пародирования, игровую технику. Мужчина и Женщина представляют стороны главного конфликта, спроецированного также на стереотипы общественного и индивидуального сознания.

***Ключевые слова:** Гендерные штудии, психоанализ, фрейдизм, ирония, пародия, роман-провокация, социальные роли, психологизм*

GENDER ROLES, SOCIAL STEREOTYPES AND THE ETERNAL CONFLICT IN MARE KADARE'S "THE WOMEN AND DR. DREUF"

O.V. Tikhonova

Voronezh State University, Russia

e-mail: olnem@yandex.ru

Abstract

In the article gender models of contemporary West European literature are analysed, based on the novel by a Swedish writer Mare Kandre are being looked upon. Psychoanalysis lies at the core of the narration, it is the message, esthetics and style of the novel. It also becomes subject to parody, a play technique. The Man and the Woman represent the two sides of the main conflict, projected upon the stereotypes of public and individual conscience.

***Key words:** Gender Studies, psychoanalysis, Freudism, irony, parody, controversial novel, social roles.*

Роман шведской писательницы М. Кандре с характерным титулом «*Женщина и доктор Дрейф*» (1994) – это одно из симптоматичных произведений современной европейской литературы. Сосредоточенное на внутреннем мире личности – одинокой и страдающей, облачённое в свободную и оригинальную текстовую форму, оно воспринимается в контексте известных примеров современной скандинавской прозы (Ф. Лонг, П. Хёг, Л. Ульман, П. Петтерсон и др.). Контекст «женской литературы» и «женского письма» (гиноцентрической прозы) также стоит учитывать.

Основная направленность, проблематика и даже структура романа очевидны уже из названия, в котором акцентированы определённые ассоциации. *Психоанализ* как явление – ядро всего повествования и смысла, эстетики и стиля романа. Он же превращается в объект пародирования, *игровую технику*. Элементом этой своеобразной игры становится собственно сюжет романа: женщина с символическим именем *Ева* приходит на приём к «известному аналитику по женским вопросам, прославленному знатоку женщин и всех извращённых и ложных представлений, заблуждений и дремлющих желаний» [Кандре 2005: 5], пытаясь освободиться от мучающих её видений и переживаний. Мужчина и Женщина представляют стороны главного конфликта, кроме того, контраст этот изначально подчёркнут их «ролями» – это врач и пациентка, аналитик и объект анализа. Автор здесь и далее на разных уровнях обращается к известным формулам общественного и индивидуального сознания, ассоциируемым с подобным материалом. Мужчина ориентирован на внешний мир, женщина – на внутреннюю жизнь, он – разум, логика, она – чувства, хаос, интуиция. Мужчина пытается усмирить женский хаос, но не приходит к пониманию женской сущности. Женщина хочет свободы, которой она лишена в мужском мире. Эти и другие мотивы пронизывают весь текст. Но писательница не следует стереотипам буквально, она их дискутирует и обыгрывает. В романе, где по сюжету мужчина исследует женщин, рождается парадокс об *обоих полах*.

Действие разворачивается в вымышленном городе Триле на *Скоптофильской* улице, на приёме доктора *Дрейфа*. Пространство «сжато» до его квартиры, затем кабинета и двух его главных «центров» – рабочего стола доктора и кушетки, на которой располагается пациентка. Но эта «замкнутость» – обманчива. Реальность пересекают видения и фантазии, синхронное время сталкивается с ретроспективным. «*Замкнутое пространство*» – это мир Дрейфа, укрывающегося в своём кабинете от мира большого и истинных страстей. Но пространство становится *безграничным* в видениях женщины, которая проживает за малый отрезок времени большое количество жизней и «слышит» судьбы людей. Главное качество текста – ощущение *движения*, неустойчивости и переменчивости, мастерски заданное автором, рождается из

особого приёма: в видениях Евы предстаёт История – как отдельных женщин, так и целых эпох, а фрагменты «коллективного бессознательного», зафиксированного в памяти, транслируются через индивидуальное сознание (женское).

В процессе разворачивания действия становится видна и разница в качестве *памяти* Дрейфа и Евы: она впитывает эмоциональный опыт веков и отдельных личностей, скользит в памяти свободно по времени, проникая в тайны психики и души отдельного человека. Помня всё, она проживает тысячи жизней, хранит в себе тысячи эмоций. Её память многослойна, полифонична, разнонаправлена. Дрейф живёт больше «здесь и сейчас», но под воздействием образов, рождённых подсознанием пациентки, он периодически погружается в воспоминания. Но эти воспоминания весьма прогнозируемы и даже однообразны. Среди его экскурсов в прошлое – несколько постоянных, повторяющихся ситуаций (детские страхи и юношеские комплексы).

Два главных героя романа представлены в контексте *вечного конфликта мужского и женского*, причём столкновение это приобретает провокационный характер. Начиная с портретных характеристик, рождается парадоксальное ощущение несоответствия героев их ролям (социальным, гендерным, психологическим). Заданное соотношение женского↔мужского на видимом уровне решается традиционно – через мотив главенства мужчины, насилия в отношении женщины, непонимания и даже презрения к женскому. Мужчина подвергает женщину анализу, унижает или ограничивает в свободе, и даже укладывает её суть в универсальную формулу. Главное обвинение, предъявляемое женщине доктором от мужского имени, возвращает к «изначальному» – первородному греху. При этом Дрейф, посвятивший себя «укрощению и подавлению женского духа», является лишь глашатаем идей мужского мира в целом.

Но главенство Дрейфа над Евой, мужчины над женщиной, знания над мистической интуицией ставятся всем ходом действия, и особенно неоднозначным финалом, под *сомнение*. Женщина всё время ускользает от формального определения, а потому внушает герою неуверенность и даже страх. В кульминационной сцене Ева, в которой «скопилось столетия гнева миллионов женщин» [Кандре 2005: 151], пытается убить психиатра. «Порожденье ада» – женщина – кидает в ад и своего мучителя. Замыкается своеобразное композиционное кольцо: одна женщина сменяет другую, но ад в их судьбах и душах един, а Дрейф в нём играет роль Сатаны.

Проблема взаимоотношений мужчины и женщины, взятая в романе в синхронии и диахронии, выводит исследователя на приоритеты автора в целом. Это роман-провокация, роман-анамнез и роман-диагноз, сатирическое

произведение и философское, затрагивающее и социальные, и культурологические аспекты. *Игра с читателем*, видимо вращающаяся вокруг психоанализа и гендерных положений, в реальности выводит на общечеловеческие истины. Констатируемое Маре Кандре отсутствие взаимной близости, понимания и искренности между мужчиной и женщиной, перерастающее даже во взаимную ненависть, затрагивает проблему современного существования в целом. Но главное, с чем человек находится в диалоге и одновременно в конфликте – это его *собственное Я*, зафиксированное в борении тела и души, разума и чувств, индивидуального и типического, сиюминутного и вечного.

Литература

- Будде Г.-Ф. Пол истории // Пол. Гендер. Культура. Немецкие и русские исследования / под ред. Шоре Э. и Хайдер К. М. : РГГУ, 1999.
- Гринсон Ральф Р. Техника и практика психоанализа. М.: Когито-Центр, 2003.
- Кандре М. Женщина и доктор Дрейф. СПб.: Изд-во журнала «Звезда», 2005.
- Линдхоф Л. Феминизм и психоанализ // Пол. Гендер. Культура. Немецкие и русские исследования / под ред. Шоре Э. и Хайдер К. М. : РГГУ, 2003.

ON THE FORMATION OF EUROPEAN IDENTITY*

Dmitriy Galushko

PhD, Associate Professor, Voronezh State University, Russia

e-mail: galushkodv@gmail.com

Abstract

Understanding of national identity is necessary to shift to the level of analysis of the global scope. And any study of this phenomenon should be conducted in the context of its existence within the single world system. In Europe, states have close contractual relationship of political, economic and cultural nature with a number of countries in the particular region and, consequently, the emergence of new types of identity becomes inevitable.

Keywords: identity, Europe, European, national, globalization, European Union, formation.

* The paper was prepared within the EU 7FP project «European Identity, Cultural Diversity and Political Change - EUinDepth» (№ PIRSES-GA-2013-612619).

The idea of uniting of Europe has deep historical roots. Europe is the only part of the world, where in conditions of extremely high population density, in the neighborhood, many nationalities, nations and states has been living for centuries. However, the history of Europe is not just the endless devastation of war, but also the centuries-old coexistence. Therefore, multinational densely populated Europe, limited in land and raw materials, much earlier than in other regions of the world has understood the need for principles of international cooperation and co-existence¹.

Back in the early Middle Ages there began the formation of a concept of United Europe. While it did not meet realities of Europe, which was torn by dynastic strife, endless wars, territorial claims, religious intolerance and political ambitions.

1 Butorina O.V., Borko Y.A. Evropeiskiy Soyuz na poroge XXI veka: vybor strategii razvitija. - M., 2001. - S. 430.

The end for all this was put in the second half of the twentieth century, when Europe began the transition from the nationalist antagonism to the "united Europe"².

In the early twentieth century, nation-states have become natural political entities, which provided a solution for conflicts between antagonistic classes and social groups. Since capitalism has a tendency to globalization, thus, it has been provided appearance of not only national, but also a cosmopolitan type of identity, that began to appear in the interaction between nations. According to Habermas, citizens finds their identity not in ethnic-cultural similarities, but in practice of people, who actively use their democratic rights to participation and communication³.

After the completion of the Second World War there began the process of integration in Western Europe, that would be impossible without the healing of historical wounds. The political elite of the old continent realized mistakes of their predecessors of the interwar period, so it paid more attention to the development of means of formation of common features of identity for the further formation of single European identity. Human rights, in this sense, replaced nationality. This was reinforced by two factors - by an increase of inter-ethnic interdependence and by rebellion of transnational political structures. On the other hand, there was universalization of the law, which protects rights of an individual irrespectively of his/her nationality.

One of the first researchers to put the problem of European identity was a French sociologist Emile Durkheim, who in the early twentieth century stated the formation of the collective consciousness of European societies. He noted, that «a spontaneous movement of European society tends to form over European nations, and it now has certain independence and an initial organization. If the creation of the single human community is impossible (which, however, has not been proven yet), that, however, the formation of the society, that is constantly growing, infinitely makes us closer to the goab»⁴.

Collective identity of an "European" is based on the recognition of the geographical location and isolation in Europe by certain (albeit imaginary) borders, and therefore it is rooted in the history of the continent, in the minds of the European

2 Borko Y. Evropeiskaya ideja: ot utopii k real'nosti. Istoricheskie metamorfozy evropeizma // Y.A. Borko, A.V. Zagorskiy, S.A. Karaganov Obschij evropeiskiy dom: chto my o nem думаем? - M., 1991. - Part 1. - S. 8.

3 Habermas J. Grazhdanstvo i natsional'naja identichnost'. URL: <http://www.hrighs.ru/text/b7/Chapter5.htm>

4 Durkheim E. O razdelenii obschestvennogo truda. Metod sociologii. - M.: Nauka, 1990. - S. 141.

peoples. However, the main uncertainty in the concept of European identity is the idea of "Europe" itself. The phenomenon of "Europe" has no clear spatial and temporal characteristics. If the corresponding construct earlier had coincided with the territorial limits of Western Christianity, that nowadays the concept of "Europe" became much wider.

Along with the formation of nations, one of the phenomena of new times was the recognition of their cultural and political community by the Europeans. The concept of Europe became urgent against the background of the discovery of new continents and explore other civilizations, religions and cultures. In spite of all ethnic and religious differences, the European nations were united by common historical origin, by the territory, by the Christian faith, by cultural and political traditions⁵.

There are different approaches to the definition of European identity. Some see it as the identification by individuals of their belonging to European culture and politics⁶. For other European identity is a powerful expression of a target, which is recognized by many Europeans, who after centuries of wars have finally recognized their responsibility for their continent. But the existence of different national identities can be a serious obstacle to integration.

The Declaration on European Identity⁷ can be considered as the formal start of the implementation of the identity policy of the European Union. This document was adopted by the foreign affairs ministers of the EU member-states in 1973. Later in 1976 there appeared the Report on the European Union⁸, which introduced the concept of a European citizen. We are talking about gradual formation of citizens' sense of belonging to the European community, which is not only quantitatively larger, but also qualitatively different from national. Awareness of themselves as «Europeans» - not so much in mental, but in the political sense - is the way to truly united nations and states, which create the European community.

At present, there has been some main approaches to the understanding of European identity and to assess of its place in the life of Europe. Some authors deny

5 Istirija srednih vkov. Uchebnik. / Pod. red. S.P. Karpova. - Vol. 2. - SPb., 2003. - S. 20.

6 Delanty G Is There a European Identity? URL: <http://www.worlddialogue.org/content.php?id=269>

7 Declaration on European Identity (Copenhagen, 14 December 1973). URL: http://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32/publishable_en.pdf

8 European Union. Report by Mr. Leo Tindemans, Prime Minister of Belgium, to the European Council. Bulletin of the European Communities, Supplement 1/76. (commonly called the Tindemans Report). URL: http://aei.pitt.edu/942/1/political_tindemans_report.pdf

the right of existence of European identity, appealing to the power of national political elements and stressing on national identity of European nations⁹. Others speak about the emergence of the post-national European space, pushing concepts of a «United Europe» and a «Europe of Regions», in which, on the contrary, European identity or European regional identity are being put forward for the first place, while national-state identity are being lost. This causes the resistance of the national conscious citizenship of the European countries, which sees it as a threat to their own national identity¹⁰.

There is the third, the most appropriate, in our view, approach to the problem of European identity, which includes organic combination of two possible levels of self-identification of communities of united Europe: national, that exists on our usual state-level, and pan-European (transnational), which is formed at the supranational level creating a phenomenon of "European identity"¹¹.

In 1994, Czech President Vaclav Havel in his speech before the European Parliament proposed the adoption of the Charter on European identity. The Charter was adopted later in 1995 at the Congress in Lübeck, Germany¹². Within the document European identity is characterized from different sides. Firstly, it is regarded as a community of destiny, interdependence of European nations in the joint construction of the peaceful European order. Secondly, European identity is manifested in shared values, originating from classical antiquity, in Christianity, the Renaissance and the Enlightenment, which are based on tolerance, humanism and brotherhood, on the recognition of fundamental human rights and the rule of law, which are embedded in the general principles, confirming the will of the individual and social responsibility. Thirdly, European identity is seen as the common living space, within which there is development of the European citizenship, according to which all citizens of the member states have same rights and obligations. Fourthly, European identity is manifested in the particular responsibility only through cooperation, solidarity and unity. Only in this way Europe can effectively help to solve its own and world. Differences in European policy can be considered as irresponsibility, leading to chaos.

9 E.g.: Fukuyama F. The Challenges for European Identity. URL: <http://theglobaljournal.net/article/view/469/>

10 E.g.: Perkins A.M. Christendom and European Identity: The Legacy of a Grand Narrative Since 1789. - Walter de Gruyter, 2004.

11 E.g.: Citrin J., Sides J. Can Europe Exist Without Europeans? Problems of Identity in a Multinational Community. URL: <http://home.gwu.edu/~jsides/europeans.pdf>

12 URL: <http://www.eurit.it/Eurplace/diba/citta/cartaci.html>

Today the conclusion on the compatibility of the characteristics of national and European identity are being questioned by very few scholars. Social identity of a modern person contains several components. According to Thomas Risse, identities can be nested, conceived of as concentric circles or Russian Matruska dolls, one inside the next. «My identity as Rhinelander is nested in my German identity, which is again nested in my Europeanness»¹³. In general, we can speak of a growing sense of community among European citizens and of an emerging European demos. Yet, the European polity does not require a demos that replaces national by European identities, but one in which national and European identities co-exist¹⁴.

According to Forssum, «the prospect of supplanting a national with a European nation-type identity appears highly remote. What needs to be explored instead is whether national identities can be supplemented or transformed – even to the extent of becoming post-national. Such a consideration requires attention to the possibility that the contemporary context of identity formation may be quite different from that which existed at the time when the notion of national identity first emerged and when the national identities of the European Member States were formed»¹⁵.

In our opinion, we are witnessing the birth of a new type of collective identity, that exists alongside with other collective identities of the European citizens and which functions differ from functions of national identity. Being organically linked to national identity, European identity is not its competitor, which may replace a nation, it is a factor that cements, complements or strengthens national identity. In no case we are talking about "removement" of national identity by European one, but about the elaboration of a multi-level model of coexistence between different peoples and cultures under the common denominator of the European continent, the main features of which are multiculturalism and tolerance. The philosophy of the European integration development is shown by the formula «unity in diversity» («plures in union»). Deeply honoring its own historical roots, a modern European has not given up the national mentality and culture of his/her nation, but he/she complements them with the feeling of belonging, along with other European nations to a single substance with common roots and a common vision for the future. An every European nation attaches to the general idea of a united Europe its own unique

13 Risse T. European Institutions and Identity Change: What Have We Learned? URL: http://userpage.fu-berlin.de/atas/texte/030730_europeaninstandidentity_rev.pdf

14 Ibid.

15 Forssum J.E. Identity-politics in the European Union. URL: https://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2001/wp01_17.htm

features. Like Europe itself, European identity is not something in advance (and for all) static. It is being formed and modified.

In a united Europe, according to the Austrian scientist E. Reiter, «differences should not be eliminated, but diversity should be combined. The peace order and valuable orientation of Europe do not have to replace identities of European nations. They should build additional «Europeanism» on the old nations. A United Europe, as a whole, needs political identity, not only as a justification of the target alliance. Cultural heritage and historical traditions play an important role in the development of European identity. Europe must be understood as the ideological and the only entity (valuable community). Collective European identity (who are we Europeans?) will be approved through a spiritual kinship and through negation (because of the differences between us and them)¹⁶.

It is clear that the new national community cannot eliminate all differences between individuals and social groups, but its creation is possible only when these differences are subordinated to the interests of the new community. In other words, these differences are secondary and superficial, as there is one common «we» that distinguishes people from foreigners, «us» from «them». This means, that borders of a state should be internationalized and become internal borders. In addition, the emergence of new national identity implies a certain ethnification.

Being European today means to participate in the large-scale process and decisive actions in which personal, primarily civil engagement, leads to the gradual formation of uniform identity for hundreds of millions of people. This is evidenced by the fact that the Europeans are very democratic, with a secular outlook, more focused on consensus than on competition, and tend to value social solidarity, at least as an achievement. Europe's borders can be established on the basis of these values. Undoubtedly, the approval of common and shared identity for all the Europeans is the goal of European integration. As a result of the political and cultural heritage, European identity can be based only on intellect and human dignity. Its foundation is the world, the rejection of any form of self-imposed isolation and excesses in defending of party, local or national interests.

16 Reiter E. Ideya evropeiskoj federatsii. URL:
<http://www.ieras.ru/journal/journal2.2000/8.htm>.

ПАТОПИСЕЦОТ ПОМЕЃУ ЗАПАДНАТА И ИСТОЧНОЕВРОПСКАТА КУЛТУРА: ЕМОЦИОНАЛНИОТ ДИСКУРС ВО СОВРЕМЕНИОТ ПАТОПИС НА ПЕТЕР ХАНДКЕ

Милица Денковска

м-р, МИТ Универзитет Скопје, Македонија

e-mail: milica.denkovska@gmail.com

Апстракт

Книжевноста отсекогаш била тесно поврзана со емоциите. Емоционалниот дискурс во книжевните дела се јавува како извор на инспирација и творечки мотив за авторите, но истовремено игра стратешка улога во развивањето на емпатички релации кај читателите, со помош на кои тие полесно се фокусираат врз релевантните нијанси на изразување и дејства, во книжевното дело, како и надвор од него – во стварноста. Застапеноста на емоциите во патописот, кој како жанр тесно се доближува до реалниот свет, варира во однос на епохата, причините за создавањето на делото, како и од мотивите и стилот на самиот автор. Во современиот патопис на Петер Хандке, емоционалниот дискурс игра фундаментална улога; во овој труд ќе се направи обид да се прикажат сите емоционални аспекти на неговото творештво мотивирано од распадот на Југославија и војните на Балканот: длабоката емоционална подлога како причина за создавање на неговите современи книжевни дела, емпатичките релации кои произлегуваат од нив, како и предизвиканата емоционална реакција на светската јавност и, последователно, на самиот автор.

Клучни зборови: емоциите во книжевноста, патопис, Петер Хандке, Југославија, Балканските војни

THE TRAVEL WRITER BETWEEN WESTERN AND EASTERN- EUROPEAN CULTURE: THE EMOTIONAL DISCOURSE IN THE CONTEMPORARY TRAVELOGUE BY PETER HANDKE

Milica Denkovska

MA, MIT University Skopje, Macedonia

e-mail: milica.denkovska@gmail.com

Abstract

Literature has always been closely linked with emotions. The emotional discourse in literary works appears as a source of inspiration and creative motivation for the authors, but also plays a strategic role in developing emphatic relations with the readers, helping them to focus more easily on the relevant nuances of expression and action, in the literary work, as well as outside of it - in reality. Representation of emotions in the travelogue, which as a genre closely approximates the real world, varies in terms of the era, the reasons for creation of the work, as well as the motives and the style of the author. In the contemporary travelogue of Peter Handke, the emotional discourse plays a fundamental role; In this paper, an attempt will be made to present all the emotional aspects of his work motivated by the breakup of Yugoslavia and the wars on the Balkans: the deep emotional background as the reason for the creation of his contemporary literary works, the emphatic relations arising from them, as well as the emotional reaction of the global community and, consequently, the author himself.

Keywords: *emotions in literature, travelogue, Peter Handke, Yugoslavia, the Balkan Wars*

Вовед

Емпатијата е секогаш фундаментална за книжевноста. Нашата емоционална реакција на приказни е неразделна од нашата емпатичка реакција на ликовите, нивните ситуации, дејства, можности итн. Секако, ова е пред сè „естетска емпатија“, не е од видот на практична емпатија која би можеле да ја доживееме во вистинскиот свет. На крајот на краиштата,

книжевните ликови не се реални. Но истовремено, книжевните дела се поврзани со нашите емпатички релации кон вистински луѓе надвор од фиктивните приказни. Во секој случај, нашиот однос кон различни општествени групи (раси, нации, класи) во приказните е најчесто продолжение на истиот однос надвор од нив. Во случајот на патописот како жанр, врската кон вистинскиот свет е уште посилен, а со тоа и емоционалната подлога на авторот, како и емоционалната реакција на читателот.

Патописецот во своето книжевно дело ја вткајува емоционалната основа за своето творештво, истовремено поттикнувајќи го читателот да изгради своја емоционална поврзаност со прикажаните предели, луѓе и настани. Притоа честопати фундаментална улога игра емпатијата како суштинска основа на етиката: читателот, под прецизната диригентска палка на авторот, сочувствува со луѓето и настаните, како и пошироко – со разни социјални групи и нивни (не)припадници.

Австрискиот писател Петер Хандке денес важи за еден од најконтроверзните германскојазични книжевници поради својот длабоко емоционален став во врска со распадот на Југославија и војните на Балканот, став кој на јавноста ѝ го прикажа од поетски аспект и го интегрираше во своите современи патописи. Во 1996, неговиот патопис „Зимско патување по реките Дунав, Сава, Морава и Дрина или правдина за Србија“ стана јаболко на раздорот. Освен острите критики од страна на светската јавност, Хандке доби и заслужен аплауз за неговиот обид во своите современи патописи да прикаже начин на восприемање надвор од границите на мејнстримот.

Емоциите во патописот како жанр

Одисеја на Хомер на светската книжевност ѝ го даде името со кое сè уште опишуваме епски патувања, а неговите епизодни авантури нудат примери за љубовни доживувања, заобиколни патишта, закани на патувањата, како и за радоста (и опасноста) од враќањето дома. Општествените ставови во врска со патувањата отсекогаш биле амбивалентни. Патувањето ги проширува видиците, а познавањето на далечни места и луѓе често го подобрува општествениот статус, но патниците понекогаш се враќаат како поинакви личности или воопшто не се враќаат. Така е повеќеслојната личност на Одисеј – авантуристичка, моќна, непостојана – соодветниот архетип за патникот, а во поширока смисла за патописецот. Притоа, Хомер се фокусира на емоционалните аспекти на патувањата на Одисеј и на начинот на кој херојот излегува на крај со енемното количество на стрес и одговорност.

Во рамките на христијанската традиција, самиот живот често бил симболизиран како патување. Иако денешните патописци најчесто се во потрага по автентичното, едноставното, неизменетото или ненарушеното, кое се наоѓа надвор од веќе востановените патеки, ацилакот и текстовите поврзани со него продолжуваат да бидат влијателни, делумно бидејќи нивните наративи насочени кон изворот добро се вклопуваат во мноштвото книжевни правци, како што се на пример љубовните романи во кои емоциите ја играат главната улога, а кои патописците сè уште ги усвојуваат.

За време на шеснаесеттиот век, пишувањето станало суштински дел од патувањето; документирањето неделив аспект од активноста. Емоционалниот аспект во патописите целосно му го отстапува своето место на документарниот. Политички или комерцијални спонзори сакале извештаи или мапи, кои често се држеле во тајна, но јавниот интерес побуден од приказни за далечни места бил важен начин да се привлечат инвестиции и – откако започнала колонизацијата – доселеници. Ривалството помеѓу европските национални држави значело дека публикацијата на списи од патувања била често полујавна работа во која биле создадени почетоците на империјалните истории. Едно од највлијателните дела од шеснаесеттиот век е *Утопија* на Томас Мор, во кое измислениот патник патува со Америго Веспучи во Новиот Свет и кое, како и голем број подоцнежни текстови, стана основа за идните патописи, влијаејќи врз формата како на очекувањата, така и на извештаите.

Научно-истражувачкиот аспект на патописите во ренесансата продолжува да биде обележје на жанрот сè до дваесеттиот век. За Франсис Бејкон, патниците на ренесансата откриле „нов континент“ на вистината, кој се базирал врз искуството и набљудувањето, а не врз авторитетот на претходниците; и токму патописите се тие кои го обезбедиле спроведувањето на новите информации кои ги поставиле основите за научните и филозофските револуции на седумнаесеттиот век. Џон Лок, како репрезентативна личност во овие револуции, поседувал обемна колекција патописи од кои често црпел инспирација за неговите филозофски текстови. Во исто време, Жан-Жак Русо – уште еден воодушевен читател на патописи – во својот *Дискурс за потеклото на нееднаквоста* ги повикува набљудувачите од калибарот на Монтескје, Буфон и Дидеро да патуваат во далечните краеве на светот за да го збогатат нашето знаење за човековите општества. И покрај овој ентузијазам, ниту Лок ниту Русо не патувале многу далеку, што значи дека морале да се потпрат врз информации обезбедени од страна на други личности, најчесто помалку образовани од нив самите. Како резултат на тоа, сите видови на заинтересирани страни – вклучувајќи научници, филозофи и спонзори – издавале упатства за патниците како да ги запишуваат нивните

опсервации, а историјата на таквите упатства непрекинато продолжува до раниот дваесетти век и основите на антропологијата. Патувањата на Александар фон Хумболт во Америка на почетокот на деветнаесеттиот век значија пресвртница во патописите, поставувајќи пример кој ќе биде следен од страна на научници како Чарлс Дарвин и Алфред Расел Валас, чии патувања биле фундаментални за нивното истражување.

Дваесеттиот век започна со трката до половите и последователните патувања преку Арктикот и, особено, Антарктикот ја обземаа имажинацијата на јавноста со своите приказни за опасноста и издржливоста, херојствата и трагедиите. Но каде што научниците и истражувачите ѝ даваа предност на содржината пред формата, книжевниците исто така почнуваа да патуваат и да пишуваат за своите патувања (Гете уште во осумнаесеттиот век, Дикенс, Стендал и Флобер на почетокот на деветнаесеттиот век). Патописите станаа *книжевен* правец на кој почна да се гледа со нов, сериозен пристап.

Општествените прилики од крајот на дваесеттиот и почетокот на дваесетипрвиот век кои резултираат со доброволен и принуден егзил на многу автори, во патописната книжевност се одразуваат преку силен емоционален набој, пред сè во книжевноста на емигрантите, но и кај многу други автори, а особено кај оние кои во своите дела ја обработуваат тематиката *татковина* (Бора Ќосиќ, Петер Хандке).

Улогата на емоционалниот дискурс во книжевноста

Бројни автори сугерираа дека потеклото и суштинската основа на етиката се наоѓа во емпатијата. Фундаменталниот извор на неогоистички емоции е, речиси неизбежно, чувствителноста кон емотивните експресији на другите. Таа чувствителност е првата и најосновната склоност која не мотивира да постапуваме на начини кои не се водени стриктно од нашите лични емоционални интереси. Основната сензибилност која ги формира темелите за нашето етичко однесување е исто така единствениот емоционален активатор кој апсолутно мора да биде природен (вроден) за да бидеме способни да се развиваме емоционално низ искуствата кои ги доживуваме во критични периоди од животот.

Книжевноста може да игра улога во негувањето отвореност кон емпатички реакции. Во секој случај, во голема мера им помага на читателите да развијат способности за емпатичко разбирање. Го фокусира вниманието на нијансите на изразување и дејство релевантни за емоционалниот дискурс, на детали кои се често суптилно одлучувачки во препознавањето на суштински околности итн. Секако, книжевноста може да ја игра и спротивната улога. Преку идеологии кои се однесуваат на одредени општествени групи,

книжевноста може да инхибира емпатичка отвореност или да поттикнува злоупотреба на погрешни стратегии за симулација и изведување заклучоци. Сепак, постои силна тенденција кај авторите кои истражуваат карактери, да ги прикажат тие личности на начини кои се барем делумно противречни со општествените групи на кои им припаѓаат. На тој начин, книжевните дела често негуваат емпатија дури и за членовите надвор од групата и, барем парцијално, ги предизвикуваат идеологиите кои се темелат врз инхибирање на емпатијата.

Според Патрик Холм Хоган, „емпатијата може да вклучува замислување на искуството на некоја друга личност (алоцентрична емпатија), замислување на себеси во неговата или нејзината положба (пројективна емпатија) или замислување на некоја релевантно стандардна личност во таа ситуација (нормативна емпатија)“.¹ Очигледно, етичката поента на емпатијата е да предизвика одредена акција. Може да се направи разлика помеѓу емпатија или внимание кое произведува акција и неактивна емпатија како благосклоност. „Во контекст на книжевна реакција, кај неактивната емпатија може да се говори за „естетска емпатија““.² Книжевноста смета на емпатичка реакција за нашата инволвираност со личностите и приказните. Но исто така може да ја засили или спречи нашата емпатија кон реални луѓе надвор од приказната – најочигледно, со луѓе во одредени групи (на пр. сиромашните). Засилувањето на емпатијата најчесто делува нешто поинаку, во зависност од целите на делото и целната група на читатели. Некои стратегии се полезни доколку целта е да се постигне добродетелско сочувство во рамките на една група, односно солидарност (на пр. од африкански Американци кон други африкански Американци). Други стратегии може да се потребни доколку целта е да се создаде сочувство кое ги преминува границите на групите (на пр. од европските Американци на африканските Американци). Во случајот на современото творештво на Петер Хандке, авторот воден од своите емоции, преку своите патописи се обидува на читателот да му пренесе поинаков начин на согледување на настаните поврзани со распадот на Југославија и војните на Балканот (преку

¹ “Empathy may involve imagining some other person’s experience as such (allocentric empathy), imagining oneself in his or her situation (projective empathy), or imagining some relevantly standard person in that situation (normative empathy)”. Patrick Holm Hogan, *What Literature Teaches Us about Emotion*, New York: Cambridge University Press, 2011, 284.

² Ibid. “In the context of literary response, we may refer to inactive empathy as ‘aesthetic empathy.’”

преминување на границата помеѓу српскиот народ и западноевропска јавност).

Современиот патопис на Петер Хандке

Петер Хандке, чие книжевно творештво важи за едно од најиновативните и најреволуционерните во германската книжевност, во 90-тите години на минатиот век предизвика голема полемика во светската книжевна и политичка јавност, кога се вклучи во дебатата во врска со војните на Балканот. Неговите изјави во врска со војната и распадот на Југославија, како и објавувањето на неговиот патопис „Зимско патување по реките Дунав, Сава, Морава и Дрина или правда за Србија“ во 1996 во кој застанува во одбрана на Србија за време на војната, предизвикаа скандал. Неговото мислење ја шокираше јавноста, бидејќи Србите беа генерално сметани за виновници за сите неволји на Балканот. Неговата симпатија за Србија конечно се претвори во јавна наклонетост, особено по бомбардирањата на НАТО на крајот на 90-тите години. Како резултат на силните емоции во однос на крвопролевањето на Балканот, Хандке го напушти својот поранешен поетски концепт и се најде себеси неволно вклучен во деликатната улога на кореспондент помеѓу поетска и политичка мисија.

Своето „Зимско патување“ Хандке во започнува со следната изјава: „Веќе долго, речиси четири години, по крајот на војната во источна Славонија, уништувањето на Вуковар, по избивањето на војната во Босна и Херцеговина, имав намера да отпатувам за Србија.“³ Патување во кое авторот сакал со свои очи да создаде слика за земјата, пејзажот и луѓето во Србија. Во текот на неговиот извештај ќе се покаже, дека оваа замисла воопшто не е едноставна: репортажите во медиумите ја направиле можноста да се восприеми тамошната реалност речиси невозможна. Следствено на тоа, Петер Хандке на работите ќе им се доближи на својот препознатлив и истакнат начин, како писател. Со својот патопис, тој на своите читатели сакаше да им овозможи извештај за српската популација и нивниот живот, да им прикаже слики на тивок, бел зимски пејзаж, да им дозволи да ги откријат реките, природата и неговата архаична визија за земјата. Тој ги опишува пределите низ кои патува преку своите емоции, како рефлексција на доброто

³ „Schon lange, nun fast vier Jahre lang, seit dem Ende des Krieges in Ostslawonien, der Zerstörung von Vukovar, seit dem Ausbruch des Krieges in Bosnien-Herzegowina, hatte ich vorgehabt, nach Serbien zu fahren.“ Peter Handke, *Eine winterliche Reise zu den Flüssen Donau, Save, Morawa und Drina oder Gerechtigkeit für Serbien*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1996, 11.

во човечкиот род, преку приказ на помалку развиените региони како контраст на модерните индустриски земји.

Хандке воедно ја критикува едностраноста на прикажувањето и, според него, фабрикацијата на доказите кои ѝ беа потребни на западноевропската јавност да ги оправда нападите на (тогашната) Југославија. Моралистот Хандке ги осуди сите сверства извршени од страна на српските воени и паравоени единици за време на војната – за западноевропската јавност очигледно недоволно гласно. Неговата остра критика е насочена кон шематизирањето на перцепцијата пласирана преку мас-медиумите, кои ги претставуваат босанските муслимани исклучиво како жртви, а Србите како злосторници, и се залага за поетска субверзија. Според Хандке, писателот би можел да ја доживее вистината „поправедно“ отколку новинарот.

Својот патопис Хандке го завршува со проштално писмо на еден човек, поранешен партизан исто како и неговата сопруга, кој по избивањето на војната во Босна си го одзел животот: „Предавството, распадот и хаосот на нашата земја, тешката ситуација во која е фрлен нашиот народ, војната (српско-хрватски „рат“) во Босна и Херцеговина, истребувањето на српскиот народ и мојата сопствена болест го направија мојот живот бесмислен и затоа одлучив да се ослободам од болеста, а особено од страдањата поради пропаста на земјата, за да му овозможам починка на мојот истоштен организам, кој сево ова не може повеќе да го издржи“.⁴ Преку ова писмо, Хандке го пренесува и својот личен емоционален став во однос на пропаста на Југославија, обидувајќи се да создаде сочувство кај (западноевропскиот) читател, укажувајќи на фактот дека жртви на војната не биле исклучиво босанските муслимани.

Изворот на длабоката тага за распадот на Југославија кај Хандке, која резултира со силниот емотивен набој кој авторот го пренесува во своите дела, може да се пронајде во загубата на неговата првична татковина – Словенија. Во „Сонувачот“ се појавува „Деветтата земја“ како упориште на вистинското детство: засолниште „во реалноста“. И повторно се повикуваат биографските побуди за изборот токму на овој предмет на интерес, пред изгнаникот да се припои кон своето политичко убедување – избор кој конечно беше

⁴ „Der Verrat, der Zerfall und das Chaos unseres Landes, die schwere Situation, in die unser Volk geworfen ist, der Krieg (serbokroatisch „rat“) in Bosnien-Herzegowina, das Ausrotten des serbischen Volkes und meine eigene Krankheit haben mein weiteres Leben sinnlos gemacht, und deswegen habe ich beschlossen, mich zu befreien von der Krankheit, und insbesondere von den Leiden wegen des Untergangs des Landes, um meinen erschöpften Organismus, der das alles nicht mehr aushielt, sich erholen zu lassen.“ Peter Handke, op. cit., 135.

легитимирачката инстанција за детската *hortus conclusus* на Хандке. „Словенија за мене отсекогаш ѝ припаѓаше на големата Југославија, која почнуваше јужно од Караванките и завршуваше далеку подолу, на пример на Охридското езеро кај византиските цркви и исламските џамии пред Албанија или во македонските рамнини пред Грција“⁵ смета Хандке: четири години пред „Зимското патување“ може да се препознае, преку „Збогување на сонувачот од деветтата земја: една поранешна реалност: секавање на Словенија“ – емоционалниот претходник на „Зимското патување“ – колку двата текста последователно ја следат емоционалната логика по загубата на магичната Словенија.

Заклучок

Луѓето реагираат емоционално не само на она што се случува пред нив, туку на сè она на што обрнуваат внимание, без разлика дали во надворешната средина или во внатрешноста на нивните умови; „сè што е минимално потребно за да настане емоционална реакција е некогнитивна проценка проследена со физиолошки промени од одреден вид, последователно проследени со когнитивна проценка на ситуацијата (секој аспект од процесот како повратна реакција на останатите).“⁶

Потеклото на емоционалната подлога за делото на Петер Хандке го влече своите корени уште во неговото детство во Словенија, а се развива во текот на неговиот живот и творештво преку загубата на татковината, самоубиството на неговата мајка, како и острите критики на западноевропската јавност, кои не беа насочени само кон неговите ставови во врска со распадот на Југославија и последиците, туку и кон него како книжевник. Со своите емоционални изјави, Хандке ѝ се изложи на критиката

⁵ „Slowenien gehörte für mich seit je zu dem großen Jugoslawien, das südlich der Karawanken begann und weit unten, zum Beispiel am Ohridsee bei den byzantinischen Kirchen und islamischen Moscheen vor Albanien oder in den makedonischen Ebenen vor Griechenland, endete“. Peter Handke, *Abschied des Träumers vom Neunten Land: Eine Wirklichkeit, die vergangen ist: Erinnerung an Slowenien*, Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, 1991, 12.

⁶ “All that’s minimally required for an emotional response to occur is a non-cognitive, affective appraisal followed by physiological changes of a certain sort, followed in turn by a cognitive appraisal of the situation (each aspect of the process feeding back upon the others).“ Jenefer Robinson, “Emotion and the Understanding of Narrative”, Garry L. Hagberg and Walter Jost, ed. *A Companion to the Philosophy of Literature*, Chichester: Blackwell Publishing Ltd, 2010, 85.

и стана многу ранлив. Реакциите на новинарите упатени на негова сметка често го оспоруваа неговиот личен и книжевен интегритет и длабоко го повредија, конечно правејќи го да се чувствува како жртва на медиумите. Како одговор, тој ги нападна воените кореспонденти и нивниот манипулативен начин на работа, обвинувајќи ги за користење унилатерални обвинувања и разгорувајќи ја омразата против Србите. Во 2006, токму таа спротивставеност кон новинарите кои, според Хандке, тврдеа дека ја знаат вистината за диктаторот, го поттикна да присуствува на погребната церемонија на Милошевиќ со свој говор. Неговата намера беше им се спротивстави на западните медиуми со поинаков јазик и тврдеше дека на ова дејство не го поттикна неговата лојалност кон Слободан Милошевиќ, туку неговата лојалност кон другиот, не-новинарски и не-владејачки јазик.

Публикацијата на „Зимското патување“ ги испровоцира медиумите на ретко виден начин. Но не само медиумите, туку и бројни критичари и колеги книжевници му префрлија дека наместо книжевни дела пишува просрпски манифести. Хандке, во чие неодамнешно творештво преовладува емоционалниот дискурс, како подлога за неговите дела, но и како стратегија за поттикнување емпатија кај читателот со цел да создаде објективна слика во врска со сите инволвирани страни во Балканските војни, на критиките реагираше со еднаков емоционален интензитет: како протест на нападите на НАТО врз Југославија се откажа од католичката црква, бидејќи таа до некаде ги оправда; освен тоа, во 1999 се откажа и од наградата Георг Бихнер – најзначајната книжевна награда од германското јазично подрачје, со која се здоби во 1973 година.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Breuer, Ulrich und Beatrice Sandberg, Hg. *Grenzen der Identität und der Fiktionalität*. Band 1: *Autobiographisches Schreiben in der deutschsprachigen Gegenwartsliteratur*. München: Iudicium Verlag GmbH, 2006.
- Deichmann, Thomas, Hg. *Noch einmal für Jugoslawien: Peter Handke*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch Verlag, 1999.
- Handke, Peter. *Abschied des Träumers vom Neunten Land: Eine Wirklichkeit, die vergangen ist: Erinnerung an Slowenien*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1991.

- Handke, Peter. *Eine winterliche Reise zu den Flüssen Donau, Save, Morawa und Drina oder Gerechtigkeit für Serbien*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1996.
- Hogan, Patrick Holm. *What Literature Teaches Us about Emotion*. New York: Cambridge University Press, 2011.
- Hulme, Peter and Tim Youngs, ed. *The Cambridge Companion to Travel Writing*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Meyer-Gosau, Frauke. „Kinderland ist abgebrannt: Vom Krieg der Bilder in Peter Handkes Schriften zum jugoslawischen Krieg“. *Text+Kritik Zeitschrift für Literatur: Peter Handke* 24.6 Juni (1999): 3-20.
- Robinson, Jenefer. “Emotion and the Understanding of Narrative”. Hagberg, Garry L. and Walter Jost, ed. *A Companion to the Philosophy of Literature*. Chichester: Blackwell Publishing Ltd, 2010.

РЕЛАЦИЈАТА ИСТОК-ЗАПАД (ОРИЕНТАЛИЗАМ-БАЛКАНИЗАМ) ВО ЕДНА СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ДРАМА

Милена Ристова-Михајловска

М-р по филолошки науки, Општина Штип, Македонија

e-mail: ristova_milena@yahoo.com

Апстракт

Со овој труд правиме диференцијација на балканизмот и ориентализмот и ја одредуваме релацијата Исток-Запад. Според Фројд, личноста има две страни од кои едната е супериорна, другата – инфериорна. Таков сооднос имаат и персонифицираните Исток и Запад. Диференцијацијата ја правиме како база за понатамошно одредување на оваа релација во современата македонска драма, „Словенскиот ковчег“, од Венко Андоновски. За остварување на оваа цел, говориме за тенденцијата за словенско заедништво во драмата. Расчитуваме симболи што имаат свои значења во источниот и западниот свет. Ги толкуваме симболите на ковчегот, правот, јаболкницата и сенките. Така, на пример, симболизмот на ковчегот се потпира на два елемента: во него се положува материјално или духовно богатство, а отворањето на ковчегот е еднакво на откровение.

Клучни зборови: *ориентализам, балканизам, ковчег, јаболкница, сенки.*

Abstract

With this paper we do differentiation of the balkanism and Orientalism and determine the relation East-West. According to Freud, a person has two sides, one of which is superior, the other - inferior. Such proportion have personified East and West. The differentiation we make as a base for further down this route in the contemporary Macedonian drama "Slavic Chest" by Venko Andonovski. To achieve this goal, we talk about the tendency of Slavic unity in the play. We analyze the symbols that have their own meanings in the eastern and western world. We interpret symbols of the coffin, dust, apple and shadows. For example, the symbolism of the ark rests on two elements: it is laid material or spiritual wealth, and the opening of the coffin is tantamount to revelation.

Keywords: *Orientalism, Balkanism, ark, trunk apple tree, shadows.*

1. Вовед или воведна диференцијација на балканизмот и ориентализмот во релацијата Исток-Запад

Бидејќи географски е неоподделлив од Европа, а културно, сепак, конструиран како *Другиот* во нејзини рамки, Балканот можеше лесно да апсорбира многу политички, идеолошки и културни фрустрации, создадени од тензиите и противречностите што се својствени за регионите и општествата вон него. Како и во случајот со разговорно наречените *источњаџи*, на *Балканците* им беа припишувани негативните карактеристики, наспроти кои беше конструирана позитивната и самозадоволна слика на *Европеецот* и т.н. *западњак*. Бидејќи Истокот и ориентализмот повторно станаа независни семантички вредности, Балканците останаа робови на Европа, антицивизациски елемент, алтер-его, нејзината мрачна страна.

Ваквата перцепција за Западот, за Европа, е конституент на ставовите што ги имаат дел од ликовите во драмата што е наш предмет на интерес. На таа мамка, наречена Запад, главно, „се ловат“ помладите, додека, пак, повозрасните од аспект на поголема објективност на личната фокализација, ја потенцираат реалната слика на тој толку *светол Запад*, *одликуван со позитивни карактеристики*, наспроти *мрачниот Балкан*.

Оваа дистинкција е дефинирана и во делото „Ориентализам“ на Саид (2003). Западот е синоним на категоријата супериорност, Истокот на инфериорноста.

Гледано низ Фројдовска призма, се чини како релацијата Исток-Запад, односно ориентализам-балканизам да е персонифицирана во два сегмента на една иста личност. Супериорниот, секако, е Супер-егото (Западот/ориентализмот), инфериорниот е Егото (Истокот/балканизмот). Зависно од туѓите надворешни влијанија што можат да бидат со и без добри намери (Идот), се почитуваат условите што ги наметнува Супер-егото. Реално, но вистинито - се почитува и тоа што чини и тоа што не чини.

За Саид В. Едвард, кој има оставено обемни трудови за одликите на ориентализмот (во делото „Ориентализам“), воопшто не е спорна доминацијата на Западот врз Истокот:

Постојат луѓе од Западот и луѓе од Истокот. Првите доминираат, вторите се доминирани што обично значи дека земјата им е окупирана, нивните внатрешни работи се ригидно контролирани, нивната крв и богатство се ставени на располагање на една или на друга западна сила.

Важно е дека релацијата на споменатата контрадикторност постои и истата е водечка тема во многу дела од современата македонска книжевност, со посебен акцент на делата од македонската постмодерна.

Кога треба да се говори за релацијата балканизам-ориентализам (во литературата), неминовно е да се потенцира фактот дека „Европа уште во средниот век има литература чиј предмет е Истокот. Истокот е омилена тема и во времето на Преродбата. Од романзизмот наваму, Ориентот, оној Исток сонуван на Запад, по традиција, се врзува за егзотичното и чудесното. Тоа е еден измечтаен Ориент, виден преку приказните за *1001 ноќ*.

Конкретниот текст што низ оваа призма ќе го интерпретираме во оваа наша работа претставува аналогна критика на културните лузни (заблуди) на имаголошките и автоимаголошките обрасци. Насловот на драмата е симболичен предмет, „Словенскиот ковчег“, во кој е сместен еден изгубен свет, свет на сенки - тајната душа на постоењето. Потрагата по ковчегот е потрага по потеклото, по идентитетот, по себе-еманципирање. Не случајно, дејството е временски ситуирано во 1993 година. Тоа е време на транзиција, на распаѓање на разни идеологии и идеолошки системи, време кога се проблематизира прашањето за идентитетот“ (Петковска, 2002, 1-10).

Според „Речник на симболите“, кога се толкуваат страните на светот, многу јасно е дека согласно спротивставените правци на компасот, истокот и западот имаат и спротивставени симболики. И покрај тоа што со правењето споредба на симболиката на страните исток и запад, нема директно да ја доловиме нивната релација што ја детектираме во „Словенскиот ковчег“, сепак, ќе ја истакнеме базата од која произлегуваат различностите:

„Исток е земја на раѓањето или на повторното раѓање на сонцето и на Венера. Се поврзува со сите појави на обновувањето, раѓањето на пченката, младоста, празниците, пеењата, љубовта. Исток е домот на Тлалок, богот на дождовите, кој тука ја направил својата рајска градина од вода и зеленило...“ (Шевалие, Гербран, 2005: 983).

„Запад е земја на вечерта, староста, залезот на сонцето...“ (Шевалие, Гербран, 2005: 983).

симболика на исток	симболика на запад
Младост	Старост
изгрев на сонцето	залез на сонцето
Раѓање	Смрт

Кога се говори за делата од современата македонска книжевност, во ниту еден случај исток и запад не се третираат со нивното основно значење како страни на светот, туку се обработуваат во поширока смисла, со толкување на нивната метафоричка семантика. Според тоа, во суштината на Истокот и Западот воочуваме одлики и разлики на цели општества со начинот на живот во нив. Диференцијацијата што постои меѓу овие две општества ги дели луѓето на *ние* и *тие*, односно на *ние* и *Другите*.

2. Тенденцијата за словенско заедништво во „Словенскиот ковчег”

„Словенскиот ковчег (сказна во прав) - насловот упатува на моделот на *словенството* како мит за заедништво, колективитет или како утописки концепт од светската историја на идеи. Промислувањето на словенството како еден молски сензибилитет соодветствува на познатиот имаголошки стереотип за ‚словенската душа’: пренагласена чувствителност која води кон пропаст, затоа што подразбира неотпорност, неснаодливост во еден материјализиран, прозаичен свет” (Петковска, 2002: 1-10). Потрагата по словенството и тенденцијата да се врати словенското заедништво се сумирани во семантиката и симболиката на ковчегот како предмет. „Симболизмот на ковчегот се потпира на два елемента: во него се положува материјално или духовно богатство; отворањето на ковчегот е еднакво на откровение” (Шевалие, Гербран, 2005: 475).

Како што и погоре споменавме, словенството по кое трагаат ликовите во „Словенскиот ковчег” е збир на духовно и материјално богатство кое во моментите на трагање е исчезнато, закопано. Сите го паметат, но никој не знае каде е. Впрочем, словенската душа во годините на транзицијата и осамостојувањето се чувствувала така – го изгубила словенското заедништво, станала самостојна, а неотпорна. „Во ковчегот се остава и богатството на традицијата како инструмент на нејзиното откровение и комуникација со небото” (Шевалие, Гербран, 2005: 983).

Големиот познавач на теоријата на литература и најистакнатиот македонски проучувач на наратологијата – писателот Венко Андоновски, уште со титлувањето на своите ремек-дела диктира совршена прозна, односно драмска структура, наталожена со богата семантика, симболика и разрабока на актуелни теми. Така и во конкретниот текст титлувањето го има грижливо извршено, водејќи сметка за симболот на ковчегот воопшто.

За да бидеме уште поубедителни во ова, потенцираме дека, според „Речник на симболите“, „на далечниот Исток во ковчезите се оставале плочките на предците чиј култ повеќе не се слави“ (Шевалие, Гербран, 2005: 475). Така, во словенскиот ковчег стојат спомените и остатоците од нешто што постоело некогаш, односно симболично е скриено словенското заедништво што како предок постоело некогаш, денес се трага по него, а не се слави. Но фактите говорат дека тоа заедништво како предок на еден народ навистина опстојувало и тоа не толку одамна.

„Идејата на панславизмот во 19 век кружеше мошне живо, се преземаше, се трансформираше и се адаптираше од една словенска земја до друга, од еден словенски народ до друг, меѓутоа, со виртуелно јадро остана засекогаш претставата за заедништвото на словенските народи, нивната историска големина и нивната задача“ (Пирузе-Тасевска, 1997-237).

Одвојувањето на балканските земји само по себе придонело за раскршување на таа долгогодишна обединетост. Во ковчегот се наоѓаат „плочките“ – остатоци од едно минато време. Неславењето и непочитта на „плочките“ – предметите во ковчегот произлегува од тоа што сите сакајќи или несакајќи престанале да се присетуваат на спомените во словенската заедница. Тоа неприсетување или неуспешно дешифрирање на минатото, врз основа на причините, може да го разгледуваме на две нивоа:

- Потрпување на традицијата и спомените од словенството со новиот начин на живот што е показател за интерната борба на две фракции во Истокот;
- Потрпување на традицијата и спомените од словенството со тенденцијата за егзистенција на Запад.

Преку потенцираното погоре, ја доуточнуваме тезата на Лидија Капушевска-Дракулевска според која аспектот на другоста е изразито хронотопичен; тој се чита не само на релација Исток-Запад, туку и на релација: Исток-Исток. Со други зборови, постои интеркултурен двобој и меѓу стариот и новиот Исток, меѓу старите и модерните (современи) Словени. Значи, откривањето на другоста не е упатено само на надвор (кон Другиот, кон Запад), туку и навнатре, кога Словенот себеси се набљудува и се открива како Друг.

Во драмата што ја интерпретираме, таа постраспадна ситуација на словенството и актуелните политичко-општественети состојби се дескриптирани на овој начин:

„Сите Словени се на колена. Србија вади црно под нокти. Бугарија продава државни резерви. Чешка-проституција колку сакаш. Во Русија на еден му го украде прстот во трамвај затоа што носел златен прстен. Му го цвикнале со водоводска клешта. По Полска комбиња собираат пијани. Пиеле шпиртус оти нема друго“ (Андоновски, 1998: 36).

3. Симболиката на ковчетот, правот, јаболкницата и сенките

Терминот *символ* во книжевната употреба се однесува на начинот на претставување со помош на асоцијации. Така, книжевниот символ ги соединува сликата и идејата. Рецепцијата на симболи бара двостепена семантичка интерпретација: лоцирање на одредени целини во рамките на прикажаниот свет на делото и прикажување на шифрирани ознаки во таа целина. Белетристичките дела се составени од симболи.

Отворањето на ковчетот значи најава за една нова традиционална епоха, за едно ново доаѓање – како отворањето на кошницата на Мојсеј. Симболички гледано и протолкувано, детето трага по ковчетот, бара да најде и отвори за да си го потврди идентитетот, за да отпочне нов живот.

Од кои причини совршениот драматург, прозаист и наратолог ја нарекол драмата „сказна во прав“? Факт е дека во неа се бараат остатоците од изгубеното заедништво во словенството. Но гледано од друга страна, драмата е со тенденција да се промени нешто во општеството преку дејствата на ликовите. Во текот на драмското дејствие тие минуваат низ транзиција, барајќи се себеси и допуштајќи се на „новитетите“ што за Истокот ги нуди Западот.

Во таа смисла, правот може да се толкува како реинкарнативна состојка од која повторно се раѓа Феникс. Идентична е ситуацијата и со словенството. Сите словенски земји заедно кои дотогаш опстојувале како еден субјект, сега се разединети. Постојат поединечно, а нивната обединетост станала прав.

„Правот е символ на творечка сила. Правот се споредува со семето и цветниот прав. Во Битие не само што се вели дека човекот е обликуван од земјениот прав туку и неговото потомство се споредува со правот“ (Шевалие, Гербран, 2005: 811). Во драмата „Словенскиот ковчег“ словенството е пеплосано. Заедништвото распаѓа. Ликовите во правот, во пепелта бараат остатоци од некогашното словенство...

„Правот понекогаш е знак на смртта. Евреите во знак на жалост ставале прав на главата. Тресењето на правот од сандалите е постапка која го

симболизира целосното напуштање на минатото, потполен прекин, одрекување од се што тој прав претставувал: татковина, семејство, пријателство итн” (Шевалие, Гербран, 2005: 811). И во оваа драма постои носталгија за словенството. Неговиот распад е асоцијација за смртта, но сказна во прав претендира кон негово повторно раѓање, односно пронаоѓање на сопствениот идентитет.

Правот иницира асоцијација за праматерија и на нешто што:

- живеело, згаснало и пеплосало;
- живеело, згаснало, пеплосало и се стреми кон реинкарнација;
- чека да биде пресоздадено од праматеријата.

Во предговорот-посвета, Венко Андоновски како автор, целната група за која пишува ја атрибутира како луѓе (што ќе се олицетворат во ликовите од драмата) кои играјќи со сенките се соживеале со улогата и така станале мајстори на тој занает во континуитет. Оние од Исток кои ги продале сенките заминале на Запад во „еден светол свет... и светла перспектива”.

Во врска со тоа, и погоре ја истакнавме објективната перцепција за релацијата овде : таму = кај нас : кај нив = Исток : Запад. Со тоа одговоривме на прашањето: дали вистина сите оние што си ги продале сенките го напуштиле Овдешниот темен, па Таму пронашле нов светол свет или отишле во Тамошниот свет, па „словенската тага” иницирала обратен ефект – кога стигнале Таму, почнале да копнеат за Тука.

Да остане човек да се занимава со мајсторлак за правење сенки во разни форми, значи да биде изверзиран за покажување различни карактери во различни ситуации – да биде дволичен, да има многу маски, многу лица, многу сенки. За вакви мајстори, личности и ликови говори Андоновски во својот предговор – посвета.

Преку пластично опишаната слика за правење сенки во моментите кога снемувало струја, се антиципира сказната во која глумат сенки. Повторно како ситуацијата со приказната за девојката и змејот, односно Бела и Змија, вештиот драматург прави врска меѓу сенките во реалниот свет кои имаат улога да ги потенцираат многуте маски – сенки на луѓето, кои се мајстори за дволичност и сенките кои се јавуваат како актери во сказната.

Сенката според „Речникот на симболите“ е она што е „спротивно на светлината. Слика на непостојните, иреалните и променливите работи. Сенката е аспект на јин” (Шевалие, Гербран, 2005: 899). Оттука се прави поврзаност на сенката како симбол со непостојаноста на словенството и непостојаноста на ликовите, за што говоревме погоре.

Каде е излезот на ликовите од тој незавиден живот во општество создадено под влијание на Западот, а врз основа на интерната поделба на Истокот? Можеби, во либералното начело на идентитетот (како што би рекол Петар Крастев), во слободното избирање и креирање на сопствениот идентитет, метафорички претставено преку финалето (Епилогот) на драмата *Словенски ковчег*: изборот на таткото од страна на Детето, како транспозиција на приказната во реалноста...

Соодносот е 1:3, односно едно дете – тројца татковци. Детето го бара изгубениот и никогаш непронајден ниту потврден идентитет и тоа кај тројца мажи – потенцијални татковци и една мајка што го родила. При изборот на таткото пак во центарот на вниманието се јаболкницата како дрво и златното јаболко. Сепак, на крај детето јаболкото го остава на сандакот, не давајќи го на ниту еден од татковците.

Во тој Епилог, клучна улога има јаболкото. Детето прави избор на татко со помош на јаболко. Сите клучни случки во драмата се случуваат под јаболкницата. Дури постои и опција дека ковчегот е закопан некаде под јаболкницата во градината. Зошто е тоа така и со која цел на јаболкницата и е дадена централна улога на сценографијата? Повторно ќе се послужи́ме со нашиот често консултиран „Речник-от на симболите“.

„Златната јаболка во градината на хесперите е овошје на бесмртноста“ (Шевалие, Гербран, 2005: 402). Детето го бира таткото со златно јаболко. Преносно го детектира својот идентитет што никогаш не смее да згасне и останува бесмртен. „Јаболкото во Песната над песните кое како што вели Ориген ја прикажува плодноста на Словото Божјо, неговиот вкус и мирис. Значи, во сите околности станува збор за познание, но за средство кое еднаш е плод на дрвото на животот, другпат на дрвото на распознавањето на доброто и злото; соединувачко познание кое го предизвикув ападот. Како што јаболкото е чудотворен плод, така и јаболкницата е дрво од Другиот свет“ (Шевалие, Гербран, 2005: 402). „Јаболкото е плод што ја одржува младоста, симбол на обновувањето и постојаната свежина“ (Шевалие, Гербран, 2005: 403). Конкретно, го поистоветуваме со јаболкницата, лоцирана како централно место на сите случувања. Исечената јаболкница и нејзиното исеченото стебло го симболизираат спротивното. Секогаш кога ќе се спомне дека јаболкницата била исечена, се прави врска со смрт или болест на некој од ликовите.

Јаболкницата е место каде е зачатото детето. Место каде по седум години си закажуваат средба Кука и Кукла. Имаат двобој на тоа место. Место каде се обесила мајка му на Кука (затоа е пресечено на половина стеблото – значи

символ на старост и смрт, односно место што иницирало и раѓање и смрт). Кука тврди дека дрвото е проклето. Во драмата има елипса на седум години. До пред седум години во драмата, како и во Стариот Завет дрвото е центар во рајот. Тогаш таму се случуваат оплодување и збратимување. Но по седум години станува симбол за место каде е сторен првиот грев. Аналогно на тоа, на истото ова дрво се случува самоубиство. Исто така, под јаболкницата Бела имала сексуален однос со Кука. Кукла ја силувал.

Како што споменавме, во близина на таа јаболкница пред тие седум години е извршен чин на побратимување меѓу Кука, Кукла и Бела. Збратимувањето е одлика на Балканот и чест чин во нашите народни приказни. Значи, тука се среќава институцијата побратимство/посестримство.

„Побратимството како вештачко сродство претставува еден вид духовно сродство кое во случајов се склопува церемонијално – со мешање и пиење на заедничка крв. Побратимството значи свечно обврзување на братска љубов и трајно пријателство помеѓу личности кои не се во крвно сродство“ (Анастасова-Шкрињариќ, 2011: 22).

„Боговите јадат јаболка и остануваат млади се до крајот на сегашниот космички циклус“ (Шевалие, Гербран, 2005: 403). Така е и во драмата - сè почнува и сè завршува со јаболко. Почнува еден циклус, завршува истиот.

„Според анализата на Пол Диел, јаболкото поради својот кружен облик, општо ги означува сите земни желби кои ќе го однесат во материјалистичкиот живот, враќајќи го, во некоја смисла назад, за разлика од духовниот живот кој е во насока на прогресивната еволуција. Ова божествено предупредување му овозможува на човекот да ги осознае двете насоки и да избере помеѓу патот на земните желби и патот на духовноста. Јаболкото е симбол на ова познание и присуството на нужното определување“ (Шевалие, Гербран, 2005: 403).

Детето преку метирање со јаболкото треба да дојде до сознание кој му е татко. И тука има врска религијата, со верата во духовното, со потенцирањето на нашите заборавени словенски божества по кои ние уште трагаме и за кои повеќе знаат странците, отколку што знаат Словените. Таа тема е детално обработена преку дијалогот на Змија и Кукла. Словенците сè уште бараат аргументи за словенската митологија и не говорат многу јавно за тоа, освен истражувачите во областа. Сè што имаме за нив денес е скудно. Критиката за тоа се открива преку споменатиот дијалог.

Јаболкницата како листопадно дрво (и дрвото како симбол на животот) го симболизира „цикличниот карактер на космичката еволуција: смрт и одново раѓање“ (Шевалие, Гербран, 2005: 261). Тоа е така затоа што дрвото во

одреден период се соголува и доживува привремена смрт и одново се раѓа. На платното доминира сенката од јабољкницата. Сите збиднувања се случуваат таму.

„По тоа што неговите корени понираат во тлото, а неговите гранки се издигаат кон небото, дрвото, во универзални рамки, се смета за симбол на односите што се воспоставуваат меѓу небото и земјата. Во таа смисла, тоа поседува централен карактер, до тој степен што Дрвото на светот е синоним за оската на светот“ (Шевалие, Гербран, 2005: 262).

Користена литература

- Анастасова Шкрињариќ, Н. (2011). *Триножникот на Цепенков и каучот на Фројд*. Македонска реч – Скопје.
- Анастасова Шкрињариќ, Н. (2008). *Митски координати*. Македонска реч – Скопје.
- Анастасова Шкрињариќ, Нина: *Фолклорни социјални фосили* – Скопје, Македоница литера, 2011.
- Андоновски, В. (1998). *Три драми. Словенскиот ковчег* – Скопје, Култура, 1998.
- Браидоти, Р. (2002, 2003). *Номадски субјекти*. Македонска книга – Скопје:
- Јунг, К. Г. (2007). *Исток-запад цивилизации*. Ѓурѓа – Скопје.
- Јунг, К. Г. (1987). *Човјек и неговите симболи*. Младост – Љубљана.
- Капушевска-Дракулевска, Л. *Аспектот на другоста во македонската драма*. <http://www.macthetre.edu.mk>).
- Петковска, Н. (2002). *Некои драмски читања на Балканот*. Блесок – Скопје.
- Саид, В. Е. (2003). *Ориентализам*. Магор – Скопје.
- Стојановиќ Лафазановска, Лидија: *Номо initiatus*. Феноменот на иницијацијата во македонската народна книжевност – Скопје, Матица македонска, 2001.
- Тодорова, М. *Кревање на минатото во воздух. Огледи за Балканот и Источна Европа*. <http://www.okno.mk>.
- Шевалие, Ж. и Гербран, А. (2005). *Речник на симболите*. Табернакул – Скопје.

NATIONAL FUTURISM AND INVENTED TRADITIONS OF CHUVASH IDENTITU

Maksym W. Kyrchanoff (Kärçansen Makşămě)

DrSc in History, Voronezh State University, Russia

e-mail: maksymkyrchanoff@gmail.com

Abstract

Futurism in the 20th century belonged to the most influential trends in European cultural and intellectual life. The rise of regional nationalisms and continental European empires collapse led to national futurism triumph in former empires regions including Russian Empire. The landscape of the former empire was Sovietized in political, cultural and geographical dimensions. The Soviet Union was too active in experiments with imagination, invention and institutionalization of new political and ethnic nations. Chuvashia was among results of the violenced accelerated modernization of the former imperial periphery invented and imagined in nation and nationalism categories. Chuvash intellectuals become active participants of cultural projects and practices that assisted to institutionalization of new identity. National Futurism became a universal practice for nationalist and intellectual imagination. Şeşpěl Mişši is known as a founding father of modern Chuvash language and poetic tradition in spite the fact that starting conditions were extremely unfavorable and pre-revolutionary Chuvashia was oppressed region with predominantly rural population. The texts of Şeşpěl Mişši formed cultural canons of modernism and futurism. Şeşpěl Mişši suicide interrupted rapid and dynamic development of Chuvash identity, but modernist futurism paradigm become one of the central system elements in the further Chuvash identity transitions and transformations. The “Chuvash language”, “Chuvash world”, “Chuvash State”, “Chuvash future” concepts become central in political and poetic discourse of national Chuvash Futurism. The historical centerism and archaization were among system landmarks of Chuvash futurism version. Chuvash intellectuals including Peder Huzangaj, Mitta Vaşlejč, Atner Huzangaj, Boris Cheendykov and others continued development of the national futurism in post-Şeşpěl era in a contemporary period of Chuvash identity.

Şeşpəl Mişşi's poetic heritage is characterized by considerable controversies. The nationalism ideas in his texts were combined with pessimism and frustration, beliefs in the future were crossed and intertwined with the uncertainty of nation future development and personal existential crisis. The motifs and images of death were frequent in Şeşpəl Mişşi's texts. The narratives of death in poetry of Şeşpəl Mişşi are presented in several forms and dimensions: the premonition and expectation of lyrical hero death

Epe vilsen – ana pıtarār
şülle tu şine
yāmrasem lartsa hāvarār
Man tāpra şine¹

after I will be dead...
bury me on a steep hill
and plant the willows
over my grave

and Christian images of death and martyrdom

pātalarēş tavan şerşiva [...]
puş hirte pēr-pēççen un hērēse
hāyāra sārhanat' çērē yun"²

homeland is nailed to a cross ...
your cross is alone in the field ...
drops of blood are falling down in sand

death and dying of the tortured and oppressed Chuvash nation

¹ Şeşpəl Mişşi, *Epē vilsen*, in Şeşpəl Mişşi, *Payantan* (Şupaşkar, 2006), s. 64.

² Şeşpəl Mişşi, *İli! İli! Lima Savahfani!*, in Şeşpəl Mişşi, *Ep pin çāvaş. Sāvāsem* (Şupaşkar: Çāvaş kēneke izdatelystvi, 2012), s. 46.

Şapla erinepeh sanân
Vâyusem pêtetçeş
Masar şine, çun tuhsassân
Kayasa çiketçêş³

you were grew up too early
and lost the power...
you died and you were quietly
gone to the cemetery

traditional images of death characteristic for archaic peasant communities dependent
on nature and famine threat

Yulaški çêl alra yulaški çêl
apat – yulaški huran
Vis kuşla yranân vil peçê
Şur şallan pâhatj, pâhatj kuşran
Yulaški çêl umra... Yulaški çêl⁴

the last chunk...
kazan with the last dinner ...
death, baring his white teeth,
eagerly looking into my eyes...
the last chunk...
the last

death as the highest form of existential loneliness and solitude

Uşkân-uşkân şut pêlêt irtet...

³ Şeşpêl Mişşi, *Çávaş arămne*, in Şeşpêl Mişşi, *Payantan* (Şupaşkar, 2006), s. 52.

⁴ Şeşpêl Mişşi, *Yulaški çêl alra*, in Şeşpêl Mişşi, *Ep pin çávaş. Sāvāsem* (Şupaşkar: Çávaş kēneke izdatelystvi, 2012), s. 63.

tăläh hirte kaş pulsa kilet
kurăksene tajsă şil vëret
şër şumële tusan vëşteret⁵

...clouds...
lonely and wide steppe,
evening comes...
dust....

The ideas of a new Chuvash world, based on Chuvash traditional values and confidence in Chuvash moderate nationalism and universality of communism, were invented in Şeşpël Mişşi texts as an inevitable and natural alternative to death

Kommunizm Hërlë Yalavne
Çun tuhiççen şëre ükermen⁶

while he was breathing until the last moment,
he held the banner of communism...

The death and destruction in Şeşpël Mişşi poetics did not appear as the final form of existence, but it was invented and imagined as the transition to the new ideal futuristic world based on political ideas of communism. The universal futurum in Şeşpël Mişşi poetics was proposed and constructed as vague and unfinished project. The death images and motives in Şeşpël Mişşi texts were combined with attempts to combine and synthesis with futuristic perspective of Chuvash future. Some texts of Şeşpël Mişşi actualize Chuvash dimension of the future. The poem "Pulassi"⁷ ("Future"), written in 1918 and rewritten in 1921, actualizes an optimistic vision of the future. In the poem "İrtne samana"⁸ ("The Age of the past") Şeşpël Mişşi offers a new dimension of liberated Chuvash world of the future, illuminated by the rising

⁵ Şeşpël Mişşi, *Purnăşpa vilēm*, in Şeşpël Mişşi, *Payantan* (Şupaşkar, 2006), s. 32

⁶ Şeşpël Mişşi, *Purnăşpa vilēm*, in Şeşpël Mişşi, *Payantan* (Şupaşkar, 2006), s. 32

⁷ Şeşpël Mişşi, *Pulassi*, in Şeşpël Mişşi, *Ep pin çävaş. Săvăsēm* (Şupaşkar: Çävaş këneke izdatelystvi, 2012), s. 24.

⁸ Şeşpël Mişşi, *İrtne samana*, in Şeşpël Mişşi, *Ep pin çävaş. Săvăsēm* (Şupaşkar: Çävaş këneke izdatelystvi, 2012), ss. 27 – 28.

sun. Şeşpël Mişşi in one of his 1918 year poems acts as a new Chuvash prophet, who predicts that

văhăt şitě, văhăt pulě:
Şěn yeěrke kilsen
Yuhmě, yuhmě tek kuşşulě
Purnăş, hěşekren!
Şěně purănăş hěvelě
Şuně şutatsa⁹

people will stop to cry...
the sun will break out a new life.

The lyrical hero of Şeşpël Mişşi in the same year actualized its new dimension as a futuristic hero – “şută hěvelpe”¹⁰ (“the man with the fate of the sun”). The poem “Çăvaş çělhi” (“Chuvash language”), written in 1920, is among Şeşpël Mişşi’s poetical texts with the most pronounced and expressed national and futuristic Chuvash components. Şeşpël Mişşi in this poem declared national liberation of Chuvashes, stated that

těņcene tasatrě irěk vut-kăvarě
Şut tēņce şutalčě, irtrě avalhi

new day that cleared the flame
of liberty shone over my country

and combined nationalist aspirations with futuristic experiments, predicting the prospects for the Chuvash language that

un şinçe çăvaşăn

⁹ Şeşpël Mişşi, *Văhăt şitě...*, in Şeşpël Mişşi, *Ep pin çăvaş. Săvăsem* (Şupaşkar: Çăvaş kěneke izdatelystvi, 2012), s. 29.

¹⁰ Şeşpël Mişşi, *Tuhăr těttemren...*, in Şeşpël Mişşi, *Ep pin çăvaş. Săvăsem* (Şupaşkar: Çăvaş kěneke izdatelystvi, 2012), s. 29.

çəlhi çapë pulë, tãpri şınçe yanrë irëklëh yurri¹¹

in the glory ...

will ring in song and verses

The poem “Çávaş açine” (“Chuvash son”, 1920) is based primarily on the desire and attempts to offer Chuvash positive vision of the future

Çávaş çəlhi ästi! Kãvarlã

çerũ san sisë çennine

şanatãp. Ėmëte usratãp:

Es kilën. Kilën tẽnçene!¹²

as symbolic dimension of national Chuvash future, based on Chuvash world and Chuvash language. The future world in “Çãn çerëlnë! Irëklë şırnã sävãsem”¹³ (“Truly He is risen! Free verses”) poem is also imagined and invented in primarily and predominantly Chuvash language coordinates system. “Şën kun aki”¹⁴ (“The arable land of a new day”) and “Hurãş şançãk”¹⁵ (“Steel faith”) are among Şeşpël Mişši’s texts where he actualized Chuvash national dimension of future “new day”. In general, the idealized future and desirable futuristic world in Chuvash poetry of Şeşpël Mişši are based on linguistic backgrounds. In the 1920 and the 1921 Şeşpël Mişši wrote that

Çávaşãn malalla äslãlãh vërenes pulaty.

Şaksene tuma, vërenme,

¹¹ Şeşpël Mişši, *Çávaş çəlhi*, in Şeşpël Mişši, *Ep pin çávaş. Säväsem* (Şupaşkar: Çávaş këneke izdatelystvi, 2012), s. 33.

¹² Şeşpël Mişši, *Çávaş açine*, in Şeşpël Mişši, *Ep pin çávaş. Säväsem* (Şupaşkar: Çávaş këneke izdatelystvi, 2012), s. 34.

¹³ Şeşpël Mişši, *Çãn çerëlnë! Irëklë şırnã sävãsem*, in Şeşpël Mişši, *Ep pin çávaş. Säväsem* (Şupaşkar: Çávaş këneke izdatelystvi, 2012), ss. 44 – 45.

¹⁴ Şeşpël Mişši, *Şën kun aki*, in Şeşpël Mişši, *Ep pin çávaş. Säväsem* (Şupaşkar: Çávaş këneke izdatelystvi, 2012), s. 53.

¹⁵ Şeşpël Mişši, *Hurãş şançãk*, in Şeşpël Mişši, *Ep pin çávaş. Säväsem* (Şupaşkar: Çávaş këneke izdatelystvi, 2012), ss. 60 – 61.

yërke pëlme çërë sāmah kirlë,
şavārānāşullā kalaşu kirlë, çëlhe kirlë...
Çāvaşa virās çëlhipe purānāş...
Çāvaşa çāvaş çëlhi kirlë...
Për ençen, çāvaş çëlhi şuhalma pultarajmasty.
Pālhavār tunā çuh ta çāvaş çëlhi kirlë...
Temle pulsān ta malalla ta çāvaşān
çāvaşla kalaşmalla pulaty¹⁶

Chuvash people in the future should learn ...
we need a living word, flexible speech and language.
It is not possible to create a new life with Russian language.
Native language is a pillar of Chuvashia.
Chuvash language will not disappear without a trace.
We need it in the days of turmoil ...
Chuvash nation in future will speak Chuvash.

Şeşpël Mişşi also believed that

vāhāt şitë.
Çāvaş çëlhi te timër tatë.
Şivëç pulë.
Hërtne hurşā pek pulë...
Çāvaş çëlhi timër tatë, şivëç pulë...
Vāhāt şitë! Vāhāt şitë!¹⁷

...time will come.
Chuvash language will chop iron,

¹⁶ Şeşpël Mişşi, *Çāvaşān malalla āslālāh vērenes pulaty*, in Şeşpël Mişşi, *Ep pin çāvaş. Sāvāsem* (Şupaşkar: Çāvaş kēneke izdatelystvi, 2012), s. 74.

¹⁷ Şeşpël Mişşi, *Çāvaş sāmahë*, in Şeşpël Mişşi, *Ep pin çāvaş. Sāvāsem* (Şupaşkar: Çāvaş kēneke izdatelystvi, 2012), ss. 75 – 76.

it will become acute, and it will be red-hot steel..
Chuvash language will glow burning coals, it will be red-hot steel..
time will come...
time will come.

Futurism and faith in the future of Chuvash nation in Şeşpël Mişşi's texts had linguistic backgrounds. Chuvash language was imagined and accepted as a universal factor in integration and consolidation of Chuvash nation, its future existence and successful development. Commenting on Chuvash language role of the processes of the future nationalization and its transformation from an abstract universal model of the future in the national Chuvash futurum Şeşpël Mişşi re-imagined and re-invented Chuvash language as the system and dominant element of Chuvash future world:

Çăvaş çělhi, çăvaş çělhi
Hěvel kăvarěpe vutlan
Şěkle çasrah tăvan şere
Çăvaş çělhi, şelen săhhi
Hayar aşa şappin uhhi
Poulsen kěr şăně ěměre¹⁸

Chuvash language, Chuvash language
kindle by the sun heat
You'll raise homeland...
Chuvash language
be like serpent sting...
You will arrow as hitting lightning storms...
You will be... and enter in the new age.

The future in Şeşpël Mişşi poetic imagination had two types of backgrounds. The first type of foundations was presented by general futuristic narratives, believes that the future is inevitable and idea that it will be optimistic and a better alternative then deeply pessimistic modernity. The second type of Chuvash version of future

¹⁸ Şeşpël Mişşi, *Çăvaş! Çăvaş!*, in Şeşpël Mişşi, *Ep pin çăvaş. Săvăsem* (Şupaşkar: Çăvaş kěneke izdatelystvi, 2012), ss. 51 – 52.

backgrounds of the future world in Chuvash poetical imagination of Şeşpël Mişşi was presented by Chuvash narratives. Şeşpël Mişşi proposed Chuvash-centered and Chuvash-orientated versions of future through the prism of Chuvash images. “Çăvaş çĕlhi” (“Chuvash language”) was not only a unique exclusive hero of the future world and future Chuvash landscape in poetic imagination of Şeşpël Mişşi. Şeşpël Mişşi also mentally mapped and localized “Çăvaşăn âsĕ” (“Chuvash mind” or “mind of Chuvashes”) in future. Şeşpël Mişşi presumed that national component will play a leading role in national progress and Chuvash nation developments:

Çăvaşăn âsĕ - hurăş pul
Păr kas - ak şirĕp çul –
Ăspa çul kas ta vut kălar!
Çăvaşăn âsĕ! Vut-kăvar
Hĕrtse hĕretnĕ hurăş pul!¹⁹

Chuvash mind! Shine like steel,
cut ice and stone...
shine to flame from flint...
you will be pure by fire...
You will be hot like fire!.

Chuvash narratives in Şeşpël Mişşi poetic heritage have numerous and extremely diversified dimensions. Şeşpël Mişşi radically and decisively rejected policy of national discrimination and ethnic restrictions, based on oppression of Chuvashes and their imagination as primitive natives, practiced in Russia until the 1917 Revolution. Chuvashes in political language of imperial Russia were synonymous for savagery and archaic barbarianism. Famous Russian writer, who later gained worldwide fame, was also known as a promoter of extremely negative attitude to Chuvash nation. These cultural practices and strategies of Russian imperial imagination were radically rejected by Şeşpël Mişşi and “Chuvashness” category in his texts was re-invented and re-imagined in new dimensions, levels and connotations. In this context Şeşpël Mişşi acted not only as a modernist, but also as a writer, who promoted a national modernism, national futurism and believed that values of nation, identity and nationalism were among universal categories that will

¹⁹ Şeşpël Mişşi, *Çăvaş! Çăvaş!*, in Şeşpël Mişşi, *Ep pin çăvaş. Săvăsēm* (Şupaşkar: Çăvaş kĕneke izdatelystvi, 2012), ss. 51 – 52.

continue to exist and develop in future. The ideal model of national futurum existence, Şeşpël Mişşi wrote in his texts about, was based on the dominant role of Chuvash language in the imagined and invented Chuvash future.

The lyrical hero in Şeşpël Mişşi texts breaks radically with archaic heritage, refused from traditional past and outdated versions and forms of identity. Instead of this new Chuvash hero proposes new and modern, contemporary and futuristic identity based on wide masses. The images of death, mortemness narratives in Şeşpël Mişşi texts were not just a sphere of exclusive dominance of only death as central image. The death in Şeşpël Mişşi modernist poetics was actualized in futuristic dimension and assisted to emergence and development of new identity forms. Şeşpël Mişşi established conditions for transformation of formally past oriented death narratives into future based poetical constructions. Şeşpël Mişşi transformed moment of death in the future triumph moment when creator hero, hero of the revolutionary futuristic future became central figure of this new idealized and imagined world. The institutionalization of futurum through / in the past in Şeşpël Mişşi texts actualized universality and suicide inevitability: the poem “Çávaş poetne Ahaha asănsa” was written in March 1921, and a year later Şeşpël Mişşi committed a suicide. The various forms of symbolic self-crucifixion were characteristic and widely spread in Şeşpël Mişşi texts, when his lyrical hero faced harsh reality of revolutionary Russia where political elites sacrificed national groups in the civil war and famine. The lyrical hero of Şeşpël Mişşi was forced to change and adapt to new conditions.

The hero of this type did not completely broke with still influential illusions and hopes of lyrical past and romantic era, but this hero was closer to sacrifice his own interests for Chuvash revolution glory and future Chuvash world than romantic heroes in love from Pärtta Kęştentinė poetry. These Şeşpël Mişşi heroes crucified themselves on the revolution cross for construction of modern Chuvash nation and assisted to promotion of modernist discourse in Chuvash intellectual tradition where in the 1920s modernism was sphere of futurism domination and its allegorical synonymous. The motives of death in Şeşpël Mişşi poetry were combined with attempts to adopt and promote futuristic narrative, based on true belief in the future, and active political work for development and construction of Chuvash world for a new Chuvash nation in Chuvash future. Şeşpël Mişşi in 1920 wrote in his diary about ‘ineffable, bad feelings’ and his self-perception as “irritable and wanton creature” who unsuccessfully struggled with “ten-years disease that completely destroyed body”²⁰. Şeşpël Mişşi come to absolutely pessimistic conclusion that he

²⁰ Mihail Sespel', *Iz dnevnika, 10 noiabria 1920 goda*, in Mihail Sespel', *Mil'onom stih moi povtorion. Stihi. Fragmenty dnevnika* (Cheboksary, 2012), s. 144.

“would be on the eve of death soon”. In spite of these pessimistic narratives dominance Şeşpəl Mişşi stated that “he wants to work with renewed vigor... wants to live ... and wants immortality”²¹. Some months later in October 1921 Şeşpəl Mişşi optimism fell in crisis and the poet experienced severe frustration and was depressed:

...it is difficult to live... I feel terrible loneliness... I lost heart... There is nothing from the old cheerfulness and energy. The dirt and hunger finally broke me down... the end of my existence will be terrible ...²².

By the December of 1921 general tone of Şeşpəl Mişşi letters was the same:

today and tomorrow hungry eyes of death were looking at me, bared jaw look into my soul, and it is so terribly... there is nothing... no spring, no sun, no spring and verdant expanse of valleys²³.

The depression genesis, on the one hand, stimulated feelings of frustration, inability to integrate ideals of poet in the revolutionary world, by the 1921 recognized and understood by Şeşpəl Mişşi not as Chuvash, but as radically other, alien to the Chuvash ideals and incompatible with project of Chuvash future. On the other hand, Şeşpəl Mişşi understood death in futuristic context imagined and invented part of a poetic landscape. Şeşpəl Mişşi resigned with the death inevitability in context of its important symbolic role in process of imagination, mental mapping of the new Chuvash space, its integration into the context of the Chuvash language and Chuvash identity. The tragic death of the revolutionary poet in the poetic Şeşpəl Mişşi narrative becomes redemptive and salvation victim in the construction of a new world in Chuvash future. “The road ... the corpses are on the roads... the dead bones are in outskirts” (“Şulsem... Şulsem şınçe vilesem // Ukălçasem pañçe vil şāmsem”²⁴) co-existed in a poetic Şeşpəl Mişşi discourse with new heroes called by poet to move forward from revolutionary reality to a new world of Chuvash future:

²¹ Mihail Sespel', *Iz dnevnika, 11 noiabria 1920 goda*, in Mihail Sespel', *Mil'onom stih moi povtorion. Stihi. Fragmenty dnevnika* (Cheboksary, 2012), s. 146.

²² Mihail Sespel' F.N. Pokryshniu, Kiev, *30 oktiabria 1921 goda*, in *Mil'onom stih moi povtorion. Stihi. Fragmenty dnevnika* (Cheboksary, 2012), s. 150.

²³ Mihail Sespel' F.N. Pokryshniu, Kiev, *7 dekabria 1921 goda*, in *Mil'onom stih moi povtorion. Stihi. Fragmenty dnevnika* (Cheboksary, 2012), s. 151.

²⁴ Şeşpəl Mişşi, *Kêper hivâr*, in Şeşpəl Mişşi, *Payantan* (Şupaşkar, 2006), s. 114.

Çërrisem, vilesem urlă şăm kupisem şınçe
hëveile iran enne
këper çëntërlër
Ah
këper çëntërlër
Epë
Halran kajsa üksessen
Man urlă taptasa kaşsa kayaăr
Timër urårsempe çërem şine
hăyullan taptăr
Ah
Ënsene huşăr²⁵.

...those who alive go through corpses and piles
of bones to solar tomorrow ...
build carved bridge...
build bridge...
if I fall exhausted...
You will go by Your iron feet
on my heart ...
Go... Go...
break my neck

These death images had not pessimistic character in Şeşpël Mişşi texts. They were invented for promotion of a unique Chuvash form of early futuristic poetics based on reflection about gradual and inevitable old culture dying and its progressive replacement by new culture of Chuvash future. Şeşpël Mişşi also combined images of death with images of a new world that was born in the throes of revolution and death of old archaic culture. Şeşpël Mişşi in this situation inevitably declared, that

Văhăt – açaşlăh văhăç mar

²⁵ Şeşpël Mişşi, *Këper hivăr*, in Şeşpël Mişşi, *Payantan* (Şupaşkar, 2006), s. 114.

Ăş yură vâhăçĕ kajra
Malta hêvel
Ku vâhăt – vilēm vâhăçĕ²⁶.

it is no time for sentimentality,
era of warm songs is in the past,
come in the future...
come to the sun.
Today is the time for death

Şeşpĕl Mişši poetry was too contradictory, it combined and mixed diametrically opposed ideas and sentiments. Şeşpĕl Mişši was a poet who gained in Chuvash literature a reputation of “Chuvash Maiakovskii”²⁷, but he was also able to “passionately cry about how he loved nation he belonged to”²⁸. Atner Huzangaj, commenting on Şeşpĕl Mişši biography, presumes that

Şeşpĕl Mişši more than other Chuvash poets in the most personalized way realized himself in self-crucifixion on communistic cross. In the fire of his struggles, agonizing in his love, in his sacrificial nationalism, he went to a Christian feat as a rebel, as a theomachist who projected himself into the future²⁹.

after his death Şeşpĕl Mişši became in the focus of numerous debates between Chuvash intellectuals and Moscow censors and curators. Chuvash national intellectuals won in this ideological confrontation and their efforts to proclaim Şeşpĕl Mişši as formal and also informal founding father of modern nation and Chuvash national future assisted to glorification of the poet and its national canonization and mental mapping in the imagining pantheon of fathers of nation. Şeşpĕl Mişši confidently went down in Chuvash literature history as the first poet of

²⁶ Şeşpĕl Mişši, *Kĕper hivăr*, in Şeşpĕl Mişši, *Payantan* (Şupaşkar, 2006), s. 116.

²⁷ Evgenii Vladimirov, *Obretenie traditsii* (Cheboksary: Chuvashskoe knizhnoe izdatel'stvo, 1982), ss. 238 – 240.

²⁸ Humma Şemenĕ, *Pirĕn pisatelysem*, in *Kanaş*, 1923, 2 noiabria.

²⁹ Atner Huzangaj, *Vo imia*, in *Druzhba narodov*, 1999, no 5; Atner Huzangaj, *Mihail Sespel' kak chuvashskii kul'turnyi geroi XX veka*, in *Irĕklĕ sāmah*, 2012, 16 noiabria.

ideas and simultaneously ideological poet because his historical precursors were able to express and develop predominantly traditional ideas and sentiments in romantic lyric poetry which was suitable for individual consumption in archaic and classical culture of the 19th century, but they also were completely inapplicable and unacceptable for new culture of politicized masses and mass political ideologies. Şeşpəl Mişşi was poet of ideas who was not understood by his contemporaries, but mythologized by Chuvash intellectual of the late 20th and the early 21st centuries. The poetic narrative of Şeşpəl Mişşi was deeply immersed in world of mortemness. The death in its various forms and dimensions appeared in texts of the poet as one of the central system characters. The poetic narrative in the same time was also modernist, nationalist and futuristic. The motifs and images of death became an inevitable consequence of the temporary compromise between Şeşpəl Mişşi as the Chuvash nationalist with the Soviet regime. The inability to implement Chuvash national project in the short chronological term stimulated simultaneously actualization of the death motives and also assisted to formation of poetic, political and ideological modernist Chuvash canon. The modernity concept in early Chuvash modernism had predominantly futuristic connotations and widely expressed in images of the distant future, when the world finally will become Chuvash world as the ideal form and version of Chuvash national dream.

The cultural paradigm proposed by Şeşpəl Mişşi for Chuvash national project development greatly influenced on subsequent and further generations of Chuvash nationalists and intellectuals who were forced to act as unwittingly classic heroes of “fin de siècle” era. The situation and status of “fin de siècle” in Chuvash cultural coordinates system was not limited by strict and rigid chronological bindings and constraints. Chuvash culture and literature figures in the 1980s and 2010s lived in “fin de siècle” epoch and in this trans-cultural and trans-temporality situation they voluntarily or forcibly reflected on their status of timelessness that significantly affected on transformations and developments of Chuvash identity. Chuvash futuristic project initiated by Şeşpəl Mişşi was unfinished and this incompleteness determined the main vectors of Chuvash identity development in situation of simultaneous continuity and discontinuity coexistence in the 20th century. Chuvash historical time was not imagined, invented and realized in forms and limits that suits Chuvash intellectuals. Chuvash intellectual figures realized that Chuvash culture developed in system of past indefinite, “uncertain” and “incomplete” tenses. This characteristic feature of intellectual discourse forced Chuvash writers to idealize the past while they were focusing in Chuvash future. Chuvash futurism was constantly rotated into the past as universal and unattainable dimension of idealized and desirable Chuvash future.

Bibliography

- Atner Huzangaj, *Mihail Sespel' kak chuvashskii kul'turnyi geroi XX veka*, in *Irëklë sãmah*, 2012, 16 noiabria.
- Atner Huzangaj, *Vo imia*, in *Druzhba narodov*, 1999, no 5.
- Evgenii Vladimirov, *Obretenie traditsii* (Cheboksary: Chuvashskoe knizhnoe izdatel'stvo, 1982), ss. 238 – 240.
- Humma Şemenë, *Pirën pisatelysem*, in *Kanaş*, 1923, 2 noiabria.
- Şeşpël Mişşi, *Ep pin çävaş. Săvăsem* (Şupaşkar: Çävaş këneke izdatelystvi, 2012).
- Şeşpël Mişşi, *Payantan* (Şupaşkar, 2006).

IDENTITIES, CULTURAL DIVERSITY AND BOUNDARIES IN POSTSOVIET COUNTRIES (CASES OF MOLDOVA AND RUSSIA)

Olga Sidenko

Senior lecturer in political science at Voronezh state University, lecturer at Voronezh State University, Russia

Darya Scheglova

Senior lecturer in political science at Voronezh state University, lecturer at Voronezh State University, Russia

e-mail: bruenen@mail.ru

Abstract

The authorities in many countries have to deal with multiethnic communities' problems. They come up against invisible cultural boundaries inside them. It's pretty clear now that multiculturalism has "utterly failed" and politicians try to turn on "melting pot". The question is how it could be realized.

The idea of "cultural boundaries" begins to play key role in interdisciplinary researches on identity politics. It's associated with investigations in cognition, identities, cultural capital, ethnic group positioning, immigration, etc.

The paper is devoted to the factors and conditions of nation-building in post-Soviet countries. There are very complicated set of factors in such societies. The main focus is on the institutional heterogeneity, new forms of social relations, communication and cultural products, cultural environments, social and economic conditions. The most essential problem is the religious and ethnic revival connected with specific reflection of the cultural and historical heritage left over from previous generations. A "soft force" using by neighboring countries makes it much more difficult. The research was conducted in the 2014, September in the Republic of Moldova and Russia. The methods of collecting primary data were biotic behavioral observation and semi-structured interview with experts. The preliminary findings should be directly discussed in scientific and policy-makers communities.

Keywords: *identity politics, identities, cultural boundaries, post-Soviet countries, religious and ethnic revival, "soft force".*

Modern scientists are closely focused on the process of nation-building that takes a special significance in the conditions of a community statehood search. Whether it will be possible to reach a consensus concerning the bases of national identity, to build a desirable image of the future and to create space for practical realization of public and political initiatives – all depend on a combination of endogenous and exogenous factors. At this point the post-socialist countries are very specific. System transformations were followed by serious dysfunctions in economy, public administration and policy. All of this led to complicated social orders destruction and degradation instead of development. Besides, it's necessary to consider that these societies have the traditional organization based more on informal social communications than on formal institutions.

Modern post-socialist nations were formed after disintegration of large and powerful states, which were full of resources. They inherited problems of difficult center and periphery relations. As a result the inevitable contradictions was formed in resources distribution burdened by a phenomenon of "border zone"¹, different phobias and myths, politized the ethnostatus representations and supported national patriotic moods. The USSR factors and bipolar world played the special role in processes of nation building. Following "tracing-paper" logic, the "socialist block" countries formed national identity on Soviet sample, built and reproduced rigid dichotomies "friend-or-foe". It's necessary to emphasize that such kind of consciousness can be characterized by an extreme lag effect weakening from the center to the periphery. Now we are observing the formation of an enemy-image strengthening psychology in "the besieged fortress". This bipolarity Renaissance creates adverse conditions for completion of nation-building in the countries getting to a field of the conflict between large political powers². So it's necessary to put the most important postulates of the research:

1. The post-socialist political elites should finish processes of nation-building being under the great pressure from outside from both world and regional political actors. Thus, we have to pay attention to many factors, not only endogenous. Recently, a key exogenous factor was a "soft force" policy pursued by the main world actors and the neighboring states. Additionally

¹See: Parker, B. Toward an Understanding of Borderland Processes // *American Antiquity*. Vol. 71. No 1, 2006 P. 77-100; Бреский О., Бреская О. От транзитологии к теории Пограничья. Очерки деконструкции концепта «Восточная Европа». – Вильнюс: ЕГУ, 2008.

²This thesis leans on P. Salins's conclusion concerning an identification problem within the local communities getting to a field of the conflict of large political forces. See.: Sahlins P. *Boundaries. The Making of France and Spain in the Pyrenees*. Berkeley: Univ. of California Press, 1989.

the number of information wars' methods and various manipulative technologies increased during the last five years.

2. As a result the public discourse, the role of an emotional, visual and figurative component in public policy amplifies is moving to "the world of reputations" (Teveno, Boltansky, 2013)³. It gives additional opportunities for manipulative influence in combination with life technologization.
3. During the destruction of difficult social orders, primitive personal trust-based forms of social communications (clans, cliques, and clientele) are reviving. The importance of vital type relationships with social formations (such as ethnic and confessional) are rising. The ethnic and religious Renaissance often leads to primordial nation interpretations that, however, doesn't mean that ruling elite refuse of construction – nation discourse.
4. Influence of internal factors complex can be considered through a prism of "past dependency problem" (a problem of dependence on a trajectory of the previous development). There are segmentations of social space, transformation of transitivity into a constant as well. In general, processes work for a rupture of social fabric puts political elite in a very difficult situation.
5. It is necessary to collect data on national construction in states, which were earlier in a common political field. The careful analysis within a cluster is necessary not only for detection of similar features and distinctions but also for establishment of regularities without effect of "Procrustean bed".

This paper represents a very careful study of two cases illustrating the processes in center and periphery of the broken-up Union State. The Russian and Moldavian cases allow to see all range of problems and dialectics of nation-building processes. We focus on factors of institutional heterogeneity, new forms of social communications, variety of sociocultural medium, the ethnic and religious Renaissance, updating of historical memory and symbolical policy, use of soft force by other states.

This paper based on a research conducted within the EU in Depth project (European identity, cultural diversity and political change) project. Our source material consists of official economic and population data from the Moldova, detailed expert interviews, observations from field-work in the region and papers of interviewed experts.

³See: Болтански Л., Тевено Л. Критика и обоснование справедливости: очерки социологии градов / Пер. с франц. О. В. Ковеневой под науч. ред. Н. Е. Копосова. М., 2013.

Firstly, we consider the Moldavian case. In a small territory of Moldova Republic Romance, Slavic and Turkic cultures are remarkably crossed in a unique way. 35,5% of the population of the state are the ethnic minorities which accommodate both separate and compact: Ukrainians, Bulgarians, Russians, Gagauz and Roma. The title ethnos has a very drama history.

At the time of the USSR the Moldavian identity was designed with using of the politized connotations which were involved in all areas of culture, especially in literature where it was used as the mechanism of opposition (Transnistrians vs. Bessarabians) and unification (the Soviet people, Soviet Moldovans)⁴. This artificial identity faced to the reorganization and collapse of the USSR, and it led to comeback to origin ideas. This brings to the fore the issue of language. To understand this issue let's turn to historical background.

In February, 1941 the law about the switching Moldavian writing from the Latin alphabet to Cyrillics has been adopted. It was a tool of a change language into Slavonic one.

Eradication of a panromanian symbols, discreditation of "bourgeois nationalists", and russification of ethnos led to considerable reduction of the inhabitants who considered themselves as ethnic Romanians. But the Romanian ethnic self-identification was spread among the creative and academic elite in the Soviet Socialist Republic of Moldova⁵. It was obvious to them that Moldavian language was an artificial and existed only as a political phenomenon. Slogan "Language! Alphabet!" became the basic idea of meetings organized by the Popular front of Moldova. In August, 1989 there was an official recognition of the Moldavian language as a state on the base of Latin graphics. Moldavians began to celebrate a language day - "Limba Noastra" festival. But participants of the national movement unexpectedly opened Pandora's box. Such decisions had significant effects: further escalation of the differences based on of national identity, activization of the Romanian irredentism and growth of ethnic tensions inside the country.

It is obvious that ethnocentrism leads to primordial treatment of political situation, however achievement of long-term dynamic stability always has absolutely

⁴Petru Negură, PhD in Sociology (from EHESS, Paris), Assistant Professor at the State Pedagogic University of Moldova, Chisinau. Engineering Moldovan Identity: Moldovan Writers from Stalinism to the Independence, 2012 – [Electronic resource]. - URL: <http://www.criticatac.ro/19669/engineering-moldovan-identity-moldovan-writers-stalinism-independence>.

⁵Now the similar situation remains: among inhabitants the rate of persons with ethnic Romanian self-identification didn't rise, thus it is significantly higher in the medium of creative intellectuals, journalists, scientists and part of political elite.

opposite bases. Romanisation already generated Transnistria conflict. The population of two other autonomies – Gagauziya and the Tarakliysky district tend to support the moldovenistsky project which was positioned through the mid-nineties as civil nationalism concept.

The state language is still the matter of issue. Current situation persistently demands orientation to model of the political, civil nation, and it is one of the most important conditions of society integration.

The absence of the consensus about the past and future are the main aggravating factor. For example, there are different textbooks of history (history of Romanians and a world history) offering absolutely different, unilateral and rigorous vision of the past. The editions recommended by the ministry contain option of national history, typical for the Post-Soviet countries, in which the image of the ideal nation is transferred to the past, and the Russian and Soviet periods showed as a violent gap with tradition. The perception of historical process is characterized by linearity and ethnocentrism which became an essence of the romanisms' doctrine⁶. The most striking example of it was Enchiu's textbook (Enciu Nicolae, *Epoca contemporana, Istoria contemporana si a romanilor*, classa a 12-a, Chisinau, Civitas, 2011). During the 2000th similar works were used by moldovenist activists, it had changed youth consciousness. But according to empirical data, there are no cleavages in these aspects now. These conclusions are based on the research of ethnic stereotypes among groups of the senior school students and students which was made by group of scientists of Moldova Academy of Sciences. Results showed a positive autostereotype of Moldavians in perception of two groups – the Romanian and Russians as relatives⁷. At the same time, the tendency of a distancing ethnic minorities (except Ukrainians

⁶Rumanisation traced the organization of city space. In the 1990th years in the capital of Moldova were the avalanche process of streets names changing. They were named for the Romanian figures: Nikolay Jörg Street - the Romanian historian and the politician; Mikhail Kogelnichana Street - the Romanian state and political figure, the writer and the historian; Octavian Gogh Street - the Romanian poet, and very odious prime minister, etc. Telling about the increasing of the Romanian influence monuments in Classic Avenue were also mentioned.

⁷Кауненко И.И. Особенности этнических стереотипов молодёжи в трансформирующемся обществе (на примере Республики Молдова) \На перекрестке миграции: от теоретических моделей к практическим решениям. Сборник материалов четвертой Всероссийской научно-практической конференция «Практическая этнопсихология: актуальные проблемы и перспективы развития». – М.: ГБОУ ВПО МГППУ, 2013. – С. 29.

group) from title ethnos was revealed earlier⁸. Some experts noted that the political elite intentionally polarizes specified identity. They are presented as a conflict, mutually exclusive that can serve as a factor of destabilization of a situation in the country.

We also observed quite motley picture at the local level. The great amount of history school study is a local lore. Numerous publications of settlements stories strengthened local identity. A dramatic example of how local identities differ is a destruction of the Soviet monuments and large-scale renaming of streets. But in places with large non- Moldavian populations (Gagauziya with orthodox Turks), local government renewed both Soviet and non-soviet historical and cultural monuments.

It is also necessary to underline the role of religion. Very often it plays uniting role in transit societies. Moldova is not an exception. There was an increase in the proportion of religious population. According to the International research center of Gallup (Gallup International), in 2012 there was a significant growth (for 4–6%) of religious citizens, thus a religiousness index value was a mere 70-75%⁹. More than 90% of believers belongs to Orthodox Christians. And unlike the ROC, Moldavian church services in modern languages optionally. Many national heroes and outstanding figures are anyway connected with orthodox tradition. Even though they were not canonized, streets in the capital are called in their honor: Shtefan chel Mare to whom in 2004 the title of the Saint Voivode was assigned; St. The archbishop Dosoftei (was canonized in 2005); Sacred Synod of the Romanian Orthodox church, etc. By the way, there was a politicization and a conflict potential in the field of beleve. There are two church systems inside one religious doctrine– the Romanian orthodox church (Biserica Orthodox ă Română) and the national Moldavian-Kishinev one (Biserica Orthodox ă din Moldova). But parishioners doesn't see any problem in this situation¹⁰.

Sociocultural currents in modern Moldova might be described as considerable segmentation. Citizens interact on social fields with a different density, quality and a

⁸Кауненко И. И.Ценности русских и украинцев Республики Молдова: индивидуальный уровень / Проблемы теории и практики этнопсихологии и этнологии / Акад.Наук Молдовы, Ин-т Культурного Наследия, Центр Этнологии; науч. ред.:В. П. Степанов.- К.: Б. и., 2012 (Tipogr. "Prime x-Com"). – С. 41-64.

⁹The world becomes less religious. [Electronic resource]//Center of humanitarian technologies. - URL: <http://gtmarket.ru/news/2012/08/02/4743>

¹⁰See: Cojocaru N., Sintov R. Religious Attitudes in Moldova: The Metropolitan Church of Bessarabia and The Baptist Community. URL: http://groups-and-environments.vdu.lt/articles/002/02_baptist_community_233_247.pdf

configuration, with different adaptation mechanisms. It leads to raising a flexibility and creates additional tension at the level of micromedium.

A number of the concrete factors, based on the data received, have an impact on mediums in which national identity has been changed. These factors are following:

- 1) demographic (ratio of country and urban population, birth rate and mortality) and social and economic (quality and life expectancy, salary level, share of economically active population, etc.);
- 2) cultural and historical (museums, libraries, cultural life, informatization, cultural and symbolical policy);
- 3) political (functioning of political system, party, ideology).

Different mediums (urban, infrastructure, information, culture, professional, education, public policy) has been affected by them in varying degrees. Demographic and social-economic conditions are the main factors in the formation of the identity in Moldova.

For two last decades of the XX century in Moldova the amount of urban population was increased in resettlement from villages. Inhabitants of rural areas were attracted by comfortable conditions and higher quality of city life. In the late nineties – the beginning of the 2000th the situation changed. Migration became an external and the number of people living in cities began to fall down¹¹. The experts noted that migration from rural areas at once abroad (to Romania, other European countries and Russia) increased dramatically. Problems of workplaces shortage and compensation turned Moldova into supplying labor to external labor markets of the neighboring countries. It deprives the country of opportunity to solve modernization problems. The number of economically active population falls (from 1422 thousand in 2005 to 1215 thousand in 2012)¹². Economically not active persons statistically made 65-66% of the population in 2013-2014. Considering that 18,2% of young citizens of the republic (aged from 15 till 29 years) are working outside the state, and three quarters of them are men from rural areas, it is possible to call this situation catastrophic.

Experts also mentioned that Moldavians are trying to assimilate on a new place of living, but not through the establishment of the ethnic enclaves but by adapting themselves to new country. It promotes that the next generation grows with the European identity in the European medium. By the way, the last one is not

¹¹Populația stabilă pe medii //Anuarul statistic al Republicii Moldova – Ch.: Statistică, 2014 (Î.S. F.E.-P. “Tipografia Centrală”). - 2014. – P 341-344.

¹²Repartizarea populației după participarea la activitatea economică //Anuarul statistic al Republicii Moldova – Ch.: Statistică, 2014 (Î.S. F.E.-P. “Tipografia Centrală”). -2014. – P. 346.

homogeneous as it is expected to be. New identity is a territorial, not a common European. Moldavian becomes a Corsican, the Florentine, the Catalan, the Italian, than the European in broad understanding. Due to communications with diasporas, cultural and educational programs there is also an interiorization of values within Moldova. Education system plays an important role in this process. For example, the official accession to the Bologna Process promotes large rate of external migration. It is necessary to underline that departure for the purpose of education is carried out not only to EU countries, but also to Russia and Turkey. As a result, new European standards of life come into conflict with national realities. Unemployment, low level of compensation, migration are negatively affect stability of the state. The most vulnerable is indicator of living standard among elderly people, children and youth who actually were excluded from public life of the state. The pension is hardly enough for pathetic existence (it makes only 83% of a living wage, farmers have this figure even less – 53%). The living standart of elderly people in the country is very low (the 77th place according to Global AgeWath Index)¹³. Additionally the low level of the state and public support projects further exacerbate the situation. Possibilities of self-realization of youth, including career development and achievement of material prosperity, in the Republic of Moldova are also very limited. Demand in labor market does not correspond to the supply. Moreover, working abroad is attractive because of labor conditions and payment. Almost all projects in which the Moldavian youth takes part in, is initiated and financed "from the outside" (Romania, the EU, Russia, the USA, Turkey, etc.). It also strengthens orientation to external actors and interferes with formation of national identity. Moreover, none of the Moldavian political elite has a well-thought, step-by-step planning of development. This is due to the courses mentioned earlier. Investment opportunities of national economic are also very low. For these reasons, some of experts questioned the sovereignty of Moldova. If political leaders do not halt and reverse the social crisis, it can leads to the situation then Moldova will be unable to solve these problems without accession to stronger state. The most likely it will be Romania.

Now expert community identify possible solutions, including decrease in dependent moods, manifestation of an initiative, development of small, mid-sized business and various forms of cooperation. At various forums, educational and discussion platforms it could be heard appeals to break off mental fetters of the Soviet lifestyle and to start thinking as responsible owners.

The dominant opinion is that state development are blocked by a lag effect of thinking, economic realities and high level of corruption, characteristic for all former

¹³Global rankings table. [Electronic resource]. - URL: <http://www.helpage.org/global-agewatch/population-ageing-data/global-rankings-table/>

Soviet Union countries. This is the main reasons for the deflated expectations of fast integration into the European space.

The European vector of foreign policy of Moldova is the basic direction not only from the point of view of ruling elite, but also because of lack of equally attractive prospect and financial support from Russia. The total amount of the Russian investments into economy of Moldova is estimated no more than 0,5 billion dollars. Participation in various aid programs and cooperation activities in science, education and culture can't even be compare with the activity of the western neighbors. The EU assistance within the European Tool of the Neighborhood (ETN) program in 2014 was about 131 million euros. This help Moldova to reach the main goal - to make a complex reform in economy, education, justice and public administration. It is obvious that national Government funding and EU aid will not be sufficient to cover the full costs. But it means that Moldova should to implement of the Agreement about association, which imposing an excessive obligations on the country. This is a subject of deep contention among Moldavian ruling elites. Therefore, leaders of the socialists Party dispute a statement about the possibilities of inclusion Moldova into European space. They also worried about the possibility of strengthen power oligarchization after integration with the EU.

The main question here is whether Moldavian political leaders could develop a substantive dialogue between and within the competing political forces as western countries, such as Bulgaria, previously did. As for opportunities of economic investments from Romania, they are very limited. Romania uses other means of influence such as granting nationality, cultural ties and educational policy. In Romania, cultivation of regional identity is discouraged, so the distribution of "romanizm" obstructs a creation of unique cultural "product" in Moldova. While the external political environment had to be tolerant and supportive of the policy reforms, good community leadership was equally important in providing leverage to influence and shape policy. As a result, branding of the territory became the political matter.

In general, it is necessary to recognize that the Moldavian society challengeed with choice of development path and now it is under crossed pressure of more powerful states which interests lays in the area of world economy and geopolitics. Research showed serious politicization of ethnicity. As the head of the research group of Institute of Cultural Heritage of Academy of Sciences of Moldova I.I. Kaunenکو said: «Today process of ethnic self-determination gains the particular importance due to social structure instability and discrepancy of a social markers field".

Let us turn to nation building in post-soviet Russia that began in the 1990s. There are four crucial factors should be carefully reviewed. The first is the Soviet Union collapse that led to the strengthening of centrifugal tendencies in Russia and

determined the country's role in the post-Soviet space. The second is the democratic transformation path chosen by power elite. The third is a common legal space destruction combined with a lack of state control over significant processes that determined long and deep destabilization. And the last one is an inability of politicians to use the resources of political socialization and education to build democratic political culture.

Russia was not only one of many post-Soviet countries. Russia presented as a "big brother" that imposed significant responsibility on the ruling elite. The policy of democratization had been associated with desire to increase the distance with socialist past. That is why only political consultants who was extremely shortsighted made a symbolic policy. There is a good example of it. Following the declaration of independence in June 12, this date became a Russian Independence Day but this decision produced an odd social effect. For example, in the Internet you can find this official background of it: "The Independence Day of Russia is widely celebrated as a time to honor the legendary heroes of the land who left an impressive benchmark in the hearts of many throughout the world"¹⁴. But it's obvious fact people didn't fought heroically for independence from the USSR. Moreover, more than 70% of voters said "yes" on the question "Do you consider necessary the preservation of the Union of Soviet Socialist Republics as a renewed federation of equal sovereign republics in which the rights and freedom of an individual of any nationality will be fully guaranteed?" Eventually citizens came up with jokes like this: "It is the President independence from the nation".

More seriously, the role of the legal successor of the USSR is a great ordeal for Russia because of internal reasons firstly. During the 1990, there were no development projects that could offer a modernization path and the way of dynamic stability in Russia. The resource constraints and inefficient practices affected the modernization process remained dead letter. At the same time claims, resentment and misunderstanding accumulated both in Russia and in other CIS countries.

A rising ethnic nationalism made multiple negative effects in post-soviet courtiers. The ruling elite could not resist temptation to create an "external enemy image" in order to consolidate nation, but this reactivated phobias, mistrust and fears inside country. An indication of it was a migration of Russian-speaking population back to Russia. According to Federal State Statistic Service, there were about 25 million ethnic Russians lived in the former Soviet Union and many of them preferred to return to motherland.

¹⁴Independence Day of Russia [Electronic resource]. - URL:
<http://www.123independenceday.com/russian/>

There was a deep psychological trauma in Russian society. Russians regretted their loss of great power status and didn't want to bear a grave burden of totalitarian past alone. There are also aggravating factors like ethnic nationalism, internal migration and the majority rights problem in the Russian Federation regions. Russian nationalism was fueled by an ever increasing help of dangerous political technologies. The power elite were not able to ensure sustainable and balanced economic growth, so it actually hid the rule of law shortage by the technology of direction social discontent to the ethnic relations.

Urgent measures must be taken by the government in order to prevent the fallow crucial processes: industrial base degradation, mass impoverishment of population, spread of anti-social behavior, deformalization and criminalization of social practices. But we can see an authoritarian rollback instead of modernization. So-called civilization choice was back on the agenda. While the term was most often used to describe the situation, no real project of development was made.

A lot of papers devoted to the specifics of Russian civilization, its place in history and in the modern world have been published. A typical example of resent publications was "Russian national idea" ed. by S.S. Sulakshin.¹⁵ "Special way" became a sort of cliché used very often by politicians and journalists. It is obvious that such rhetoric found an echo in the mass consciousness. According to the Levada Center data, already in 1999, 72% of respondents agreed with the opinion "Russia will achieve prosperity only due to moving by its own special way." In 2014, the number of such respondents has increased to 77%. However, data must be treated objectively. There are some reasons. Firstly, from 39 to 50% of the respondents at different times wanted to see Russia in future like "West developed countries." Apparently, the Russians would like to have European benefits and avoid disadvantages such as traditional values destruction. Secondly, data show the "special way" content is not explicit¹⁶.

The 2000's have been marked by acquisition of the conservative consensus. It was some sort of social contract: material prosperity in exchange for political freedom. Such political and social technologies led to situation then nationalist rhetoric became part of the official political discourse.

6 December 2004 State Duma of RF adopted amendments to the Federal law "About the days of military honor". One of amendments was the establishment of a new holiday – "National Unity Day". During several years the celebrations were accompanied by "Russian march" with such slogans as "Russian ground - Russian order", "End the occupation - the freedom of the Russian nation", "We make a

¹⁵See: Национальная идея России (в 6-ти томах) / Под ред. Сулакшина С.С. – М., 2012.

¹⁶Общественное мнение – 2014. Ежегодник. – М.: Левада-Центр, 2015. – с. 37.

force from the enemies - this, my friends, "Russian March ", etc. Subsequently, this holiday was renamed into the "Day of Accord and Reconciliation", but aggressive sense organically intertwined in "conservative wave" which based on anti-Western, anti-modernist orientation and every year has become more and more powerful. As it was noted in the Center for Political Technologies analytical report, "this campaign was initiated from the upper level, but gets new impulses due to grassroots activities."¹⁷

Infringed sense of national dignity and focus on the unconditional restoration of historical justice, combined with efforts in the field of patriotic education, advocacy led to the growth of intolerance and great-power chauvinism. According to the Levada-Center data, in the autumn of 2013 there was the highest level of xenophobia during all the years of observations. Lev Gudkov noted a clear a trend of "simplification of assessment Events among Russian population and archaization of thinking."¹⁸ In 1999 it was 35% who supported the point of view that "Russia should seek the way to restore the empire", and in 2014 the percentage of them had risen to 44%¹⁹.

Of course, nostalgia for the Soviet Union power is present now in the public consciousness. That is why Russians have a perception of the former Soviet Union as an zone of Russian national interest (according to the Levada-Center data, in 2014 less than half (41%) of the respondents believed that "the relationship with these countries should be built like with any other foreign countries"). However, only 24% agreed with the opinion that "Russia should keep the former Soviet republics under control using all means even a force"²⁰.

There is a reason why Russian irredentism is also reactive. According to the Levada-Center data, in 2014 50% of the respondents wanted "Russia expand its territory to areas of Russian-speaking population compact residence." The base of this opinion is a worry about discrimination against Russians in the former Soviet Union countries (58% of the respondents). As the most intolerable forms respondents indicated follows: "a formal ban on using the Russian language" (50%); "psychological discrimination - insults, threats, harassment, rudeness" (42%); "prohibitions or restrictions in Russian language use in school education" (41%); "rude

¹⁷Власть – элиты – общество: контуры нового общественного договора. Аналитический доклад. – М., 2013. [Electronic resource] URL: <http://www.msp.su/files/2013/04/VlastElityObshestvo.pdf>.

¹⁸Возможен ли выход из российского безвременья? [Electronic resource] URL: <http://www.levada.ru/05-02-2014/vozmozhen-li-vykhod-iz-rossiiskogo-bezvremenya>.

¹⁹Общественное мнение – 2014. Ежегодник. – М.: Левада-Центр, 2015. – с. 39.

²⁰Там же. – С. 158.

physical pressure - beatings, assault, arson, riots" (32%); "forcing the eviction and abandon their homes and the territory" (29%) and others. Only 11% said that they do not know about any discrimination against Russian-speakers in these countries²¹.

Ukraine events and evaluated confrontation caused serious changes in the mass consciousness. Research data confirm that national identity strengthened under the influence of besieged fortress psychology.

According to the Levada-Center data, the number of those who are proud of Russia increased by 16% from October 2013 to October 2014. In two years, from October 2012 to October 2014 the percentage who agree with the statement "Generally speaking, Russia is better than most other countries" increased from 48% to 64%. During the same period the number of people who chose another statement: "The world would be better if the Russians recognize their shortcomings" fall from 44% to 24%²². It seems that since the 1990s, people has clearly forgotten the Chinese proverb: "If you do not praise your house, its roof will fall on your head," Furthermore, now criticism became a feature of political marginal. Great-power discourse became a way of compensation and allowed the ruling elite to reduce transaction costs in policy. Western countries, and especially the USA, become an external enemy. This was reborn of the Cold War ideas and propaganda that provided a good avenue for disseminating the messages. Nowadays Russian elite underline the objective clash of national interests and the imperial style of the US policy. The number of those who think that Russia "should strengthen mutually beneficial relations with the mills of the West" has decreased from 71% in 2013 to 41% in 2014, while the percentage of respondents considering USA, Germany, Japan, the UK and others as the major western countries and also as "enemies of Russia who seek to solve their problems at the expense of our country and harm our interests" increased from 44% in 2010 to 79% in 2014²³.

However, some respondents indicated that relations between the Russian Federation and the United States were tense and hostile (82% in 2014). As for relations between Russia and the EU: 50% of respondents felt tense, while only 16% think that they are hostile²⁴. It is obvious, that conservative wave contributed mass consciousness. By the way, it is also clear, that negative relation to Western countries, according to the inhabitants, caused by the western policy but not by the deep civilizational differences. The number of people who negatively related to the "Western" way of life has increased from 30% in 2008 to 42% in 2014. At the same

²¹ Там же – С. 156, 157.

²² Там же – С. 33-35.

²³ Там же – С. 201-204.

²⁴ Там же – С. 201-204.

time, the proportion of those who did not feel himself as a "man of Western culture" decreased from 54% in 2008 to 43 % in 2014²⁵. Such mixed picture raises question, is it good idea to legitimate the emphasis of civilizational grounds as a national background?

Logic of confrontation inflicted tangible damage to social area: the term "fifth column" has spread to NPOs, NGOs which are associated with the foreign partners, intellectuals, focused on Western values and even to ordinary citizens who express dissatisfaction with the existing system. Public policy actually ceased to perform their functions. Consequently, such conditions extremely narrowed the adaptive capacity of the system.

It should be noted that the strengthening of national identity, largely due to the psychology of a besieged fortress, somehow reduced the degree of inter-ethnic tension in Russian society. According to research, the number of those who felt themselves suffered from settlers from the North Caucasus, Central Asia and other southern countries decreased (25% in 2013 to 20% in 2014). Also, the feel of hostility during the last year decreased too (with 30% in 2013 to 21% in 2014 respectively). However, the there was no significant growth of sympathy and respect to these groups, the most frequent answer was "no special feeling" (39% in 2013 and 42% in 2014). So, negative feelings about migrants changed into indifference. But there are evidences in favor of the hidden negative relation. First of all, it is a popular slogan "Stop feeding the Caucasus" and secondly, the desire to expel immigrants from Russia, (the number of supporters of these idea grown from 53% to 64% in 2008 and 2014 respectively and reached a peak in 2013 - 73%)²⁶. Throughout the 1990s, about 1 million workers of titular nationalities of the CIS and Baltic countries arrived in Russia²⁷.

The economy development let to rapid changes into demographic situation. A huge labor migration of foreign workers made Russian the main receiving country in the CIS. Experts estimated the share of accounted foreign workers with irregular employment in the range of 8-10%, which is comparable to the situation in the labor market in Germany, England or Italy. But the system of adaptation of migrants are far from ideal in Russia²⁸.

²⁵Там же. – С. 201-206.

²⁶Там же – С. 143.

²⁷Зайончковская Ж. Миграционные тренды в СНГ: итоги десятилетия // Миграция в СНГ и Балтии: через различия проблем к общему информационному пространству / Под ред. Г. Витковской, Ж. Зайончковской. М., 2001. С. 182.

²⁸Зайончковская Ж. Миграция в современной России. [Electronic resource]. - URL: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=1714#top-content.

But it is clear that in the nearest future, Russia will have to import labor. It makes migration police a priority, demands to take measures in reducing inter-ethnic tensions in order to increase tolerance and mutual respect. It is obviously, that succeed couldn't be achieved by switching attention to the external enemy. Now, the most vital directions of inner policy in Russia are follows: a constructive approach and well thought-out development strategy with the main aim in creating favorable conditions for life and career and far-reaching policy of building political nation based on the principle of citizenship.

It is obviously, that case studies are not enough for making well-founded generalizations about nation-building similarities, trends and causal connections in the former Soviet Republics but this research allows us to draw the preliminary conclusion:

1. Nation-building in the post-Soviet states is under the dialectical relationship between minority and majority nationalism.
2. Nation-building in post-Soviet space are characterized by so-cold post-communist syndrome which is focused on crucial breaking with the socialist past to overcome the Soviet mentality and Soviet legacy. This, in turn, determines retrograde process of the post-soviet national identity searching. The actualization of historical memory in the absence of phenomenon known as pluralism memories makes things worse: unceasing mythologizing of history contributes to the formation of one-sided, rigorous pictures of the world, which increase the conflicts risks in society
3. The most of nation-building factors were formed as a result of system transformation failure. Moreover, modernization problems were neglect by ruling elites.
4. Inadequate scientific and publicistic reflection of identity and identity politics problems is a significant aggravating factor. Many post-soviet scientists simplify and dichotomize the situation.
5. The majority of post-Soviet countries didn't used to include "others" into their socio-cultural space. "Hostility toward aliens" is transformed into "hibernation indifference."
6. Defects of public policy are one of the key factors in the formation of identities hierarchies in the former Soviet Republics. Very often civic identity is only a declaration that is why there is no feeling of "res publica" among the citizens. As a result, patriotism conceived as an abstract willingness to "love the motherland".
7. Widespread phenomenon of rules deformatization prevents modernization without which it is difficult to imagine the nation as a political community.

It contributes to institutional heterogeneity preservation, and leads to “4 Russia” and “3 Moldavian Republics” reproduction. Networks, labor migration, techno zones create additional basis for socio-cultural space segmentation.

8. Achilles' heel of nation-building process in the post-Soviet space is the weakness of civil projects that is especially inherent to modern Russia. The national pride is existing as a quasi-religious compensator.

МАКЕДОНСКИОТ НАЦИОНАЛЕН ИДЕНТИТЕТ ВО ПРЕГРАТКА НА ЕВРОПСКИОТ КОЛЕКТИВЕН ИДЕНТИТЕТ

(Преку драмските текстови на Јордан Плевнеш: *Последниот ден на Мисирков, Еригон, Среќата е нова идеја во Европа*)

Анита Димитријовска-Јанкуловска

м-р, Лектор по англиски јазик, МИТ Универзитет Скопје, Македонија

e-mail: adimitrijovska@gmail.com

Апстракт

Претварањето на сегашноста во минато создава траги, алки, социјални врски кои субјектите ги врзуваат во група- нација која припаѓа на еден **колективен идентитет** кој е препознатлив за структурите и обележјата на еден народ низ раскажувања и доживувања на тој народ. Создавањето на колективниот идентитет потекнува од праисториската човекова потреба да припаѓа на групата, да биде дел од некое поголемо целo. Колективниот идентитет **не е фиксиран туку е во постојано создавање** - етничка идентификација која се дообликува низ процесите на социјализација. Во тој процес на етнизација и социјализација на етносот низ културните и биографски разлики на еден народ ние бидуваме различно колективни. Во нашето македонско себеформирање кое географски припаѓа на Европа и **(како што би рекол Дерида) меѓу другото сме и Европејци, припаѓаме на европскиот колективен идентитет**. А како? Во овој научен труд ќе се обидам тоа да го прикажам низ **драмските текстови на Јордан Плевнеш: *Еригон* и *Среќата е нова идеја во Европа***. Преку клучните матрици на европската цивилизација во *Среќата е нова идеја во Европа*, низ еден женски лик-Европа, претставен е стариот континент со своите трагедии. Нашите колективни генетски слики дадени во претставата *Еригон*, прикажани со метафората на стравот, во една **потрага по идентитет** на оние луѓе кои претрчуваат од гробиштат до европските улици, демнети од госпоѓата Дибуда-декадентната Европа, која само советува и ветува, но не исполнува. Секој лик во себе ја носи колективната трагедија, како една опомена дека долговите мора да бидат вратени, затоа што ако не го стори тоа татковината тогаш никој друг нема да го стори.

Клучни зборови: *колективен идентитет, етнос, разлики, припадност, колективна трагедија.*

Abstract

Turning the present into the past creates traces, bracelets, social ties that bind the entities in a group of a nation that belongs to **a collective identity** that is recognizable to the structures and features of a nation through narratives and experiences of its people. The creation of a collective identity derived from prehistoric human need to belong to a group to be part of a greater whole. Collective identity **is not fixed but is constantly creating** - ethnic identification that reshape the processes of socialization. In the process of ethnicization and socialization of ethnicity through cultural and biographical differences of a nation we are being a different collective. In our Macedonian formation of itself which geographically belong to Europe (**as Derrida would say**) **among others we are Europeans as well, belonging to a collective European identity.** But, how?

In this scientific paper I will try to present that through the playwrights of **Jordan Plevnesh: *Erigon and Happiness is a New Idea in Europe.*** Through the key matrix of European civilization in *Happiness is a New Idea in Europe* through a female character-Europe, the old continent is represented by its tragedies. Our collective genetic images presented in the play *Erigon*, shown with the metaphor of fear, **in a search for the identity** of those people who ran from the cemetery to European streets, followed by Mrs. Dibua-decadent Europe, which only advises and promises, but fulfills nothing. Each character carries the collective tragedy as a reminder that debts must be repaid, because if the homeland does not do that no one else will do.

Keywords: *collective identity, ethnic, differences, backgrounds, collective tragedy.*

Претворањето на сегашноста во минато создава траги, алки, социјални врски кои субјектите ги врзуваат во група- нација која припаѓа на еден **колективен идентитет** кој е препознатлив за структурите и обележјата на еден народ низ раскажувања и доживувања на тој народ . Создавањето на колективниот идентитет потекнува од праисториската човекова потреба да

припаѓа на групата, да биде дел од некое поголемо цело. Колективниот идентитет **не е фиксиран туку е во постојано создавање** - етничка идентификација која се дообликува низ процесите на социјализација. Во тој процес на етнизација и социјализација на етносот низ културните и биографски разлики на еден народ ние бидуваме различно колективни. Во нашето македонско себеформирање кое географски припаѓа на Европа и **(како што би рекол Дерида) меѓу другото сме и Европејци, припаѓаме на европскиот колективен идентитет**. А како? Во овој научен труд ќе се обидам тоа да го прикажам низ **драмските текстови на Јордан Плевнеш: Последниот ден на Мисирков, Еригон и Среќата е нова идеја во Европа**.

Идентитетот ако го дефинираме, би бил збир од нашето минато и од нашата сегашност, она што не прави различни од другите, сите наши својства карактеристични само за нас, како одделена единка, како исклучување од другите, во смисла на тоа дека „јас сум сè што не се другите“, јас се разликувам од сите други. Во тој случај глобализацијата би била насилство врз идентитетот, негов узурпатор и прогонувач, да се стопиме со светот во едно, значи да заборавиме кои сме, ако е тоа возможно, и колку е тоа успех и резултат?!

Македонија како мала држава со географска положба на озлогласениот Балкан, темната потсвест на Европа, во целото свое постоење е оптеретена со **катеоријата наречена мали народи и култури** и е во една латентна опасност на хронично оспорување на нејзиниот национален, јазички и културен идентитет. Балканот како дел од нашата национална историја е преоптоварен од историските трауми и сеќавања, во контекст на британскиот државник Черчил: *Балканот произведува повеќе историја, отколку што може да конзумира*, или како и во стиховите на професорот и поет, Зоран Анчевски: *Од премногу минато/ни мир/ни сегашност има*.¹ (Шелева, Е. Културолошки есеи, Магор, Скопје, 2011, 65)

Нашето потекло е дел од нашиот идентитет, тој е директно поврзан со домот и со нашето припаѓање кон целото. Дискурсот на одделеноста од домот и егзилот е поврзан со фундаменталната болка на личното постоење. За Македонија како дел од Балканот, прашањето на националниот идентитет е едно од клучните егзистенцијални прашања. Македонија во континуитет дури и во 21. Век се соочува со конфликти на идентитетот, во смисла на име, национална, верска, јазична па дури и политичка автономија.¹ Па така не случајно таа тематика се јавува и во рамките на уметноста, театарот како проекција на животот.

¹ Шелева, Е. *Дом / Идентитет*, Ре-локација на националното, Магор, Скопје, 2005, 151.

Во театарската претстава *Последниот ден на Мисирков*, во последните мигови од неговото живеење Мисирков е свесен за неговата сопствена одделеност од домот што е директна метафора и проблематичната ситуација поврзана со идентификувањето која се однесува на целата негова нација, Мисирков се изедначува со својата Македонија. Тоа е коментирано од Мишел Павловски кој забележува: „...Мисирковата потрага по дом е обид на интелектуалецот да го определи домот не како лична **сигнатура на идентитетот**, туку како **сигнатура на националниот идентитет**. (Плевнеш, Јордан: *Одбрани драми, Предговор*, Мишел Павловски, НИД „Микена“, Битола, 2008, 11.)

Егзилот добива глобален карактер, не станува збор само за Крсте Петков Мисирков, туку за цел еден народ. Мисирков не може да се вклопи во дом, во идентитет и за тоа пишува и објаснува, за јазикот и за постоењето во историјата, тој говори за Македонија, но, според него, тоа е обид, кој за него останува безуспешен:

Мисирков: *Ја паметиш таа слика кога Господ, преоблечен во старец за да го казни Марка Кралета му ја подметнал во една торба сета земја. Дигајќи ја торбата Марко ја изгубил својата голема сила... Се прашував јас сиот мој живот, гол и бос, сакав ли да ја кренам Македонија во една торба па останав и без неа и без силата...*

(Плевнеш, Јордан: *Одбрани драми, Предговор*, Мишел Павловски, НИД „Микена“, Битола, 2008, 11).

Со самото тоа што оваа драма е пишувана во годината 2003, година кога се случуваат многу значајни настани поврзани со Македонија, големи се напорите на авторот на драмскиот текст да проговори и повторно да го проблематизира статусот и местото на Македонија.

Главната фраза во оваа пиеса што ќе го донесе моментот кога невдоменоста е во директна врска со нашето лично постоење, нашиот идентитет и интегритет:

Мисирков: *Да видам сакав, шетајќи како сенка по Невскиот проспект и кај Ермитаж, по тие канали што ги носат имињата на Пушкин, Грибоедов, Гогољ, Лермонтов, Достоевски, има ли македонскиот дух свое значенско поле на мапата на Балканскиот Полуостров и може ли да се пронајде дефиницијата на нашето место под сонцето во мракот на историјата...*

(Плевнеш, Јордан: *Одбрани драми, Предговор*, Мишел Павловски, НИД „Микена“, Битола, 2008, 11)

Ј. Плевнеш пишува за колективната меморија на Европа, искушенијата на верата, делбата на душите на вечната крстосница-Балканот, за потоа да се растураат по сите агли на светот

Во *Еригон*, Плевнеш ја поставува болната тема на Македонците-Егејци кои се дел од болната трагедија, тие се во процесот на бришење на идентитет од страна на Грција во чии граници остануваат да живеат по 1914г., време на поделбата на Македонија. *Paia* (Романот *Егејци* на Кица Колбе, на германски јазик бил преведен под овој наслов), збор со потекло од кастинскиот индиски систем, што го сретнав во книгата *Низ призмата на Другиот* на Славица Србиновска, што значи некој што не припаѓа никаде, а со тоа, останува само посматрач. Во речникот на германскиот јазик било објаснето како нешто што значи еднакво, или пак поделено на два еднакви дела. Додека пак терминот *Der Paia* го означува оној кој е бесправен што не припаѓа на ниеден систем и не е подреден на ниеден закон и со тоа нема никакво право. За него не постојат ни правила ни права. Од сите овие објаснувања, Србиновска² го донесува следниов заклучок, како што тоа би се објаснило во македонскиот јазик: распарчен, искинат, дел од некоја ткаенина, од една целина или од една душа. Тоа значи дека станува збор за растурање, онеправдување и грешење во однос на целото. Делови кои не припаѓаат никаде, како да се непотребни делови во сложувалката, делови кои остануваат надвор од секоја целина.

Драматиката на Јордан Плевнеш е триаголник во чиј центар е Македонија, смета Мишел Павловски³. Страните на триаголникот се идентитетот на Македонецот со неговата постојана потреба да се докажува и зајакнува (произлезено од историјата на Македонија). Потребата за **себедокажување** се создава во моментот кога чувствуваме дека нашето постоење како единствени е загрозувано, кога се заканува некоја друга форма што е наметната од некоја друга страна-посилна од нас самите.

Метафората на ликот на Еригон во претставата *Еригон* е еклатантен пример за **себеобвинувачката одделеност од другите** која е на свесно ниво и создава чувство на инфериорност:

² Србиновска, Славица: *Низ призмата на другиот*, Сигмапрес, Скопје, 2006, 30.

³ Плевнеш, Јордан: *Одбрани драми, Предговор*, Мишел Павловски, НИД „Микена“, Битола, 2008, 10.

„Пес од македонско потекло, роден за време на Втората светска војна, емигрант во Париз, spiritus movens на театарот Некролог М. Присвоен од сопственичката на Заводот за капење на мртовци во Париз, осуден на смрт од Европскиот конгрес на кучешките права и слободи на XX век.“

(Плевнеш, Јордан. *Еригон*, Скопје, Драмски театар, 1982, 27.)

Еригон, пес од македонско потекло (пес, според Речникот на македонскиот јазик на Блаже Конески, може да биде протолкуван и како проклет човек ⁴) е прибран од госпоѓата Дибуга и постои во растргнатоста меѓу Европските простори со наметнати идентитети:

Госпоѓата Дибуга: Не грижи се. Мисли на твојата строго доверлива стража, на мојата моќ. На вратените мртовци со кои треба да се давиш. Признај ми, тоа е сепак прилика со оглед на твоето потекло, тоа е исто како да немаш ништо, каква земја, за нас Македонија е мешана салата, а Балканот грав со овчко месо, тоа е одвратно, тоа е одвратно, не очајувај судбината е сепак непознат пат... (Плевнеш, Ј. Еригон, Скопје, Драмски театар, 1982, 46).

Темата на македонците, егејци станува **национален мит** што се јавува во сите сфери на нашата етничка уметност, затоа што уметноста претставува најграциозен и најпитом начин на претставување на нашата колективна меморија пред светот.

Во претставите на Плевнеш, **релацијата на жртва и узурпатор** е изразена во смисла на жртва која е поистоветена со националниот идентитет, македонскиот идентитет кој е позициониран и поставен наспроти Европа, старата блудница, како што вели самиот Плевнеш кога го објаснува својот поглед на светот. Тој вели: „Прогонот на човековата мисла и изневерената надеж во дваесеттиот век!“

Ќе го цитирам излагањето на Еригон пред комисијата за кучешка егзекуција.

⁴ Конески, Б. *Речник на македонскиот јазик*, Македонска книга; ГЗ Гоце Делчев, Скопје, (ed.) 1986.

Еригон: *Утре ќе биде нов век. Ќе ви се ругаат за двете илјади години проповеди и законици, за Слободата што ни ја фрлате како мртва коска од која треба да ја цицаме иднината.*

Ви зборувам од името на неродените, утре ќе биде нов век. Вашата власт ќе се претвори во буните од распаднаото време. Ќе испратам сведоци од непризнатите родови на таа процесија зашто за мене нема збогум, смртта е мојата побунета сој.

(Плевнеш, Ј. Еригон, Драмски театар, Скопје, 1982, 86.)

Еригон е жртва на системот, жртва на распаѓањето на една земја, жртва на прогонувањето. Еригон е алтер его на Исидор Солунски.

Во *Среќата е нова идеја во Европа*, Преку клучните матрици на европската цивилизација, низ еден женски лик-Европа, претставен е стариот континент со своите трагедии. Младата девојка Европа, алегорија на континентот, е сосема невинна, изгубена во временски лавиринт, моли пред мажите кои ја градат својата моќ на нејзина сметка, експлоатирајќи ја нејзината немоќност, четворицата мажи што ги сретнува во првата сцена насловена како *Влезот во лавиринтот*, личности кои константно го менуваат идентитетот. Тука Европа е жртва на историјата и болните случувања во неа. Во променливите сцени, драмата се движи меѓу митското патување на ќерката Европа и современиот живот на нејзината мајка - уметник. Драмата всушност почнува со киднапирање. Младата девица Европа е земена против нејзина волја од еден скелеција по име Кантор, тој е претставник на Меѓународниот Црвен Крст. Европа е дел од “еден огромен мрачен бал” приреден од избор на идеологии. Казмиер Волдински, самонаречениот “**нов диктатор на Европа**”; Игнасио Педро дос Сантос, банкар и силен капиталист, кој ја претставува “групата на акционери со силни позиции во озонскиот слој”; неименуван претставник на Оркестарот на Големите Моќи; и Умберто де ла Скала, император без империја кој “за малку не станал император на Рим”. Европа ќе биде силувана и растргната на парчиња.

Јордан Плевнеш од аспект на имаголошкото изместување создава слики на Македонија кои условно можат да бидат наречени алиенаторски и гротескно-трагични. Како алиенаторска, Македонија е одделена од Балканот, Европа е претставена како имаголошка проекција и колевка на цивилизациите, кон неа се искажува анксиозност. Меѓутоа, таа анксиозност никогаш не преминува во ксенофобичност, туку се однесува на **неисполнетите очекувања од Европа**, како гео-политичка заедница. Додека втората слика за Македонија, гротескно-комичната, во која е присутно чувството за субалтерност, односно комплекс на

„**малите народи**“, себеобвинувањето и гротескно-трагичниот однос кон себе добиваат приоритет.

Етничката и националната припадност се една од карактеристиките што ги стекнуваме со самото раќање, со комплексот на предградието, присутен кај повеќето Балканци како поразителна свест за сопствената осуденост да бидат синоним за Европската паланка.

Нашиот национален идентитет си постои во постојан процес на ревалоризација (ре)продукција кој е незамислив и невозможен, како што би рекол Дерида, без културата на двојниот генитив и на разликата во однос на себеси. Овие театарски претстави носејќи ја во себе тежината на **македонскиот национален идентитет**, се имаат прошетано по педесетина европски театри, прикажувајќи ѝ ги на Европа нашите колективни слики создадени во нејзината утроба како трауматична точка.

*Друговерец, другоземец
Френец ли си или Немец
Ти не гибај нарави наши
С клетки луди моди ваши*
Рајко Жинзифов „Другоземец“

Библиографија

- Конески, Б. *Речник на македонскиот јазик*, Македонска книга; ГЗ Гоце Делчев, Скопје, (ed.) 1986.
- Плевнеш, Јордан: *Одбрани драми, Предговор, Мишел Павловски, НИД, Микена*“, Битола, 2008.
- Србиновска, Славица: *Низ призмата на другиот*, Сигмапрес, Скопје, 2006.
- Шелева, Елизабета: *Дом / Идентитет, Ре-локација на националното*, Магор, Скопје, 2005.

**СПОРОТ ЗА ИМЕТО МЕЃУ МАКЕДОНИЈА И ГРЦИЈА:
МАКЕДОНСКИОТ ИДЕНТИТЕТ И УПОТРЕБАТА НА ТЕРМИНОТ
„МАКЕДОНЕЦ“ ВО ДЕЛОТ НА МАКЕДОНИЈА ПОД ГРЦИЈА**

Димитар Љоровски

Научен соработник, Институт за национална историја- Скопје, Македонија

e-mail: dljorovski@yahoo.com

Страшко Стојановски

Доцент, Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“- Штип, Македонија

e-mail: strasko.stojanovski@ugd.edu.mk

Магдалена Николова

Магистрант, Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“- Штип,
Македонија

e-mail: magde_nikolova@yahoo.com

Апстракт

Преку интердисциплинарен пристап во кој се инкорпорирали теориите за нациите и национализмот и историските процеси на градење на нацијата, се прави обид да се дојде до суштината на проблемот за Спорот за името меѓу Македонија и Грција. Формалните аспекти на меѓународно-правните односи меѓу двете земји, поврзани со тесниот мандат во рамките на преговорите во ООН, во суштина се темелат на историските процеси на градење на идентитетот во двете земји. Суштината на спорот за името може да се пронајде во расно мотивираниот грчки конструкт „славофони“, кој треба да послужи како преодна етапа кој асимилација. Истото, сепак, грчката држава го негира преку инцидентното, со историски употребувано име „македонец“, кое упатува на идентитетската посебност на Македонците. Денес, грчкиот колективен историски мит, чувството на загроеност го проектира во рамките на спорот за името во рамките на ограничувањето на идентитетскиот простор на Р. Македонија, или воведување на територијализација на националниот мит, кој треба да ги исклучи не само фактичките туку и историските „територијални претензии“ кон територијата на денешната „Грчка Македонија“.

Клучни зборови: Македонија, идентитет, спор за името, Грција, македонски јазик.

**NAME ISSUE CONFLICT BETWEEN MACEDONIA AND GREECE:
MACEDONIAN IDENTITY AND THE USAGE OF THE TERM
“MACEDONIAN” IN THE PART OF MACEDONIA UNDER GREECE**

Dimitar Ljorovski

Researcher, Institute of National History- Skopje, Macedonia

e-mail: dlijorovski@yahoo.com

Strashko Stojanovski

Assistant Professor, Faculty of Law, Goce Delchev University in Shtip, Macedonia

e-mail: strasko.stojanovski@ugd.edu.mk

Magdalena Nikolova

MA candidate, Faculty of Law, Goce Delchev University in Shtip, Macedonia

e-mail: magde_nikolova@yahoo.com

Abstract

Through interdisciplinary approach with incorporation of theories of nation and nationalism, we make an effort to explain the name issue between Macedonia and Greece. The formal aspects of the international relations are framed in the clear mandate in UN processes of negotiation, but the essence of the problem are in the parallel historical processes of nation building in the both countries. The core of this problem is related with the racial motivated construct “slavofoni”, which should serve as faze for future assimilation. The same, is denied by the Greek state, with the historically used term “macedonian”, which is clearly used in sense of separate Macedonian identity. Today, the Greek historic collective myth is projecting the feeling for jeopardized territorial identity within the name issue and in the frame of limitation of the identity space of Republic of Macedonia. In this sense, the national myth of Republic of Macedonia should not exclude not only factual, but also an historic “territorial pretensions” toward the territory of today’s “Greek Macedonia”.

Keywords: *Macedonia, identity, name issue, Greece, Macedonian language*

Вовед

Во почетокот на деведесеттите години од минатиот век „заспаниот вулкан“ на Балканскиот Полуостров повторно еруптирал. Превладало чувството на разочараност кај многумина кои верувале во југословенската „идеална приказна“ по крајот на Втората Светска војна. Меѓутоа, за добрите познавачи на балканската историја било само прашање на време кога ќе испливаат на површина многубројните нерешени прашања од минатото, од верски и етнички карактер, меѓу дел од државите и народите на Полуостровот. Одеднаш Балканот повторно станал центар на светското внимание и интереси. Едни се обидуваа да разберат што всушност се случува и кои се причините за таквиот развој на настаните, други, настојувале да најдат најсоодветно решение за надминување на проблемите, додека, пак, трети ги гледале државните интереси за зацврстување или стекнување на свои позиции во стрешки важниот југоисточен дел од Европа.

Во раната фаза од драматичниот развој на југословенската криза, на повторното појавување на историската сцена на „македонското прашање“ не било посветено поголемо внимание од меѓународната заедница во однос на случувањата во Хрватска и Босна и Херцеговина.¹ Причините за ваквиот однос на меѓународните институции биле многубројни, но најповеќе зависеле од непознавањето на проблемите на современото „македонско прашање“ и апсурдноста, во однос сфаќањата во западниот свет, за спорите кои ги наметнале соседните држави. Имено, во текот на распаѓањето на Социјалистичка Федеративна Република Југославија (СФРЈ), „македонско прашање“ се состоело од повеќе фактори, кои на еден или друг начин меѓусебно биле поврзани, и истите биле од внатрешна и надворешна природа. Со објавување на независноста на Република Македонија на 8 септември 1991 година, опстанокот на новата држава била загрозувана од разни национални идеологии и движења. Најпрвин, предизвиците од внатрешен карактер кои се должеле на релативно големото албанско малцинство, чии аспирации се движеле од добивање на поголеми малцински права, трансформирање на државата во бинационална федерација, па сè до барање за формирање на посебна албанска држава на дел од македонската државна територија. Сериозно биле сфатени и заканите за стабилноста на Р Македонија и нејзиниот национален суверенитет од страна на соседните држави. Република Бугарија, иако ја признала македонската држава, одбила да ја признае посебноста на македонската нација, јазик и историја, тврдејќи дека истите се бугарски. Во однос на српската

¹ Виктор Рудометоф, „Културата, идентитетот и македонското прашање: Вовед“, *Македонското прашање*, Евро Балкан Пресс, Скопје, 2003, стр. 4.

политика, покрај останатите, најголем нерешен проблем за официјално Скопје претставувало непризнавањето на посебноста на Македонската Православна Црква (МПЦ). Во однос на Република Грција, последната не ја признавала ниту македонската држава, ниту македонската нација, под изговор дека сè што е македонско – името, народот, историјата и територијата – е само грчко.²

Последниот бран на екстремнационализам и верски радикализам кој го зафати Балканот од крајот на осумдесеттите години на XX век, и кој во неколку фази континуирано трае до денешницата, неминовно ја помина и Р Македонија. Иако со различен интензитет во посочениот период, во македонскиот национализам, според американскиот антрополог Лоринг Денфорт, доминирале два термини: афирмација и признавање.³ Денфорт смета дека Македонците настојуваат да го *потврдат* своето постоење како единствен народ, со единствена историја, култура, идентитет, и да добијат *признавање* на овој факт од меѓународните политички организации, владите на поедини земји, академските заедници и светското јавно мислење.⁴

Современото „македонско прашање“ низ призмата на грчко-македонскиот проблем за името „Македонија“

Во однос на грчката политика кон „македонското прашање“, македонскиот национализам по завршувањето на Граѓанската војна во Грција (1949), кој, патем речено, најмногу се развивал во рамките на југословенската федерација и истиот во многу што зависел од политиката на официјален Белград,⁵ најповеќе се имал насочено кон барањата за признавање на постоење на македонско национално малцинство во рамките на грчката држава и правото на враќање на државјанствата и имотите на македонските политички бегалци кои ја напуштиле Грција по завршувањето на Граѓанската војна. Од друга страна, грчкиот национализам го негирал постоењето на македонско

² Лоринг М. Денфорт, *Македонскиот конфликт: етничкиот национализам во транснационалниот свет*, Македонска книга, Скопје, 1996, стр. 31.

³ Л. М. Денфорт, *Македонскиот конфликт...*, стр. 75.

⁴ Исто, стр. 75.

⁵ Во периодот од 1949 до 1990 година, македонското комунистичко раководство редовно го поставувало „македонското прашање“ во однос на грчката држава пред југословенското раководство. Официјален Белград, водејќи се од моменталните односи со грчката влада, чест пати знаел да го актуелизира или, пак, целосно да го неутрализира проблемот околу ова прашање. Konstantinos Katsanos, Nada Pantelić, *Makedonsko pitanje u jugoslovensko-grčkim odnosima; Poverljivi dokumenti 1949-1967*, Arhiv jugoslavije, Beograd, 2012, стр. 9-38.

национално малцинство во рамките на грчката држава, одбивал било каква репатриација на македонските политички бегалци и ги обвинувала македонските власти за наводен иредентизам кон грчките државни територии.⁶ Во однос на прашањето на именувањето на македонската нација во рамките на југословенската федерација, соседните држави и дијаспората, грчката политика иако ги негирала правото на Македонците во своето самоидентификување да го користат ова име, сепак истото во грчката националната агенда не било на приоритетно место. Ваквата политика на грчката држава се должела, пред сè, на фактот што македонската држава и нација во тој период се развивале во рамките на југословенската федерација, која всушност била државно-политичкиот субјект препознатлив во светската јавност. Како што ќе покаже времето, на официјална Атина и нејзината националистичка доктрина најмногу и сметало постоење на независна држава со топонимот Македонија, а токму врз основа на овој топоним се имал формирано и македонскиот национален идентитет како посебен балкански ентитет.⁷

Пресвртница на „македонското прашање во однос на грчко-македонските односи се случило во втората половина на 1991 година, кога со низа на одлуки македонското население и македонското државно раководство донеле одлука за одделување од југословенската федерација и создавање на независна македонска држава. Веднаш по прогласувањето на независноста на Македонија пристигнале и првите реакции од грчката држава. Портпаролот на грчката влада, Т. Мангинас, изјавил: „Грција не е склona да признае независната држава која го содржи историското име Македонија“.⁸ Во периодот кој следел започнала агресивна грчка кампања против новата држава во Европа. Официјалните грчки државни институции во спрега со медиумските куќи влијаеле дополнително да се наелектризира грчкото јавно мислење и грчката дијаспора, а се одело и дотаму што одредени поединци и националистички организации барале воена интервенција врз државната територијата на Македонија.⁹ Ваквата негативна кампања во грчкото општество допринело

⁶ Така, на пример, во јули 1989 година, атинската агенција за информирање издала брошура на англиски јазик насловена како „Така наречениот македонски проблем“. Џон Шејн, *Македонија и Грција; Битката за дефинирање на нова балканска нација*, МАКАВЕЈ, Скопје, 2002, стр. 125.

⁷ Димитар Љоровски Вамваковски, *Политичката реалност и изумирањето на митот за Давид и Голијат: Македонија и Грција на Балканот*, Скопје, 2014, стр. 10.

⁸ Георги Даскалов, *Грција и македонскиот въпрос (1950-2000); Българо-македонскиот синдром на грчкиот национализъм*, София, 2014, стр. 364.

⁹ Според грчкиот антрополог Анастасија Каракасиду, во тоа време било засилено уверувањето дека ќе избие насилство или оружен судир во и за Македонија,

етноцентричните политички гледишта да се здобијат со легитимитет во очите на грчката јавност, особено во северниот дел на Грција, а со тоа да се создаде искривена перцепција за „оној другиот“.¹⁰

Наметнатиот спор од грчка страна за името на македонската држава претставува повеќедимензионален проблем со длабоки корени во историјата и креирањето на грчкиот национален мит, кој во почетокот се користел во плановите и реализацијата на територијалното проширување на грчкото кралство, а подоцна во инкорпорирање и национализација на новоосвоените територии кон грчката нација-држава. Оттука, долготрајноста на ова прашање, кое, се разбира, се прилагодува и варира според моменталните историски околности, за најголем дел од западната цивилизација е несфатливо и се смета за анахронизам. Националистичката конструкција на „македонското прашање“ уредниците на грчкото списание „Иос“ ја лоцираат во „сликата што се создава за овој проблем во грчкото општество во периодот 1991-1992 година со методи на ’национално-морално воспитување‘, како што уверуваше официјалниот државен научник за македонското прашање, Евангелос Кофос, и се базира врз основа на ’историски невестинити стереотипи‘ и ’една мешавина на фалсификувани историски податоци и полуистини‘. Сето ова со резултат на блокирање на каква било реална политика, па дури и со меѓународен потсмев“.¹¹

Позициите на официјална Атина кон новосоздадената држава на Балканот биле претставени од грчката влада преку специјален документ кој бил наменет за сесијата на Советот за надворешна политика на тогашната Европската економска заедница (ЕЕЗ), одржана на 5 декември 1991 година. Според овој документ, за да биде признаена од Атина, „Скопската република“ требала да исполни три услови – да го промени своето државно име „Македонија“, да изјави дека нема територијални претензии кон јужниот сосед и да „признае“ дека во Грција нема етничко македонско малцинство.¹² Без оглед на апсурдноста на ваквите ставови и барања, кои, патем речено, се во колизија со меѓународното право, официјалната грчка политика во наредниот период

подрачје во кое, само во дваесетиот век, се имаат случено дури шест војни. Анастасија Каракаиду, *Полиња жито, ридишта крв*, Магор, Скопје, 2002, стр. XVII.

¹⁰ В. Рудометоф, „Културата, идентитетот...“, стр. 8.

¹¹ Τάσος Κωστόπουλος, Δημήτρης Τρίμης, Αγγέλικα Ψαρρά, Άντα Ψαρρά, Δημήτρης Ψαρράς, „Ετσι ’Φτιαχτηκε’ η κοινή γνώμη: Οι δέκα μύθοι του ’Σκοπιανού““, εφ. *Ελευθεροτυπία*, Αθήνα, 23. 10. 2005.

¹² Г. Даскалов, *Гърция и македонският въпрос...*, стр. 365.

започнала силна кампања во промоцијата на грчките позиции. Сепак, како што напишал Денфорт, основата на овој проблем е „спорот меѓу Грците и Македонците за тоа која група има право да се идентификува како Македонци“, што во суштина претставува „спор за имињата, знамињата, историјата и територијата. Меѓутоа, најпосле, тоа е спор за значењето на зборот 'Македонија'“.¹³ За да биде појасно горенапишаното ќе се послужи со интервјуто на Е. Кофос од средината на 1992 година во едно бугарско списание. Имено, Кофос дал два аргументи зошто северниот сосед во името на државата не треба да го користи терминот „Македонија“. Првиот аргумент е дека „новата држава опфаќа само дел од областа Македонија и се создаваат претпоставки за идните територијални претензии кон соседите“, и вториот, дека „името Македонија е неделив елемент од грчката политика, култура и национален идентитет“.¹⁴ Неколку месеци порано, на 18 февруари 1992 година, во Атина, тогашниот грчки претседател Константинос Караманлис свикал средба на лидерите на најзначајните политички партии во Грција (Константинос Мицотакис од Нова Демократија, Андреас Папандреу од ПАСОК, Алека Папарига од КПП и Марија Даманаки од Синаспизмос). На средбата се дискутирало за формирање на заедничка стратегија за националните потреби, вклучително и за прашањето за признавање на новата македонска држава. На втората средба, одржана на 13 април, политичките лидери (со исклучок на КПП) составиле коминике, во кое се вели дека Грција била спремна да ја признае новата држава само ако бидат прифатени трите услови од декември 1991 година, кои официјална Атина ги испратила до Советот за надворешна политика на ЕЕЗ, но и со посебно објаснување дека за грчките интереси било неприфатливо во името на северниот сосед да има место за терминот „Македонија“.¹⁵

Како и да е, како што напоменавме, наметнатиот спор од грчка страна за името „Македонија“ има длабоки историски корени. Од современ аспект Грците тврдат дека само тие имаат право да го користат од разни историски причини. Така, на пример, во една грчка пропагандна реклама во весникот „Њујорк Тајмс“ од 26 април 1992 година, поместени биле 17 точки во кои, во најголем дел, „се докажува“ дека „историското право“ е на страна на грчката нација и држава и дека новоформираната држава на север и доминантната популација во неа всушност се узурпатори на сè што е поврзаното со терминот

¹³ Л. М. Денфорт, *Македонскиот конфликт...*, стр. 21.

¹⁴ Г. Даскалов, *Грција и македонскиот въпрос...*, стр. 365, 368.

¹⁵ Исто, стр. 368, 369.

„Македонија“¹⁶ Во тој контекст, тогашниот грчки заменик министер за надворешни работи, Теодорос Пангалос, изјавил: „Ние живееме во опасно соседство... нивното знаме е провокација. Тврдењата дека потекнуваат од античките Грци многу ни ласкаат, но Ве молиме да најдете нешто од својата територија“.¹⁷ Грчкото општество било предмет на засилена пропаганда од страна на државните и национални институции со цел да биде создаден психолошки страв од прогласувањето на независноста на македонската република и евентуалните територијални претензии кои истата би ги имала кон државната територија на Грција. Зборувајќи за името „Македонија“, во тој период новоизбраниот грчки премиер Андреас Папандреу во една прилика изјавил: „Тоа е оружје, кое може да дозволи во подалечната иднина да се создаде 'македонска' држава, која би ги вклучувала Скопје, Пиринска Македонија и Северна Грција. Затоа, тоа прашање не е просто прашање само за името. Тоа е прашање кое крие сериозна национална опасност во блиска иднина“.¹⁸ Ваквата политика имала силно влијание врз најголем дел на грчките граѓани, особено врз оние од Северна Грција, кај кои перманентно било креирано националистичка еуфорија, непријателство и омраза кон северните соседи. Од друга страна, ваквата реторика отворало уште едно прашање кое долго време било табу-тема во грчкото општество. Имено, станува збор за негирањето на постоењето етничко македонско малцинство во Грција. Премиерот на Грција од почетокот на деведесеттите години, Константинос Мицотакис, во предговорот на книгата „За името на Македонија“ од авторот Теодорос Скилакакис, издадена во 1995 година, напишал: „Темата на Скопје ја видов од првиот момент во своите вистински димензии“.¹⁹ Во понатамошниот текст Мицотакис ја „открива“ причината за алармирањето: „Тоа што ме вознемири од почеток не беше името на оваа држава, туку проблемот за мене беше да не се создаде втор малцински проблем во западна Македонија. Ако на проблемот со муслиманското малцинство... би се додала проблемот на славомакедонското малцинство во западна Македонија, тогаш ситуацијата би станала неиздржлива за грчката надворешна политика“. Решението на „грчко-скопската разлика“, Мицотакис го гледал во изјаснувањето на Р Македонија, дека во Грција „непостои славомакедонско малцинство... и да се обврзе со меѓународни договори дека ќе престане секаква пропаганда за сметка на Грција“.

¹⁶ Ц. Шејн, *Македонија и Грција...*, стр. 12, 13.

¹⁷ Исто, стр. 287.

¹⁸ Г. Даскалов, *Грција и македонскиот въпрос...*, стр. 374.

¹⁹ Θεόδωρος Σκυλακάκης, *Στο ονομα της Μακεδονίας*, Αθήνα, 1995.

Историската основа за денешните грчките позиции

Модерната грчка држава била создадена во 1830 година, период на конституирање на современата грчка нација-држава.²⁰ Како државно-правен субјект Грција била институционализирана со помош на нејзините моќни европски патрони, кои се стремеле да го контролираат југоисточниот медитерански регион.²¹ Но, тука ниту започнал, а ниту завршил процесот на градење на грчката нација и грчкиот национален идентитет. Особено подложен на промени во XIX и почетокот на XX век бил грчкиот национализам.²²

Во составот на новата грчка држава влегле: Пелопонез, Централна Грција или јужниот дел од Румелија и еден дел од островите близу до копното. Северната граница, и покрај незадоволството на тогашниот државен врв, предводен од грчкиот претседател Јоанис Каподистријас, се протегала од Арта на Запад до Волос на исток.²³ Каподистријас во неколку наврати во преговорите со претставниците на Големите сили давал контрадикторни податоци за идното протегање на северната граница на грчката држава. Така, на пример, на прашањето од страна на трите сили заштитнички во 1828 година за копнените граници на новата држава кон север, тој ја покажал линијата Аоос-Мецово-Олимп, при што објаснил дека „оваа граница и во минатото ја разделувала Грција од северните соседни држави“, но, исто така, не заборавил да ги нагласи териториите кон кои идната држава имала намера да претендира. Во таа насока, дополнил: „Во текот на Средниот век и во поново време, Тесалија секогаш се задржала како грчка, додека Македонија била заземена од Словените и од други племиња. Тесалија со својата географска положба обезбедува заштита од

²⁰ Со Лондонскиот протокол од 3 февруари 1830 година Грција била прогласена за независна држава, додека позади нејзината независност како гаранција застанале трите Големи сили - Англија, Русија и Франција. Со овој договор дефинитивно завршила грчкото востание за независност од Османлиската империја (1821-130). Далибор Јовановски, „Грција - патот до независноста“, *Годишен зборник*, Скопје, 2004, стр. 279-296.

²¹ Rodanthi Tzanelli, *Nation-Building and Identity in Europe: The Dialogics of Reciprocity*, University of Leeds, UK, 2008, стр. 4.

²² John S. Koliopoulos, Thanos M. Veremis, *Modern Greece: A History since 1821*, 2009, стр. 2.

²³ Јоанис Каподистријас не бил воопшто задоволен од определените граници на новата грчка држава. Неговите обиди да го добие Крит, но и претензиите кон Тесалија и Епир останале неосвоени. Исто така, во исто време во знак на револт од ваквите одлуки протестираше Националното собрание и Герусијата

секаков вид на надворешен напад и од секако мешање со туѓи народи“.²⁴ Каподистријас ги искористил „историските права“ како аргумент во претензиите кон гореспоменатите територии, истакнувајќи дека Грција била определена „од историјата, од зачуваните споменици од антиката и од пишувањата на патеписците и географите“.²⁵ Ваквото решение ја одредило во голем степен грчката надворешна политика во децениите кои доаѓале. Невклучувањето во рамките на новата нација-држава на територии кои подоцна од страна на грчкиот национализам биле прогласени за „историски грчки земји“ (Крит, Кипар, Тесалија, Епир, Јонските острови, Македонија, Тракија, западниот брег на Мала Азија и околните острови), претставувале доволен мотив за подоцнежната конструкција на познатата големодржавна национална идеја или попозната како *Мегали идеја*. Основна цел во грчката надворешна политика била запазувањето на територијалната целост и националната независност на државата, но и решавање на грчкото национално прашање преку присоединување територии населени со „Грци“ кои останале да живеат надвор од грчката држава.²⁶ Појдовна точка на надворешната политика, која се засновала на иредентизмот²⁷ кон османлиските територии, бил ставот дека во новата држава живее само една четвртина од грчкото население, додека останатите три четвртини биле населени најмногу во европските и азиските делови на Османлиската Империја.²⁸ Ваквата позиција, како и фактот дека грчката нација во најголем дел се базирала на религијата и јазикот, претставувале доволен мотив популацијата која живеела надвор од границите на грчката држава, која зборувала ист јазик или практикувала иста религија, да биде прогласена за „неослободен“ дел од националното ткиво. Создавањето на една нација-држава најчесто вклучува појава на иредентистички барања: желбата на прогласеното национално население кое живее на територии кои не

²⁴ Ιωάννη Σ. Κολιopoulos, „Η Μακεδονία των Ελλήνων Μακεδονομαχών“, *Ιστορικά, Η Συγκρότηση του νεοελληνικού κράτους*, Αθήνα, Ιούλιος 2010, стр. 69.

²⁵ Ι. Σ. Κολιopoulos, „Η Μακεδονία των...“, стр. 69.

²⁶ Юра Константинова, *Балканската политика на Грција в края на XIX и началото на XX век*, София, 2008, стр. 19.

²⁷ Иредентизмот означува националистичко движење кое се залага за менување на државните граници, со цел припојување на туѓи државни територии кои од страната на државата претендент се прогласуваат за „историско“ наследство и за кои се тврди дека се население од свој доминантен етникум.

²⁸ Во ноформираната грчка држава имала околу 750 00 жители, додека во останатиот дел на Османлиската империја се тврдело дека има приближно 4 милиони Грци. John S. Koliopoulos, Thanos M. Veremis, *Greece; The modern sequel from 1831 to the present*, London, 2002, стр. 12.

биле инкорпорирани од националната држава да стане дел од таа држава.²⁹ Во таа насока, историјата покажува дека ваквите појави не останале непознати и за грчкиот национализам.

Потребата на грчката држава од животен простор, неопходен за нејзино економско опстојување, била основна мотивација за територијалните претензии кон османлиската држава. Во почетниот период тие биле насочени кон пограничните територии. Така, на пример, грчкиот претставник во Лондон, Сп. Трикупис, отворено говорел дека Грција ќе претставува гарант на политиката за мир на Балканот, ако ги добие Крит, Тесалија, Епир, Самос и Карпатос.³⁰ Меѓутоа, повремено и во овој период биле презентирани територијалните претензии кон османлиска Македонија, најчесто дипломатски, а ретко и преку обиди за предизвикување на „востанија“. За време на Источната криза од 1839-1841 година, која започнала како разлутат на судирот меѓу Османлиската империја и египетскиот владетел Мехмед Али, во Грција веднаш била почувствувана шанса за актуализирање на националното прашањето. Покрај дипломатската активност биле испратени чети во Тесалија, а имало обиди и за нивно навлегување во Македонија. Исто така, нагорната линија на грчкиот национализам, целите на *Мегали идеја*, како и сè поголемото влијание на руската политика во периодот пред почетокот на Кримската војна (1853-56), придонело за вовлекување на Грција во истата војна меѓу Големите сили. Целпа била јасна, задоволување на територијалните стремежи кон делови од Османлиската Империја.³¹ Започнале востанија иницирани или поддржани од грчката држава, и навлегување на грчки чети од Кралството во Тесалија, Епир и Македонија.

Пресвртница на грчката националистичка политика кон тукушто појавеното „македонско прашање“ се случила за време на „Големата Источна

²⁹ John Milios, “The Greek Nation”: An Inherently Totalitarian Concept. Concerns to be borne in Mind during the Reconciliation Process in Cyprus, *The Cyprus Review*, Vol. 19.1, 2007, стр. 182.

³⁰ Далибор Јовановски, *Грчката балканска политика и Македонија (1830-1881)*, Скопје, 2005, стр. 17.

³¹ Според таткото на модерната грчка историографија, Константинос Папаригопулос, со почетокот на војната меѓу Русија и Османлиската империја, во Грција било забележано „големо раздвижување на духовите, големи надежи биле поврзани со резултатите од војната и со надежта за победа со помош на руското оружје. Кралот Отон и кралицата Амалија биле првите во политичката екстаза, која го имаше опфатено целиот народ“. Κονστ. Παπαρηγόπουλου, *Ιστορία του ελληνικού έθνους*; Τομος Εκτος, *Απο της επανάστασεως του 1821 μέχρι της βασιλειας Γεωργιου του Α΄*, Αθηνα, 1925, стр. 287.

Крза“ (1875-1881) и периодот по завршувањето на истата. Имено, како резултат од Договорот од Берлин (1878), грчкото кралство се проширило на територијата на Тесалија и на дел од Арта. Конечниот договор меѓу Грција и Османлиската Империја бил потпишан во Истанбул на 2 јули 1881 година. Според овој договор Грција ја зголемила својата територија за 26,7 %, додека населението за 18 % или за околу 300 000 нови жители.³² На ваков начин, за прв пат државната територија на грчкото кралство започнала да се граничи со територијата на османлиска Македонија. Оттогаш, османлиска Македонија, покрај островот Крит, станала една од приоритетните цели на грчката надворешна политика во напорите за територијално проширување. Официјална Атина морала да покаже и докаже пред европската јавност дека нејзиниот иредентизам бил основан, т.е. дека имале право да претендираат кон населението и територијата на Македонија.

Оправданоста на претензиите кон територијата на Македонија бил полесниот дел. Грците во однос на другите балкански претенденти биле првите кои ги дефинирале овие територии како свои национални, користејќи ги т.н. „историски права на Македонија“, претставувајќи ја територијата на античка Македонија како дел од грчката национална територија. Во XIX и почетокот на XX век единствено за образованите Грци, Македонија била историски грчка земја, за која имале одредени историски познавања, додека за мнозинството од грчката популација таа сè уште била во најголем степен непозната територија.³³ Во секој случај, потешката задача на грчкиот национализам бил аргументираното докажување дека доминантен етникум во Македонија била грчкиот. Меѓутоа, фактите на терен покажувале дека словенското христијанско население - како што во тој период најчесто биле нарекувано или, пак, така самите се именувале - биле најбројната популација во Македонија, кое од втората половина на XIX започнало постепено да формира сопствен идентитет, различен од грчкиот, бугарскиот или српскиот. Но, работите постепено започнале да се движат во негативен правец за грчкиот национализам. Во прв момент грчката надворешна политика не гледала голема опасност во појавата на македонскиот интелектуален - преродбенички - кадар, како и кон црковно-училишните општини и нивното, најпрвин, сè понагласено истакнување на словенската посебност на најголем дел од населението на овие простори.³⁴ Но,

³² Ю. Константинова, *Балканската политика на Грција...*, стр. 86.

³³ J. S. Koliopoulos, Th. M. Veremis, *Modern Greece: A History...*, стр. 48.

³⁴ Според Ендрју Росос, првата фаза од македонското будење, од околу 1814 до 1870 година, не покажувала некоја доминантна тенденција или преовладувачка национална свест. Оваа фаза Росос, во која словенската свест била во пораст, ја

со појавата на бугарскиот национализам преку формирањето на Егзархијата (1870), а потоа и со создавањето на Кнежеството Бугарија (1878), и презентирањето на бугарските аспирации кон населението и територијата на Македонија, двете национални идеологии влегле во директна конфронтација, а со тоа дошло и до драстична промена на грчката политика кон „македонското прашање“. Религијата (до одреден степен) и јазикот како главни аргументи за грчкиот национален идентитет на словенското население во османлиска Македонија веќе не биле одлучувачки фактори. Православието во лицето на Цариградската патријаршија и понатаму се користело во докажувањето на грчкиот карактер на Македонија, но и негово ангажирање во судирот со бугарската Егзархија. Сепак, потеклото и свеста станале пресуден фактор за „докажување“ на грчкото потекло на македонското население, кои заедно со православието овозможиле да се минимизира улогата на јазикот. Официјална Атина тврдела дека оние кои останале под јурисдикција на Патријаршијата биле вистински „Грци“, ако не по јазик, тогаш според нивното потекло и национално чувство.³⁵ Во таа насока, националистичка елита и националните институции во Атина создале посебна историска конструкција, која требало да „докаже“ дека македонското население било грчко по потекло. Посебен проблем претставувала историјата на античка Македонија, односно древните Македонци, пред сè Филип II и Александар III, кои во првите неколку децении од грчката независност биле третираны како туѓи на грчкиот антички свет, но, подоцна таквата перцепција била промената и истите станале дел од историското и културно наследство на античка Грција. Според историчарот Далибор Јовановски, ваквата промена се должела на два факти. Првиот бил поврзан со грчкиот национален историчар од XIX и основоположник на современата грчка историографија, К. Папаригопулос, кој имал огромна улога во дефинирањето на античка Македонија како дел од грчката историја и наследство. Додека вториот фактор, кој можеби бил и поважен, а влијаел на првиот, бил политиката.³⁶ Оваа „приказна“ најчесто била користена за пропаганда меѓу самото население во Македонија, а најдобро се забележува токму во грчката „Македонска борба“ (1904-1908). Имено, „се тврдело“ дека Македонците биле Грци уште од времето на антиката, но со доаѓањето на

нарекол „словенска фаза“. Ендрју Росос, *Македонија и Македонците; историја*, Скопје, 2010, стр. 102.

³⁵ Dimitris Livanios, „The Quest for Hellenism: Religion, Nationalism and Collective Identities in Greece (1453-1913)“, *The Historical Review*. Vol 3, 2006, стр. стр. 60, 66.

³⁶ Далибор Јовановски, „Македонија е наша, но...“, *Годишен зборник на Филозофски факултет*, бр. 62, Скопје, 2009, стр. 269.

Словените на Балканот тие биле словенизирани и дека „крајно време“ било тие повторно да бидат грцизирани.³⁷ Официјална Атина на овој начин создала ексклузивитет на терминот „Македонија“, присвојувајќи го името, територијата, народот (античките Македонци), нивната историја и култура. Кај грчката популација била создадена перцепција која што успешно ни ја доловил британскиот дипломатски претставник во Атина, Едвин Егертон. Егертон во писмо од 10 март 1903 година му пренел изјава на британскиот секретар за надворешни работи, маркизот од Ленсдаун, од грчки министер за надворешни работи, Александрос Скузес, кој на поставено прашање во врска со тогашната ситуација во османлиска Македонија, одговорил: „Зборот Македонија... секогаш ќе предизвикува ентузијазам секаде онаму каде што се зборува грчкиот јазик сè додека грчките аспирации не се остварат“.³⁸

Именување на македонското словенско население во делот од Македонија под Грција од страна на грчката држава

Грчката национална политика македонското православно население до 1870 година го именувала најчесто како „Бугари“ или „Словени“ – без некакво етничко значење на овие термини, т.е. како нивни христијански браќа кои, „се разбира“, врз основа на религиозната определба биле сметани како „Грци“. Така, на пример, во делото „Апологија“ на Игнатиос Унгровлахиас од 1815 година било забележано: „Бугарите од текот на Дунав пристигнуваат од една страна до Цариград, и од друга, до Епир и Тесалија“.³⁹ Одредена разлика во именувањето може да се забележи во втората половина на XIX век со појавата на преродбениците, борбата на македонското словенско население за обновување на Охридската архиепископија и со формирањето на црковно-просветните општини. Поради горенаведените околности и можноста за отцепување на христијанското словенско население од Цариградската Патријаршија, грчкиот национализам како свој противник почнал да го смета

³⁷ Ваков пример на пропаганда, од многубројните примери во историјата, забележуваме во случајот со поранешниот костурски војвода Коте Христов (Коте од Руља), кој токму со ваква конструкција бил привлечен да работи за грчката вооружена пропаганда од страна на костурскиот митрополит Германос Каравангелис. Германос Каравангелис, *Македонската борба (мемоари)*, Скопје, 2000, стр. 16.

³⁸ *Британски документи за историјата на Македонија (1901-1904)*, том VI, ДАРМ, Скопје, 2012, стр. 280.

³⁹ Ιγνατίος Ουγγροβλαχίας, *Απολογία ιστορική και κριτική υπέρ του ιερού κλήρου της Ανατολικής Εκκλησίας κατά των συκοφαντιών του Νεοφύτου Δούκα, συγγραφέα παρά Κυρίλλου Κ. κατ' επίμονον ζήτησιν των ομογενών*, 1815, стр. 86

„панславизмот“. Во грчките министерски извештаи од седумдесеттите години на XIX век постои разлика од една страна, на „Гркобугари“ или „елинофрони“ (оние што мислат на Грција), а, од друга страна, „Бугарословени“ или оние што во своето себепоимање се поврзувале со „панславистичката линија“.⁴⁰

Следната промена во именувањето на македонското словенско население настапи со формирањето на Егзархијата во 1870 година, а особено подоцна, со создавањето на бугарското кнежество во 1878 година. По појавата на овие два субјекта, името „Бугарин“ веќе започнало да не се однесува општо на словенското население, туку на припадниците на Бугарската егзархија, т.е. на црковно-образовниот механизам на Кнежеството Бугарија. Припадниците на македонскиот етникум кои и натаму останале во рамките на Патријаршијата, во грчките кругови почнале да се именуваат како „бугарофони“, т.е. како некој вид Грци, иако зборуваат друг словенски, т.е., според грчките поимања, бугарски јазик. Освен пропаганден карактер, со новото именување од страна на официјална Атина се наметнувал нов термин што требало да претпоставува постоење на друг етникум, т.е. бугарски и некоеси изедначување со припадноста кон бугарската држава, кое, пак, во османлиски контекст, во Македонија не било изводливо. Сепак, и покрај општата употреба, разликата меѓу „Бугари“ (Македонци-егзархисти) и „бугарофони“ (Македонци-патријархисти) не била секогаш апсолутна. Во тогашниот говор на Грците, етничките Македонци продолжиле да бидат именувани како „Бугари“, име што често се наоѓало и во официјалните документи. Според солунскиот конзул, на пример, „Авестохори е село населено од Бугари, кои ја признаваат Патријаршијата и ги образуваат своите деца на грчки јазик, одбивајќи го досега отворањето бугарски училишта“ (Солун 9.9.1866 год., бр. 114).⁴¹ Конзулатот во Битола употребил „активност на бугарските чети“, во кои ја става и групата на Коте од с. Руља, кој, инаку, во грчката историографија се смета за македономах, грчки борец за Македонија и, следствено на тоа, голем грчки херој (Битола 1904, бр. 109). Исто така, треба да се потенцира дека ваквиот начин на именување претставува егзогено, односно Османлиската Империја дозволила во категоријалното атрибутирање да бидат преземени туѓите национални именувања. Во тој контекст, многу зависело кој ја има моќта да именува, а во случајот на османлиска Македонија моќта на именувањето била сконцентрирана во оформените османлиски државни институции, на

⁴⁰ Д. Љоровски Вамваковски, *Политичката реалност и изумирањето...*, стр. 31.

⁴¹ Τασος Κωστοπούλος, Δημήτρης Τριμής, Αντα Ψαραα, Δημήτρης Ψαρρας, *Ενα, δυο, τρία, πολλά ονόματα: Από τους Έλληνοβούλγαρους' στους 'Σκοπιανους'*, εφ. Ελευθεροτυπία, Αθήνα, 5.6.2005.

европските држави и нивните претставници и на институциите на балканските држави.⁴²

Со следната промена во името на дел од македонското православно население дошло до преименување на Македонците-патријаршисти од „бугарофони“ во „Македонци“. Ова промена била резултат на грчката национална доктрина и употребата на пропагандните механизми во османлиска Македонија, кои се обидуваа на секаков начин да го задржат македонското патријаршиско население во рамките на *елинизмот*. Во тој период во грчките училишта и цркви започнала да се употребува традицијата на античкото македонско наследство, кое од страна на идеолозите на грчкиот национален мит веќе било инкорпорирано во „бесмртната“ грчка нација-држава. Па така, дел од македонското население започнало да се убедува дека се потомци на античките Македонци и дека нивниот словенски јазик постепено се развил од старогрчкиот. грчкиот конзул во Солун, К. Ватикиотис, кој опишувајќи го етничкиот состав на веќе споменатата средна зона на Македонија, на 30 декември 1879 година, напишал: „Но бугарофоното население во Македонија не се поради тоа и Бугари. Напротив, многу се оние [аргументи] кои покажуваат дека тие се Македонци кои го научија јазикот преку бугарските напади и колонизација. Но, било што и да сè, овие Бугарофони се наклонети на грцизмот до таков степен, така што, го користат грчкиот [јазик] во црквата и училиштата и тој е нивниот јазик на кој пишуваат, а, исто така, останаа верни на Патријаршијата и елинизмот, со кои имаат заеднички карактеристики и надворешни белези, и силно ја одбија Егзархијата. Значи ова бугарофоно население на Македонија природно би било да се одделат од другите Бугарофони во Северна Македонија, кои секаде го употребуваат бугарскиот јазик и немаат врска со елинизмот, и затоа полесно се отцепија од Големата црква и ја прифатија бугарската Егзархија. Така, што, првите треба да се вклучат во грчкиот род како Бугарофони Македонци, додека вторите со бугарскиот род како Бугари“.⁴³

Заклучоци, што можат да бидат „интересни“, се сретнуваат кај воениот аташе на една грчка амбасада, Патроклос Кондојанис, кој во 1904 година ги создаде картите со училиштата во Македонија. Се разбира, заклучоците, од денешна гледна точка, се сметаат за неприфатливи од грчката држава и од

⁴² Драги Ѓоргиев, Марија Пандевска, „Името и именувањето во османлиска Македонија низ дискурсот на Балканските војни и Букурешкиот мировен договор“, *Букурешкиот мировен договор, Македонија и Балканот*, МАНУ, Скопје, 2014, стр. 128.

⁴³ Κωνσταντίνος Α. Βακαλόπουλος, *Νεοελληνική ιστορία (1204-1940)*, Θεσσαλονίκη, 1990, стр. стр. 242, 243.

грчката јавност. Тој дошол до следниве сознанија. „Во селата од средна Македонија не е можно да се направи разлика, затоа што етнографски не е можно од двајца браќа едниот да биде Грк, а другиот Бугарин. Така, поделбата на шизматици и на православни не е можно да ја оправда вистинската поделба на бугарската и на грчката националност. На родското постоење, кое е единствено во селата од средна Македонија, според мене, би било поточно ако нивните жители се нарекуваат едните православни бугарофони – Македонци како припадници на грчката црква, кои ги испраќаат своите деца во грчки училишта; додека другите, Македонци – шизматици како припадници на бугарската црква, кои ги испраќаат своите деца во бугарските училишта. Што се однесува до националноста, таа е иста и во двете категории, т.е. македонска“.⁴⁴

Покрај ваквото именување на македонското словенско население, во грчките документи од крајот на XIX и од почетокот на XX век, карактеристична била употребата и на термините „ксенофони“ (туѓогласни), „ксеногоси“ (туѓојазични), „другојазични“ итн. Употребата на ваквата терминологија јасно и недвосмислено ја покажувала разликата во перцепцијата на оние што именувале, а, истовремено имале тенденција дел од македонското население да го прикажат како „свој етникум“ во османлиска Македонија. Општо гледано, една од причините за ваквите егзогени промени во именувањето на најмногубројниот етникум во османлиска Македонија, на македонското словенско население, било и резултат на неговото раздробување, најпрво меѓу двете, а потоа и меѓу трите православни национални цркви: грчката, бугарската и српската. Од една страна, ова раздробување се вршело врз основа на правата што биле дадени од страна на Портата, т.е. врз основа на функционирањето на милет-системот, додека, од друга страна, самата Империја го дозволила тоа, надевајќи се дека преку „византиските“ методи ќе ја одржи власта во своите европски владеења.

Карактеристично е тоа што во грчките извори од крајот на XIX и од почетокот на XX век, преку кои биле опишани определени настани и процеси во османлиска Македонија или, пак, се случувало етикетање на дел од македонското население, била употребата на термините „нација“, „национална идеја“, „национално чувство“ итн. Ваквата употреба, од денешен аспект на нивното значење, не може да се поврзе со тогашниот специфичен општествено-политички развој во доцноосманлискиот период. Едноставно, не било можно во анационалното општество, какво што постоело во Османлиската Империја,

⁴⁴ Τασος Κωστοπουλος, Δημήτρης Τριμης, Αντα Ψαραα, Δημήτρης Ψαρρας, *Ενα, δυο, τρια, πολλά ονοματα: Από τους Έλληνοβούλγαρους' στους 'Σκοπιανους'*, εφ. Ελευθεροτυπία, Αθήνα, 5.6.2005.

да се бараат, да се пребројуваат и да се посочуваат припадници на „грчката нација“. Во тој контекст, употребата на овие термини единствено може да се перципира од гледна точка на обидите и напорите на пропагандниот механизам на грчката држава да задржи што поголем дел од македонското население во рамките на Цариградската Патријаршија, кое, во тогашните услови, значело и припадност кон *елинизмот*.

Промените што се случиле на Балканскиот Полуостров по Балканските војни (1912-1913) и по Првата Светска војна (1914-1918) и поделбата на османлиска Македонија, налагала и промена на политиката на грчката држава во именувањето на етничките Македонци, пред сè кон оние што веќе биле дел од грчката држава. Така, на пример, кај етнолошката карта на проф. Сотиријадис, која е испечатена во 1918 година во Лондон од владата на Венизелос, се употребува името „Македонослави“ (Macedonian Slavs), но само за поранешните егзархисти. Следната година во книгата на дипломатот Василиос Колокотронис се употребува францускиот израз Slaves Macedoniens, а книгата се враќа назад до средновековното царство на Самуил.⁴⁵

Во периодот меѓу двете светски војни, официјалната грчка терминологија ги изразуvala стремежите на непостојаноста со дипломатските игри. Тоа најдобро се гледа во карактеристиката на населението во „српска Македонија“. Давањето предност на грчко-српскиот сојуз наметнувало приспособување во поглед на нарекувањето на македонското население, бидејќи за Србија, етничките Македонци во вардарскиот дел од Македонија се само Срби и ништо друго. Тоа предизвикало барање на соодветно име за македонското малцинство во Грција. Македонците во Грција биле нарекувани Бугари (1924), подоцна Срби (1926), за на крајот со пописот од 1928 година да бидат наречени „оние што зборуваат македословенски“.⁴⁶

За разлика од официјалната терминологија на грчката држава, литературата меѓу двете светски војни ја акцентирала разликата на македонското население од другите соседни етникуми. „Не сакат да бидат ниту Булгар, ниту Срб, ниту Грк, само Македон ортодокс“, ќе заклучи Миривилис

45 Βασίλης Κ. Γούναρης, *Εθνικές διεκδικήσεις, συγκρούσεις και εξελίξεις στη Μακεδονία, 1870-1912*.

<http://www.imma.edu.gr/imma/history/09.html>

46 *Επίσημα αναγνωρισμένη η μακεδονική γλώσσα σε απογραφή του πληθυσμού η οποία πραγματοποιήθηκε από το επίσημο ελληνικό κράτος το 1920*. Ερ. Νοβα Ζора, 01. 12. 2010.

<http://novazora.gr/arhivi/1670>

во „Η ζωη εν ταφω“ за жителите на селото Велусино.⁴⁷ Нешто слично напишал и Костас Уранис, кој во 1934 година напуштајќи го Балканот и заминувајќи за Европа, се поздравил со „опинците на Гркот, свинските опинци на Бугаринот, белата капа на Албанецот, овчата капа на Србинот и црниот качкет на Македонецот“.⁴⁸ Исто така, и Пинелопи Делта зборува во „Στα μυστικά του Βαλτου“ за население што „има само македонска национална свест“.⁴⁹

Значајни промени настанале по Втората Светска војна со формирањето на македонската држава во рамките на новата југословенска федерација. Новата клима може да се забележи и кај Миравилис, кој во следното издание на „Η ζωη εν ταφω“ (1956), го отфрла името „Македон ортодокс“. Новото име, со кое требало да се нарекуваат Македонците, се забележува кај А. А. Палис, кој во еден текст издаден во Лондон (1949) ќе ги нарече Македонците – „славофони Македонци“. Истата година, Хр. Христиадис се осврнал на „Словени“ во грчка и во југословенска Македонија, избегнувајќи да заземе став за нивниот национален карактер, со единствен исклучок на „гркоманите“, кои, без сомнение, се сметале дека имаат „грчка национална свест“.⁵⁰ За „Славомакедонци“, „Македонослави“ и „Словени од Македонија, кои се самонарекуваат Македонци“ се изјаснил и професорот Јоргос Зотијадис, кој работел во Државната служба за информации (ΚΥΠ). Професорот Зотијадис предложил Македонците „да се самонаречат Бугаромакедонци или Југославомакедонци“.⁵¹ Филологот Николаос Андријотис го претпочитал обратното, давајќи парафразирано објаснување, „Словени на новосоздадената држава на Скопјаните“. Во посебна дебата на ГЕС (Генералштаб), со признати национални фактори и претставници на министерствата за надворешни, внатрешни и за јавен ред, одржана на 23 март 1949 година, било решено „жителите на северна Грција, кои го имаат за мајчин јазик и кои го зборуваат одлично познатиот славомакедонски идиом, да се нарекуваат во иднина официјално ‘славофони’, исклучувајќи секој друг термин“. На државните

⁴⁷ Στράτης Μυριβήλης, *Η ζωη εν ταφω*, Μυτιληνη, 1924, стр. 104, 105.

⁴⁸ Τασος Κωστοπουλος, Δημητρης Τριμης, Αντα Ψαραα, Δημητρης Ψαρρας, *Ενα, δυο, τρια, πολλα ονοματα: Απο τους ‘Ελληνοβουλγαρους’ στους ‘Σκοπιανους’*, εφ. Ελευθεροτυπια, Αθηνα, 5.6.2005.

⁴⁹ Πηνελοπη Δελτα, *Στα μυστικά του Βαλτου*, Αθηνα, 1977, стр. 44.

⁵⁰ Д. Љоровски Вамваковски, *Политичката реалност и изумирањето...*, стр. 35.

⁵¹ George B. Zotiades, *The Macedonian controversy*, Thessalonike, 1961, стр. 61-64.

служби им била наредена послушност за „одржување единствен став кон ова прашање“.⁵²

Следниот став за името на македонското малцинство во Грција се забележува за време на Хунтата (1967-1974). Тогаш, со одлука на Советот за национална политика од 14 октомври 1969 година, било наредено „во иднина да се употребуваат прагматичните (вистинските) термини 'Македонија', 'Македонци' за грчките граѓани, без тоа да се однесува ни најмалку на 'славофоните'“.⁵³ На соодветната адаптација била подложена и општата терминологија. Терминот „псевдомакедонски“ се заменил со „заговор против Македонија“, кој се сретнува во службените документи од 1982 година, за да во продолжение се замени со уште понеболниот термин – „северногрчки теми“.⁵⁴ На тој начин дошло до израмнување на термините „Македонец“ со „Грк“, односно Грците кои живееле во северна Грција и етничките Македонци започнале да бидат нарекувани од грчката држава како „Македонци“. Официјална Атина имала за цел да претставинационална хомогенизација преку изедначување на двата ентитета со заедничкото географско име „Македонци“, со што би се изгубило етничкото значење на терминот „Македонци“ во Грција.

⁵² Dimitar Ljorovski Vamvakovski, „The Naming of Macedonians by the Greek State (1946-1949): Options and Dilemmas“, *The name issue: Revisited*, Macedonian Information Centre, Skopje, 2012, стр. 451.

⁵³ Τασος Κωστοπουλος, Δημητρης Τριμης, Αντα Ψαραα, Δημητρης Ψαρρας, *Ενα, δυο, τρια, πολλα ονοματα: Απο τους 'Ελληνοβουλγαρους' στους 'Σκοπιανους'*, εφ. Ελευθεροτυπια, (Αθηνα, 5.6.2005).

⁵⁴ Исто.

ФАЛШИВОЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ОБ «АМЕРИКАНСКОЙ МЕЧТЕ» В АМЕРИКАНСКОЙ КУЛЬТУРЕ ИММИГРАНТОВ

Сафаа Рабееах

Воронежский государственный университет, Россия

e-mail: safaa.rabeeakh@mail.ru

Аннотация

В американской литературе в настоящее время по-прежнему актуален миф под названием «американская мечта», который в сознании разных людей репрезентируется по-разному. Причиной этого является использование «американской мечты» в качестве идеологического инструмента для организации электората и манипулирования массами. Воспринимаемая ранее как нечто особое, в конце XX – начале XXI веков «американская мечта» претерпела существенные изменения в связи с социальными и иными трансформациями. В теории «американская мечта» всегда связывалась с благородными целями, но в действительности она может иметь разрушительный характер. В статье показывается художественное осмысление её иллюзорности, прослеживается, как понятие «американская мечта» теряет свою состоятельность в разных аспектах жизни общества.

Ключевые слова: *«Американская мечта», иллюзорная реальность.*

THE FAKE REALITY OF THE AMERICAN DREAM IN AMERICAN AND IMIGRANTS CULTURE

Abstract

Nowadays the idea of the American dream as a myth still exists in American literature but actually it doesn't mean the same concept as it used to be because the idea may exist for some people who have power and this idea serves as an ideological tool for them to rule and organize the electorate and to manipulate mass psychology. The American dream used to be a great American value, but this value faced many obstacles which made this Dream came to its end in the second half of the twentieth century and the beginning of twenty- first century. As a written theory, the American dream may pursue very valuable and noble aims but in

reality the idea push people to destruction. The essay proves that in the second half of the twentieth century and the beginning of twenty-first century the concept made people strive for an illusion called the American dream. This dream as a concept is dying politically, spiritually, economically and socially due to historical events and judging by the point of literary views.

Key words: *American dream, fake reality.*

Конец Второй мировой войны был не просто концом войны, а еще и началом напряженного и динамического периода, затронувшего общество на всех уровнях. Этот послевоенный период сформировал мир, каким мы знаем его сегодня, а сам период был взращен войной, которая предшествовала ему, и влиятельными силами, окружающими его.

Как существенно различные идеологии, коммунизм и демократия столкнулись с достижениями в науке, такими как ядерная бомба и опасная окружающая среда, которые создали атмосферу паранойи во всем мире и, особенно, в пределах Америки. Эта атмосфера широко известна как «холодная война». В то время как холодная война постепенно угасала между Соединенными Штатами и Советским Союзом, она одновременно теряла свое значение в повседневных жизнях масс в пределах их границ. Паранойя, тем не менее, не была эффектом, который немедленно следовал за завершением войны. Фактически, Соединенные Штаты испытывали подъем экономики во время войны длительное время, и после войны американская экономика держалась на высоком уровне больше десятилетия [3].

Жизнь в Америке, следовательно, была лучше, чем когда-либо. В 1950-х, у «американской мечты» были некоторые очень сильные компоненты - дом в пригороде, обеспеченность хорошей работой в крупной корпорации и новый автомобиль каждые несколько лет. Она означала открытые двери возможностей в образовании, бизнесе, досуге и давала чувство защищенности, основанное на постоянно увеличивающемся процветании. Средний класс раздулся, показатели безработицы были самыми низкими в истории, и «американская мечта» стала для многих семей действительностью. В дополнение к положительной экономической ситуации Соединенные Штаты стали самой сильной страной в мире; что еще более важно Америка была первой и единственной страной с атомной бомбой [4].

Начало 1950-х породило две идеи: возможности и футуризм «американской мечты», которые изменили ее понятие. У возможностей, предполагаемых «мечтой», было свое значение, которое связано с успехом после войны, когда литература приняла собственный оборот с такими писателями как Теннесси Уильямс и Джек Керуак. Киноиндустрия вошла в новый век, полный очарования и фильмами с участием Мэрилин Монро и Джимми Стюарта. Возможности начали окружать американцев на каждом шагу, и идея лучшей жизни проникала в умы всей американской молодежи.

Футуризм играл большую роль в середине 1950-х, во время космической гонки, которая началась в значительной степени в 1955, когда США и СССР начали работать над запуском в космос объектов. Американцы становились более осведомленными о будущем и о том, что могло повлечь за собой будущее. К сожалению, вместо того, чтобы мирно вообразить великое будущее, полное компьютеров, США вступили в холодную войну. Это произошло частично из-за проигрыша в космической гонке русским, которые запустили спутник в 1957 году, и частично вследствие того, что с водородной бомбой, испытываемой в 1952, Россия могла развиться и сбросить бомбу из пространства в любое время. Однако, футуризм остался популярной идеей среди американского населения, продвигая каждый день технологии вперед с лучшими стиральными машинами, лучшими холодильниками, новыми устройствами и штуковинами для дома и офиса. Футуризм открыл двери для новых понятий, идей и проектов.

С момента публикации романа Джерома Сэлинджера «Над пропастью во ржи» летом 1951 года, Америка начала подражать Холдену Колфилду - персонажу, который оставался в американской душе более половины века. Холден был голосом этого молодого поколения, но не был одним из них, потому что являлся представителем гибридного поколения, у которого, казалось, не было тех же самых конформистских отношений или господствующих целей, как у старшего поколения.

Старшее поколение страны пыталось противостоять коммунизму, живя своей мечтой о богатстве. Но вместе с этим, множество людей, особенно молодых, испытали чрезвычайную неудовлетворенность и пустоту. «Американская мечта», представляющая неопределенное таинственное значение, увеличивала внутренний конфликт в американском обществе и зарождала недоверие к этому понятию. «Если Вы действительно хотите услышать об этом, первая вещь, которую Вы, вероятно, захотите узнать - где я родился, но я не испытываю желания углубляться в это, если правда. Во-первых, эти вещи наводят скуку на меня, и, во-вторых, у моих родителей было

бы приблизительно по два кровоизлияния у каждого, если бы я рассказал Вам всю свою проклятую автобиографию или что-либо» [5].

Определенный опыт Холдена был своего рода критикой послевоенной культуры, пропитанной чувством отвращения и раскола испуганного общества. Чтобы поддержать силу и совершенство, чтобы привести к демократии остальную часть мира, американское правительство и многие его граждане пошли на многое, чтобы изобразить поддельный успех и стабильность.

Герой романа «Над пропастью во ржи» Холден в весьма откровенной форме рассказывает о своем обостренном восприятии американской действительности и неприятии общих канонов и морали современного ему общества, строящегося на идеалистическом понятии «американской мечты». Он видит всех этих людей с их успешными рабочими местами и напряженной жизнью, которые ездят в отпуск со своими семьями, и он не хочет ничего из этого, потому что все это относится к иллюзорной реальности «американской мечты». Автор романа Джером Сэлинджер придерживается таких же взглядов. Он - отшельник и у него есть вполне циничное представление об обществе. Он служил в тяжелое время Второй мировой войны. Его работы имеют тенденцию сосредотачиваться на исключительных людях, которые так или иначе превышают обычное приземленное существование, которое подразумевает американское общество. Сэлинджер считал, что «американская мечта» - обман, что жизнь – больше всей этой мышины возни и невозможно получить никакую большую славу, участвуя в этом. Люди чувствуют себя больными и смущенными от коррупции, принуждающей их страдать нравственно и духовно из-за человеческого материалистического поведения. «Среди всего прочего Вы найдете, что Вы не первый человек, которого когда-либо смущало и пугало и даже вызывало отвращение человеческое поведение. Вы ни в коем случае не единственный в этом отношении ... Многие, многие люди столь же сильно обеспокоены нравственно и духовно, как Вы прямо сейчас [5].

Враги Холдена - взрослый мир, жестокость и искусственность. Он восхищается всемилюдьми, представляющими невинность или защищающими ее. Когда Фиби спрашивает Холдена, что он хочет сделать с его жизнью, тот отвечает, что хотел бы гулять по большому полю ржи с детьми, играющими вокруг края утеса. Холден предполагает, что поймал бы их, если бы они начали бегать через утес, который представляется ему как конец «американской мечты». «Что я должен сделать - я должен поймать всех, если они начнут бегать через утес». Он хочет спасти этих детей от опасности коррупции старшего поколения. Холден хочет защитить детей от любых взрослых событий, что выявляет его собственные опасения зрелости и его мечту о защите детской

невинности, которые увеличивают его отвращение и укрепляют его сопротивление против «фальшивости» взрослого мира. Холден чувствует себя окруженным непорядочностью и обманом, который он отклоняет изнутри. Он представляет собой социальный тип подростков, растущих в коррумпированном и декадентском мире. Большая часть искреннего взгляда Холдена на жизнь, на людей вокруг него, на общество, все еще связана с современной ему молодежи и содержит правду огромного разрыва между старым и новым поколением, даже если эта правда приносит смерть обоим поколениям. «Признак незрелого человека - то, что он хочет умереть благородно по какой-либо причине, в то время как признак зрелого человека - то, что он хочет жить смиренно единственный раз» [5].

Роман «Над пропастью во ржи» представляет смерть «американской мечты» в социальном и духовном отношении из-за всепоглощающей коррупции вокруг героя, вынуждающей его думать о смерти в столь молодом возрасте. Он философствует о том, что Вы - ничто, когда Вы мертвы, и уличает поддельную действительность «американской мечты» после Второй мировой войны и в пределах холодной войны: «Когда Вы мертвы, они действительно договорятся с Вами. Я надеюсь, к черту, когда я действительно умру, у кого-то найдется достаточно здравого смысла, чтобы просто свалить меня в реку или куда-либо. Что угодно, кроме помещения меня на проклятое кладбище. Люди, приходящие и кладущие букеты цветов на Ваш живот в воскресенье. Кто хочет цветы, когда Вы мертвы? Никто» [5].

Американский писатель немецкого происхождения Курт Воннегут жил скудными средствами со своей семьей. Его мать была психически больна и умерла от передозировки снотворного. Можно сказать, что это было основанием для смерти его «американской мечты». В «Завтраке чемпионов» Воннегут пишет об Америке, которая распадается вместе с людьми, распадающимися мысленно. Действие романа-антиутопии происходит в вымышленном городе Мидлэнд-сити, в котором должно пройти вручение литературных премий. Центральный персонаж - сквозной герой романов Курта Воннегута, альтер-эго автора - писатель Килгор Траут. Второй центральный герой - Двейн Гувер, респектабельный владелец фирмы по продаже «понтиаков», постепенно сходящий с ума. Виной тому явилась книга вышеобозначенного Килгора Траута «Теперь все можно рассказать». Стиль повествования в романе таков, что, кажется, будто автор рассказывает о людях существу с другой планеты, не имеющему представления о самых обычных вещах, таких, как яблоко, американский флаг, оружие или способ размножения людей. Это позволяет видеть всю абсурдность и жестокость человеческих поступков. «Нет никакого начала, никакой середины, никакого конца, никакой приостановки, никакой морали, никаких причин, никаких эффектов. Что мы

любим в наших книгах - глубину многих чудесных моментов, замеченных всех сразу» [7].

В середине 1960-х поколение развивалось в беспрецедентном процветании, и все еще в поисках собственной идентичности оказалось втянутым в войну во Вьетнаме. «Бойня номер пять, или Крестовый поход детей» Курта Воннегута (1969) часто цитируется в качестве литературного ответа на события во Вьетнаме, хотя является автобиографическим романом о бомбардировке Дрездена во время Второй мировой войны. Роман позволил Воннегуту, который сам стал участником войны и даже попал в плен, рассказывать свою полуавтобиографическую историю косвенно, передавая полный опыт войны, не используя традиционный способ рассмотрения идеи «американской мечты» как большого кошмара. Мечта, с которой Воннегут отправился на войну, не была основана на безумии, нелепости и нелогичности, которые он испытал во время Второй мировой войны. Его мечта основывалась на порядке, стабильности и справедливости. Есть множество тем, мелькающих в книгах Курта Воннегута, но из-за определенных обстоятельств в его жизни, он, кажется, одобряет упомянутую выше. Из-за стиля его письма он, кажется, больше философом, чем писателем. Воннегут пишет, главным образом, об этике, морали и гуманности в целом, чтобы показать читателям свое мнение о событиях, которые с ним произошли.

Произведение Хантера Стоктона Томпсона «Страх и отвращение в Лас-Вегасе» (1971) отражает фундаментальные изменения в ценностях и мечтах об Америке в целом. Книга, которая основана на событиях собственной жизни Томпсона, включает историю о разрушенных табу с открытым и детальным обсуждением употребления наркотиков. Два главных героя - репортер Рауль Дюк и его адвокат Доктор Гонзо отправляются в безумное путешествие в Лас-Вегас «на поиски американской мечты», и это путешествие сопровождается употреблением всевозможных наркотических средств. В то же время они неоднократно сталкиваются с элементами и символами господствующей американской культуры. Для этих знаков сущность американской идентичности - не то, что существует на самых популярных общественных аренах, а то, что существует в рамках американского общества, где жива «американская мечта», «слишком странная, чтобы жить, слишком редкая, чтобы умереть!» [6].

Еще одна история, доказывающая иллюзорность «американской мечты» - история Тору Сайто - американского гражданина, который родился в Сан-Франциско. Он рассказал реальную историю своей жизни известному телеканалу ВВС. После японской бомбежки Перл-Харбор в 1941, и после вступления Америки во Вторую мировую войну, Тору и его семья были

заключены в тюрьму в отдаленном лагере в Юте. В интервью каналу BBC Тору Саито на вопрос об «американской мечте» ответил саркастическим тоном, что «американская мечта» существует только для тех, у кого есть власть и для тех, кто имеет европейское происхождение, но для него это – разбитый о камни дискриминации образ. Он даже рассказал корреспонденту BBC, что когда он учился в школе, один из школьников назвал его грязным японцем. Тору был в шоке, потому что когда он сказал учителю о происшествии, тот ответил: «Хорошо, но разве это не так?» [2]. Тору был одним из более чем 110,000 японских американцев, интернированных в лагерях во время Второй мировой войны из-за их японского происхождения. Поэтому «американская мечта» для него стала нереальной из-за расизма и дискриминации. После трех лет тюремного заключения их заставляли уехать из Америки. Он и его семья стали бездомными, и даже их соседи просили, чтобы они не возвращались в район. «К концу нашего заключения в лагере ... правительство заставляло нас уехать, но у нас не было места, куда мы могли бы поехать, потому что мы потеряли наш дом. У нас были письма от наших соседей, твердящих, что «мы не хотим возвращения японцев на нашу улицу».

Более чем 110,000 японских американцев удерживались в 10 отдаленных лагерях в течение примерно четырех лет, не осужденных и не обвиненных в каком-либо преступлении. Лагеря были расположены в Аризоне, Колорадо, Вайоминге, Арканзасе, Калифорнии, Айдахо, и Юте. Президент Рональд Рейган обратился с извинениями к интернированным лишь в 1988 году [2].

Рон Рейган, сын покойного американского президента, Рональда Рейгана, в разговоре с Мэттом Фраем (интервьюером канала BBC) сказал, что не верит в «американскую мечту» также искренне, как его отец и назвал ее «злоупотребляемым клише» [2].

Среди разочаровавшихся в идее «американской мечты» были и иммигранты. Одна из них – украинская писательница Елена Ахтиорская, написавшая роман «Паника в чемодане», который представляет её мечту и её конфликт между старым Советским Союзом и идеей «американской мечты». В романе Ахтиорской рассказывается о том, как украинская семья Несмертовых стремится стать подлинными американцами, пытаясь найти «американскую мечту» в Брайтон-Бич, Бруклине, Нью-Йорке. После того, как у них неожиданно появляется шанс возвратиться домой после краха Советского Союза, они оказываются перед непростым выбором. В них борются две сущности: новая, американская, и прежняя, украинская. Они пытаются решить, остались ли они еще украинцами после десятилетий, прожитых в Америке.

Преследование «американской мечты» однажды означало бросить все, но продолжает ли существовать мечта, если прошлое отказывается становиться

отдаленным и мифическим, оставаясь тревожно в пределах досягаемости? Если родители Несмертовы могут позволить себе смотреть только вперед, то самый младший член семьи – Фрида, не может не оглядываться назад, задавая слишком много вопросов. Конфликт между старым и новым поколением «американской мечты» все еще играет огромную роль, формирующую новую гибридную «американскую мечту». Те иммигранты, которые хотят играть некоторую роль в формировании концепта «американская мечта», иногда оказываются увлечшимися своей старой жизнью [1].

«Паника в чемодане» Елены Ахтиорской доказывает неудачу «американской мечты» иммигрантов, которые стремились иметь новую жизнь, но никак не могли забыть про старую жизнь, про свои корни.

«Американская мечта» раньше была великой американской ценностью, и эта ценность столкнулась со многими препятствиями, которые привели «мечту» к ее концу во второй половине двадцатого века. Два известных романа «Над пропастью во ржи» и «Скотобойня номер пять, или Крестовый поход детей» представляют смерть «американской мечты» вследствие холодной войны, Второй мировой войны и войны во Вьетнаме.

Устойчивое развитие Америки, как и любой другой страны, значительно зависит от добросовестного сохранения национальных ценностей, которые помогают обществу бороться за лучшую жизнь и использовать свой собственный потенциал и стимулы. В теории «американская мечта» преследует очень ценные и благородные цели, но эти цели разрушаются жестокими историческими событиями, которые приводят «американскую мечту» к своему логическому концу.

Писатели, создавшие свои шедевры, чтобы показать ужасное значение войны, фактически закрыли последнюю страницу идеи «американской мечты». «Скотобойня номер пять, или Крестовый поход детей» является очень хорошим примером, доказывающим, что «американская мечта» была мертва во второй половине XX века с политической и социальной точки зрения. В наше время идея «американской мечты» как мифа все еще существует в американской литературе, но фактически она не означает того же самого понятия, каким оно было раньше. Идея существует только для тех людей, у которых есть власть, и служит идеологическим инструментом для них, чтобы управлять и организовать электорат, управлять массовой психологией. Однако, эта идея - просто неправильное представление или потерянный идеал для более простых людей, как видно из некоторых интервью канала BBC и шедевров американской литературы.

Тем не менее, множество людей во всем мире все еще верят в идею «американской мечты» в ее первоначальном значении и пытаются следовать за ней, несмотря ни на что.

Список литературы

- Akhtiorskaya Y. Panic in a Suitcase, New York : Penguin group, 2014.
- BBC News. URL: <http://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-12784779>, BBC news, 28, 30, 31 March 2011.
- Jorgensen D. «Productivity and Postwar U.S. Economic Growth» The Journal of Economic Perspectives 2, 1988. p.23-41.
- Judt T. Postwar: A History of Europe Since 1945, New York: Penguin Books Limited, 2005.p. 117-118.
- Salinger J.D. The catcher in the Rye, New York: Random House, 1945, 1946, 1951. p. 3, 201, 224, 244, 246.
- Thompson H. S., Wenner J. Fear and Loathing at Rolling Stone: The Essential Writing of Hunter S. Thompson, New York, 2011. p.402.
- Vonnegut K. jr. Slaughterhouse-Five or The Children's Crusade, Doubleday & Company, 1953. p.40.

Е-ПРЕТПРИЕМНИШТВОТО КАКО МОЖНОСТ ЗА НАМАЛУВАЊЕ НА НАУЧНАТА МИГРАЦИЈА ОД РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Татјана Петковска Мирчевска

Економски институт, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје, Македонија

e-mail: tatjana@ek-inst.ukim.edu.mk

Наташа Данилоска

Економски институт, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје, Македонија

e-mail: natasha.daniloska@ek-inst.ukim.edu.mk

Диана Бошковска

Економски институт, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје, Македонија

e-mail: diana@ek-inst.ukim.edu.mk

Зоран Јаневски

Економски институт, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје, Македонија

e-mail: zoran.janevski@ek-inst.ukim.edu.mk

Апстракт

Во денешно време, економскиот раст сè повеќе е условен од степенот на ангажиран научен потенцијал во националната економија, каде покрај науката вклучени се уште и образованието и стопанството. Во исто време, евидентно е дека Република Македонија се соочува со проблемот на интензивна научна миграција. Затоа, во овој труд се дискутира за поврзаноста меѓу претприемништвото и намалувањето на научната миграција. Конкретно, се истражува можноста преку развој на е-претприемништвото во Република Македонија да се намали трендот на научната миграција. Станува збор за концептот на т.н академско претприемништво кој ги поврзува науката, образованието и стопанството.

За разлика од развиените земји каде се негува прагматичен и практичен приод кон искористување на знаењето како во бизнис сектор, така и во јавната администрација, во Република Македонија знаењето кое го поседуваат истражувачите примарно останува во

рамки на академската заедница и универзитетите. Затоа, намерата е да се испита можноста за вклучување на истражувачите во бизнис секторот преку создавање на нови онлајн бизниси и интензивно и иновативно воведувањето на информатички и компјутерски технологии (ИКТ) во постојните бизниси.

Главна цел на трудот е да даде одговор на прашањето: каков е потенцијалот на Македонија да се приклучи кон современите светски трендови и да отвори можност за абсорпција на постоечкиот научно-истражувачки кадар, односно, да се искористи стекнатото знаење. За да се исполни зададената цел, во рамки на трудот поместени се и наоди од спроведено примарно истражување, од каде се извлекуваат релевантни заклучоци за тоа дали е-претприемништвото може да се земе превид како сериозна можност за намалување на научната миграција од Република Македонија.

Клучни зборови: научна миграција, академско претприемништво, е-претприемништво, е-бизнис, Република Македонија

E - ENTREPRENEURSHIP AS OPTION FOR REDUCING SCIENTIFIC MIGRATION OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Tatjana Mirceska-Petkovska

Ph.D., Institute of economics, University of "Ss Cyril and Methodius", Skopje,
Republic of Macedonia

e-mail: tatjana@ek-inst.ukim.edu.mk

Natasha Daniloska

Ph.D., Institute of economics, University of "Ss Cyril and Methodius", Skopje,
Republic of Macedonia

e-mail: natasha.daniloska@ek-inst.ukim.edu.mk

Diana Boshovska

Ph.D., Institute of economics, University of "Ss Cyril and Methodius", Skopje,
Republic of Macedonia

e-mail: diana@ek-inst.ukim.edu.mk

Zoran Janevski

Ph.D., Institute of economics, University of "Ss Cyril and Methodius", Skopje,
Republic of Macedonia

e-mail: zoran.janevski@ek-inst.ukim.edu.mk

Abstract

Nowadays, economic growth is increasingly conditioned by the degree of scientific potential engaged in the national economy, where beside science, education and economy are also involved. At the same time, it is evident that Macedonia faces the problem of intensive scientific migration. Therefore, this paper discusses the connection between entrepreneurship and reduction of scientific migration. In particular, it explores the possibility to reduce the trend of scientific migration from the country through development of e-entrepreneurship. It is the concept of so-called academic entrepreneurship linking science, education and economy.

Unlike the developed countries where the knowledge is used as pragmatic and practical in the business sector as well as in public administration, in Republic of Macedonia using the knowledge primarily remains in the academic community and universities. The idea of this paper is to investigate the possibilities to engage the researcher in the business sector through the creation of new online businesses or, in more intensive and innovative introduction of ICT in existing businesses.

Main goal of this paper is to answer the question: what is the potential of the Republic of Macedonia to join to the modern world trend and to open the possibility for using the knowledge gained? In order to be able to make relevant conclusions about whether an e-entrepreneurship can be considered as a serious opportunity to reduce scientific migration from Macedonia, this paper contains findings from a conducted primary research.

Keywords: *scientific migration, academic entrepreneurship, e-entrepreneurship, e-business, Republic of Macedonia*

1. Фактори кои влијаат врз појава на научната миграција во Република Македонија

Знаењето е основен предуслов за индивидуален напредок и развој на националната економија, како и нејзино интегрирање во глобалните текови и е клучен фактор за достигнување на одржлив економски развој на долг рок. Од ефикасната употреба на знаењето, зависи во која мера една национална економија ќе може да ја достигне претходно зададената цел, што пак ја потенцира нераскинливата врска помеѓу економскиот и образовниот систем.

Земјите од кои се остварува одлив на човечкиот капитал, трпат значајни повеќекратни негативни ефекти (забавување на економскиот развој на земјата и на развојот на науката, намалување на продуктивноста и на конкуретноста на земјата и сл.). Миграцијата не само што негативно влијае врз расположливиот фонд на човечки капитал во дадена земја, туку создава и други негативни ефекти во поширокиот општествено-економски систем. Кога станува збор за Република Македонија, ефектите што ги остварува ваквиот процес се негативни, што доведува до намалување на производната база на државата, забавување на развојот на науката и истражувањето, забавување на технолошкиот развој на земјата, како по основ на намалување на фондот на расположлив човечки капитал, така и по основ на помала примена на трансферот на технологија и знаење од странство и слично.

Нема сомнение дека врз појавата и интензитетот на миграцијата влијание има севкупниот општествено-политички амбиент, којшто во Република Македонија е благопријатен за стимулирање на научната миграција, односно на миграцијата воопшто. Ова илустративно го покажува Графиконот 1, во кој по интензитет се подредени факторите кои најдиректно влијаат врз општествено-политичкиот амбиент, а оттаму и врз миграцијата, вклучително и научната. Врз основа на податоците од графиконот се согледува дека неефикасната администрација, политичката нестабилност и корупцијата се доминантни предизвикувачи на неповолен општествено-политички амбиент.

Графикон 1. Фактори кои влијаат врз општествено-политичкиот амбиент во Република Македонија, во 2013 година



Извор: The Global Competitiveness Report 2014-2015, World Economic Forum, p. 254.

Иако во анализата на индикаторите од Графикон 1 не е земено предвид, мора да се подвлече дека големо влијание врз мобилноста на високообразуваниот и научно-истражувачкиот кадар има и ниското ниво на инвестиции во овој сектор. Имено, во Република Македонија за секторот истражување и развој, како катализатор на општиот економски развој на земјата, се издвојуваат мали, речиси незначителни средства. Дека тоа е така, јасно потврдуваат податоците изнесени во Табела 1, каде е дадена и компарација со ЕУ 27, што само го поткрепува претходно изнесениот заклучок. Покрај тоа, дополнително загрижува нестабилниот тренд на учество на трошоците за истражување и развој во БДП на Република Македонија, наспроти позитивниот тренд кај земјите членки на ЕУ 27.

Табела 1. Учество на трошоците за истражување и развој од вкупниот БДП во Република Македонија, за периодот 2001-2011, во %

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Република Македонија	0,20	0,19	0,20	0,17	0,16	0,17	0,16	0,14	0,11	0,19	0,22
ЕУ 27	1,86	1,87	1,86	1,83	1,82	1,85	1,85	1,92	2,01	2,00	2,02

Извор: Државен завод за статистика, публикација „Одржлив развој”, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013 и 2014

Кога станува збор за инвестирање во секторот истражување и развој, Република Македонија заостанува и во споредба со земјите од Југоисточна Европа. Така на пример, во 2007 година во Македонија во секторот истражување и развој биле инвестирани по 16,1 американски долари по глава на жител, што е речиси 29 пати помалку од средствата што за иста намена ги издвојува Словенија. Состојбата е уште подраматична ако се набљудуваат изворите од кои доаѓаат овие средствата. Така, во Република Македонија, во споредба со останатите земји од југоисточна Европа, како извори на средства воопшто не се јавуваат приватни непрофитни институции и странски извори.¹

И покрај неповолната состојба во поглед на инвестирањето во секторот истражување и развој, како и работното ангажирање на кадрите, Република Македонија и понатаму се „преплавува со мозок“, што упатува на заклучокот дека проблемот со научната миграција може само да се продлабочува. Во прилог на тоа оди и неповолната структура на секторите во кои се вработуваат научно-истражувачките кадри во Република Македонија, односно тие најчесто се работно ангажирани во високото образование (51%) и државните институции (43,5%), а во многу помала мера се застапени во бизнис секторот (5,5%).²

Изнесените сознанија укажуваат на тоа дека Република Македонија има потреба за изнаоѓање можности и создавање на услови за поголема апсорпција на високообразуваниот кадар во бизнис секторот. Тоа не само што би ја подобрило состојбата и структурата на вработеност на високообразуваниот и научниот кадар, туку би претставувало можност за практична примена на знаењето за развој на економијата, преку изнаоѓање на нови и иновативни форми за водење на бизнисот со директна примена на знаењето во успешна реализација на бизнис целите. Една од можностите е секако развојот на е-претприемништвото.

2. Можности за развој на е-претприемништвото и ангажираност на високообразован и научен кадар од Република Македонија

Економијата базирана на знаење како една од своите битни карактеристики ја посочува важноста на истражувањата и комерцијализацијата на науката. Во таа насока, економскиот раст сè повеќе станува условен од степенот на ангажиран научен потенцијал во националните економии во еден систем во кој покрај науката се вклучени уште и образованието и стопанството. Настанува еден вид на револуција во високообразовните и научни системи во светот со појавата на т.н. *претприемнички универзитети и научни центри*,

¹ Извештај за наука, УНЕСКО, 2010, стр. 186-187.

² Исто, стр. 188-189.

кои заедно со наставата и истражувањето во своите академски функции го интегрираат и економскиот развој.³

Државите кои денес претставуваат глобални економски сили, како што се САД на пример, и оние кои успешно се справуваат со предизвиците на глобализацијата, значајно ги зголемуваат инвестициите во истражување и знаење со цел да генерираат економски раст, нови вработувања, и сопствена силна конкурентска позиција на меѓународните пазари.⁴

Градењето на силна спрега помеѓу науката, образованието и стопанството може да се прави на повеќе начини, од кои еден од поактуелните во последно време е преку поттикнување на т.н. *академско претприемништво*. Во прилог на нераскинливата поврзаност на науката, образованието и стопанството одат и сознанијата од одредени истражувања кои укажуваат на тоа дека научно-истражувачкиот кадар е изразито претприемнички ориентиран. Имено, околу 16 проценти од нив водат компании кои самите тие ги формирале, што ги прави поголеми претприемачи отколку просечниот Американец.⁵

Академското претприемништво го рedefинира процесот на трансфер на технологии поместувајќи го истиот кон еден процес на трансфер на иновации. Клучно за ваквиот пристап е да се создаде еден отворен систем во кој партнери со различни комплементарни експертизи ќе создаваат технолошки и други иновации кои понатаму ќе водат кон создавање на успешни бизнис потфати за комерцијализација и/или трансфер на таа технологија и знаење. Секој од столбовите на ваквиот систем има своја специфична улога.

Системот на академско претприемништво може да ги опфати сите засегнати страни на универзитетите: студентите, наставниот и научно-истражувачкиот кадар. Сите тие имаат можност да се вклучат во комерцијализација на резултатите од истражувањата кои ги прават во текот на научно-истражувачкиот и образовниот процес преку патентирање на иновациите и/или нивно лиценцирање, но и преку започнување на бизнис потфати со формирање на т.н. спин-оф компании. Во ваков случај научно-истражувачкиот кадар и претприемачите имаат значајни сличности во поглед на

³ Etzkowitz, H., "The norms of entrepreneurial science: cognitive effects of the new university-industry linkages", *Research Policy*, 1998, 27(8), 823-833, p.833.

⁴ David B. Audretsch, "University Scientists as Entrepreneurs: The Link to Economic Growth?" in "Kauffman Thoughtbook 2007", Ewing Marion Kauffman Foundation (Editor), 2007, <http://www.kauffman.org/advancing-innovation/university-scientists-as-entrepreneurs.aspx>.

⁵ <http://boss.blogs.nytimes.com/2009/11/16/can-academics-be-entrepreneurial/#h>, пристапено на 10.10.2012.

појдовната позиција и неопходните чекори за остварување на претприемачкиот потфат. Така, појдовна позиција секогаш е одредена претпоставка (хипотеза). Следен чекор е нејзино мерење, тестирање и емпириско утврдување на остварливоста на идејата, односно, дали има основа за понатамошна разработка или не. Исто така, заедничка карактеристика на претприемачите и научните работници е што окружувањето во кое работат е полно со неизвесност и со луѓе кои се сомневаат во нивните идеи. Дополнително, и едните и другите во своите активности се водени од слични мотиви (љубопитство, добивање признание, стекнување статус, заработка) и други сличности.⁶

Комерцијализацијата на научните сознанија преку академското претприемништво се прави во речиси сите индустрии, но особено е успешна во секторите кои се базираат на значајни технолошки иновации, односно од доменот на ИКТ и интернет технологиите. Интернетот нуди нови можности за поединците и компаниите во насока на изразување на нивната креативност и иновативност преку започнување на бизнис потфати кои базираат на ИКТ и кои во минатото не биле можни. Така, поради својата динамичност, брз раст и силно изразени конкурентски карактеристики, бизнисот кој се реализира преку интернет, онлајн (познат уште и под името е-бизнис), нуди нови начини за работење.⁷ Тоа пак води кон појавата на еден нов вид на деловни луѓе кои ги започнуваат ваквите деловни потфати, наречени *е-претприемачи*, додека самиот бизнис потфат базиран на интернет (мрежна економија) се нарекува *е-претприемништво*.⁸

Академското претприемништво е силно вклучено особено во е-претприемништвото. Бројни се примерите за врвни онлајн компании кои се започнати како дел од магистерски или докторски студии на нивните основачи. Такви се Lycos, Yahoo, Facebook и други.

Во Република Македонија постојат 156 компании кои имаат онлајн бизнис или во своето работење имаат воведено значајна онлајн компонента. Според бројот на сите активни претпријатија во државата во 2012 година кој изнесува приближно 60.000 се покажува дека учеството на е-претпријатијата во македонското стопанство е помалку од 0,3 проценти, што е навистина малку.

⁶<http://pragmaticstartup.wordpress.com/2011/02/21/similarities-between-an-entrepreneur-and-an-academic/>, пристапено на 11.10.2012.

⁷ Amit, R., & Zott, C., "Value Creation in E-Business", Strategic Management Journal, 2001, 22, 493–520, p.493.

⁸ Kollmann, T., "What is e-entrepreneurship? Fundamentals of company founding in the net economy". International Journal of Technology Management, 2006, 33(4), 322–340, p.329.

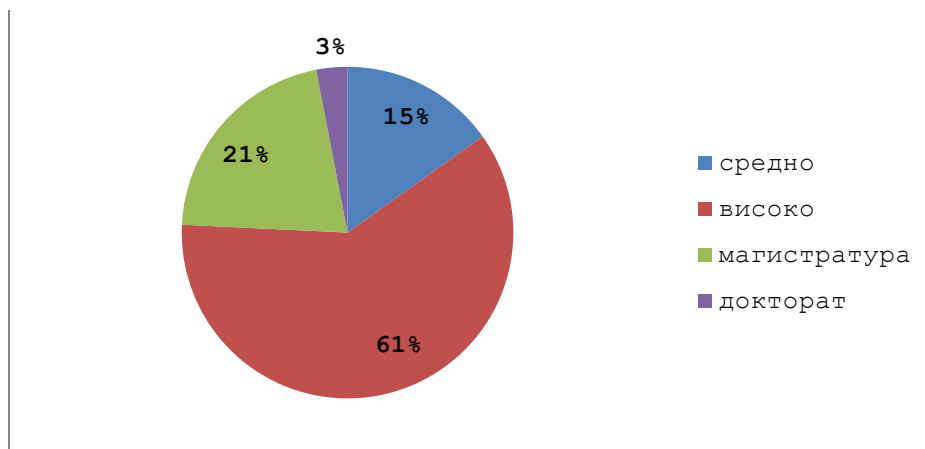
Дека постои огромен простор за раст на интернет индустријата во државата, говори и проценката дека учеството на е-претпријатијата во БДП кое изнесува нешто помалку од 0,01 процент. Имено, развиените економии базирани на знаење имаат значително повисоко учество на интернет економијата во создавањето на нивниот БДП. Така, државите од групата Г-20 во 2010 година од активностите на е-претпријатијата оствариле обрт од 2,3 милијарди американски долари, или 4,1 процент од нивниот БДП. Во некои држави, на пример Обединетото Кралство, учеството на интернет економијата изнесува и до 8,3 проценти од националниот БДП. Според одредени истражувања се очекува во Г-20 земјите оваа вредност во 2016 година да достигне до 4,2 милијарди американски долари, а во Обединетото Кралство до 12,4 проценти учество во БДП.⁹

Заради извлекување на релевантни заклучоци за можноста за развој на е-претприемништвото во Република Македонија, беше спроведено примарно истражување, чии глави наоди следуваат во продолжение

Истражувањето потврди дека во Република Македонија само 3% од е-претприемачите се доктори на науки (Графикон 2). Ова води кон заклучок дека многу повеќе доктори на науки и научно-истражувачки кадар може да бидат потенцијални е-претприемачи ако за тоа се создадат поволни услови во окружувањето. Овде секако првенствено се мисли на поттикнување на универзитетскиот кадар, но и магистри и доктори на науки кои не се моментално ангажирани во високообразовните или научните институции во државата, да основаат академски претприемнички спин-оф комерцијални компании. Овие компании делумно ќе бидат дел од структурата на универзитетот, но ќе ја зачуваат целосната автономност на е-претприемачот во поглед на донесувањето на сите одлуки значајни за деловниот потфат.

⁹ Boston Consulting Group, "The Internet Economy in the G-20", January 2010.

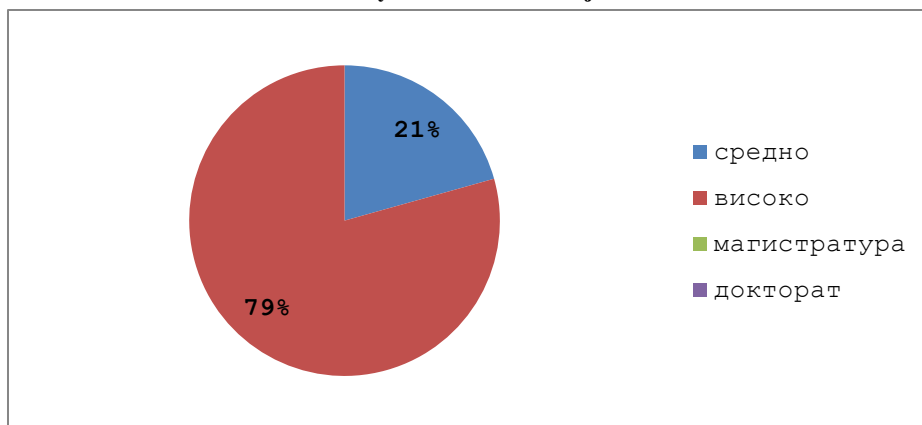
Графикон 2. Образовен профил на е-претприемачите во Република Македонија



Извор: Сопствени истражувања

Во однос на образовниот профил сознанијата говорат дека во е-претпријатијата во Македонија, речиси четири петтини се со високо образование (79%), додека една петтина (21%) имаат завршено средно образование (Графикон 3). Ова укажува на тоа дека во е-претпријатијата не се вработуваат кадри кои имаат титули магистер или доктор на науки.

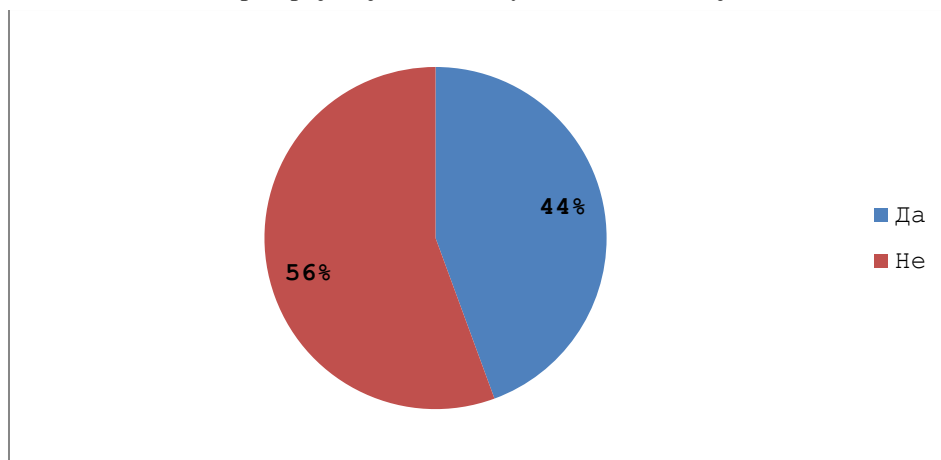
Графикон 3. Образовен профил на вработените во е-претпријатијата во Република Македонија



Извор: Сопствени истражувања

Иако образовната структура на вработените во анкетираниите е-претпријатије оди во прилог на високообразуваните кадри, тие сепак не се во состојба да ги реализираат сите работни задачи и потфати. Имено, за одредени истражувачки и аналитички аспекти, зарди експертиза за поединични технички, но и други бизнис прашања (правни, финансиски, човечки ресурси, бизнис модели, компјутерска обработка во облак и друго), е-претпријатијата ангажираат надворешни соработници (аутсорсинг) од магистри и доктори на науки во одредени области. Тоа го прават нешто помалку од половината е-претпријатија (44%), додека останатиот дел (56%) сметаат дека нема потреба да се ангажираат надворешни лица покрај постојните вработени и ангажманот на основачите на е-претпријатијата (Графикон 4).

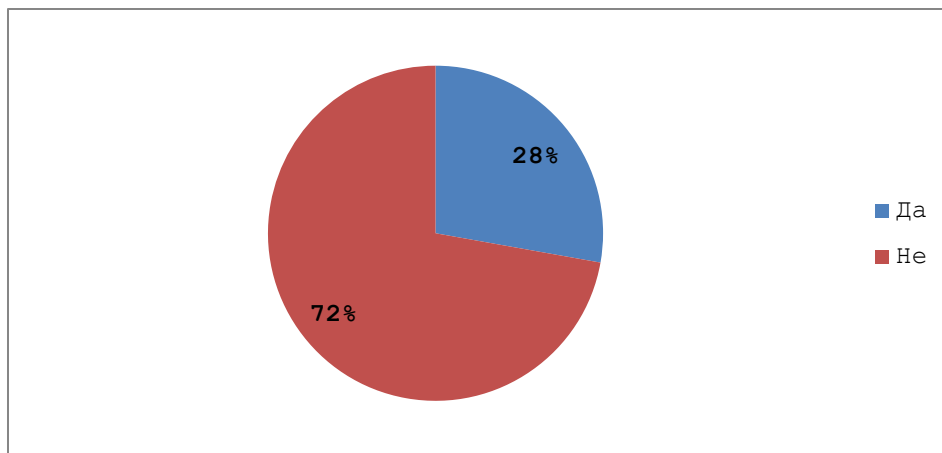
Графикон 4. Магистри и доктори на науки како аутсорс за потребите на е-претпријатијата во Република Македонија



Извор: Сопствени истражувања

Од аспект на соработка на е-претпријатијата со високообразовни, и особено со научно-истражувачки установи во државата, тоа го прават само 28 проценти од нив, додека поголемиот дел (72%), сметаат дека поттик за креативност, иновативност и усвојување на нови знаења може да побараат кај самите себе или на сосема друго место (Графикон 5).

Графикон 5. Соработка на е-претпријатијата во Република Македонија со високообразовни и научни установи



Извор: Сопствени истражувања

Ова укажува на потребата универзитетите и научно-истражувачките установи да се отворат за соработка кон постојните и потенцијалните е-претприемачи. Отвореноста ќе поттикне и ќе интензивира заедничка комуникација и соработка, што несомнено ќе резултира со зголемување на бројот на е-претпријатија во Република Македонија.

Од презентираниите наоди од примарното истражување, може да се заклучи дека соработката меѓу академската заедница и деловните субјекти, која е клучна во развојот на е-претприемништвото, во Република Македонија сèуште не е на задоволително ниво. Затоа, неопходно е оваа соработка да се унапреди со што ќе се создадат вистински услови за соодветно вреднување на нематеријални фактори на производството (знаење, know-how) и примена на специфични знаења од областа на менаџментот, маркетингот, компјутерските науки и слично.

ЗАКЛУЧОК

Како земја во развој, Република Македонија е соочена со потребата за продуцирање на квалитетен високообразуван, односно научно-истражувачки кадар, но како креатор и дисеминатор на знаењето. Тоа значи дека не е доволно само неговото продуцирање, туку и негово ефикасно користење во функција на одржлив економски развој. Перманентниот раст на високообразуван кадар во изминатиот период, а од друга страна неможноста за негова апсорпција во

економијата и бизнисот, е една од причините поради која научно-истражувачкиот кадар во Република Македонија останува невработен, или се ангажира во дејности каде неможе да биде искористено неговото стекнато знаење или како последна алтернатива е неговото заминување од земјата. За разлика од развиените земји каде знаењето се користи и вградува во бизнис секторот, во Република Македонија тоа главно останува во рамки на државните универзитети и јавната администрација.

Една од можностите за поголема ангажираност на високообразуваните и научните кадри од Република Македонија е преку можноста тие да се вработуваат или да ги применуваат своите иновативни вештини и знаења во е-претпријатија, односно преку примена на е-претприемништвото. Имено, појавата на нови начини на водење бизнис индуцирани од развојот и примената на новите технологии придонесуваат за поуспешно позиционирање на компаниите на глобалниот пазар. Така, во современи услови, развојот на е-претприемништвото нуди низа можности за развој на бизнисот во државата, преку креирање и дифузија на знаењето и негова имплементација во нови бизнис модели. Во економиите базирани на знаење (*knowledge-based economy*), е-претпријатијата, креираат вредност за потрошувачите низ електронски процеси во е-синџир на вредности (*electronic value chain*). Најчесто, тие започнуваат како комплетно нови компании без никаква релација со некој постоечки деловен субјект. Основачите на овие компании се едуцирани претприемачи кои се добро запознаени со предностите кои ги нудат иновациите во ИКТ и претежно се способни креативно да размислуваат за тоа на кој начин потенцијалните потрошувачи ќе можат да ја добијат потребната вредност во облик на производ или услуга.

Спроведеното примарно истражување покажа дека во Република Македонија мал е процентот на ангажираност на научно-истражувачкиот кадар во е-претприемништвото. Заради подобра искористеност на научен потенцијал во е-бизнис, или како потенцијални е-претприемачи, потребно е да се создадат услови за примена и комерцијализација на нивните знаења и иновации.

Врз основа на претходно кажаното, може да се извлече заклучок за постоењето каузалност меѓу факторите кои влијаат врз миграцијата и самиот тек на мобилност на човечкиот капитал. Од друга страна, како земја во развој, мала е веројатноста дека Република Македонија на кус рок драстично ќе може да ги ублажи факторите влијаат врз појавата на научната миграција. Оттука, јасно е дека државата мора да најде начин за абсорпција на постоечкиот научно-истражувачки кадар во националната економија. Како еден од можните начини за ангажирање на ваквиот тип на кадри е развојот на е-претприемништвото во Република Македонија.

ЛИТЕРАТУРА

- Amit, R., & Zott, C., "Value Creation in E-Business", *Strategic Management Journal*, 2001
- Andreas Breinbauer: Brain Drain-Brain Circulation or... What Else Happens or Should Happen to the Brains Some Aspects of Qualified Person Mobility/Migration, FIW Working Paper N°4 June, 2007
- Boston Consulting Group, "The Internet Economy in the G-20", January 2010
- David B. Audretsch, "University Scientists as Entrepreneurs: The Link to Economic Growth?" in "Kauffman Thoughtbook 2007", Ewing Marion Kauffman Foundation (Editor), 2007
- Devesh Kapur and John McHale, *The Global Migration of Talent: What Does it Mean for Developing Countries?*, Centar for Global Development, October, 2005.
- Etzkowitz, H., "The norms of entrepreneurial science: cognitive effects of the new university-industry linkages", *Research Policy*, 1998
- Kollmann, T., "What is e-entrepreneurship? Fundamentals of company founding in the net economy". *International Journal of Technology Management*, 2006
- Leipziger Danny: "Brain Drain" and the Global Mobility of High-Skilled Talent, *World bank, Prim Notes, No. 124*, September, 2008.
- <http://www.kauffman.org/advancing-innovation/university-scientists-as-entrepreneurs.aspx>.
- <http://pragmaticstartup.wordpress.com/2011/02/21/similarities-between-an-entrepreneur-and-an-academic/>. Accessed on 11.10.2012
- <http://boss.blogs.nytimes.com/2009/11/16/can-academics-be-entrepreneurial/#h>. Accessed on 10.10.2012.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ВЛАСТИ И МЕСТНЫХ ЭТНИЧЕСКИХ И КОНФЕССИОНАЛЬНЫХ СООБЩЕСТВ КАК УСЛОВИЕ И ГАРАНТИЯ НОРМАЛЬНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ МИГРАНТОВ

Михаил Глебович Федоров

Самарский государственный университет, Россия

e-mail: damit47@mail.ru

Аннотация

Самарская область России на границе XX-XXI в. представляет собой один из важных притягательных для мигрантов центр. Так складывается не только потому, что это высокоразвитая в промышленном отношении область, нуждающаяся в постоянном притоке новой рабочей силы, не в последнюю очередь оттого, что это регион постоянного совместного проживания различных этносов, регион, где традиционно отсутствуют межэтнические конфликты.

Кроме прочих обстоятельств, это происходит по причине традиционно большого внимания органов местной власти к вопросам совместного бытия разных этнических групп. На протяжении почти 200 лет власти г. Самары, губернии, области порой без согласования с центральной властью создают условия для комфортного совместного проживания людей на данной территории. На местном уровне принимаются решения исполнительной власти и законодательные акты законодательной власти, закрепляющие эти условия.

Эти усилия не были бы столь эффективными, если бы не находили понимание и поддержку лидеров местных этнических сообществ, часть из которых в основном разделяла идеи общероссийской гражданской идентичности, оставаясь при этом приверженцами собственного этноса и культуры. Эти люди в царской России были представлены во всех сословиях, в Советской России составляли часть общества от элит до классов и слоев, сегодня они наиболее активная часть сообщества Самарской области.

Немалую роль в привлекательности региона для мигрантов играет существование здесь конфессиональных центров, в которых приезжающие сюда на временное или постоянное проживание люди могли бы не только удовлетворить свои религиозные потребности, но и встретить представителей местного населения, которые даже

если не являются соплеменниками прибывших, представлены людьми, понимающими их запросы и ожидания.

Ключевые слова: мигранты, власть, лидеры, этносы, конфессии.

MIGRANTS, REGIONAL AND CENTRAL AUTHORITIES, LEADERS, ETHNIC GROUPS, RELIGIOUS CONFESSIONS

Mikhail Glebovich Fedorov

Samara state University, Russia

e-mail: damit47@mail.ru

Abstract

At the moment, on the borderline between XX and XXI centuries, Samara region makes one of the most attractive territories in Russia. This phenomenon may be explain by its high developed industry, with its constant demand for qualified workers, but also by the fact that it is famous for its multi-national population and lack of conflicts on the ethnic basis.

Traditionally, local authorities pay a great deal of attention to peaceful coexistence of different ethnic groups. For more than 200 years Samara local and regional authorities, sometimes without any approval from the central Government, do their best to provide comfort environment for the people of different nations living on the territory of the region. Local and regional executive authorities as well as legislative bodies issue legal acts to keep and improve this environment.

All those efforts could not be so effective without local ethnic communities support, some leaders of which share the ideas of general Russian civil identity but remain their cultural and national values adherers. In Tsarist Russia this kind of people was represented on all the society levels and now they remain the most active representatives of Samara region community.

Religious confession centers functioning also contribute a lot to Samara region attractiveness for migrants. In the centers people coming to Samara region for a long or a short staying can participate in the ceremonies and rituals of their religion and meet local people who understand their expectations and demands even though they are of different nation or religion.

Keywords: migrants, authorities, leaders, ethnic groups, denominations.

Самарская область России на границе XX-XXI веков представляет собой один из важных притягательных для мигрантов центр. Так складывается не только потому, что это высокоразвитая в промышленном отношении область, нуждающаяся в постоянном притоке новой рабочей силы, но не в последнюю очередь оттого, что это регион постоянного совместного проживания различных этносов, регион, где является традицией отсутствие межэтнических конфликтов.

В немалой степени это связано с тем, что территория области начала систематически осваиваться государством сравнительно недавно - в XVI-XVII веках, то есть все население территории является мигрантами - выходцами из различных областей России, людьми разного этнического происхождения, а также переселенцами из других государств.

На состав населения области огромное влияние оказали гигантские перестройки системы хозяйства - к примеру, индустриализация - превращение области в конце двадцатых годов XX века из центра сельского хозяйства и торговли зерном пшеницы и ржи в крупнейший центр тяжелой промышленности страны. Сыграли свою роль и гуманитарные катастрофы, связанные с двумя мировыми и гражданской войнами и перемещением по России гигантских масс населения. кампаниями по переселению значительных человеческих ресурсов на территорию Казахстана и Сибири. И, хотя прежде всего вспоминают о репрессированных народах, но это касалось всех этносов России и СССР. . [1, С.63].

После распада СССР к числу мигрантов добавились еще и бывшие советские граждане, которых население городов и сельских районов России воспринимало довольно спокойно, хотя исследователи, исповедующие этнографический метод отмечали, что это спокойствие непостоянно, и продолжается до тех пор, пока выходцы из других регионов не претендуют на основные рабочие места на предприятиях и в учреждениях и не начинают активно осваивать земли регионов. Как отмечают исследователи данных процессов, «представители власти и бизнес-структур признают, что потребности экономики области в использовании труда мигрантов постоянно увеличиваются. Это означает, что не только в ближайшей перспективе, но и в обозримом будущем региональные власти, государственные и муниципальные институты, общественность будут прилагать усилия по оптимизации социальных рисков, привносимой миграционной составляющей в региональный социум». [2, С.138].

В последние годы Самарская область стала одной из самых насыщенных мигрантами в России. При этом основная часть мигрантов продолжительное время не имели официального статуса - их приток и отток из области был

стихийным. Начиная с 1992 года, когда было принято решение о создании миграционной службы в стране и до сего дня продолжается процесс формирования государственной миграционной службы Самарской области. Кроме прочего, в этот период было выделено особое подразделение по миграции в министерстве труда и занятости населения области. Наконец, вопросы миграции постоянно находились в поле зрения Губернатора. Разумеется, общественность не стояла в стороне от этой работы. Так, при Губернаторе области был создан и действует Совет по межнациональным отношениям. В него вошли руководители этнических объединений, специалисты-практики и ученые, являющиеся экспертами по вопросам межнациональных отношений. В соединении с усилиями Федеральной миграционной службы все это сделало возможным переход к строгой регуляции потока мигрантов.

Кроме прочих обстоятельств, эти изменения происходят по причине традиционно большого внимания органов местной власти к вопросам совместного бытия разных этнических групп. Такое внимание является исторической традицией, ведущей свое начало с эпохи Российской империи, продолженной в Советском Союзе и продолжающейся в современной России. На протяжении более 150 лет (со времени отказа от закрепощения крестьян в 1861 г.) власти города Самары, города Куйбышева, Самарской губернии, Средне-Волжского края, Куйбышевской и Самарской области (так в разное время именовались город Самара и Самарская область), порой без особого согласования с центральной властью, создавали и продолжают создавать условия для комфортного совместного проживания людей разных социальных статусов и разной этнической принадлежности на данной территории. На местном уровне принимаются решения исполнительной власти и акты законодательной власти, закрепляющие положительный опыт межэтнического взаимодействия.

Известно, что основы национальной политики современного государства были заложены в п. 1 статьи 3 Конституции РФ, где говорится: «носителем суверенитета и единственным источником власти в Российской Федерации является ее многонациональный народ» [3, С.3]. С 1996 года стала действовать «Концепция государственной национальной политики Российской Федерации». Она и явилась нормативным актом, который отныне определял направленность национальной политики в государстве. На базе Концепции была принята и действует Стратегия государственной национальной политики Российской Федерации на период до 2025 года, которая включает в себя и новые, и ранее принятые Федеральные законы [4].

Законодательная и исполнительная власть Самарской области подготовили и приняли законодательные акты, способствующих сохранению и развитию этнических общностей, в том числе и помогающих мигрантам. К ним относятся Закон Самарской области «Об утверждении областной целевой программы «Разные, но не чужие – мир через культуру» (2004-2008гг.). и связанные с ним План мероприятий по развитию институтов гражданского общества в Самарской области на 2008-2010 гг., и Мероприятия по духовно-нравственному образованию граждан области на 2008-2012 гг. С 2013 базовым документом разработки целевых программ в рамках реализации государственной Стратегии является также Закон «О государственной поддержке социально ориентированных некоммерческих организаций в Самарской области».

Есть и более узкие, но очень важные акты, Таким выступает Приказ Министерства труда, занятости и миграционной политики Самарской области "О внесении изменения в приказ министерства труда, занятости и миграционной политики Самарской области от 21.03.2014 N 61-п "Об утверждении порядков предоставления финансовых средств на реализацию мероприятий государственной программы "Оказание содействия добровольному переселению в Самарскую область соотечественников, проживающих за рубежом" на 2014-2018 годы".

Усилия власти не были бы столь эффективными, если бы во все времена не находили понимание и поддержку лидеров местных этнических сообществ, большая часть из которых в основном разделяла идеи интеграции, формирования единой гражданской идентичности, оставаясь при этом приверженцами и развития своих собственных этносов и культур. Эти люди в царской России были представлены главным образом в обеспеченных материально и развитых духовно сословиях - дворянстве, духовенстве, купечестве, в Советской России они составляли часть общества от элит до социальных классов и слоев. Начиная с 1989 года они стали создавать собственные культурно-просветительские центры для решения задач сохранения и развития своих языков и культур, и сегодня это самая активная часть регионального сообщества[5, С.4-6]

Для решения вопросов национального возрождения, развития этносов, укрепления межнационального согласия и взаимопонимания в Самарской области после 1989 года инициативными представителями этнических групп были созданы первые культурно-просветительские общественные организации: (татарская) «Туган тел», мордовская «Масторава», чувашская «Пехиль», украинская «Промінь», немецкая «Надежда», польская «Потомэк», (еврейская) «СЕНЦ», «Армянская община», русский «Самарский собор», «Ассоциация

корейцев» и другие. Сегодня в регионе по данным управления юстиции РФ по Самарской области зарегистрировано более 100 культурно-просветительских общественных организаций, и в их числе 32 местные, региональные и федеральные национально-культурные автономии.

Это автономии русских, татар, мордвы, чувашей, украинцев, азербайджанцев, армян, башкир, белорусов, грузин, евреев, казахов, киргизов, корейцев, немцев, осетин, таджиков, туркмен, узбеков, цыган, чеченцев. Этнические культурно-просветительские объединения оказывают влияние на нравственное воспитание, формируют атмосферу взаимопонимания, сотрудничества и толерантности. Более 40 национальных общественных структур Самарской области плодотворно сотрудничают с государственным казенным учреждением «Дом дружбы народов» и получают ресурсную поддержку: им предоставляются бесплатно помещения для организации офисов, проведения массовых мероприятий, а также методическая, организационная и информационная помощь.

«Дом дружбы народов» - казенное учреждение, решающее задачи последовательного проведения национальной политики Российской Федерации и развития институтов гражданского общества на территории Самарской области. «Дом дружбы народов» это инструмент Администрации Губернатора Самарской области для методического руководства и координации деятельности этнических организаций. «Дом дружбы народов» является основным участником Государственной программы, и на него возлагается огромная ответственность, ведь Самарская область вошла в число субъектов РФ по предоставлению субсидий на реализацию мероприятий государственной национальной политики, в частности целевой федеральной программы «Укрепление единства российской нации и этнокультурное развитие народов России (2014-2020г.г.)» Регионам выделяются субсидии в целях укрепления гражданского единства и гармонизации межнациональных отношений, а также на содействие этнокультурному многообразию народов России. В стенах «Дома дружбы» ведется работа и с мигрантами: юрист-правозащитник Т. Сабинаина с 2007 года ведет здесь бесплатные консультации "Миграция и право" и принимает самое активное участие в работе Школы мигранта, созданной в Доме дружбы.

В 2014 году Администрация городского округа Самара в соответствии с предложенной Президентом России Стратегией, Федеральным законом «Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации» утвердила муниципальную программу городского округа «Самара многонациональная» на 2014 - 2016 годы». Планируется принятие еще двух программ - одна из которых будет связана с выделением бюджетных средств на

помощь в добровольном переселении в регион соотечественников, проживающих за рубежом, вторая - с социальной адаптацией и интеграцией мигрантов, постоянно прибывающих в Самарскую область. В программе «Самара многонациональная» расписана деятельность по целому ряду направлений - начиная с интернациональной социализации молодежи и заканчивая созданием благоприятной информационной среды. Согласно этой программе в образовательные дисциплины самарских школ и даже детских садов будет включено изучение русского языка, как не родного для детей мигрантов. В ней уделено большое внимание воспитанию толерантности и для достижения этой цели действует мигрантская педагогика, которая в своем развитии основывается на важнейших идеях гуманистической психологии, педагогики, процессах демократизации, толерантности, мультикультурализма.

Администрация Губернатора, Правительство Самарской области внимательно относятся к вопросам национальной политики и через свои структуры оказывают всестороннюю помощь в сохранении и развитии достояний этнической культуры области, поддерживают усилия национально-культурных обществ в сфере национального просвещения, в предупреждении возможных конфликтов, в формировании установок толерантного сознания, в выравнивании условий развития национальных культур и языков, в сохранении традиций толерантного межэтнического общения для формирования атмосферы взаимопонимания и уважения. Об этом говорит факт финансирования из средств федерального бюджета государственной программы «Укрепление единства российской нации и этнокультурное развитие народов Самарской области (2014 - 2020 годы)».

Еще с дореволюционной эпохи этносы Самарской области выдвигали ярких лидеров, оставивших глубокий след в истории. Русский гласный Самарской городской Думы Петр Владимирович Алабин, который был едва ли не самым почитаемым гражданином Самары, известен не только тем, что вручил Самарское знамя болгарским ополченцам, он был первым гражданским губернатором болгарской Софии. Татарин имам мечети - (Мухаммед) Фатих Муртазин был редактором и издателем всероссийского экономического издания на татарском языке – журнала «Иктисад» (Экономика), издававшегося начиная с 1907 г., председателем мусульманского культурно-просветительского общества. Трудом общества была открыта бесплатная для посетителей мусульманская библиотека, при мечети были организованы вечерние курсы по обучению татарской грамоте взрослых, класс русского языка, оказывалась материальная помощь нуждающимся.

В Самарской области родились два известнейших эрзянских поэта - А.Моро и Ч.Журавлев. Здесь жила и пела С. Люлякина, отсюда вышла на

большую сцену Н.Кадышева.. Наконец, в области работал большой знаток и собиратель мордовского фольклора М.Чувашов. Член Куйбышевского отделения Союза советских писателей В..З. Иванов-Паймен писал на чувашском и русском языках. В СССР был известен его роман «Мост».

Каждый из этносов Самарской области имеет свою славную историю, своих героев и выдающихся граждан области. Все они гордятся теми, кто защитил нашу общую Родину - Советский Союз - от гитлеровской агрессии. Среди них были уроженец Похвистневского района цыган-разведчик Хлебников, приехавшие в Куйбышев после войны, да так и оставшиеся здесь азербайджанец -артиллерист Адыширин-заде и чуваш-пулеметчик Яковлев. Азербайджанец и чуваш после войны окончили Куйбышевский мединститут и стали профессорами. Герой-цыган вел очень скромную и достойную жизнь.

Сегодня в этнических организациях рождаются лидеры, хорошо известные на всем постсоветском пространстве. В Самарской области это один из создателей осетинского культурно-просветительского общества Р.Хугаев, который был премьер-министром Республики Южная Осетия, а ныне возглавляет Ассоциацию национально-культурных центров Самарской области. Это выдающийся осетинский танцор народный артист Северной Осетии В.Арсоев. Создатель казхского культурно-просветительского центра Токторбай Дусенбаев сегодня является Председателем ассоциации казахов России, руководитель «Российско-белорусского содружества». Ирина Глусская создала впечатляющую по своему потенциалу организацию. Корейский этнический центр многим обязан своему лидеру Кан Александру Хен-Ноку, а ассоциация корейцев Самарской области создала «Чосон-центр», который не только оказывает медицинские услуги населению, но и является местом проведения различных общественных акций. На российском уровне работает один из создателей азербайджанского национально-культурного центра адвокат Ширван Керимов. Газета центра «Очаг» - пример высокой и честной журналистики.

Говоря о культурно-просветительском характере этнических организаций, мы имеем ввиду большое разнообразие направлений деятельности от сохранения и воспроизведения родного языка, видов деятельности, правил поведения, образцов этнического искусства и до создания и распространения этнических средств массовой информации. Это сеть воскресных школ, где подучиться родному языку может каждый желающий, это газеты и журналы, которые на русском и родном языках дают землякам информацию о Самарской области, это замечательные коллективы художественной самодеятельности, которые могут работать на профессиональном уровне: «Ялкынли яшьлек» у татар, "Амонд» у осетин.

Координация вопросов формирования и осуществления государственной национальной политики относится к ведению Администрации Губернатора Самарской области, при которой создан в целях конструктивного взаимодействия с общественными организациями Совет по межнациональным отношениям. Здесь работают эксперты по вопросам межнациональных отношений, специалисты региональных министерств, федеральных органов власти, ученые, представители национально-культурных, религиозных и иных общественных организаций.

Этнокультурные объединения Самарской области вносят огромный вклад в сохранение и развитие этносов, традиционно проживающих в Поволжье. В последние годы областные этнокультурные мероприятия собирают очень многочисленную массовую аудиторию, тем самым вызывают большой интерес среди молодежи и подрастающего поколения. Кроме того, они стараются облегчить адаптацию в регионе своих соплеменников - мигрантов и являются еще одной инстанцией, к которой прибывающие в область обращаются в случае житейских или иных трудностей.

По имеющейся статистике За 12 месяцев 2013 года на территории Самарской области было поставлено на миграционный учет 272 088 граждан других стран и людей без гражданства. В 2014 году в Самарской области поставлено на миграционный учет 322 690 иностранных граждан и лиц без гражданства. Вы можете легко представить себе, какой вал мигрантов каждый год падает на Самарскую область. Сами эти цифры говорят о том, что все прибывающие в область контролируются государственной миграционной службой. Однако это вовсе не значит, что все эти люди оформили патенты на трудовую деятельность или вступили в законные трудовые отношения. Часть из них трудится нелегально, и главная задача, которая сегодня стоит перед Самарским сообществом - сделать их пребывание здесь вполне законным.

Очень важно, что привлекательность региона Средней Волги и Самарской области для мигрантов обеспечивается и существованием здесь многих конфессиональных центров, в которых приезжающие на временное или постоянное проживание люди могут не только удовлетворить свои религиозные потребности, но и встретиться с представителями местного населения, которые даже если не являются соплеменниками прибывших, как единоверцы понимают их запросы и ожидания. Речь идет главным образом о христианских и мусульманских центрах. Традиция эта идет с тех пор, когда решением парламента Российской империи, утвержденному Императором, в стране были созданы у христиан - церковные округа, а у мусульман - институт ахунов. Как известно, религиозными вопросами со времен Петра Великого в стране ведал государственный чиновник - обер-прокурор Священного Синода. Тогда

православие было государственной религией Империи а ислам и ряд других религий относились к так называемым терпимым религиям. Однако в Самарской области издавна селились и представители многих других религиозных общностей - старообрядцы, молокане, скопцы, баптисты, пятидесятники, адвентисты седьмого дня, свидетели Иеговы, меннониты, иудаисты, буддисты.

Большая часть населения области по традиции исповедовала христианство и ислам. Самым распространенным из направлений христианства всегда было православие. Область издавна пользовалась вниманием высших иерархов православия - здесь бывали святитель Алексий, предсказавший этой территории великое будущее, Иоанн Кронштадтский, здесь служили митрополиты Мануил, Иоанн. Сергей. В Самарской губернии возникло и распространилось такое уникальное явление православной культуры как православное беседничество. Обилие церквей и монастырей привлекало в область переселенцев. В воспоминаниях польских переселенцев нередко в качестве основного мотива для выбора Самарской области как места постоянного жительства было то, что в Самаре существовал католический костел.[6, , С.3].

Мусульмане в Самаре охотно принимали единоверцев и принятое здесь направление ислама было лояльным по отношению к людям других вероисповеданий, тем более, что ахуны и имамы Самары были высокообразованными и просвещенными людьми. Упоминавшийся имам Самарской мечети Муртазин нередко встречался с представителями татарской интеллигенции, классиками татарской литературы Фатихом Карими и Гаделом Кутуем. Мулла Муртазина хорошо знал Габдулла Тукай, ему в Самару писал Лев Толстой. Надо сказать, что Лев Николаевич Толстой, одно из имений которого находилось в Самарской губернии, вел переписку с общиной самарских духовных христиан-молокан. Ему были интересны русские протестанты, и он своим авторитетом помогал русским мормонам избежать гонений.

Даже в рамках резко секуляризированного общества Советской России существовали определенные отношения между религией и государством. После 1991 г. сложилась ситуация, при которой фактически была признана важная роль религии в истории и культуре страны и заявлено до того вслух не признававшееся положение о том, что даже при отделении государства от церкви оно не отделено от верующих граждан, а в России XXI в. государство обеспечивает свободу вероисповедания и вместе с тем участвует в проведении совместных государственно-церковных акций, в которых участвуют граждане разной мировоззренческой ориентации. Этому способствует существование в

структуре департамента по связям с общественностью и экспертной деятельности Администрации Губернатора области особого подразделения - Управления национальной и конфессиональной политики. Задача управления - координация связей между государством, этническими и религиозными организациями, разъяснение сути государственной национальной политики, контроль за осуществлением мероприятий на местах.

Наконец, общественный контроль сферы межнациональных отношений осуществляют также члены Комиссии Общественной палаты Самарской области по вопросам культуры, молодежной политики, межнациональных и межконфессиональных отношений. Это новое образование, но оно с первых шагов активно включилось в работу по гармонизации жизни самарцев. В ходе состоявшегося недавно заседания в комиссии был обсужден ход подготовки к Культурному форуму. Это будет совещание представителей регионов России и темой его станет Гражданская солидарность в реализации государственной культурной политики: взаимодействие власти, бизнеса, общества». Форум намечен на 25 сентября 2015 года. Организаторы поставили себе задачу создать площадку, на которой представители разных ведомств, уровней, секторов могли бы посоветоваться и принять решение о том, каким образом они смогли бы участвовать в обсуждении тех срезов Основ и стратегии государственной культурной политики, которые связаны с регионами России, с субъектами Российской Федерации. Разумеется, члены комиссии не желают быть пассивными наблюдателями, они намерены подготовить пакет предложений и рекомендаций, которые давали бы ответ на вопросы, которые будут подниматься дискуссионных площадках Форума. Еще одно направление, в котором будет работать Общественная палата связана с намеченным на 2017 год торжеством - 140-летней годовщины начала освободительной войны балканских народов от многовекового иго. В этой войне одним из основных символов балканских народов, боровшихся за свою независимость, стало знамя, которое своими пуками вышили монахини Самарского женского монастыря в честь Иверской иконы Божией Матери.

Подводя итог сказанному, следует отметить, что сегодня в Самарской области благодаря существующему в общем благожелательному отношению к представителям различных этносов и конфессий жителей Самарской земли, скоординированной работе Губернатора области и мэра Самары, Правительства, Губернской Думы, общественных организаций и научного сообщества сложилась ситуация, при которой возможно гармоничное и бесконфликтное сообщество, включающее в себя и адаптирующее иногородних и мигрантов. Задача Самарского сообщества - сохранить эти тенденции. Только при этом условии Самарская область и далее будет регионом мира и согласия.

Использованные источники:

- [1] Самарская летопись, Кабытов П.С. Из истории хозяйственного освоения Самарского края. Самара, В. Кн.: Самарский край второй половины XIX - начала XX столетия // Самарская летопись. Очерки истории Самарского края с древнейших времен до начала XX в. / Под ред. Кабытова П.С., Храмкова Л.В. ТТ. I-II. _Самара: Самарский университет, 1993
- [2] Мухаметшина Н.С. Проблемы интеграции мигрантов в региональный социум. Известия Самарского научного центра Российской Академии наук. Т.15, №1, 2013
- [3] Конституция Российской Федерации. Официальное издание статья 3, — М., Издательство "Юридическая литература" 2009. , с.4.
- [4] Федеральный закон от 17 июня 1996 г. № 74-ФЗ «О национально-культурной автономии» (с изменениями и дополнениями). — Режим доступа: <http://base.garant.ru/135765> [6] Закон РФ от 25 октября 1991 г. № 1807-І «О языках народов Российской Федерации» (с изменениями и дополнениями). — Режим доступа: <http://base.garant.ru/10148970>], Федеральный закон от 30 апреля 1999 г. № 82-ФЗ «О гарантиях прав коренных малочисленных народов Российской Федерации» (с изменениями и дополнениями). — Режим доступа:<http://base.garant.ru/180406>]
- [5] Общины мигрантов в Самарской области: ‘этнические и конфессиональные особенности Справочник для государственных и муниципальных служащих, сотрудников правоохранительных структур. Самара, Аппарат Правительства Самарской области, 2008.
- [6] Духовская Г.А.. Самарский костел.. - «Потомэк» №1, 1997, с.3./

ОДНОСОТ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ИСЛАМСКАТА РЕЛИГИЈА ВО ПРОЦЕСОТ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

Фатмир Заими

М-р, Четврти семестар на докторски студии на Универзитетот „Св. Кирил и
Методиј“–Скопје, Филозофски факултет, Институт за Социологија,
Македонија

e-mail: f_zaimi@hotmail.com

Апстракт

Феноменот на глобализација и глобализациските процеси во современиот свет нужно влијаат на сите случувања кои се актуелни во современите општества, па така и на религиските промени. Тие процеси се однесуваат на политичкиот, економскиот, културниот, религискиот живот во секое современо општество.

Религијата во глобалниот свет дава голема можност за интеррелигиски дијалог и соработка, но и за опасност за затварање во сопствени рамки на самодостапност.

Главната цел на овој труд е да покаже како религијата како социолошки феномен има огромно значење и е значаен чинител на глобализацијата. Проучувањето на религијата во контекст на глобализацијата, до сега е релативно занемарена тема, тргнувајќи од фактот дека религијата се темели на традицијата, на блискиот однос помеѓу регионалната култура и традицијата. Влијанието на теоријата на секуларизација навеле многу општествени научници дека религијата ја сметаат за небитен социолошки феномен во модерниот свет. Глобализацијата е навлезена многу длабоко во сите сфери на општественото живеење. Последици на глобализацијата се новите искуства во општеството, процесот на интернационализацијата и транснационализацијата. Односот помеѓу религијата и глобализацијата наметнува многу прашања, на кои теолозите, социолозите и други се трудат веродостојно да дадат одговор.

Иако двата поима се противречни едни со други сепак се тесно поврзани и истите ќе се дадат анализи за нивната поврзаност во овој труд. Тие процеси се однесуваат на политичкиот, економскиот, културниот, религискиот живот во секое современо општество.

*Клучни зборови: религија, глобализација, религиски организации,
исламско движење.*

THE RELATIONSHIP OF GLOBALIZATION AND ISLAMIC RELIGION IN THE PROCESS OF GLOBALIZATION

Fatmir Zaimi

MA – IV Semester of doctoral studies at the University “St. Cyril and Methodius“
in Skopje, Faculty of Philosophy – Institute of Sociology, Macedonia

e-mail: f_zaimi@hotmail.com

Abstract

The phenomenon of globalization and its processes in the modern world affect the religious changes as well as all developments that are currently popular in the modern societies. Those processes refer to the political, economic, cultural and religious life in every modern society.

Therefore, religion in the globalized world provides a great opportunity for interreligious dialogue and cooperation, but also danger of closing in its frames of self-availability.

The main purpose of this paper is to show how religion as a social phenomenon is of great importance, and simultaneously being an important aspect of globalization. The study of religion in the aspect of globalization has been a neglected topic so far, starting from the fact that religion is based on tradition, the close relationship between regional culture and tradition. The influence of the theory of secularization has been stated by many social scientists who considered religion as unimportant sociological phenomenon in the modern world. However, the globalization affects all aspects of social life. Therefore, the consequences of globalization are new experiences in society, the process of internationalization and trans-nationalization. The relationship between religion and globalization poses many questions that theologians, sociologists and others are trying to answer authentically. Although the two terms are contradictory to each other, however they are closely related. Therefore, they are going to provide analysis of their relationship in this paper. Those processes relate to the political, economic, cultural and religious life in every modern society.

Keywords: *religion, globalization, religious organizations, Islamic movements.*

Со оглед на тоа што зборот има и техничко и политичко значење, различни групи имаат различни погледи кон историјата на глобализацијата. Во најчеста употреба, како во економијата, така и во политичката економија е историјата на растечка трговија помеѓу нациите втемелена врз основните институции кои им дозволуваат на индивидите и на компаниите во различни држави да разменуваат стоки со минимални пречки. Поимот “либерализација” стана збор кој ја означува комбинацијата на капиталистичката економска теорија и отстранувањето на трговските бариери. Ова доведе до зголемена специјализација на нациите за известување на стоки и притисоци да се отстранат протективните царински давачки и други бариери. Периодот на златниот стандард и либерализацијата во 19 често се нарекува “Прва ера на глобализацијата”. Според многумина како што растела индустријализацијата, така се повеќе се развивала Првата ера на глобализацијата. Златниот стандард се појавил во неколку земји помеѓу 1850 и 1880, меѓутоа која земја кога се наоѓала во вистински златен стандард е прашање за дебата. “Првата ера на глобализацијата” . се смета дека се распаднала во повеќе стадиуми започнувајќи со Првата светска војна, колабирала целосно со кризата на златниот стандард од доцните 20-ти до раните 30-ти години. Глобализацијата во ерата по Втората светска војна е управувана од многу рунди на преговори за светската трговија, примарно под правилата на општиот договор за трговија и тарифи, која доведе до серија на договори за отстранување на рестрикциите на “слободната трговија”. Најважна рунда на преговори е Уругвајската, која доведе до формирањето на Светската трговска организација (СТО) со цел да посредува при евентуални интернационални спортови. Други билатерални трговски спогодби се Договорот од Маастрихт и Северно Американската спогодба за слободна трговија кои се потпишани со цел да се намалат царините и бариерата во трговијата.

Тргувајќи од односот на религијата и глобализацијата, јакнењето на религијата се наметнува како нужна последица на глобалните процеси. Зошто?¹ Затоа што процесот на глобализација го доведува во прашање стариот систем на вредности и улогата на институциите како што се: семејството, религијата, државата, нацијата. Предизвикува криза на идентитетот, чувство на дезориентираност и загроеност, губење на самосвојноста и корените, а тоа од друга страна се манифестира со јакнење на интересот за религијата (како носител на колективниот идентитет).

¹ Center for Legal and Political Research, Faculty of Law, Goce Delcev University, Shtip, Republic of Macedonia 844.

Глобализацијата е многу комплексен феномен. Таа е најјака интернационализација која тргнува од организациите, преку културата до јазикот. Со глобализација настануваат социјални, етички, политички, па и религиски промени. Прашањето за состојбата на религиозноста во глобализацијата е многу интересна. Религијата е значаен аспект на глобализацијата иако е релативно занемарена тема и дискутабилна поради начинот на кои тие се поврзани. Имено станува збор за спротивставени поими – кои укажуваат на деструкција на едниот во однос на другиот. Едноставно може да се каже дека глобализацијата не е опасност за религијата. Кога ја набљудуваме глобализацијата од позитивна страна може позитивно да се имагинарна како за ветена земја, но од друга страна има знаци дека глобализацијата е отворање на врата на светскиот империјализам кој се претвора во интерес за профит. Глобализацијата е предизвик за целото човештво и за сите религии и таа со себе ги носи и добрите и лошите елементи кои на човештвото им стануваат познати и достапни. Поради тоа тие кои се помалку свесни за себе за својата култура и религиозност ќе бидат во голема опасност, а за другите луѓе глобализацијата ќе им претставува предизвик. Секако дека постои тензија кога станува збор за глобализација, но денес можностите се подобри и пореални за нејзино остварување. Поради тоа глобализацијата претставува новитет кој е врежан во човековата историја. Глобализацијата не смее да биде духовна експлоатација и субординација на луѓето. Третиот милениум треба да биде обележен со идејата на дијалог, а не со судир на цивилизацијата. Темелната мисија на епохата во која живееме е дијалогот и коегзистенцијата. Европа има иднина доколку адекватно ги вклучи припадниците на исламската вера, бидејќи тие го сочинуваат делот од европскиот идентитет. Почитување на секое право на човекот е предуслов за мирен живот помеѓу сите луѓе од сите религии во светот. Глобализацијата можеме да ја определиме и како политички процес со кој нациите ги делат вредностите и така постигнуваат подобар облик на соработка, или пак мали нации стануваат губитници во борбата за власт. Глобализацијата е видена и како културен феномен.² Тука се сведува на интеракција помеѓу различните култури кои се обогатуваат помеѓу себе. Глобализацијата ја гледаме низ призмата и на религијата.³ Глобализацијата настојува на религиите да ги спои во некоја заедничка религија која би била прифатлива за сите народи и која би била во служба на глобалните процеси. Исламот е еден од најзначајните,

² Greeley, A. (2003) *Religion in Europe at the End of the Second Millennium*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers

³ Nimtz, Jr., August H. (1980). *Islam and Politics in East Africa. the Sufi Order in Tanzania*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

најголемите и најраширени светски религии, трета од монотеистичка форма. Ислам значи-потчинување, предавање, покорување кон Бога. Исламот се базира врз светата книга Куран, која настанала како порака-објава од Бога преку Пророкот Мухамед. Куранот е извор за исламската вера, морал и право, во него се претставени основните Божји стремежи, намери и волји, како и задачите на луѓето кон Бога и во животот. Според исламските научници, исламот се дефинира како систем на закони и распоред за олеснување на човечкиот живот и прифаќање на Бог како создател. Исламската верска заедница се карактеризира со толерантност во однос на другите религии и го негуваат ставот дека сите оние кои прават добри дела и веруваат во еден Бог, ќе ја добијат својата награда на Судниот ден.

Муслиманите не признаваат никаква икона или боја како света во исламот, тргнуваат од начелото возвишувањето на симболички или материјални нешта е спротивно на монотеизмот.

Религијата како социолошки феномен има посебно место во процесот на глобализацијата. Таа е доволно маргинализирана и независна од општествените феномени, а истовремено е истакната повеќе како што се вредностите и нејзиното место е многу важно во кое живееме. На една страна глобализацијата не приближила како никогаш досега испреплетувајќи ги нашите животи на национално и меѓународно ниво на сложен и заплеткан начин. На друга страна новиот трибализам, регресија и враќање кон старото и упорна лојалност, уште повеќе не поделиле. И религијата како феномен е дел од тој процес, не води лесно до мир, а исто така со еднаква горчина не води и до војна. Политичарите имаа моќ, но религијата има уште поголема моќ, таа има влијание. Се поставува прашањето како тие промени во развојот на општеството се одразуваат врз карактерот на промените на религијата. Многу често социолозите се запрашуваат дали религијата исчезнува или дури сега се развива, тие веруваат дека религијата се враќа, оживува или доживува свој препород во современото време. Ова може да укажува, а и не мора дека религијата се наоѓа помеѓу глобализацијата, политиката, културата како субјект кој е доволно присутен во општеството и маргинализиран, специфичен но сепак зависен. Ако глобализацијата ја разбереме како глобализација на капиталисти, на трговски организации на слободниот пазар и на модернизмот, и ако таа произлегува од логиката на современата ера, а модерна пак се темели на логика на просветителство, тоа значи дека денес глобализацијата е еднаква на глобализација на просветителство, која не била наклонета кон религија. Многу автори во контекст на религиозноста и глобализацијата укажуваат на позитивни видови на глобализација, додека други се многу внимателни, а секако и многу критични. Секако појавата на глобализација никого не остава рамнодушен, таа отвора сложени теоретски и многу практични прашања како што е на пример

формацијата на верниците. Еден од актуелните проблеми на Исламот денес е неговиот однос кон глобализацијата. Постои едно ново искуство со кое се соочува денешниот човек е искуството со кое не се соочувале неговите предци. Тоа искуство не е патување од еден континент во друг, туку патување од еден религиски простор во друг. Поради тоа процесот на глобализација денес би требал да биде во контекст на раѓање на планетарна идеологија на разбирање и на дијалог.

Темелната мисија на епохата во која живееме денес претставува еден дијалог, а не судир на цивилизациите. Таа е всушност дијалог и коегзистенција. Припадниците на религијата се сретнуваат се повеќе и перманентно во сите сфери на општествениот живот. Исламската мисла се сретнувала со многу тенденции и предизвици како што се прашање на нација и секуларизмот. Еден од актуелните проблеми на исламот во светот е всушност неговиот однос кон глобализацијата. Идеолошкиот аспект на глобализацијата е многу битен, бидејќи тој одлучува и ги обединува сите аспекти на глобализацијата. Глобализацијата е и политички проблем бидејќи се занимава со процесот на уредување на светот и на светската заедница од еден размер. Едно многу значајно сознание на глобализацијата е дека таа го дели светот на делови кои се одделуваат од нивната традиционална целина која е настаната во текот на илјадници години. Па така овој нов свет глобализацијата го спојува во нов вештачки кој е дизајниран по проект и по изумот на глобализацијата.

Муслиманскиот свет пред западниот се повлекувал во себе во состојба која Хегел ја нарекол ориентален мир. Односот на муслиманската религија кон глобализацијата може да биде: во изолација – што не води добро, во асимилација – исто така не води кон добро, и интеграција - која исламот ја афирмира.⁴ Тука проблем е секуларизмот, доколку глобализацијата се определи за него ќе биде експлоатација. Таквата глобализација не се разликува многу од колонијализмот, со тоа што глобализацијата го наметнува секуларизмот кој не наговестува верба во Бога. Поради тоа е потребно да се работи на поттикнување на духовност во процесот на глобализација. Глобализацијата нема нигде да успее ако заборава на духовноста и на вербата во бога, бидејќи религиозно само Господ може да не спаси. Ако не ги прифатиме духовните вредности на религиите како составен дел на глобализацијата, тогаш не би знаеле кој би не спасил. Процесот на глобализација нема никогаш да успее доколку не го прати духовното учење од религиите.

Секуларизмот укажува на еден затворен поглед на свет, како и апсолутен систем на вредности. Сепак луѓето треба да се свесни за своите сопствени

⁴ Bloom and Blair (2000). *Islam: A Thousand Years of Faith and Power*.

погледи и верувања. Луѓето треба да знаат дека светот се променува генерациите се менуваат и дека треба да се живее со тоа дека принципите и етичкиот кодекс мора да се промени.⁵ Многу повеќе од 2000 години се поставува прашањето, дали ќе се случи теоријата на судир на цивилизации. Во природата на човекот е да не го сака тоа што не го познава. Со незнаење и со стравот кај човекот се појавува една погрешна слика за нештата. Основата на сите вери е од еден единствен принцип, и е идентична во сите периоди. Иако во религиските обреди постои разлика помеѓу религиите, која е квантитативна и квалитативна, сепак основата на религиите е една и во неа нема ниту ќе биде контрадикторност. За една личност која ги спознала нужните импликации на животот во големото глобално село не е можно да се занемарат изворните духовности на другите луѓе. Куранот се обраќа на своите верници укажувајќи им дека оној кој ќе направи зло ќе биде казнен за тоа дело и нема да најде освен Алах, ни заштитник, ни некој кој би можел да му помогне, а тој кој прави добри дела, а исто така е верник нема да му се случи никакво зло. Исламот укажува дека во процесот на глобализација е најважен еден дијалог. Тоа претставува многу важно обележје на исламот. Тука се става најмногу акцент на дијалогот помеѓу Господ и човекот, бидејќи човекот кој не е во дијалог со Господ тој не може да се прилагоди со никого.⁶ Според Исламот, човекот е одговорен за ситуацијата со дијалогот на човештвото и Господ. Исламскиот концепт за интеракцијата кон другите е многу битен сегмент во верата и тоа не е настанато во модерното општество. Во Исламот тоа фундирало пред 1428 години, дијалогот кон религиите треба да биде филозофски бидејќи религиите подобро се разбираат преку своите филозофски системи отколку преку теологиските системи. Во традиционалната филозофија човекот бил слободно суштество за разлика во теолошките системи, а без неговата слобода нема да има верба во господ. Во многу епохи од својата историја исламот имал успешни проекти на духовна и културно – цивилизациска глобализација, бидејќи во исламскиот поглед на свет секогаш се применувало филозофско учење. Исламот се јавува како алка на универзално, глобално поврзување.

Исламот без ксенофобија влезе во глобалниот дијалог со другите религии, култури и цивилизации. Исламот е отворен, и се забележува дека во Куранот не може да се најде терминот муслимански господ. Тоа за Исламот е

⁵ Research, (2011), *Pluralism and religious diversity, social cohesion and integration in Europe insights from European, Luxemburg*: Publication office of EU

⁶ Rahman, F. (1982). *Islam & Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition*. University of Chicago Press. ISBN 0-226-70284-7.

најголем грев, бидејќи со тоа се ограничува Господ на нешто што тој не е. Исламот значи да се предаде на Господ.

Според Исламот, глобализацијата не треба да значи нити унификација нити униформизација. Исламот учи дека муслиманите во глобализацијата мораат да партиципираа со глобализација. Тие глобализацијата не ја сметаат за непријател туку како сопствена можност. Исламот глобализацијата ја гледа како предизвик на кој Исламот може да ги даде своите одговори и така да допринесе во раѓање на плодови на корист на својата и на корист на целото човештво. Глобализацијата не смее да се одвива со наметнување на еден дел од светот кон други делови. За да биде глобален треба да се даде можност на сите страни од светот да ја играат улогата на еднаквост. Исто така глобализацијата не смее да биде материјализирана. Ако со глобализација управуваат законите на пазарот во корист на моќни луѓе во тој случај ќе се појава големи последици. Ако се случи да падне почитувањето кон верата што преставува многу лош случај нема да биде позитивно бидејќи на верата се засноваат вредностите. Ако ја изгубиме верата, тогаш ги губиме и вредностите. А општество без одредени вредности е опасно општество.⁷

Дијалогот е начин на живот и воедно е и отворање на вистината. Либералната демократија го нагласува индивидуализмот и слободата на совеста и на идеите. Доколку овие принципи правилно се применуваат во одредено општество и на глобален план тогаш системот би акумулирал плуралитет на идеи и доверби. Ова доведува до еден заклучок дека треба да се очекува да на сите играчи во културната интеракција бидат загарантирани исти права и должности. Тогаш глобализацијата би постигнала еден мултикултурен свет, свет кој би се сложил околу економски прашања, како и разбирање и мирољубива коегзистенција помеѓу различни религии и култури.

Исламот по својата внатрешна содржина и по своите надворешни манифестирања се наоѓа пред многу предизвици кои ги носи со себе глобализацијата. Најголем број на државни заедници во кои преовладува исламот нема демократско уредување, тука верските сегменти заземаат улога во политиката во земјата. Исламот во некои земји во светот го направи првиот чекор движејќи се накај модернизацијата. На пример, во Република Турција реформите се потполно спроведени, додека во Египет и Сирија делумно, но како реакција тука веднаш се јавува конзервативното движење чиј центар е Саудиска Арабија, која е противник на модернизацијата која ја носи

⁷ Ankerl, Guy (2000). *Coexisting Contemporary Civilizations: Arabo-Mulsim, Bharati, Chinese, and Western*. INUPress. ISBN 2-88155-004-5.

глобализацијата. Основно прашање на иднината на исламот е во неговиот одговор на предизвик на глобализацијата. Доколку не успее да направи употреблива синтеза на верската традиција и на технолошката инвентивност, Исламот може да влијае на зголемување на светската нестабилност. Се разбира можно е да својата сила ја метаморфозира и се разбира да се прилагоди на предизвиците на 21 век што ги носи со себе светската глобализација. Исламот значи предавање на господа. Тоа звучи универзално, глобално. Името Ислам значи верност кон Господ, но не се врзува за име на личност бидејќи Исламот не е мухамеданство. Исламот во глобализацијата секогаш ги респектирал разликите. Според Исламот, глобализацијата не треба да значи униформизација. Исламот учи дека муслиманите во глобализацијата мораат да партиципираат и да вложуваат, тие не ја гледаат глобализацијата како еден непријател, туку како една можност за афирмирање и подобрување на своето живеење во реалниот свет. Муслиманите во светот се наоѓаат пред огромен предизвик, а тоа е како да одговорат на предизвиците на модернизмот кој го носи глобализацијата, како да се биде современ во западниот свет, како да се постави во расцепот помеѓу традиционалните форми на религиозност и на модерните стилови на мислење и на однесување. Се се тоа прашања од клучно значење кое го поставуваат не само муслиманите туку и другите религии во светот, бидејќи се актери со својот духовен интелектуален, морален ангажман во интегративниот процес на остварување на својот културен идентитет. Пред муслиманите се поставува и прашање за соживот и коегзистенција со другите религии, култури, нации. Исламскиот свет во текот на модернизацијата на западот стагнира.⁸ Но во најдобар случај тој постепено има позитивни достигнувања и напредувања. Традицијата и модерноста можат да одат заедно доколку модернизирањето е автономно дело и ако старото не се уништува туку преобразува. Причините за стагнацијата на исламскиот свет во модернизацијата се меѓусебните внатрешни и надворешни фактори, ригидната конзервативност, спознавање на пасивизацијата, владејачка елита, колонијална и неоколонијална експанзија и хегемонија на империјалните сили во исламскиот свет. Исламскиот модернизам има за цел да ги спознае двете едностраности на исламското учење и пракса – традиционалноста и мистички интуитивизам. Во 21 век муслиманите ќе продолжат да се борат со прашање на идентитет, својот авторитет и легитимитет. Војувалиштата на иднината ќе бидат различни во зависност од локалниот контекст и од културната традиција. Познато е дека Исламот како религија е самодоволен и лесно прилагодлив. За негово ширење не е задолжително следење на сите надворешни атрибути на религиозниот култ кои толку строго се почитуваат во другите религии. За

⁸ Šusnjić, Đ. (1998). *Religija I i II*, Beograd, Čigoja

муслиманите сосема е не задолжително да изградат џамија, како црква за православните или катедрала за католиците, при тоа за црквата е неопходно специјално да се изгради, да се украсат куполите и внатре, а џамија може да биде било која кука. Така, по официјалните податоци, во Италија има 350 џамии и домови за молење, од кои околу една третина се викаат џамии, иако само неколку ја имаат карактерната купола и минаре. Колку такви домови има на територијата на Европа и што се проповеда во нив, што се учи во религиозните школи во соседството со целосна сигурност не може да се каже. Неуспехот од алтернативната идеологија и многу влади ќе продолжат да бараат локалните национализми да бидат истерани и уништени во историјата и во културата. Истовремено тие кои ја заговараат секуларната ориентација ќе бидат пред предизвик да ја усвојат и прилагодат онаа секуларна опција која ќе може да прифати широка застапеност на исламот во општеството. Секуларните и исламските патишта ќе бидат пред предизвик да ги развијат пред се секуларните и исламските патишта кои ќе ги подржуваат вистински како и да се отвори плурализмот кој ќе одговори на различностите во општествата, односно плурализам кој ќе ги штити правата на верниците и на оние кои не се верници. поставува пред религијата, во тој случај дијалогот се покажал како темелен етички и религиозен императив. Теоретски гледано религиите немаат причина да се плашат од процесот на глобализација, тие ги надминуваат културните, лингвистичките и др. препреки кои ги раздвојуваат народите, низ историјата тоа го прават христијанството, исламот, будизмот итн. Глобализацијата ги става пред предизвик, религиите да постанат бедем на одбраните заеднички спомени и сопствен идентитет, кај луѓето кои се чувствуваат загрозени со доаѓањето на нови култури и религии, сфатени како туѓи и неускладливи со демократските правила или пак, настојуваат да спречат избувнување спорови меѓу културите или нови верски војни. Како и да ги зголемат напорите околу вистинскиот дијалог со намера постигнување на минимален консензус измеѓу различните култури и религии. Зборейќи за религијата во процесот на глобализацијата, пред неа се поставуваат три важни задачи.⁹ Чувство на заедничка одговорност, барање на единство преку дијалог и формулирање на заедничкиот етички состав преку меѓусебно поврзување, договарање делување. Фактот дека луѓето се повеќе го делат животниот простор со други, се повеќе ја наметнува и потребата од неизбежен дијалог помеѓу религиите, кој нема да ги поттикнува религиите на нивните сопствени идентитети и задачи да се дефинираат една против друга, туку напротив тоа настојување да ги усмери една кон друга. Од религијата се очекува да постане симбол на процесот дијалог – единство. Денес, во современите западни

⁹ Stanović, P. (2003). *Politické ideje i religija 1 i 2*. Beograd, Cigoja

општества, може да се констатира дека се набљудува опаѓање на улогата на религијата, а во одделни случаи дури нејзина маргинализација. Религијата на запад се повеќе се разбира како дел од историското и културното наследство, отколку како неразделен дел од секојдневниот општествен живот, фактор на социјалниот развој и прогрес. На Запад царува сознание за тоа, дека само научното знаење и правилното управување со економските процеси може да доведе до понатамошен развој на човештвото.¹⁰ Некои истражувачи во дадената тенденција гледаат „зародување или подем на нова принципиелно извртена религија кај западната цивилизација – експресивен индивидуализам – која се изразува не во прославување на Бога или Државата, туку на сопственото „Јас“.

ЗАКЛУЧОК

Суштината на овој труд е да се стави акцент на обележување на идејата на дијалог, а не на судир на цивилизациите.

Суштината на доброто живеење е во дијалогот и коегзистенцијата.

Припадници на различни религии се сретнуваат се повеќе во сите сфери на општественото живеење. А целта секако е почитување на човековите права од сите религии кое претставува поттик за мирен живот помеѓу луѓето.

ЛИТЕРАТУРА

- Фрејзер, Ц.(1977): Златна грана, Београд Шушњић, Ц.(1998): Религија I-II, Београд Православна веронаука (1982). СПЦ, Београд Келер Јузеф (2002): Оснивачи великих религија, Београд
- Аврамовић, (2008): Култура, Завод за уџбенике, Београд Павићевић, В. (1980): Социологија религије, Београд, Гиденс, А. (1998): Социологија, ЦИД, Подгорица
- Чајкановић В.(1973): Мит и религија у Срба, Београд
- Клод Леви Строс, (1966) Дивља мисао, Београд Косидовски (1988): Оснивачи великих религија, Београд Фројд, С.(1973): Тотем и табу, Нови Сад Елијаде,

¹⁰ Xing Li, Dichotomies and Paradoxes: The West and Islam, Global Society , Vol.16, No.4, 2002, p.416

- M. (1999): Водич кроз светске религије, Београд Религија, (1992): Социолошки лексикон, Београд, Јеротић, В. (1996): Старо и ново у хришћанству, Београд
- Јевтић, М. (2002): Религија и политика – увод у политикологију религије, Београд
- Xing Li, Dichotomies and Paradoxes: The West and Islam, *Global Society*, Vol.16, No.4, 2002,
- Stanović, P. (2003). *Politичke ideje i religija 1 i 2*. Beograd, Cigoja
- Šusnjić, Đ. (1998). *Religija I i II*, Beograd, Čigoja
- Ankerl, Guy (2000). *Coexisting Contemporary Civilizations: Arabo-Muslim, Bharati, Chinese, and Western*. INUPress. [ISBN 2-88155-004-5](#)
- Rahman, F. (1982). *Islam & Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition*. University of Chicago Press. [ISBN 0-226-70284-7](#).
- Bloom and Blair (2000). *Islam: A Thousand Years of Faith and Power*.
- Research, (2011), *Pluralism and religious diversity, social cohesion and integration in Europe insights from European*, Luxemburg: Publication office of EU
- Greeley, A. (2003) *Religion in Europe at the End of the Second Millennium*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers
- Nimtz, Jr., August H. (1980). *Islam and Politics in East Africa. the Sufi Order in Tanzania*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Glubb, John Bagot (1966). *The course of empire: The Arabs and their successors*. Prentice-Hall .
- Center for Legal and Political Research, Faculty of Law, Goce Delcev University, Shtip, Republic of Macedonia 844.

**НОВАТА УЛОГА НА КУЛТУРАТА, ИСТОРИЈАТА И
АРХЕОЛОГИЈАТА ВО ГЛОБАЛИЗИРАНИОТ СВЕТ НА
ПЕРЦЕПЦИИТЕ**

- Праисториската археологија и современите национални идентитети -

Љубен Тевдовски

Д-р, Универзитет „Гоце Делчев“–Штип, Македонија

e-mail: ljuben.tevdovski@ugd.edu.mk

**THE NEW ROLE OF CULTURE, HISTORY AND ARCHAEOLOGY IN
THE GLOBALISED WORLD OF PERCEPTIONS**

Ljuben Tevdovski

PhD, University Goce Delcev –Shtip, Macedonia

e-mail: ljuben.tevdovski@ugd.edu.mk

Abstract

The new trends in the social sciences in the last three decades were focused and spent huge energy on self-reflections and the confrontations with the challenges of the relativism. One of the most intriguing conclusions that came out of this self-revealing process was the awareness that the scientific disciplines occupied with the research of our past have been continuously and profoundly motivated, driven or influenced with our values, viewpoints and aspirations from the present. At the same time, the other side of this complex relation between science and society had added a new value to the place of scientific disciplines like history and archaeology for the present and the future of our societies.

Today archaeologists, historians, as well as anthropologists, sociologist and theorists in political science are aware of the great impact of history, archaeology and classical linguistics in the creation of our contemporary identities, cultures, and some of the most important symbols that create the social cohesion of our societies and the software of human minds.

After the end of the Cold War, the intensively globalizing world has faced the cacophony of identities, cultures and perceptions that created

great cultural clashes, but remained the main avenue for global dialogue. Therefore, the theory of international relations and its dominant constructivist thought have placed great emphases on the symbols, cultures and identities from the past, their interpretations and impact. These scientific tendencies have once again opened a new era of influence for the key-holders of the past: the archaeologists and historians.

Keywords: *globalization, perceptions, symbols, history, archaeology.*

Вовед

Археологијата и археолошкото наследство денес заземаат значајно место во високата култура и популарната култура,¹ како на меѓународно ниво, така и во различни општества на сите континенти. Тие се присутни во филмската индустрија и медиумите, забавата, секојдневието,² на универзитетите и во културните институции, но и во меѓународните форуми, националните и

¹ Дефинициите за културата и систематизациите на различни култури и аспекти на културата се многубројни и се менуваат низ времето. Сепак, денес во светот сеуште “е вообичаено да се разликува помеѓу високата култура, како литературата, уметноста и образованието, која што (најчесто) се обраќа кон елитите, и популарната култура, која е фокусирана на масовната забава,” и се обраќа кон пошироки општествени слоеви. Joseph S. Jr. Nye, *Public Diplomacy and Soft Power*, во научниот журнал *Annals of the American Academy of Political and Social Science* Vol. 616, *Public Diplomacy in a Changing World* (SAGE Publications & American Academy of Political and Social Science, USA, 2008), стр. 96.

² Поранешниот Претседател на Археолошкиот институт на Америка, професор Стефан Дисон (Stephen L. Dyson), ќе го забележи специфичниот од и континуираното присуство на археологијата помеѓу широките општествени слоеви, правејќи паралела помеѓу „Големите тури“ на медитеранот од страна на младите Британци и северно-европејци во седумнаесеттиот и осумнаесеттиот век, „зјапањето“ на американките од средната класа во класични скулптури и домови во „класичен стил“ на просечниот Американец од деветнаесеттиот век, па се до неодминливото присуството на популарното списание „Археологија“ во стоматолошките ординации на крајот на дваесеттиот век. Stephen L. Dyson, *In pursuit of ancient pasts: a history of classical archaeology in the nineteenth and twentieth centuries*, (Yale University & Sheridan Books, USA, 2006), стр. xii.

локалните комеморации, фолклорните традиции и туристичките патувања на сите светски дестинации.³ Проминентните современите теоретичари на археологијата, како професор Диаз-Андреу го лоцираат ова влијание во различни форми и во сите сфери на современото живеење од „телевизиските програми за археологија, во серијалите за Астерикс на полиците за литература за деца, во келтското наследство на туристичката понуда на Ирска, мегаломанските згради на различни бизниси во класичен стил подигнати после доцните осумдесети (години на дваесеттиот век)“, како и во развиената мрежа на „катедри по археологија, археолошки музеи и сектори и одделенија за (културно и археолошко) наследство кои работат ширум целиот свет.“⁴

Но, многу поважен аспект од овој видлив и привлечен спектар на присутноста на археологијата и археолошкото наследство во современiot глобализиран свет, е влијанието на оваа наука, со неа поврзаните хипотези и артефактите на кои таа им дава значење, врз најшироката димензија на културата и идентитетите, а преку тоа и врз животот и односите во глобалниот свет.

Овој труд претставува прилог кон пошироката анализа на суштинската поврзаност и меѓусебна повлијаеност на археолошката наука и археолошкото наследство со современата култура, традиции и идентитети во светот, учеството на археологијата и археолошкото наследство во создавањето на современите општествени и меѓународни односи, како и значењето на оваа наука и со неа поврзаните сознанија и артефакти во управувањето и разрешувањето на современите етнички, религиозни, културни и цивилизациски судири во интензивно глобализирачкиот свет. Во овој контекст, трудот става фокус и на влијанието на праисториската археологија во создавањето, природата и перспективите на современите национални идентитети.

На овој начин, длабоките анализи на археолошката наука и дел од нејзините најсериозни предизвици не пренесуваат во реалноста на современiot свет и дел од суштинските прашања кои си ги поставуваме загледани во неговата иднина.

³ Ian Russell, ed. *Images, Representations and Heritage - Moving beyond Modern Approaches to Archaeology*, (Springer Science&Business Media, New York, USA, 2006), стр. 43-60, 123-138, 161-176.

⁴ Margarita Diaz-Andreu, *A World History of Nineteenth-Century - Archaeology, Nationalism, Colonialism, and the Past*, (Oxford University Press, New York, 2007), стр. 29.

Археологијата во современите меѓународни односи

Значењето на културата во рамките на сите општества, и нејзиното влијание на мислечкиот систем, себе-идентификацијата и социјализацијата на поединецот и заедницата, како и визиите, акциите и реакциите на елитите и пошироките општествени групи прави од неа силна алатка која, свесно или несвесно, ги трансформира општествата, создавајќи нови и различни трендови, вредности и стандарди, како и бариери и мостови кон други колективитети, ентитети, заедници и идентитети во светот.

Во таа насока, би можеле да ја издвоиме клучната улога на културата и идентитетите во три значајни области: 1.) конституирањето на колективните идентитети, идентитетите на националните држави и социјалните односи во рамките на овие ентитети, како и етно-културните и други идентитети и групи кои ги оспоруваат или им парираат на националните држави на локално или меѓународно ниво. 2.) конституирањето и наметнувањето на „универзални“ вредности или минимум заедничко разбирање, кај дел од елитите, за споделените вредности и интереси, кои имаат тенденции да создадат систем или основна инфраструктура на меѓународно ниво, 3.) иницирањето и инспирирањето на нови трендови, кои имаат капацитет да ги ослабат, покорат, трансформираат или заменат сите општествени форми, институции, стандарди и традиции на модерноста, на национално и меѓународно ниво.

Современата надворешна политика, особено во последните децении, инспирирана од важноста и растечката улога на културата, идентитетите и перцепциите во меѓународните односи, покажува се поангажиран однос на полето на културата и активен однос и политики кон идентитетите и перцепциите на поединците, групите и пошироката јавност. Ваквите ориентации и приоритети на надворешно-политичките стратегии, го интензивираат глобалниот натпревар на симболите, историските и квази-историските фабули, идентитетите од минатото и нивните реминисценции и современи артикулации и адаптации, и се повеќе го нагласуваат значењето на аспектот на перцепциите, разбирањата и имиџот на државите во меѓународните односи.

Овој аспект на унапредување на сопствените надворешно-политички цели преку создавање на допадлива, влијателна и привлечна слика за сопствената држава во странската или меѓународната јавност од теоретичарите на надворешната политика најчесто се поврзува со „мека моќ.“ Во децениите на Студената војна, често пати овој концепт и неговите цели биле третираны како втора шина на надворешната политика, комплементарна на „цврстата

моќ“ на државите, која почива на нивната економска и воена сила.⁵ Сепак, влијанието на „меката моќ“ на САД во финалниот резултат на Студената војна, како и огромното значење на етничките, религиозните, регионалните и другите културни димензии на односите на народите, колективитетите и поединците во декадите по падот на Берлинскиот ѕид, ќе го променат местото на „меката моќ“ од придружен, во доминантен аспект на надворешно политичките стратегии.

Денес, перцепциите, идеите и визиите за државите, нивните вредности и политики ќе станат детерминирачко и егзистенцијално прашање на надворешната политика на државите и меѓународните односи воопшто. Па така, додека на средината на дваесеттиот век европските лидери се свесни дека „и најдобрите дипломатски политики можат да бидат неуспешни доколку ја занемарат задачите на објаснување и убедување што ги наметнува модерноста...“,⁶ денес во ултра-глобализираниот, хипер-активен и комуникативен свет објаснувањето, убедувањето и создавањето перцепции не е дел или аспект на дипломатската пракса, туку основа од која се повлијаени и од која се трга во креирањето на сите надворешно-политички стратегии.

Во современата „информатичка ера“, според многумина теоретичари и практичари на меѓународните односи, политиката се сведува на „чија приказна ќе победи“.⁷ Во ваквиот егзистенцијален културен натпревар не учествуваат само државите, но се поактивно и поеднакво се вклучуваат и недржавните актери во меѓународните односи, како меѓународните корпорации, медиумите и глобалните мрежи, активистите на разни локални и меѓународни каузи, меѓувладини и невладини организации и групи, како и различни радикални движења и структури од криминален, религиозен, идеолошки и друг профил. Сите тие го легитимираат своето место во меѓународните односи преку

⁵ Joseph S. Jr. Nye, *Public Diplomacy and Soft Power*, во научниот журнал *Annals of the American Academy of Political and Social Science* Vol. 616, Public Diplomacy in a Changing World (SAGE Publications & American Academy of Political and Social Science, USA, 2008), стр. 94-95.

⁶ Joseph S. Jr. Nye, *Public Diplomacy and Soft Power*, во научниот журнал *Annals of the American Academy of Political and Social Science* Vol. 616, Public Diplomacy in a Changing World (SAGE Publications & American Academy of Political and Social Science, USA, 2008), стр. 97.

⁷ Joseph S. Jr. Nye, *Public Diplomacy and Soft Power*, во научниот журнал *Annals of the American Academy of Political and Social Science* Vol. 616, Public Diplomacy in a Changing World (SAGE Publications & American Academy of Political and Social Science, USA, 2008), стр. 100.

симболи, фабули, научни аргументации и мистификации од минатото, на тој начин создавајќи силна конкуренција и обврска од страна на националните држави за активно преиспитување, ревитализација и нови артикулации на митовите, перцепциите и вредносните системи врз кои се базира и легитимира нивниот примат во светскиот поредок.

Во овој контекст, и археолошките и историските хипотези, фабули, документи и артефакти, кои, во континуитет, претставувале извор и материјал за локалните, националните и регионалните идентитети, денес добиваат нова димензија и огромна моќ во создавањето перцепции и имиџ на субјектите во меѓународните односи, апелирајќи кон симпатиите и приврзаноста кон нив на широки слоеви и значаен број на детериторијализирани групи и поединци на глобално ниво.

Во современата глобална реалност универзитетските средини и културните и општествени елити повеќе немаат монопол ниту во продукцијата на археолошките проекти, иницијативи и проучувања, ниту се единствена цел или жртва на митологизираниите слики, идентитети, предрасуди и „вистини“ создадени или адаптирани во рамките на овој процес.

Повеќе од кога и да е, симболите, идентитетите и вредностите поттикнати или аргументирани од археолошка подлошка се репродуцирани и наметнати во светската јавност преку забавната и филмската индустрија, која од нив создава универзални и моќни пораки со огромно влијание во свеста на поединците, групите и општествата. Возобновениот интерес на Холивуд⁸ кон овие, симболи, идентитети, митско-историски карактери и фабули, видлив преку преку епските остварувања како „Троја“ (2004) и „Александар“ (2004), „Триста“ (2007) и слично, се само дел од поширокиот спектар на овие тенденции.⁹ За илустрација, само во Велика Британија во 2001 и 2002 година, десет милиони гледачи ги гледале двете последни продолженија на филскиот серијал „Индијана Џонс“, а само во 2001 година британските телевизии емитувале 31 серија и 19 документарни филмови со археолошка содржина, не земајќи ги предвид историските и други поврзани тематика, со кои бројот би

⁸ По раните епски остварувања, како „Клеопатра“ (1934 и повторно во 1963), „Последните денови на Помпеја“ (1935), „Деметриј и гладијаторите“ (1954), „Елена од Троја“ (1954), во седумдесетите и осумдесетите години интересот е малку намален.

⁹ Lloyd Llewellyn-Jones, *Hollywood's Ancient World*, во едицијата на Andrew Erskine, ed. *A Companion to Ancient History*, (Blackwell Publishing, Oxford, UK, 2009), стр. 564-579.

бил многу поголем. Археолошките серии само во Велика Британија имаат пет милиони гледачи, а ако на ова се додадат популарните серии како германските „Авангури во минатото“ и „Наследници на Шлиман“, шведските „Лулката на Шведската држава“ и „Рефлексии на минатото“, и огромниот број гледачи на глобалните специјализирани американски канали, како History (History Channel), Discovery Channel, National Geographic Channel¹⁰ и други, бројот на поединци директно инспирирани од археолошката тематика преку документарната програма станува многу поголем.¹¹

Врвниот интерес, особено на западната јавност, за археолошката тематика во медиумите, а пред се мекниот медиум на телевизијата,¹² на влезот во новиот милениум продуцентите ќе го наречат според својата популарност „нов рок-ен-рол“, а филмскиот историчар Керол Калик „златно време на археологијата во ... мас-медиумите“.¹³

Но, оваа „митологизација на археологијата“ преку медиумите, е само најјасно експониралиот индикатор на нејзиното глобално влијание, а вистинските културни и идентитетски импликации на митологизираниите хипотези, фабули и артефакти на археологијата треба да ги бараме во широкиот спектар од манијата за митолошки и легендарни содржини во уметноста и медиумите, па се до глобалната потрага по идентитет и смисла на поединците и групите во глобализирачкиот свет.

¹⁰ За пристапот кон археологијата на журналот National Geographic, кој исто како и телевизискиот канал е проект на National Geographic Society, екстензивен и критичен осврт дава поглавјето Јавни презентации и приватни интереси: археологијата на страниците на National Geographic, Peter Gathercole, David Lowenthal, ed. *The Politics of the Past*, (Routledge, London & New York, 1994), стр. 23-24.

¹¹ Cornelius Holtorf, *Archaeology is a Brand! The Meaning of Archaeology in Contemporary Popular Culture*, (Archaeopress, Oxford, UK, 2007) стр. 29-34.

¹² Mark Gillings, *The Real, the Virtually Real, and the Hyperreal: The Role of VR in Archaeology* во едицијата Sam Smiles, Stephanie Moser, *Envisioning the Past : archaeology and the image*, ed. (Blackwell Publishing, Oxford, UK, 2005), стр. 223-239.

¹³ Cornelius Holtorf, *Archaeology is a Brand! The Meaning of Archaeology in Contemporary Popular Culture*, (Archaeopress, Oxford, UK, 2007) стр. 29-34.

Праисториската археологија и современите национални фабули

Разгледувајќи ги поширокиот развој и дивезивикацијата на археолошките интереси од особено значење за современите релации е континуираното и растечко влијание на праисториската археологија. Оваа област на археолошката работа, која во своите почетоци ги сокрива демократизирачките тенденции во погледите кон минатото и понатаму претставува примарна археолошка област во креирањето, трансформирањето и ревитализацијата на националните фабули.

Во таа смисла, континуитетот на сегашните процеси може да се бара кај раните дански и шведски основачи на праисториската археологија, кои преку своите тези и анализи за богатите културни слоеви на предисториското, се залагаа за правото на „сопствена историја“, а со тоа и сопствена сегашност и иднина на народите кои се наоѓаа надвор и во целосна изолација од медитеранскиот „културен круг“ во антиката и неговата пишана историја.

Денес, два века по ваквите патриотски почетоци на модерноста и модерната археолошка наука, се чини се наоѓаме пред постмодерниот предизвик, каде длабоко критичните археолози се борат за лимитиран простор за себе помеѓу масата узурпатори на нивната професија и научна дисциплина. Во таа смисла, идентитетите од протоисторискиот период, кои преку праисториската археологија, нејзините значајни научни пробиви и залагања, но и нејзините погрешни претпоставки и субјективни анализи, во овие два века се трансформираа во значајни креатори на сегашноста и иднината.

Така, додека класичната археологија и другите „историски“ археолошки фокуси можеме да ги обвинуваме за поедноставување, искривување или погрешно толкување на симболите и наративите од историјата под влијание на политиката, во областа на праисториската археологија археолошката наука, чувствувајќи се најлегитимна, честопати се трансформира во главен и независен креатор на симболите и фабилите кои транцендираат милениуми од минатото, наметнувајќи се во нашата сегашност и иднина.

Затоа, денес светските лидери во повиците до своите народи сеуште се обраќаат со праисториските и протоисториските егзоними, ендоними или топоними, како Гали, Келти, Германи,¹⁴ Италијани, Џемон и Јајој, Хан¹⁵ или

¹⁴ Michael Dietler, *“Our Ancestors the Gauls” – Archaeology, Ethnic Nationalism and the Manipulation of Celtic Identity in Modern Europe*, во рамките на: *American Anthropologist, New Series, Vol. 69, No. 3*, (Blackwell Publishing & American Anthropological Association, USA, 1994), стр.585-586. Bettina Arnold, *Pseudoarchaeology and Nationalism: Essentializing difference*, во едицијата.

Маи.¹⁶ Овие поими, кои својата вредност ја наполниле со материјалот, хипотезите или инструментализираните и адаптираните фабули изблечени од контекстите на праисториската археологија, во современоста се значајни појдовни точки во националистичките повици, како и во повеците за мир, напредок и благосостојба на илјадници политичари, интелектуалци, хуманитарни работници, селани и малцински групи, навивачи или протагонисти во сајбер просторот. Истовремено, во нашата пост-модерна глобална реалност Јужна Кореа и Кина водат меѓународен спор во Обединетите нации за предисториски локалитет на границата на Северна Кореа,¹⁷ Албанците го сонуваат сонот за големата античка илирска култура,¹⁸ Унгарците симболично ги обновуваат „своите“ номадски маршеви од и до Азија, а Шкотските националисти промовираат нова (или возобновена) европска држава врз одновите на „Келтската“ култура.¹⁹

И ако тоа не е доволна илустрација за влијанието на праисториската археологија врз современите идентитети, можеби најилустративен пример е еден од најзначајните политички и идејни проекти на денешницата, Европската Унија. Унијата, како еден од најзначајните меѓународни играчи чии

Garrett G. Fagan, ed. *Archaeological Fantasies: How Pseudoarchaeology Misrepresents the Past and Misleads the Public* (Routledge, London, UK & New York, USA, 2006), стр. 174-178.

¹⁵ Shin. Seung Jin. “Strategic Directions for the Activation of Cultural Diplomacy to Enhance the Country Image of the Republic of Korea (ROK).” Cambridge, MA: Harvard University paper, 2008, Available: <http://programs.wcfia.harvard.edu/files/fellows/files/shin.pdf> [30.10.2015], стр.24-25

¹⁶ Margarita Diaz-Andreu, *A World History of Nineteenth-Century - Archaeology, Nationalism, Colonialism, and the Past*, (Oxford University Press, New York, 2007), стр. 88-94.

¹⁷ Christopher F. Kim. “5,000 Years of History - Archaeology, Nationalism, and Politics in Korea.” *Joukowsky Institute Archaeology Paper Prize Winners*, pp. 1-25, 2013.

¹⁸ Maja Gori, *Who are the Illyrians? The Use and Abuse of Archaeology in the Construction of National and Trans-National Identities in the Southwestern Balkans*, во научниот журнал *Archaeology and the (De)Construction of National and Supra-National Politics, Archaeological Review from Cambridge*, Vol. 27. 2, (University of Cambridge, Cambridge, UK, 2012), стр. 77-78.

¹⁹ Michael Dietler, “Our Ancestors the Gauls” –*Archaeology, Ethnic Nationalism and the Manipulation of Celtic Identity in Modern Europe*, во рамките на: *American Anthropologist, New Series*, Vol. 69, No. 3, (Blackwell Publishing & American Anthropological Association, USA, 1994), стр. 585-586.

најпромовирани вредности се борбата против расизмот и промоцијата на науката „се повеќе е асоцирана со Келтскиот идентитет“. Во последните години, „повеќе изложби на археолошки пронајдоци ширум Европа ги земаат „Келтите“ како нивна централна тема, за барем делумно да обезбедат видлив културен претходник за создавањето на овој нов социо-политички ентитет“²⁰, Европската Унија. Така, додека модерната европска над-национална структура интензивно се бори со националните мистификации, кои создаваат сериозни внатрешни конфронтации и поделби во телото на Унијата, и таа самата не е отпорна на стандардизираниот процес на етаблирање на ентитети и идентитети преку археолошки поткрепените митологизации.²¹

Современата археологија како глобална демократизирачка сила

Наспроти ваквите тенденции, археолошката наука во последните децении низ ригорозен процес на авто-рефлексивни процеси и истражувања, успеа на надмине значајни недостатоци и заблуди во својата дејност, а големата продукција на научни трудови и развојот на различни и дисперзни фокуси и перспективи во археолошките теории и истражувања ја засилуваат демитологизирачката компонента и значење на научниот процес. Но, демистификацијата на научните и популарните заблуди не е праволинеен процес, туку само сила која отвора демократски и идеен простор, кој најчесто е повторно пополнет преку создавање на нови, реактуелизирани или адаптирани идентитети. Докажувањето од страна на поединечни научници и нови научни сознанија дека одредени „засегнати групи (во меѓународните односи) се арбитрарно дефинирани од меѓусебните перцепции не ја менува значајно реалноста дека човечкиот натпревар и агресијата за ресурси и статус најчесто се дефинира и оправдува со етнички“ мистификации и други форми на „измислени колективитети“.²²

Во овој активен процес на глобално ниво, во кој учествуваат јавноста, популарната култура, како и науката и политиката, со огромна брзина и постојано се создаваат, преиспитуваат и соборуваат научни аргументи, теории,

²⁰ Bettina Arnold, *Pseudoarchaeology and Nationalism: Essentializing difference*, во едисијата Garrett G. Fagan, ed. *Archaeological Fantasies: How Pseudoarchaeology Misrepresents the Past and Misleads the Public* (Routledge, London, UK & New York, USA, 2006), стр. 175.

²¹ Ibid.

²² G. J. Ashworth, Brian Graham, J. E. Tunbridge, ed. *Pluralising Pasts: Heritage, Identity and Place in Multicultural Societies*, (Pluto Press, London, UK, 2002), стр. 30.

хипотези, сознанија, како и со нив поврзани митологизации, општествени норми, култови и реликвии. Во ерата на „информатичкото општество“, каде се мешаат реалното и виртуелното преку социјалните игри, мрежи и алатки на комуникациските технологии,²³ се поголем број на поединци и групи активно живеат и сочувствуваат со инстант-световите креирани од хипер-реалноста.²⁴ Резултанта на ваквиот драматичен процес е изразената доминација на релативизмот во науката и општеството, како и појавата на какофонија во глобалните односи и ксенофобичните реакции кон интензивно плурализирачката реалност.

Заклучни мисли

Археологијата, и културата воопшто, денес повеќе од кога и да е, се здобиваат со значајно место и одговорност во создавањето и култивирањето на демократска и плурална атмосфера во рамките на општествата и во глобалната заедница,²⁵ како и неоспорно влијание во изградбата на социјалната-кохезија во рамките на општествата и клима на разбирање и соработка во меѓудржавните односи.

Националните држави, пак, кои секогаш себе се поимале и легитимирале преку „колективното минато, кое тие активно го измислуваат (замислуваат), поттикнуваат и промовираат“ се особено ранливи на овој процес на интензивно и постојано преиспитување и трансформација на митовите и симболите.²⁶ Како доминантен, но и загрозен актер на меѓународната сцена, државите се егзистенцијално задолжени и насочени во рамките на својата надворешна, и вкупна, политика да создаваат витални, инспиративни и стабилни перцепции, ползувајќи ги симболите, фабулите и митовите од минатото со особено истенчено чувство и одговорност за нивната компатибилност и ефективност во рамките на целите во сегашноста и

²³ Sam Smiles, Stephanie Moser, ed. *Envisioning the Past: Archaeology and the Image*, (Blackwell Publishing, Oxford, UK, 2005), стр. 204-239.

²⁴ Ian Russell, ed. *Images, Representations and Heritage - Moving beyond Modern Approaches to Archaeology*, (Springer Science & Business Media, New York, USA, 2006), стр. 361-366.

²⁵ Ibid.

²⁶ Dimitris Plantzos, *Archaeology after the End of History*, во научниот журнал *Historein* Vol. 12: Questions and Orientations in History during the last 20 years. Part 1 (Cultural and Intellectual History Society & National Documentation Centre, Athens, Greece, 2012), стр.75.

иднината, а имајќи ја предвид постојано трансформирачката природа на глобалните односи и реалности.

Праисториската археологија, која беше и останува активен чинител во креирањето и трансформациите на современите национални и културни идентитети, во својата пост-модерна етапа на развој, свесна за својата професионална историја влегува со одговорност на коректор и демократизирачки фактор во глобалните односи.

Библиографија

- Joseph S. Jr. Nye, *Public Diplomacy and Soft Power*, во научниот журнал *Annals of the American Academy of Political and Social Science* Vol. 616, *Public Diplomacy in a Changing World* (SAGE Publications & American Academy of Political and Social Science, USA, 2008).
- Stephen L. Dyson, *In pursuit of ancient pasts: a history of classical archaeology in the nineteenth and twentieth centuries*, (Yale University & Sheridan Books, USA, 2006).
- Ian Russell, ed. *Images, Representations and Heritage - Moving beyond Modern Approaches to Archaeology*, (Springer Science&Business Media, New York, USA, 2006).
- Margarita Diaz-Andreu, *A World History of Nineteenth-Century - Archaeology, Nationalism, Colonialism, and the Past*, (Oxford University Press, New York, 2007).
- Lloyd Llewellyn-Jones, *Hollywood's Ancient World*, во едицијата на Andrew Erskine, ed. *A Companion to Ancient History*, (Blackwell Publishing, Oxford, UK, 2009).
- Peter Gathercole, David Lowenthal, ed. *The Politics of the Past*, (Routledge, London & New York, 1994).
- Cornelius Holtorf, *Archaeology is a Brand! The Meaning of Archaeology in Contemporary Popular Culture*, (Archaeopress, Oxford, UK, 2007)¹ Mark Gillings, *The Real, the Virtually Real, and the Hyperreal: The Role of VR in Archaeology* во едицијата Sam Smiles, Stephanie Moser, *Envisioning the*

- Past: archaeology and the image*, ed. (Blackwell Publishing, Oxford, UK, 2005), стр. 223-239.
- Cornelius Holtorf, *Archaeology is a Brand! The Meaning of Archaeology in Contemporary Popular Culture*, (Archaeopress, Oxford, UK, 2007).
- Michael Dietler, "Our Ancestors the Gauls" – *Archaeology, Ethnic Nationalism and the Manipulation of Celtic Identity in Modern Europe*, во рамките на: *American Anthropologist, New Series, Vol. 69, No. 3*, (Blackwell Publishing & American Anthropological Association, USA, 1994).
- Bettina Arnold, *Pseudoarchaeology and Nationalism: Essentializing difference*, во енциклопидијата Garrett G. Fagan, ed. *Archaeological Fantasies: How Pseudoarchaeology Misrepresents the Past and Misleads the Public* (Routledge, London, UK & New York, USA, 2006).
- Shin. Seung Jin. "Strategic Directions for the Activation of Cultural Diplomacy to Enhance the Country Image of the Republic of Korea (ROK)." Cambridge, MA: Harvard University paper, 2008, Available: <http://programs.wcfia.harvard.edu/files/fellows/files/shin.pdf> [30.10.2015].
- Christopher F. Kim. "5,000 Years of History - Archaeology, Nationalism, and Politics in Korea." *Joukowsky Institute Archaeology Paper Prize Winners*.
- Maja Gori, *Who are the Illyrians? The Use and Abuse of Archaeology in the Construction of National and Trans-National Identities in the Southwestern Balkans*, во научниот журнал *Archaeology and the (De) Construction of National and Supra-National Polities, Archaeological Review from Cambridge, Vol. 27. 2*, (University of Cambridge, Cambridge, UK, 2012).
- G. J. Ashworth, Brian Graham, J. E. Tunbridge, ed. *Pluralising Pasts: Heritage, Identity and Place in Multicultural Societies*, (Pluto Press, London, UK, 2002).
- Sam Smiles, Stephanie Moser, ed. *Envisioning the Past: Archaeology and the Image*, (Blackwell Publishing, Oxford, UK, 2005).
- Dimitris Plantzos, *Archaeology after the End of History*, во научниот журнал *Historein Vol. 12: Questions and Orientations in History during the last 20 years. Part 1* (Cultural and Intellectual History Society & National Documentation Centre, Athens, Greece, 2012).

MORAL HAZARD AND GLOBAL FINANCIAL CRISIS IN 2008

Slavejko Sasajkovski

PhD in Social Sciences, scientific adviser at the Institute for Sociological, Political and Juridical Research – Ss. Cyril and Methodius University of Skopje, Macedonia

e-mail: bilbilef@isppi.ukim.edu.mk

Ljubica Micanovska

Graduated Sociologist, Macedonia

e-mail: micanovskaljubica@gmail.com

Abstract

Global financial crisis escalated in all its force in summer 2008 with the shooting of the bubble real estate market in the US, raised the social relevance of a series of financial, banking, economic and social - economic issues. Among them is the issue of moral hazard in the financial markets. Issue that has become an element of commitment of the states (primarily the US and the EU) to regulate the financial markets, including to regulate and prevent the negative consequences of the behaviors of the entities on the financial markets, behaviors that real are moral hazard. The issue of moral hazard belongs to the same order of issues as, for example, the issue of asymmetric information on the subjects of financial markets. Undeniable fact is that all participants in the financial markets do not have equally relevant and quality information. Those participants who, unlike other entities of the same markets, have information with greater relevance, they may enter into riskier financial behaviors and actions, because we have information and know that some other subjects will suffer and pay the damage of their unrealistic, irrational, risky and irresponsible behavior. The issues of asymmetric information and moral hazard became objects to regulation by the state interventionism. But, certain measures to regulation, if they are not systematically jointly placed with some other concrete measures, can to cause unwanted behaviors that need to be eliminated through the regulation. For example, the guarantee of savings deposits and the determination of states that large banks shall not fail can cause a moral hazard behavior by banks.

Keywords: *asymmetric information, global financial crisis in 2008, state interventionism, moral hazard, "too big to fail."*

Introduction

The global financial crisis with all his strength began to manifest itself in the summer of 2008 with the shooting of the bubble real estate market in the United States. Manifestations of the formation of a bubble in this market and its growth quite obviously are noticed before. It is an interesting fact that a little bit scientific researchers spoke loudly and directly for the formation and growth of this bubble, for his inevitably shooting and for the complex of negative consequences that will arise from it all. Those who loudly and directly spoke were very little researchers, and Nouriel Roubini was perhaps the only one that crystal clearly indicated this problem, primarily on the existence of the bubble, its growth and its shooting. In the period before the summer of 2008 among scientific researchers in the United States has dominated the view that the growth in the overall US economy, laid the theoretical and practical foundations of neoliberalism and reaganomics, including the growth of real estate market, in reality has no boundaries. Then has dominated neoliberal position that the free market and its steel rules to balance any possible turbulence, contractions and dangers that eventually they can appear in the daily economic pulsing, including, quite clearly, and of the real estate market. Then prevailing belief was that general line of economic growth set the foundations of neoliberalism and reaganomics is unstoppable and one - way process, followed by some short - term and partial cycles of slowdown, but they will not be powerful enough to cause a serious recession trends and processes. These negative cycles within the general line of economic growth, prevailed such a belief, in no case have the potential to cause a tectonic disturbances in the US and global economy, such as the global financial and, on their basis, economic crises. Those few economists who pointed to the formation of the bubble of real estate market in the US and its growth, then they were disqualified as unrealistic and pessimistic and as opponents of neoliberal theoretical school or as members of the opposite, Keynesian theoretical school.

And indeed it was a period in early 90's of the last century, when the US economy showed high rates of economic growth, high, of course, in terms of the growth rates of other highly developed economies, the economies of the G7 and G8. The continued growth of the US economy started in the early 80s of the last century, theoretical was looked and explained as a result of the historical, theoretical and conceptual victory of neoliberal economic school, that the complex social - economic policies of the reaganomics. This growth, specifically speaking, was observed and explained as a result of the policies of deregulation and liberalization of markets, the overall economy and overall social life. It was the time of the unstoppable theoretical and conceptual prosperity of philosophy and ideology of liberal - civic individualism, along with also unstoppable theoretical and conceptual prosperity the worldview and ideology of neoconservatism (i. e. the ideology of moral majority) , a time when

theoretical and conceptual was considered that these worldviews, theories and ideologies reached their definitive and irreversible historical - civilizational victory.

In such theoretical, conceptual and ideological circumstances shooting of the bubble of the real estate market in the US in the summer of 2008, with whole complex of negative economic and social consequences overall, primarily recession, deflation and unemployment. And exactly then without any doubt and most strongly proved a theoretical and practical experience of the highest rank. It turned out that the neoliberal economic concept does not possess its own anti - crisis management, the market, i.e. steel and invisible market rules, can not independently use took out economy from one such severe financial and economic crisis. And that in such severe crisis situations is inevitable anti - crises / counter - crisis action of state interventionism, acting from positions to regulation of markets and the overall economy and overall social - economic system. So then acted the liberal / neoliberal US G. W. Bush administration, also acted the leadership of the FED, led by Chairman Ben Bernanke. And from a theoretical and practical experience comes the maxim "We are all Keynesians now". So Keynesian economic - theoretical and economic – system school to restore his reputation and his respect.

Moral hazard and asymmetric information

The global financial crisis of 2008 (Stiglitz, 2008) , among other theoretical - economic, economic - system and political – economic actualities and problems, strongly to touted and tossed on the surface of various analyzes and discussions (theoretical and practical – political) and the issue and the problem of moral hazard, general in the economy and particularly the financial markets, inevitably together with the issue and the problem of asymmetric information (Dowd, 2009) . Issues and problems in a highly liberalized and deregulated economies and especially the highly liberalized and deregulated financial markets, primarily in the economy and financial markets of the US, with an allusion to the space that exists in highly liberalized economies and markets the behavior which is the moral hazard behavior (Sherman, 2009). But also issues and problems of behavior of moral hazard and possession of asymmetric information which impose in circumstances when state interventionism within the economic system and the markets will put regulations which with certain his sidedness and partiality will provide exactly the behaviors of moral hazard, same as possessing and exploiting of asymmetric information. As an example, such a unilateral and partial regulation, especially of financial markets, can highlight the situation when establishing a guarantee on savings deposits and actual acceptance of determination and application of the policy of "too big to fail bank", and also not to establish reliable, efficient and legally regulated system of safe operation of banks

and other financial institutions, followed this system with the same such a system of supervision over the work of banks and other financial institutions (Kawai, 2011) .

Moral hazard is an issue and a problem that has emerged as one of the central problems of any systemic attempt and any systemically policy to achieve a secure and sustainable financial system. This statement fully applies, even strengthening, the experience with the reasons, genesis and development of the global financial crisis of 2008. Moral hazard is a term that covers the work of people or corporations who know, who possess information that they have a secure position in relations with other people or corporations, for who know and for who have information that will be responsible and will suffer the consequences of their work, simply because they do not possess the same information (Dutta, 1994).

This general definition of the term moral hazard of the specific field of the financial sector can be differentiated more closely as a determinant of banks, primarily big banks, to work with higher levels of risk, when they know that, for example, strong government commitment and policies to saved the big banks and to prevent their collapse, simply because they are “too big to fail” and that the financial / budgetary and overall economic damage to the state will be smaller with their rescue, rather than that they are left to fail. This is a lesson from the collapse of Lehman Brothers in September 2008 and the commitment of the state to the rescue the other big banks (Kaufman, 2013). Also, as another typical example, which applies to all banks, not only the largest, is the higher level of risky operations on the banking sector, then when they know (indeed in this case the information about it does not possess just banks, but it commonly known information) that savings deposits are systemic and legally insured through their fund guarantee (normally they are 100% insured up to a certain amount, which is usually taken within this category of insured savings deposits to enter the great majority of them, for example, in Republic of Macedonia at this time is the amount of 100% guarantee on savings deposits is 30,000 euros) and that in case the bank fails to savings deposits will be compensated through their guarantee fund, comprising in proportion to the amount their assets, all banks in the country (Silva, 2008).

Thus practically enabled and positioned systemic moral hazard can be managed and be balanced only through the establishment of strict and systematic rules and norms of banking operation and through consistent supervision of banking operation in terms of the established state regulations. These are strict and systematic rules and norms of banking operations which do not relate only to the management and balancing the moral hazard contained in their operations, but rather they are rules and norms that systemic will cover the entire organization, structuring and operation of banking systems. Here a great can play and play the Bank for International Settlements in Basel, together with its Committee on Banking Supervision, trough

respective generations of standards it has adopted, known as Basel standards, with special emphasis on the importance of Basel 3 standards (Di Iasio, 2012). Later in the text we will focus on the banking and wider financial state interventionism in the US and the regulation of financial markets through the Dodd - Frank Act and Volcker Rule (Sasajkovski, 2011, 2014), for other state interventionism, for example, that in the EU, in this text simply does not have enough space.

When discussing about the phenomenon of asymmetric information and their relevance to business behavior and decision - making, as and for success or failure of the business activities, the fact is that in modern society, a society of rapid and global development of information and communications, the phenomenon of asymmetric information essentially has not lost its relevance (Crawford, 2014). In any case, deepened and widened a wealth of information relevant to business behavior, the decision - making and business success or failure, by itself does not mean that investors realistically and correctly will be able easily to discover and implement the true, accurate and useful information for their business decisions. Just as in the an ocean of global business information can very easily be placed and information that essentially should business competitors to focus on making the wrong decision. This means that one of the most essential dimensions of the phenomenon of vast wealth of global business information is the possession of knowledge, skill and experience how to separate the significant from the trivial and the true from the false information and then proper, rational, practical and useful to use (Hardcastle, 2008).

Also, it is important to emphasize that the possession of important business information received its trade/ commercial dimension. This information have become subject, they have become commodities that are traded on markets of business information. But, this place must very strongly to make a necessary distinction. That must be separated possession of information relevant to investors who are not obtained any unlawful manner, for example through industrial or other type of business espionage or something like that, but rather, but actually, they important information for are obtained, for example, by way of professional and scientific research, through which whit high levels of truthfulness and reliability are coming to knowledge, conclusions and forecasts with professional and scientific nature of great importance for investors. Then, these professional and scientific knowledge, conclusions and forecasts and essentially become a commodity that is traded on the markets of business information, whereby the information receive their appropriate market price (Clarkson, 2007). So, you have to separate this kind of legal professional and scientific information relevant to investors, in the broader context this definition refers to the concept of data - driven economy (Bulger, 2014), on the kind of information is not legal. It basically means that this information are classified as business or as a state secret or means that they are obtained through someone illegal and punishable way and with the use of some also illegal and punishable tools and

methods, of course, thereby holders and diffusers, as well as business users, of this kind of information received unlawful, punishable and significant material benefit. In this context it must be emphasized the case of possession and trafficking with insider information by the employees in the business community or by the employees in the state administration, certainly insiders in order to gain unlawful, punishable and significant material benefit.

But, each state, each state regulator of markets, the maximum possible and real must ensure that markets to function in an impartial manner with respect to market business entities. Among other things, this means that all business entities in principle should legally possess the same complex information relevant to their business decision making and their business success or failure. Certainly this is a theoretical and conceptual postulate which is very difficult in practice to implement an integrated (Aikins, 2009).

In reality, the real problem when it comes to the phenomenon of asymmetric information in markets, including, of course, the global financial markets are the information to which, at least, is not wandered over on fully legal way and the use of asymmetric information for business behavior and decision making which is a moral hazard. It is undisputed that those markets where a greater extent acting power of asymmetric information, those markets function poorly and can not effectively to perform its most important function, i. e. allocation and reallocation on the rare and limited resource in the points that give most productive use. It is therefore necessary state regulation of those markets to mitigate or possibly overcome problems with their operation (Breon – Drich, 2010).

Dodd – Frank act and Brown – Kaufman amendment

The global financial crisis that began extremely obviously to manifest in the summer of 2008, has raised the a wave of regulation of the global financial markets, including, in the first place, and financial markets / Wall Street in the United States (Richardson, 2012). The liberalized and deregulated markets in the US created the favorable opportunities for behaviors and decision - making typical of behavior and decision making of moral hazard and that it fully are manifested precisely through this crisis. Additionally it must be borne in mind and that financial derivatives that are traded on secondary financial markets and for which has been show to are toxic, by the troika global rating agencies (Standard & Poor's, Fitch and Moody's) were evaluated with very high or highest rating grades, making the most flagrant way investors were misled and suffered major financial damage (Pagliari, 2013).

The Dodd - Frank Act was passed in 2010 with the primary goal to promote the stability and security of financial markets (Wall Street) in the United States, through regulation of financial markets and consumer protection.

By this law thoroughly and dramatically violates the continuity of neoliberal deregulation and liberalization of financial markets in the United States, that its strongest flow received in the period starting from the presidency of Ronald W. Reagan and his neoliberal social - economic theoretical concept, ideology and politics (reaganomics), which began to clearly manifested in the summer of 2008 and which the having a variable intensity lasts are up to date (Jacob, 1985).

The Dodd - Frank act contains certain fundamental provisions. They like in this place can be systematized:

1. Consolidation of the regulatory agencies and establishing a new Council for evaluation of the risk in the system.
2. Comprehensive regulation of the financial markets, including the better transparency of the financial derivatives, which are exchanged / bought and sold at the secondary financial markets.
3. Protection of the customers at the financial markets also includes establishment of a new Agency for protection of the customers and unification of the standards for customer / investor protection.
4. Tools that would be used in conditions of financial crises, including the "response regime" complementary to the existence of FDIC / Federal Deposit Insurance Corporation, intended to the proper / safe management of the firms that should go bankrupt, including that FED / Federal Reserve / the US Central Bank would accept the loan certifications of the Treasury / the Ministry of Finances of US in extraordinary and emergency cases.
5. Critical measures for increasing the international standards and cooperation, including proposals regarding the importance of the accounting regulation of the credit rating agencies.

The last, the fifth provision is very important, and also deeply sensitive, because it refers to the the troika global credit rating agencies.

The Brown – Kaufman amendment was a serious attempt to be intervenes in The Dodd - Frank act and with very significant consequences. More specifically speaking, precisely because of these consequences amendment was not passed in the Congress. They suggest of a theoretical and ideological - political line of reasoning and acting that enters into serious conflict with a dominant ideological - political determination and the Democrats and the Republicans in terms of crisis treatment of big banks. This amendment essentially opposes the ideological - political determination and the democratic and the republican presidential administrations practically at any cost to save the big banks when they get into certain crisis, through the activation and use of fiscal and monetary policy. It theoretical and ideological - political summarized means that the proposition, paraphrased, "too big to fail" is

replaced with the proposition, paraphrased, "too big to continue to exist" – or in the original: "too big to fail is too big to exist" (Baxter, 2013).

Volcker rule and Merkley – Levin amendment

The Volcker rule is a complementary supplementing the Dodd - Frank act which is set the base and frame of the state interventionism and state regulation of financial markets, primarily the secondary financial markets - financial derivatives markets in the United States. It can be said that the fundamental legal role and power of The Volcker rule is limitation of U. S. banks to invest in certain types of speculative products and instruments of financial markets in the United States (Whitehead, 2014). It is those speculative financial products and instruments, essentially and by definition it is financial derivatives, which are risky for the investors, i. e. there is real and significant financial - market risk through investing exactly in these products and instruments to cause the harm to the investors rather than benefit, something that is the essence of every investment move (Fricke, 2013).

Of course that this definition of the being on the Volcker rule its genesis has in widespread and accepted conclusion in scientific and the governmental structures in the U. S. that exactly highly the speculative, i. e. highly the risky, investment in financial markets, primarily in the secondary financial markets, in the absence of the required state regulation of these markets, have played the most important and crucial role in creating the bubble the real estate market in the United States. One bubble that shooting in the summer of 2008, which caused the whole complex of social consequences in the United States and globally and that determines how great global planetary financial and economic crisis (Alquist, 2011).

The Volcker rule specifically prohibits a bank or institution that owns a bank from engaging in proprietary trading that is not at the behest of its clients, and from owning or investing in a hedge fund or private equity fund, and also limits the liabilities that the largest banks can hold. Under discussion is the possibility of restrictions on the way market - making activities are compensated; traders would be paid on the basis of the spread of the transactions rather than any profit that the trader made for the client.

It is important in this place to emphasize very the important role already when making the Volcker rule in Congress had played proposing the amendment in the Senate by Senators Jeff Merkley and Carl Levin and overall discussion initiated by proposing on this amendment. The original Merkley - Levin amendment and the final legislation both covered more types of proprietary trading than the original rule proposed by the administration. It also banned conflict of interest trading. The main goal that is achieved by this amendment is important victory for fairness for investors such as pension funds and for the integrity of the financial system. The amendment

is strongly directed to prevent investigation showed, business as usual on Wall Street has for too long allowed banks to create instruments which are based on junky assets, then sell them to clients, and bet against their own clients by betting on their failure. The measure approved by the conferees ends that type of conflict which Wall Street has engaged in (Gary, 2012).

It is not disputed that the state intervention and the regulation of economies and markets, including and financial markets, are the ways, roads and tools for balancing the behaviors and decisions that are behaviors and decisions of moral hazard. But at the same time they can contain system and application determinations that encourages behavior of moral hazard, such as the guarantee on savings deposits and saving the big banks. Therefore is necessarily this state intervention and regulation that establishes, should be extremely systematic and complete and to contain norms, mechanisms and tools with which public authorities (primarily the central banks) will be able to conduct effective and timely supervision over the banking system and the financial markets.

Conclusion

The relationship between debtors and lenders and is a result of a delicate balance of risk and return on both sides. Interest of debtors is to obtain acceptable financing for projects and investment in terms of the interest rate and in respect of all other conditions under which the credit is obtained as, for example, the timing of the return of the credit, whether there will be or will not have a grace period etc. From all these conditions depends and the success of the investment project for which are borrows investment capital, that depends the rate of the return on invested capital and the provision of the appropriate debt servicing to the creditors. Of course that in borrowing to investment capital in general can not to avoid the impact of risk factor for both sides - the side of the creditor and the site of the debtor. In fact, the risk factor associated whit investing in a business project is a complex of a number of individual risks, with the unavoidable include in this set of risk factors and the risk factor in respect of the debtor's failure to service its debt. In any case, the terms of borrowing / crediting must be rational. Rational in terms of the side of the debtor and in terms of the side of the creditor, the debtor be able through the realization of the investment business to make a profit that will used for debt servicing and for further reinvestment in the business project, and creditor / bank to provide recover the debt with particular interest rate, and with that creditors will realize the meaning of its existence as any other business entity - creating profits for their owners / shareholders.

If you lose the meaning and measure of rationality then the negative consequences will be quite serious for both sides - and the side of the creditor and the side of the debtor. The negative consequences for debtors if they are not able to

service their debt / credit / borrow, relate primarily to markedly higher interest rates on future borrowings, extraordinary / special safeguards for proper and regular servicing of the debt or, in a pinch, refusal of banks to finance business projects of business entity that can not service its previously incurred debts. The negative consequences for the side of the creditors, primarily the banks as financial institutions, primarily related to the growth of non - performing credits, or toxic assets, i. e. credits that the banks are not able to charge to the agreed timetable and thus create losses in their balance sheets, smaller profit rates and smaller gains for their owners / shareholders and smaller salaries and bonuses for management teams.

The rationality in the work of the creditors and debtors of financial capital is a normal and desirable state of relations. But the two sides in this relationship - the sides of the creditor and the debtor in the actual business and financial conditions do not fully equal business and financial positions of power, including the fact that they do not have equal quality business and financial information. Here is being born the challenge of taking the moral hazard of the side that, including on the basis of the proportion of asymmetric information, knows that if you take over someone insufficiently rational and risky business and financial move, it will not suffer the consequences of a failed too risky business move, but rather will suffer the other party does not dispose with relevant information and has actually inferior position in the financial and business relations.

One possible method of reducing the likelihood of moral hazard is to put appropriate regulation, including effective supervision of the banking and overall financial sector. That means, among other things, that this regulation can establish a very serious and very high capital requirements and increased transparency of the overall financial sector. This is one of the most essential and the most remarkable lessons from the global financial crisis in 2008.

Scientific references

Aikins S. K.: Global Financial Crisis and Government Intervention: A Case for Effective Regulatory Governance, International Public Management Review · electronic Journal at <http://www.ipmr.net> Volume 10 · Issue 2 · 2009 · © International Public Management Network, <file:///C:/Documents%20and%20Settings/user/My%20Documents/Downloads/67-133-1-SM.pdf> (2009) .

- Alquist – Gervais O.: The Role of Financial Speculation in Driving the Price of Crude Oil, Bank of Canada, <http://www.bankofcanada.ca/wp-content/uploads/2011/07/dp2011-06.pdf> (2011).
- Baxter L. G.: Betting Big: Value, Caution and Accountability in an Era of Large Banks and Complex Finance, © Lawrence G. Baxter, <http://www.bu.edu/rbfl/files/2013/09/BettingBig-ValueCautionAccountability.pdf> (2013).
- Breon – Drich B.: Asymmetric Information in Financial Markets: Anything Goes, Job Market Paper December 12, 2010, https://www.gsb.stanford.edu/sites/default/files/documents/fin_01_11_breon-drish.pdf (2010).
- Bulger M. – Taylor G. - Schroeder R.: Data - Driven Business Models: Challenges and Opportunities of Big Data, Oxford Internet Institute, http://www.nemode.ac.uk/wp-content/uploads/2014/09/nemode_business_models_for_bigdata_2014_oxford.pdf (2014).
- Crawford G. – Pavanini N.- Schivardi F. : Asymmetric Information and Imperfect Competition in Lending Markets, Research Centre Competitive Advantage in the Global Economy (CAGE), based in the Economics Department at University of Warwick, http://www.diw.de/documents/dokumentenarchiv/17/diw_01.c.482646.de/pavanini_ams_oct2014_full-pape (2014).
- Clarkson G. – Jacobsen T. E. - Batcheller A. L.: Information asymmetry and information sharing, Government Information Quarterly 24 (2007) 827 – 839, http://www.nativeamericancapital.com/sites/default/files/GIQ%20-%20Information%20Asymmetry_0.pdf (2007).
- Dowd K.: Moral Hazard and the Financial Crisis, Cato Journal, Vol. 29, No. 1 (Winter, 2009) , <http://object.cato.org/sites/cato.org/files/serials/files/cato-journal/2009/1/cj29n1-12.pdf> (2009).
- Fricke D. – Gerig A.: Liquidity Risk, Speculative Trade, and the Optimal Latency of Financial Markets, DERA Working Paper Series, <https://www.sec.gov/dera/staff-papers/working-papers/dera-wp-liquidity-risk.pdf> (2013).
- Gary A. K.: Creating a Future Economic Crisis: Political Failure and the Loopholes of the Volcker Rule, Executive Editor, Oregon Law Review 2011 – 2012, <http://law.uoregon.edu/org/olr/volumes/90/5/docs/Gary.pdf> (2012).
- Di Iasio G. – Pierobon F.: Shadow Banking, Sovereign Risk and Collective Moral Hazard, Bank of Italy, <http://www.econ.nyu.edu/user/galed/fewpapers/FEW%20F12/di-iasio-pierobon.pdf> (2012).

- Dutta P. K. – Radner R. : Moral hazard, Stern New York University, <http://pages.stern.nyu.edu/~rradner/publishedpapers/87MoralHazard.pdf> (1994).
- Whitehead C. K.: The Volcker Rule and Evolving Financial Markets, Cornell Law School, <http://www.hblr.org/wp-content/uploads/2014/09/Volcker-Rule.pdf> (2014).
- Hardcastle E.: Business Information System, Elizabeth Hardcastle & Ventus Publishing ApS, [paginas.fe.up.pt/~bi.](http://paginas.fe.up.pt/~bi/) (2008).
- Jacob C. E.: Reaganomics the Revolution in American Political Economy, Copyright © 1985 by Law and Contemporary Problems, http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3812&context=lc_p (1985).
- Kawai M. - Prasad E. S. editors: Financial Market Regulation and Reforms in Emerging Markets, Asian development bank institute, Tokyo - Brookings institution press Washington, D.C. , <http://prasad.dyson.cornell.edu/doc/fm.pdf> (2011).
- Kaufman G. G.: Too big to fail in banking: what does it mean? , Annual meeting of the International Association of Deposit Insurers (IADI) in Basel, Switzerland, <http://www.lse.ac.uk/fmg/workingPapers/specialPapers/PDF/sp222.pdf> (2013).
- Pagliari S. – Young K. L.: The Wall Street - Main Street Nexus in Financial Regulation: Business Coalitions Inside and Outside the Financial Sector in the Regulation of OTC Derivatives, Prepared for the volume: Great Expectations, Slow Transformations: Incremental Change in Financial Governance. Edited by Manuela Moschella and Eleni Tsingou (Eds). ECPR Press, [http://www.stefanopagliari.net/Personal_Website/Publications_files/Pagliari %20and%20Young%20~%20Wall%20S2013](http://www.stefanopagliari.net/Personal_Website/Publications_files/Pagliari%20and%20Young%20-%20Wall%20S2013) (2013).
- Richardson M.: Regulating Wall Street: The Dodd – Frank Act, Federal Reserve Bank of Chicago, <file:///C:/Documents%20and%20Settings/user/My%20Documents/Downloads/3q2012-part2-richardson-pdf.p> (2012).
- Sasajkovski S. – Micanovska Lj.: “The Big Government of B. H. Obama and The Dodd – Frank act“, International Scientific Conference “Identity in the era of globalization and europeanization“, Institute for sociological, political and juridical research – Skopje, Faculty of Philosophy - Skopje, Skopje (2011).
- Sasajkovski S. – Micanovska Lj. : The Volcker Rule and The State Interventionism of Wall Street, Second international conference “Knowledge – capital of the future – Future knowledge for the Future People“, Institute for knowledge management, Skopje, Faculty of management at MIT University, Skopje Journal of Process management – New Technologies, Ohrid (2014).

- Sherman M.: A Short History of Financial Deregulation in the United States, Center for Economic and Policy Research, [http://www.cepr.net/documents/publications/dereg-time line-2009-07.pdf](http://www.cepr.net/documents/publications/dereg-time%20line-2009-07.pdf) (2009).
- Silva N. : Deposit insurance, moral hazard and risk of runs, Central Bank of Chile, <http://www.bcentral.cl/estudios/documentos-trabajo/pdf/dtbc474.pdf> (2008).
- Stiglitz J. E.: The Financial Crisis of 2007 / 2008 and its Macroeconomic Consequences, Columbia University, [//www0.gsb.columbia.edu/cfusion/faculty/jstiglitz/download/papers/2008_Financial_Crisis.pdf](http://www0.gsb.columbia.edu/cfusion/faculty/jstiglitz/download/papers/2008_Financial_Crisis.pdf) (2008).

Documents

- Brown – Kaufman amendment, <http://ourfinancialsecurity.org/tag/brownkaufman/> (2010).
- Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act, <https://www.govtrack.us/congress/bills/111/hr4173/text> (2010).
- Merkley – Levin amendment, [http://www.merkley.senate.gov/imo/media/doc/MERKLEY - LEVIN% 20AMENDMENT.pdf](http://www.merkley.senate.gov/imo/media/doc/MERKLEY-LEVIN%20AMENDMENT.pdf) (2010).
- Volcker rule, <http://www.cftc.gov/ucm/groups/public/@lrfederalregister/documents/file/2012-935a.pdf> (2010).

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ АНОМИИ И ОТЧУЖДЕНИЯ В НАУЧНОМ ПРОСТРАНСТВЕ СОЦИОЛОГИИ РЕЛИГИИ

Карина Ивановна Политкина

Доцент, кандидат философских наук, Пятигорский государственный
лингвистический университет, Пятигорск, Россия

e-mail: Karen717@yandex.ru

Светлана Викторовна Ануфриенко

доцент, кандидат политических наук Пятигорский государственный
лингвистический университет, Пятигорск, Россия

e-mail: ssidorova@list.ru

Abstract

В статье предпринят анализ фундаментальной антропологической проблемы отчуждения верующей личности в рамках стремительно развивающейся научной области – социологии религии. Автор исследует концепты anomia, посредствующие звенья в религиозном сознании, отчужденность в религиозных отношениях, другие имманентные связи религиозного индивида, объективированные в современной противоречивой социальной реальности. В статье освящается исторический ракурс феноменального происхождения обозначенных категорий в истории западноевропейской философии, европейской социологии и американской психологии религии. Суть отчуждения рассматривается как проблема разрушения, прерывания внутренних связей индивида с природно-биосферным бытием, социальной реальностью и разрушением межличностных связей, приводящему к аномичному, отдаленному существованию.

Ключевые слова: *аномия, религиозное отчуждение, отчужденность, посредствующие звенья.*

THE PROBLEM ANOMIE AND ALIENATION IN THE SOCIOLOGY OF RELIGION SPACE SCIENCE

Karina Ivanovna Politkina

Ass. Professor, Ph.D. Pyatigorsk State Linguistic University, Pyatigorsk, Russia

e-mail: Karen717@yandex.ru

Svetlana Anufrienko

Associate professor, Ph.D.

Pyatigorsk State Linguistic University, Pyatigorsk, Russia

e-mail: ssidorova@list.ru

Abstract

The article analyzes undertaken a fundamental anthropological problem of alienation of the individual believer within the rapidly developing area of science - sociology of religion. The author explores the concepts of anomie intermediate links in the religious consciousness, alienation in religious ways and other inherent connection religious individual, objectified in contemporary contradictory social reality. The article is sanctified by the historical perspective of the phenomenal origin of the designated categories in the history of Western philosophy, sociology, European and American psychology of religion. The essence of alienation is seen as a problem of the destruction of the individual interrupt internal communications with natural biosphere existence, and the destruction of the social reality of interpersonal relations, leading to remote existence.

Keywords: *anomie, religious alienation, alienation through links.*

Рожденные в конце 19 века культурология, социология, социальная психология, религиоведение, экология занимают передовые позиции в современном научном антропологическом пространстве и имманентно связаны

с судьбами культуры, цивилизации, сохранения человеческого рода в целом. Разногласия и отсутствие единого мнения в определении предметной области социальной экологии объясняется повышенным интересом к содержанию гуманитарного знания и включением в комплекс экологических понятий концептов, связанных с глобальными проблемами человечества, исследуемых и в близких к экологическому знанию социологии личности и социологии религии. Возникнув как часть биологического знания, экологическая проблематика долгое время находилась в лоне естествознания и, в особенности биологии. В современной иллюстрированной Оксфордской Энциклопедии экология и сегодня определяется как *раздел биологии* [выделение наше — К.П.], как наука о взаимосвязях между организмом и окружающей средой, о круговороте веществ и потоках энергии, делающих возможной жизнь на Земле [1, с.126]. Указывая вскользь на то обстоятельство, что по мнению ученых-экологов сокровищница планеты расхищается, а безответственная индустриализация оказывает катастрофическое воздействие на экосистемы, авторы указанного труда обходят молчанием существование социальной экологии. Ничего не сказано и о категории «экосистема», введенном в 1935 году в научный оборот английским геоботаником Артуром Тенсли (1871-1955) для характеристики устойчивой системной целостности любых организмов со средой их обитания, как биотической, так и абиотической. В настоящее время под экосистемой в экологическом научном пространстве понимается как биосфера в целом, так и элементарный фрагмент биосферы, в котором есть формы жизни во взаимодействии с окружающей их средой [2, с.11].

В Новейшем философском энциклопедическом словаре предмет социальной экологии определяется как изучение закономерностей воздействия общества на биосферу и тех изменений в биосфере, которые оказывают влияние на общество в целом [3, с.969]. Рассматривая содержание предметного содержания *экологии человека*, автор статьи критикует расширительное толкование ее предмета и указывает на предпочтительность употребления более строго определенной предметной области — *социальной экологии*. Среди выделенных задач социальной экологии привлекает задача планетарного масштаба — глобальный прогноз на население и ресурсы в условиях интенсивного промышленного развития (глобальная экология) и определение путей дальнейшего развития цивилизации [3, с.970]. В Философском энциклопедическом словаре авторы статьи об экологии

воспроизводят общепринятые задачи — искать и предлагать такие способы воздействия на окружающую среду, которые не только бы предотвратили катастрофические последствия, но и позволили существенно улучшить биологические и социальные условия развития человека и всего живого на Земле [4, с.535]. О предмете социальной экологии ничего не сказано ни в этом издании, ни в Современном философском словаре под редакцией В. Е. Кемерова [6].

В специальных экологических монографических исследованиях и учебных источниках предмету социальной экологии уделяется определенное внимание, хотя единства в определении предметной области, даже в обозначении социальной экологии и ее категорий нет. В недавно переизданном учебном пособии для бакалавров, под общей редакцией А. В. Тотая выделяются два бурно развивающихся направления — *глобальная экология*, изучающая биосферу в целом, и *социоэкология*, исследующая проблемы взаимодействия природы и общества [5, с. 31]. Безусловно, предмет и статус социальной экологии являются объектом дискуссий: содержание ее определяется либо как системное понимание окружающей среды, либо как научное знание о социальных механизмах взаимосвязи общества с окружающей средой. Вряд ли можно переоценить значение социальной экологии для сохранения современной цивилизации. Генезис социально-экологического знания послужил мощным импульсом выдвижения перед человечеством новых ценностей — сохранения экосистем, отношения к Земле как к уникальной экосистеме, осмотнительного и бережного отношения к живому, коэволюции природы и человечества и т. д.

На складывание предмета социальной экологии и введение в ее содержание ряда сущностных аспектов оказали серьезное влияние деятельность и исследования знаменитой в 20-30 годы прошлого столетия Чикагской социологической школы в лице ряда видных американских ученых. Среди них ее лидер, Роберт Парк (1864-1944), Эрнст Берджесс (1886-1966), Луис Вирт (1897-1952), Р. Маккензи. Общей теоретико-методологической базой чикагских социологов явилась так называемая *гуманистическая экология* (буквально *Human ecolodgy*). Согласно концепции Р. Парка (1864–1944), американского ученого, заложившего основы экологических принципов в социологии, социальная экология — новое направление на стыке естествознания и обществознания, источником которого является идея единства природы и общества. Социология и экология, согласно авторитетному мнению чикагского ученого, имеют в своем основании

один и тот же принцип рассмотрения систем, экология по своим задачам и методам близка социологии. Процессы, происходящие в обществе, по Парку, зависят от условий среды обитания и влияют на изменения в ней. Этот экологический принцип способствовал углублению системного взгляда на общество в его единстве с природой. В ряде трудов «Социальная экология», «Человеческая природа и коллективное поведение», «Социология и современное общество» чикагский социолог излагает основы социально-экологической теории. В совместном с Э. Берджессом учебнике «Введение в науку об обществе» (1921) Парк впервые использует термины «экология человека» (по аналогии с экологией растений и экологией животных), «культурное сообщество», «социальный порядок». Исследуя городской образ жизни, Р. Парк и Э. Берджесс попытались соединить общебиологические (закон эволюции, борьбы за существование) и социальные закономерности (социальной кооперации, конкуренции, равновесия и порядка в обществе). Р. Парк считал, что процесс социальной эволюции начинается на биотическом уровне и направляется к культурному уровню конкуренцией. На биотическом уровне человеческое поведение следует законам конкурентной борьбы за выживание; на культурном уровне – законам морали, традиций, которые являются ограничивающим элементом в соревнующемся обществе.

Человеческое сообщество, по мнению Р. Парка, включает: население; культуру как совокупность обычаев и верований; совокупность артефактов и технологических изобретений; природные ресурсы и среду обитания. Экологический (биотический) порядок выступает естественной базой всех остальных элементов, условием выживания социума.

Введя в 1936 году понятие «социальная экология» в научный оборот, чикагский ученый представил социально-исторический процесс как динамическое поддержание равновесия общества со средой: оно может быть стабильным, либо нарушаться, поскольку меняется среда обитания, а это влечет за собой изменение популяции, т.е. социума. Парк справедливо выделяет в качестве одной из главных проблем социальной экологии – соотношение равновесия и кризисов, исследование причин нарушения равновесия в социуме.

В конце 30-х годов, проводя исследования в рамках гуманистической экологии - общей для всей Чикагской школы теоретико-методологической платформы, - Луис Вирт (1897-1952) подробно исследует отрицательное влияние урбанистической среды на социальные связи отдельных индивидов. В

работе «Урбанизм как образ жизни» (1938) американский ученый, изучая городской образ жизни, соединяет пространственные и социальные характеристики с психологическими характеристиками типа личности горожанина. В качестве основных характеристик города, которые оказывают влияние на мировосприятие жителей, Л. Вирт приводит следующие показатели:

- размер территории
- плотность населения
- гетерогенность состава населения.

Л. Вирт реализует интеракционистский подход в социально-экологической проблематике. Используя основную категорию Современный философский словарь / Под общ. ред. В. Е. Кемерова. - М.: Академический Проспект, 2004. - 864 с. категорию – взаимодействие, которая характеризует все социальные процессы, он выводит закономерность, связанную с тем, чем крупнее город, тем интенсивнее взаимодействие между людьми. С точки зрения социологии религии, в частности, исследования проблем отчужденного существования верующего индивидуума в условиях технократической цивилизации, урбанистическая концепция Л. Вирта представляет особый интерес. Чикагский социолог доказывает, что городской образ жизни характерен ослаблением первичных связей, становящихся фрагментарными и поверхностными. Для отчужденного индивида усиливается анонимность общения, уменьшается социальная роль семьи и городской общины. Преобладают вторичные, формально-ролевые отношения, уменьшается роль традиций и ослабляется социальная солидарность. Личные связи (семейные, соседские, дружеские) в городской среде распадаются, социальная сплоченность и социальный контроль ослабляются. Отсюда, согласно концепции Л. Вирта, неустранимое следствие - рост социальной дезорганизации, с одной стороны, и сегментация личности - с другой.

Известный отечественный исследователь и автор популярного учебника по экологии Э. В. Гирусов определяет в качестве ближайшей экологической стратегии - переход к законоупорядоченному и нормативно организованному использованию биосферы [2, с.13]. При этом в качестве предмета социальной экологии выделяются законы соответствия (совместимости) общества и природы, а одним из центральных понятий выступает система «общество-природа», или «социозкосистема». Среди других концептов социальной экологии исследователи выделяют экоразвитие, экотехнологию, экотехнику, экологическую культуру, экологическое сознание, эковоспитание и др.

С нашей точки зрения важно более подробно исследовать коллизии несоответствия в развитии между биосферой и социумом, а скорее, между *биосферой и современной цивилизацией*. Анализируемое отношение между природой и обществом следует углубить и дополнить. Необходимо включить в число концептов социальной экологии анализ отношений между человеком, созданными им культурой, религией, технократической цивилизацией, - с одной стороны, и возможностями биосферы к воспроизводству, с — другой стороны. Корни несоответствия между природными и социальными закономерностями лежат в самой организации хозяйственной деятельности человека, порождающей отчуждение человека от природных и социальных сил. Среди общих существенных проблем социальной экологии и социологии религии выделяются следующие концепты - «отчуждение человека от природного бытия», «отчуждение людей друг от друга в процессе трудовой деятельности», «отчуждение человека от природного бытия», «внутренне противоречивый характер развития цивилизации как таковой», «отчужденное существование индивида в условиях урбанизации», «ослабление социальных связей личности в условиях существования в мегаполисе», «анонимность общения в условиях виртуализации современной цивилизации», «аномия, аномалия и анонимность — экзистенциальные характеристики существования отчужденного индивида» и ряд других. В своих прежних статьях мы частично затрагивали вопрос о выделении сходных концептов в научном пространстве между социальной экологией, с одной стороны, и социологией религии и психологией религии, - с другой стороны [7, с. 124-125]. В западных социологических построениях о религии порой можно встретить весьма интересные положения об отчужденном существовании верующего индивида. Таково знаковое высказывание, принадлежащее американскому исследователю А. Уайтхеду (1861-1947): «Религия есть то, что индивид творит в своем одиночестве... Таким образом, религия есть одиночество, и если вы никогда не были одиноки, вы никогда не были религиозны» [8, 50]. Религиозный комплекс выступает как результат пролонгированного процесса отчуждения верующего индивида в условиях урбанизированной и технократической цивилизации. Проблемы преодоления отчужденности личности связаны с преодолением биосферного противоречия, с поиском путей формирования социоприродного единства во взаимодействии биосферы и цивилизации. Ученые-экологи выделяют аспекты и связи взаимодействия экологического знания с гуманитарными науками: географией, экономикой, правом, философией и т. д. Существенное значение имеет изучение взаимоотношений социальной экологии и экологии

человека с религиоведением в целом, а также с его отдельными, интенсивно развивающимися отраслями — социологией религии и психологией религии.

Список литературы

- [1] Оксфордская иллюстрированная энциклопедия : в 9 т. : пер. с англ. Т. 7. Народы и культуры. М. : ИНФРА-М : Весь мир, 2002. - 416 с.
- [2] Экология и экономика природопользования: учебник для студентов вузов / Под ред. Э. В. Гиурсова, - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. - 591 с.
- [3] Новейший философский словарь: 3-е изд. исправл. - Мн.: Книжный Дом — 2003. - 1280 с.
- [4] Философский энциклопедический словарь: М.: ИНФРА-М, 2006. - 576 с.
- [5] Экология : учеб. пособие для бакалавров /А. В. Тотай [и др.] ; под общ. ред. А. В. Тотая - 3-е изд. исправл. и доп. - М. : Издательство Юрайт, 2012. - 411 с.
- [6] Современный философский словарь / Под общ. ред. В. Е. Кемерова. - М.: Академический Проспект, 2004. - 864 с.
- [7] Политкина К. И. Концепты «религиозная аномия» и «религиозный феномен» в анализе коллизий отчуждения индивида в современной цивилизации. - Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики, № 9 (23) 2012. Часть II. С.124-129. Тамбов, 2012.
- [8] Уайтхед Philosophy of Religion. A Book of Readings. New York, 1936. P. 50.

INTERNET AS AN IMPETUS FOR SOCIAL CHANGE

Ljupcho Cvetkovski

PhD Candidate, Institute of Sociology, Faculty of Philosophy, University Ss. Cyril
and Methodius University in Skopje, Macedonia

e-mail: cvetkovski_ljupco@yahoo.com

Abstract

Internet is a global computer network that connects people from all around the world. Without the Internet, the process of globalization wouldn't be felt by many of them. Even in an era of technological advances, not everyone has the advantage of using it. Internet technology is still not available in any place on Earth. Sometimes, nation-state governments are filtering content. Some international treaties are not ratified by all parties. A global government would take measures to provide Internet access everywhere in the world, disallow content filtering in separate countries, and make laws that apply to all. In a democratic society, the government is elected by the people. It represents their interests and protects their rights and freedoms. In a global society, it is not just the opinion of separate nation-state governments and their citizens, but everyone's opinion that matters. Every human is a citizen of the world. Global citizen society doesn't mean government overthrow. It is neither anarchy nor rule of common people. It is active involvement of global citizens in global decision making process. Decision implementation wouldn't be possible without considering the global citizens' opinions. Using of peer-to-peer file sharing applications proves that. Statistical reports say they are among the most used software applications on Internet. My survey research in 2013 confirms they are the most popular way of file sharing among the Internet users in Republic of Macedonia. Security and privacy threats are the greatest challenges they face. Those threats are not sufficient reason for users to stop using them. The change of consciousness causes feeling of belonging to a global citizen society and trust in its success. Internet is an impetus for that social change.

Keywords: *Internet, global, society, change, survey*

Introduction

Internet is a global computer network because it connects people from different places throughout the world. Many Internet users speak about the process of globalization because they have felt it through the Internet usage. People can share information on Internet, but not without any limit. Internet has limitations. Ignoring the limitations could harm the future usage of the Internet. People should address the problems the Internet faces and strive to find appropriate solutions. Global government is necessary to cope with the problems concerning the whole world. There were initiatives for a global government even before the beginning of the Internet, but Internet as a global computer network could help their realization. The popularity of social and file sharing networks proves that people are willing to cooperate on a global scale. In 2013, I have conducted a survey research for using peer-to-peer file sharing applications among Internet users in Republic of Macedonia. It shows that Internet users are prepared to overcome the threats and continue using those applications.

Internet Limitations

Internet started in a research project in 1969 funded by the United States Department of Defense Advanced Research Projects Agency, but the term was officially used for the first time in 1974 meaning network of networks (Cvetkovski 2013:7-9). Though the project was open to the international public and the network was conceived with an open architecture, Internet was not open for commercial traffic until 1992 when the President of the United States of America, George W. Bush, signed an act into law that allowed Internet commercialization (Cvetkovski 2013:11).

The initial network's usage was limited to government officials, military personnel, researchers from universities, and engineers from companies that produced the equipment. It was intended to be used solely for military and academic purposes. The term Internet itself tells us that there already were several networks others were developing. Conceiving it as a network of networks caused its developers to be leaders in establishment of rules and standards. Today, Internet protocol suite is implemented in the computer networks all over the world. Commercial Internet service providers are the core providers of Internet access for the users.

The 2014 edition of the International Telecommunication Union (ITU) Measuring the Information Society Report tracks the development and affordability of the information and communication technology in the countries around the world through:

1. Information and Communication Technology Development Index (IDI) which is a composite of three sub-indexes:
 - a. Access measured by the following five indicators: fixed-telephone subscriptions per 100 inhabitants, mobile-cellular telephone subscriptions per 100 inhabitants, international Internet bandwidth per Internet user, percentage of households with a computer, and percentage of households with Internet access;
 - b. Use measured by the following three indicators: percentage of individuals using the Internet, fixed (wired)-broadband subscriptions per 100 inhabitants, and wireless-broadband subscriptions per 100 inhabitants;
 - c. Skills measured by the following three indicators: adult literacy rate, secondary gross enrolment ratio, and tertiary gross enrolment ratio;
2. Information and Communication Technology Price Basket (IPB) which combines three sub-baskets calculated as a percentage of a country's average monthly gross national income per capita:
 - a. Fixed-telephone;
 - b. Mobile-cellular;
 - c. Fixed-broadband (ITU 2014).

According to the report, the range of IDI values for 2013 was 7.9, with the maximum value of 8.86 in Denmark, and the minimum value of 0.96 in the Central African Republic (ITU 2014:41). The range of IPB values for 2013 was 70, with the minimum value of 0.2 in Macao, China, and the maximum value of 70.2 in Malawi (ITU 2014:166-167).

The World Economic Forum measures the capacity of countries to leverage information and communication technology through the Networked Readiness Index (NRI) which is a composite of four sub-indexes:

1. Environment sub-index, itself made up of two pillars:
 - a. Political and regulatory environment composed of the following nine indicators: effectiveness of law-making bodies, laws relating to information and communication technology, judicial independence, efficiency of legal system in settling disputes, efficiency of legal system in challenging regulations, intellectual property protection, software piracy rate, number of procedures to enforce a contract, and number of days to enforce a contract;
 - b. Business and innovation environment composed of the following nine indicators: availability of latest technologies, venture capital availability, total tax rate, number of days to start a business, number of procedures to

start a business, intensity of local competition, tertiary education gross enrollment rate, quality of management schools, and government procurement of advanced technology products;

2. Readiness sub-index made up of three pillars:
 - a. Infrastructure composed of four indicators: electricity production, mobile network coverage, international Internet bandwidth, and secure Internet servers per million inhabitants;
 - b. Affordability composed of three indicators: prepaid mobile cellular tariffs, fixed broadband Internet tariffs, and Internet and telephony sectors competition index;
 - c. Skills composed of four indicators: quality of educational system, quality of math and science education, secondary education gross enrollment rate, and adult literacy rate;
3. Usage sub-index made up of three pillars:
 - a. Individual usage composed of seven indicators: mobile phone subscriptions per 100 inhabitants, percentage of individuals using the Internet, percentage of households with computer, households with Internet access, fixed broadband Internet subscriptions per 100 inhabitants, mobile broadband Internet subscriptions per 100 inhabitants, and use of virtual social networks;
 - b. Business usage composed of six indicators: firm-level technology absorption, capacity for innovation, Patent Cooperation Treaty patent applications per million inhabitants, business-to-business Internet use, business-to-consumer Internet use, and extent of staff training;
 - c. Government usage composed of three indicators: importance of information and communication technology to government vision of the future, government Online Service Index, and government success in information and communication technology promotion;
4. Impact sub-index made up of two pillars:
 - a. Economic impacts composed of four indicators: impact of information and communication technology on new services and products, Patent Cooperation Treaty information and communication technology patent applications per million inhabitants, impact of information and communication technology on new organizational models, and employment in knowledge-intensive activities;
 - b. Social impacts composed of four indicators: impact of information and communication technology on access to basic services, Internet access in schools, information and communication technology use and government

efficiency, and E-Participation Index (Dutta, Geiger, and Lanvin 2015:XIII, 29-30).

According to the Global Information Technology Report in 2015, the range of NRI values for 2015 is 3.7, with the maximum value of 6.0 in Singapore and Finland, and the minimum value of 2.3 in Chad (Dutta et al 2015:8).

The values of the indexes for Republic of Macedonia presented in the reports are: 5.77 for IDI in 2013, 2.7 for IPB in 2013, and 4.4 for NRI in 2015. The values of IDI, IPB, and NRI confirm that there are big differences in Internet usage in different parts of the world.

Even if someone can afford to buy the expensive equipment, to pay for Internet access, and is digitally literate, services could be unavailable. Though it is a World Wide Web, some contents on the web are not available anywhere in the world. For example, the attempt to use the Netflix service on its website www.netflix.com from Republic of Macedonia on 18 August 2015 was without success. Its home page tells the Internet users if the service is available in the country where they try to access from. As of 28 September 2015, Netflix was still not available to the Internet users in Republic of Macedonia. On the same day, the attempt to access the Pandora radio ended up unsuccessfully. The founder uses the home page to express his sorrow that they cannot allow access to the radio for listeners located outside of the United States of America, Australia, and New Zealand due to licensing constraints, though their goal has been the service to be available everywhere in the world (Westergren 2015).

Even if the services could be available, Internet users could face problems like content filtering and bandwidth throttling. The Digital Millennium Copyright Act of the United States of America and the Directive 2000/31/EC of the European Parliament and Council limit the liability of Internet service providers that unknowingly make illegal activities on Internet possible, but oblige them to undertake actions after becoming aware of those activities (Cvetkovski 2013:87). Every user could notice the removal of results while searching the web through Google web search engine. The company Google removes search results in response to complaints received under the Digital Millennium Copyright Act and tells the users they can read the complaints at <https://chillingeffects.org/>. Chilling Effects is a project of the Berkman Center for Internet and Society at Harvard University that enables Internet users not just to read, but also to report complaints filed by others (Chilling Effects 2014). By providing information about the complaints, the project contributes to the prevention of their misuse. Another project that has its start in the Berkman Center for Internet and Society at Harvard University is Stop Badware which encourages cooperation among Internet users in dealing with security threats (Stop Badware 2015). The Berkman Center for Internet & Society at Harvard

University participates in Open Net Initiative which investigates and reports Internet filtering and surveillance throughout the world (ONI 2011). Some of the results from its work can be found in the books: *Access Denied*, *Access Controlled*, and *Access Contested* (ONI 2011). The nation-state governments use different kinds of techniques to censor Internet contents. One of the Open Net Initiative principal investigators is Jonathan Zittrain, professor at Harvard Law School and co-founder of Berkman Center for Internet and Society (ONI 2011). Jonathan Zittrain supports open, free, neutral, and generative instead of closed, controlled, non-neutral, and non-generative Internet (Zittrain 2008). To maintain Internet as such, its users have to experience it as “something with which they identify and belong” (Zittrain 2008:246).

In 2011, the Organization for Security and Co-operation in Europe through its Office of the Representative on Freedom of the Media published its study of legal provisions and practices related to freedom of expression, the free flow of information and media pluralism on the Internet in the area of participating states (Akdeniz 2011). The conclusions and recommendations were:

1. The open and global nature of the Internet should be ensured;
2. Access to the Internet should be regarded as a human right and recognized as implicit to the right to free expression and free information;
3. The right to freedom of expression is universal – also in regard to the medium and technology;
4. New technologies require new approaches;
5. Network neutrality should be respected;
6. Internet ‘kill switch’ plans should be avoided;
7. States should avoid vague legal terminology in speech-based restrictions;
8. States should refrain from mandatory blocking of content or websites;
9. Voluntary blocking and content removal arrangements should be transparent and open to appeal;
10. Filtering should only be encouraged as an end-user voluntary measure;
11. ‘Three-strikes’ measures to protect copyright are incompatible with the right to information;
12. Reliable information on applicable legislation and blocking statistics needs to be made available (Akdeniz 2011:33-36).

In order to ensure the open and global nature of the Internet, participating states should develop regulation policies in accordance with the borderless nature of the Internet (Akdeniz 2011:33).

The Internet policy of the Federal Communications Commission in the United States of America in 2005 required the Internet service providers to respect the principle of net neutrality (Cvetkovski 2013:83). In 2007, Comcast was blocking the use of peer-to-peer applications on the network arguing that it was a way of Internet traffic management (Cvetkovski 2013:84). The Commission ordered Comcast to stop blocking the use of specific applications, but Comcast appealed and the appellate court acknowledged its right of Internet traffic management (Cvetkovski 2013:84).

According to my survey research in 2013, Internet users in Republic of Macedonia experience decreasing of file sharing speed as a result of:

1. Capacity of Internet service provider (45.4%);
2. Number of users (29%);
3. Software limitations (15%);
4. Hardware limitations (9.4%) (Cvetkovski 2013:94).

Internet users in Republic of Macedonia experience unwanted Internet interruptions as a result of:

1. Technical problem (61.41%);
2. Virus or other malicious software (23.06%);
3. Deliberate shutdown from the Internet service provider (15.06%) (Cvetkovski 2013:95).

Despite all the Internet limitations, world Internet population continues to grow. Stakeholders continuously develop solutions of the problems that Internet faces. One of the solutions is the establishment of a global government.

Global Government

After the Second World War, nations united in an organization that currently has a total of 193 Member States (UN 2015a). Though one of the main missions of the organization has been maintaining international peace and security, people have never stopped waging wars.

Gary Davis, a bomber pilot during the Second World War, renounced his American citizenship in 1948, founded the International Registry of World Citizens in 1949, and declared the foundation of the World Government of World Citizens in 1953 (WSA 2015a). The World Government of World Citizens through its administrative agency issues, among the documents, a world passport for world citizens that is officially recognized by 6 and occasionally recognized in more than 160 countries worldwide (WSA 2015b). Anyone can register as a world citizen by sending an appropriate application to the World Service Authority (WSA 2015c).

All humans are born as world citizens and the most important issue they face is the elimination of wars (WSA 2015b). According to the World Government of World Citizens, the breeding-ground of war is anarchy which is supported by the nation-states in order to justify their sovereignty (WSA 2015b). The international law is not sufficient to stop the wars because it needs world government to enforce it (WSA 2015b).

The United Nations organization is not a world government and does not make laws (UN 2015b). Nation-states make agreements that become binding international laws after entering into force. The conditions for entering into force are defined in the agreement itself.

The Secretary-General of the United Nations acts as depositary of the Convention on Cluster Munitions which was concluded by 96 nation-states in 2008 and entered into force in 2010 (UN 2015c). Nation-states are not all signatories of the convention. Even among the signatories there are some that have not ratified it. The convention has become a binding international law, but not all of the nation-states have accepted it. There is no government that will guarantee its implementation on a global scale.

The World Intellectual Property Organization (WIPO) is a United Nations specialized agency that administers treaties which protect the intellectual property rights (Cvetkovski 2013:62). Some of the treaties and the number of contracting parties are:

1. WIPO Convention - 188;
2. Paris Convention - 176;
3. Berne Convention - 168;
4. Patent Cooperation Treaty - 148;
5. WIPO Performances and Phonograms Treaty - 93;
6. WIPO Copyright Treaty - 92;
7. Patent Law Treaty – 36 (WIPO 2015).

Individuals and organizations that offer peer-to-peer file sharing applications and services as well as their users face legal problems because they are often involved in copyright infringement. Copyright owners file lawsuits against copyright infringers. Whenever a company shut its peer-to-peer file sharing service down after losing a legal battle, another company offered new one to the Internet users (Cvetkovski 2013:20-21). Despite the legal problems they face, Internet users still share files through peer-to-peer file sharing networks.

People are aware that laws are necessary. According to my survey research in 2013, 75% of the Internet users in Republic of Macedonia consider there should be

Internet regulations that would require liability for bad behavior (Cvetkovski 2013:95). The biggest problem with the Internet regulations is that they should be applied to every human, but there is no global government that would take into account the opinions of all the people around the world when creating them.

Democracy is a form of government in which the people rule (Held 2006:1). It is the best of all possible governing arrangements because it is based on the consent of the people principle (Held 2006:IX). People cannot rule themselves without leaders that will organize the decision making process and ensure the observance of the established rules. There have to be governments. People should elect them to represent their interests and protect their rights and freedoms. In a global society, global citizens should be actively involved in the global decision making process. Governments of the nation-states represent national interests. Global government would represent the interests of global citizens. It would take measures to provide Internet access everywhere in the world, stop content filtering in separate countries, and make laws that apply to all.

In 1998, Toshio Suzuki founded a World Party, which is composed of 52 branches in different countries in the world, with a goal to establish the World Government (Suzuki, 2015).

In 2007, the Campaign for the Establishment of a United Nations Parliamentary Assembly was launched (CEUNPA 2015a) in order to establish a future world parliament that would give a role in global policy to citizen representatives who would not be subject to the authority of national governments (CEUNPA 2015b).

We live in a time of growing awareness of interdependence and belongingness to the humankind. The process of globalization has been driven forward above all by the rapid development of information and communication technology that intensify the interaction among people all over the world (Giddens 2009:127).

According to Alexa (Alexa 2015) and Ranking (Ranking 2015), among the top three popular sites on the World Wide Web are www.facebook.com and www.youtube.com which are based on sharing among the Internet users.

One of the ways of sharing files among Internet users is by using peer-to-peer file sharing applications.

Peer-to-Peer File Sharing

The main characteristic of peer-to-peer computer network is that all the computers in the network behave as peers. There is no central computer that controls their behavior. They can all have the role of a server as well as the role of a client. The computers can share all their resources in order to contribute to the network.

There are many types of applications used in peer-to-peer networks. The most popular are file sharing applications. Among them, the most frequently used are those that implement the BitTorrent protocol. Sandvine reported that BitTorrent had dominated in upstream peak period traffic in fixed access networks on all the continents in the second half of 2014 (Sandvine 2014). It was a leader in aggregate peak period traffic in fixed access networks in Asia, leaving YouTube and Facebook behind it (Sandvine 2014).

Peer-to-peer file sharing applications were the most popular way of downloading files among the Internet users in Republic of Macedonia in 2013 (Cvetkovski 2013:90). With 32.7% of Internet users, they were used for downloading files more than the World Wide Web (24.9%), Free Download Managers (15%), and File Hosting Services (10.4%) (Cvetkovski 2013:90).

According to 36% of the Internet users in Republic of Macedonia, the biggest disadvantage of the peer-to-peer file sharing applications was that they were not secure from malicious software (Cvetkovski 2013:93). Most of the users (49%) accepted familiar persons to download files from their computers over the network (Cvetkovski 2013:98). The users did not want to share files over the network mostly because of the privacy (22%) and security (13%) threats (Cvetkovski 2013:98). Despite the awareness of the problems, a total of 77% of the Internet users in Republic of Macedonia wanted to use peer-to-peer file sharing applications in the future (Cvetkovski 2013:98).

The popularity of peer-to-peer file sharing applications calls for a social change that emphasizes cooperation among people on a global scale. People should cooperate to find global solutions to the global problems they face.

Conclusion

Internet is a global computer network. It has limitations, but they do not stop its growth. Contrary to limitations, Internet has the greatest potential to transform the world into a global citizen society. Global citizen society needs global government. Global government should be elected from all humans to represent the interests of the humankind. Each of us faces global problems that need global solutions. We should act not just as citizens of nation-states, but also as citizens of the world. If we do not perceive ourselves as global citizens, our consciousness ought to be changed. Internet usage is the best way to develop the sense of belonging to a global citizen society and trust in its success. Popularity of peer-to-peer file sharing among the Internet users confirms that the people all over the world trust each other and want to cooperate. Cooperation is necessary for an effective social change on a global scale. Internet is an impetus for that social change.

References

- Akdeniz, Yaman. 2011. *Freedom of Expression on the Internet: A study of legal provisions and practices related to freedom of expression, the free flow of information and media pluralism on the Internet in OSCE participating States*. Vienna, AUT: OSCE Office of the Representative on Freedom of the Media. Retrieved September 22, 2015 (<http://www.osce.org/fom/80723?download=true>).
- Alexa. 2015. "The top 500 sites on the web". Retrieved September 26, 2015 (<http://www.alexa.com/topsites>).
- CEUNPA. 2015a. "About the Campaign". Retrieved September 26, 2015 (<http://en.unpacampaign.org/about/>).
- CEUNPA. 2015b. "About the UNPA proposal". Retrieved September 26, 2015 (<http://en.unpacampaign.org/about/unpa/>).
- ChillingEffects. 2014. "About Us". Retrieved September 21, 2015 (<https://chillingeffects.org/pages/about>).
- Cvetkovski, Ljupcho. 2013. "Analysis of the Trend of Using Peer-to-Peer File Sharing Applications Among the Population of the Republic of Macedonia". Master's Thesis, Faculty of Electrical Engineering and Information Technologies, Ss. Cyril and Methodius University. Skopje, Republic of Macedonia.
- Dutta, Soumitra, Thierry Geiger, and Bruno Lanvin. 2015. *The Global Information Technology Report 2015: ICTs for Inclusive Growth*. Geneva, CH: World Economic Forum.
- Giddens, Anthony. 2009. *Sociology*. 6th ed. Cambridge, UK and Malden, USA: Polity Press.
- Held, David. 2006. *Models of Democracy*. 3rd ed. Cambridge, UK and Malden, USA: Polity Press.
- ITU. 2014. *Measuring the Information Society Report 2014*. Geneva, Switzerland: ITU.
- ONI. 2015. "About the OpenNet Initiative". Retrieved September 22, 2015 (<http://access.opennet.net/about-the-opennet-initiative/>).
- Ranking. 2015. "Rankings". Retrieved September 26, 2015 (http://scripts.ranking.com/data/report_domain.aspx).
- Sandvine. 2014. *Global Internet Phenomena Report 2H 2014*. Retrieved September 26, 2015

- (<https://www.sandvine.com/downloads/general/global-internet-phenomena/2014/2h-2014-global-internet-phenomena-report.pdf>)
- StopBadware. 2015. "About StopBadware". Retrieved September 21, 2015 (<https://www.stopbadware.org/about>).
- Suzuki, Toshio. 2015. "History of World Party". Retrieved September 25, 2015 (<http://www.w-g.jp/wp/history-wp.htm>).
- UN. 2015a. "About the UN". Retrieved September 24, 2015 (<http://www.un.org/en/about-un/index.html>).
- UN. 2015b. "The UN in Brief: How the UN Works". Retrieved September 24, 2015 (<http://www.un.org/Overview/uninbrief/about.shtml>).
- UN. 2015c. "Disarmament: Convention on Cluster Munitions". Retrieved September 24, 2015 (https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVI-6&chapter=26&lang=en).
- Westergren, Tim. 2015. Home page. Retrieved September 28, 2015 (<https://www.pandora.com/restricted>).
- WIPO. 2015. "WIPO-Administered Treaties". Retrieved September 25, 2015 (http://www.wipo.int/treaties/en/all_treaties.jsp).
- WSA. 2015a. "What is the World Government of World Citizens". Retrieved September 24, 2015 (<http://www.worldservice.org/gov.html>).
- WSA. 2015b. "World Service Authority FAQ". Retrieved September 24, 2015 (<http://www.worldservice.org/wcwfaq.html>).
- WSA. 2015c. "How to register as a World Citizen". Retrieved September 24, 2015 (<http://www.worldservice.org/reg.html>).
- Zittrain, Jonathan L. 2008. *The Future of the Internet – And How to Stop It*, New Haven, USA and London, UK: Yale University Press.

СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКЕ В СТРАНАХ СОДРУЖЕСТВА НЕЗАВИСИМЫХ ГОСУДАРСТВ

Татьяна Шелудякова

Юридический факультет, Воронежский государственный университет,
Российская Федерация

e-mail: sheludyakovatv@yandex.ru

Аннотация

Цель данной статьи состоит в сравнении законодательства, регулирующего молодежную политику в Российской Федерации, Республиках Беларусь и Казахстан. В связи с тем, что на современном этапе поддержка молодежи является актуальной задачей, а Федеральный закон о государственной молодежной политике отсутствует, следует обратиться к опыту отраслевого законодательства стран СНГ. Субъекты Российской Федерации самостоятельно принимают законы для урегулирования данного вопроса. На основе обобщения региональных законов сделаны выводы о наименовании законов, понятии, принципах, направлениях и приоритетах молодежной политики в России. Сравнение полномочий органов государственной власти в реализации молодежной политики в России, Казахстане и Беларуси позволило выявить в них как похожие, так и разные признаки, классифицировать по различным основаниям. На основе анализа законодательства указанных стран СНГ на примере Казахстана и Беларуси предлагаются некоторые пути совершенствования российского законодательства о молодежи, связанные с разграничением компетенции органов публичной власти в сфере осуществления молодежной политики, способами ее финансирования, ответственностью должностных лиц.

Ключевые слова: *молодежная политика, Российская Федерация, Республика Беларусь, Республика Казахстан.*

Abstract

The purpose of this paper is to compare the legislations regulating the youth policy in the Russian Federation, the Republic of Belarus and Kazakhstan. The public support of young people is a topical problem. But the act regulating this area is not laid down by Russian federal

parliament. Therefore it is worth examining the sectoral legislation of the countries of CIS. Federal entities in Russia have the right to issue acts dealing with youth problems. The summarizing of the regional laws has allowed to make some conclusions about the name of the laws, the concept, principles, directions and priorities of youth policy in Russia. The comparison of powers of the government bodies in the implementation of youth policy in Russia, Kazakhstan and Belarus has allowed to reveal the differences and similarities. Some improvements of Russian legislation are suggested.

Keywords: *the youth policy of the Russian Federation, the Republic of Belarus, the Republic of Kazakhstan.*

На современном этапе поддержка молодежи является актуальной задачей и поэтому следует обратиться к опыту регламентации указанной темы в отраслевом законодательстве некоторых стран Содружества Независимых Государств. Автор рассмотрел правовое регулирование молодежной политики в Республиках Казахстан, Белоруссия и Россия, выявила особенности, достоинства и недостатки, внесла предложения по усовершенствованию национального законодательства.

1. В Республике Казахстан в 2004 году был принят закон «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан», подробное изучение которого свидетельствует о высоком уровне юридической техники законодателя. Особенностью закона является то, что в реализации права на образование, помимо общепринятых норм, закреплена квота приема в организации образования, реализующие профессиональные учебные программы технического и профессионального, послесреднего и высшего образования. Эта квота распространяется на специальности, определяющие социально - экономическое развитие аула (села), для граждан из числа аульной (сельской) молодежи при поступлении на учебу, в том количестве, которое определяет Правительство Республики Казахстан (ч. 10 ст. 6)¹.

В качестве расширения гарантий прав молодежи в сфере труда и занятости, в решении ее жилищных проблем, закреплены такие нечасто

¹ О государственной молодежной политике в Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 07.07.2004 № 581-2(ред. от 05.07.2011) // Казахстанская правда. 2004. 15 июля.

встречающиеся нормы, как: предоставление рабочего места в государственных организациях или организациях, в уставном капитале которых доля государства составляет более пятидесяти процентов; обеспечение доступности программ обучения, переподготовки и стажировки в ВУЗах для молодых людей, являющихся инвалидами, в том числе посредством дистанционного обучения.

Государственными мерами по поддержке талантливых и одаренных представителей молодежи являются - установление премий, стипендий, образовательных грантов; создание творческих мастерских, школ; деятельность спортивных секций, школ, клубов; проведение конкурсов, выставок, фестивалей, смотров, концертов, симпозиумов, чтений, конференций и семинаров. Республика Казахстан создает условия молодым ученым, деятелям культуры, искусства и образования для проведения научно - культурной работы; содействует практическому внедрению разработок молодых ученых, тем самым сохраняя и развивая интеллектуальные кадровые ресурсы из числа молодежи (ст. 11) .

Интересное положение закреплено в статье 15 исследуемого закона о социальных службах для молодежи. К направлениям их деятельности относится осуществление социальной помощи молодым семьям; лицам, оказавшимся в особо неблагоприятных условиях, несовершеннолетним лицам с девиантным поведением; социальное восстановление (реабилитация) лиц из числа молодежи, освобожденных из мест лишения свободы. Финансирование деятельности социальных служб для молодежи осуществляется в основном за счет средств государственного бюджета. Социальные услуги, оказываемые социальными службами для молодежи, предоставляются бесплатно².

Таким образом, полномочия органов публичной власти в реализации молодежной политики классифицированы автором по направлениям деятельности: *обеспечительные* (создание рабочих мест, мастерских; условий молодым ученым для проведения научно - культурной работы и содействие внедрению их разработок; организация спортивных секций, школ, клубов; дистанционное обучение); *поддерживающие* (квота приема на учебу для сельской молодежи; льготные кредиты на учебу, покупку жилья; реабилитация для молодежи, освобожденной из мест лишения свободы); *консультативно-информационные* (психологические, педагогические и правовые консультации).

² О государственной молодежной политике в Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 07.07.2004 № 581-2(ред. от 05.07.2011) // Казахстанская правда. 2004. 15 июля.

2. Регулирование отношений в сфере государственной молодежной политики в Республике Беларусь на законодательном уровне было осуществлено посредством принятия Закона Республики Беларусь от 24 апреля 1992 г. «Об общих началах государственной молодежной политики в Республике Беларусь».

В ноябре 2009 года был принят новый закон «Об основах государственной молодежной политики»³. В соответствии с ним, молодежная политика представляет собой одну из важных составных частей внутренней политики государства. Согласно преамбуле закон направлен на определение целей, принципов и основных направлений государственной молодежной политики как важного элемента государственной политики в области социального, экономического и культурного развития Республики Беларусь. В нем определены цели, принципы, основные направления государственной молодежной политики, круг субъектов, гарантии ее осуществления и источники финансирования, закреплены полномочия государственных органов по реализации государственной молодежной политики, возрастные границы принадлежности человека к категории молодых граждан. В Беларуси возрастная граница молодежи выше, чем во многих странах - 31 год.

В статьях 14 - 18, 20 нормативного правового акта установлены общие подходы к осуществлению молодежью социальных прав на охрану здоровья, образование, труд. К особенностям указанного нормативного акта относятся положения - о приобщении молодежи к общественно полезному труду путем организации временной трудовой занятости молодежи, в свободное от учебы время; создание перспективного кадрового резерва, волонтерского движения. Реализация этих норм будет способствовать приобщению молодежи к здоровому образу жизни, снижению рисков вовлечения молодежи в антиобщественное поведение, достижение иных социально значимых общественных целей.

В конце ноября 2009 года Конституционный Суд Республики Беларусь признал действующий закон соответствующим Конституции Республики Беларусь⁴.

³Об основах государственной молодежной политики: Закон Республики Беларусь от 7 декабря 2009 г. № 65-З (в ред. от 10.07.2012) // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. 2011 г. № 8, 2/1794.

⁴ О соответствии Конституции Республики Беларусь Закона Республики Беларусь «Об основах государственной молодежной политики» / Решение Конституционного Суда Республики Беларусь от 30.11.2009 № Р-382/2009 // bankzakonov.com/republic_pravo_by_2010.

Таким образом, закон Республики Беларусь о государственной молодежной политике является социально значимым документом, который с необходимой полнотой и конкретизацией закрепляет механизмы реализации прав и свобод молодых граждан, формы и методы деятельности государственных органов по их обеспечению на современном этапе.

3. Общеизвестно, что в Российской Федерации до сих пор не принят Федеральный закон о государственной молодежной политике, хотя уже несколько лет ведется дискуссия о целесообразности его принятия. Тем временем субъекты Федерации самостоятельно принимают законы для урегулирования данного вопроса. Так, на начало 2015 года региональные законы о государственной молодежной политике приняты в 72 из 85 субъектов Российской Федерации. Примечательно, что представители субъектов Российской Федерации, поддерживая идею большей самостоятельности, в большинстве своем придерживаются мнения о необходимости принятия закона федерального уровня о молодежной политике. Это объясняется, во-первых, существенными сложностями в разработке регионального законодательства о молодежной политике; во-вторых, необходимостью единообразных подходов к такой социально-демографической группе, как молодежь; в-третьих, конституционно-правовой неопределенностью регулирования государственной молодежной политики в части отнесения ее к предметам ведения — Российской Федерации или же субъектов Российской Федерации.

Федеративная природа современной России обуславливает существование наряду с федеральной Конституцией основных законов 85-х субъектов Федерации. Это конституции 22 республик в составе Российской Федерации и 63 устава - краев, областей, городов федерального значения, автономной области и автономных округов.

При исследовании конституций республик в составе Российской Федерации на предмет содержания в их тексте прав и гарантий прав молодежи, всего в двух из них есть соответствующие нормы. Это Конституции Удмуртии и Тыва. В соответствии с ч. 2 ст. 6 Конституции Удмуртской Республики «обеспечивается поддержка семьи и материнства, отцовства и детства, молодежи, инвалидов и пожилых граждан»⁵. В ч. 2 ст. 12 Конституции Республики Тыва закреплена норма о государственных гарантиях «профессиональной и социальной поддержки молодежи»⁶. В тексте

⁵ Конституция Удмуртской Республики (ред. от 04.06.2012) (принята постановлением Верховного Совета УР от 07.12.1994 № 663-XII) // Известия Удмуртской Республики. 1994. 21 декабря

⁶ Конституция Республики Тыва (ред. от 14.11.2012) (принята на референдуме

Конституции Республики Саха (Якутия) в ч. 2 ст. 11 зафиксированы нормы прямо не предусматривающие права молодежи, но определяющие целью «формирование человека как свободной, нравственной и просвещенной личности, уважающей честь, достоинство и свободу других людей, носителя национальной и общечеловеческой культуры»⁷. Следовательно, в тексте конституций республик – субъектов Российской Федерации – права молодежи и проведение молодежной политики, за редким исключением, отсутствует.

Анализ уставов областей - субъектов Российской Федерации - показал, что из 46 основных законов упоминание о молодежи содержится всего в 17 из них. В 11 областях полномочия по реализации мер молодежной политики входят в компетенцию правительства области: это Астраханская, Белгородская, Воронежская, Курганская, Курская, Мурманская, Новосибирская, Сахалинская, Тверская, Томская и Тюменская области. В большинстве случаев это полномочия, регулирующие поддержку одаренной и талантливой молодежи, поощрение творческой интеллигенции, меры по развитию науки, культуры и спорта. При детальном изучении норм уставов областей, просматривается явная недостаточность правового регулирования в исследуемой проблематике. Исследование нормативных правовых актов позволяет сделать вывод о том, что региональное конституционное законодательство необходимо дополнить правами молодежи, которые необходимо включать в главу о правах человека.

На основе обобщения законов субъектов о молодежной политике необходимо отметить следующее:

1. В некоторых субъектах Российской Федерации отсутствуют законы о молодежной политике. Но в административных центрах большинства этих субъектов федерации (города Пенза, Сочи, Псков, Пермь, Смоленск, Белгород) принципы и основные направления деятельности молодежной политики закреплены на муниципальном уровне. В муниципальных образованиях Нижний Тагил⁸, Чита⁹, Благовещенск¹⁰ постановлениями администрации

Республики Тыва 06.05.2001) // Тувинская правда. 2001. 15 мая.

⁷ Конституция (Основной закон) Республики Саха (Якутия) (принята на внеочередной одиннадцатой сессии Верховного Совета Республики Саха (Якутия) двенадцатого созыва постановлением от 04.04.1992 N 908-XII) (ред. от 08.06.2012) // Сборник законов Республики Саха (Якутия) за 1992 год. Ст. 90.

⁸ Об утверждении Концепции муниципальной молодежной политики города Нижний Тагил на период до 2020 года: Постановление Администрации г. Нижний Тагил от 27.10.2010 № 2427 (ред. от 20.12.2010) // Горный край. - № 85. - 2010. - 23 ноября.

города или мэра приняты Концепции муниципальной молодежной политики. В Республике Татарстан отдельными государственными полномочиями наделены органы местного самоуправления, причем эти полномочия передаются органам местного самоуправления на неограниченный срок (ст. 1, 3). Финансирование переданных полномочий осуществляется за счет предоставляемых местным бюджетам субвенций из бюджета Республики Татарстан (ст.4)¹¹.

2. Отсутствует единообразие в наименовании законов о молодежи.

3. В нормативных актах отсутствует единое определение молодежной политики.

При сравнении принципов молодежной политики, закрепленных в региональных законах, можно выделить общие принципы, которые содержатся в большинстве законов. Это соблюдение равенства прав и свобод человека и гражданина; привлечение молодых граждан к участию в формировании и реализации молодежной политики; защита прав и законных интересов молодежи; сочетание государственных, общественных интересов и прав личности в формировании и реализации государственной молодежной политики. Принципами молодежной политики в социальной сфере являются: обеспечение единства и планомерный характер государственной молодежной политики; тесное взаимодействие органов государственной власти, органов местного самоуправления, общественных объединений и представителей бизнеса при осуществлении проектов государственной молодежной политики; измеримость результатов реализации молодежной политики;

⁹ Об утверждении Концепции молодежной политики в г. Чите Постановление Мэра города Читы от 17.01.2001 № 88 // СПС «Консультант Плюс» «Региональное законодательство».

¹⁰ Об утверждении концепции «Молодежная политика города Благовещенска на 2011 - 2015 годы»: Постановление Администрации города Благовещенска от 07.02.2011 № 460 // Благовещенск. - № 5. - 2011. - 11 февраля.

¹¹ О наделении органов местного самоуправления муниципальных районов и городских округов Республики Татарстан отдельными государственными полномочиями Республики Татарстан в области государственной молодежной политики: Закон Республики Татарстан от 07.04.2006 № 29-ЗРТ (ред. от 30.07.2010, с изм. от 30.11.2011) // Республика Татарстан. - № 77. - 2006. - 15 апреля.

интерактивности, то есть наблюдения, взаимодействия и оценки молодежной среды, ее потребностей и интересов; приоритетность финансирования; признание интересов и потребностей молодежи как особой социальной группы и сбалансированности ее законных интересов и прав с интересами и правами других социальных групп и общества в целом; определение правового и социального статуса молодежи; создание экономических, социальных, правовых условий для духовно-нравственного, физического развития, профессиональной подготовки молодежи и реализации способностей молодых граждан; предоставление молодому гражданину гарантированного минимума социальных услуг по обучению, воспитанию, духовному и физическому развитию, охране здоровья, профессиональной подготовке и трудоустройству, привлечения молодых граждан к непосредственному участию в формировании и реализации молодежной политики.

Принцип содействия инициативной деятельности, направленной на самостоятельное решение молодежью экономических, социальных и иных вопросов, который часто встречается в законах субъектов, можно расценивать как передачу бремени по реализации молодежной политики от органов власти - самой молодежи, как некое нежелание помочь развитию молодежи нашей страны. То же самое предусмотрено принципом приоритета или равенства общественных инициатив по сравнению с соответствующей деятельностью государственных органов и учреждений при финансировании мероприятий в области молодежной политики. Создается впечатление, что органам государственной власти, реализующим молодежную политику, хотелось бы, чтобы общественные объединения и представители бизнеса взяли на себя финансовое обеспечение и реализацию программ и мероприятий в сфере молодежной политики, и желательно, всю ответственность за ее осуществление.

Принцип ответственности субъектов государственной молодежной политики за последствия своей деятельности встречается всего один раз в законе Вологодской области «О государственной молодежной политике Вологодской области» (ст. 4)¹². Необходимо отметить, что взаимная ответственность государства и молодых граждан закреплена всего в двух законах (Законы Ставропольского края (ст.3)¹³ и Республики Саха (ст.3)¹⁴.

¹²О государственной молодежной политике Вологодской области: Закон Вологодской области от 29.11.2005 № 1376-ОЗ (ред. от 02.11.2011) // Законодательство Вологодской области. – 2005. - № 6 (часть 1). - С. 85.

¹³ О молодежной политике в Ставропольском крае: Закон Ставропольского края от 28.07.2005 № 40-кз (ред. от 28.12.2010) // Сборник законов и других правовых актов Ставропольского края. – 2005. - № 20. - Ст. 4852.

В исследованных региональных законах выявлены особенности основных направлений и приоритетов молодежной политики. Основные из них: выбор молодыми гражданами своего жизненного пути; создание условий для самореализации молодежи; формирование здорового образа жизни и организация отдыха; обеспечение правовых и социальных гарантий в области труда и занятости молодежи; реализация творческого потенциала; содействие в развитии молодежного предпринимательства.

Полномочия органов публичной власти в реализации молодежной политики на уровне субъектов Федерации классифицированы следующим образом: 1) *стратегические* (выработка и реализация государственной молодежной политики); 2) *нормативно-регулятивные* (принятие законов и подзаконных актов; формирование Федерального реестра молодежных и детских объединений); 3) *финансово-экономические* (заключение государственных контрактов на поставку товаров, выполнение работ, оказание услуг; проведение научно-исследовательских работ); 4) *организационно-информационные* (подготовка и переподготовка кадров, организация конгрессов, конференций, семинаров, выставок и других мероприятий).

Обобщение регионального опыта регулирования прав молодежи осуществляется для совершенствования текущего законодательства субъектов Федерации. Для чего необходимо определить конкретные меры поддержки молодежи и распределить их по категориям, соответственно возрасту, социальному статусу, состоянию здоровья, возможности и способности работать молодых людей. Эти меры позволят повысить эффективность поддержки молодежи на региональном уровне.

Таким образом, сравнение правового регулирования массива нормативных актов, регулирующих молодежную политику в Казахстане, Беларуси и России, следует сделать вывод о недостаточности правовой регламентации на федеральном уровне в нашей стране. Нашему государству требуется принятие Федерального закона «О государственной молодежной политике» для единообразного применения норм на всей территории Российской Федерации. На взгляд автора, в данном законе, прежде всего, следует разграничить компетенцию органов государственной власти и органов государственной власти субъектов в сфере осуществления молодежной политики и закрепить способы ее финансирования из федерального бюджета с

¹⁴ О государственной молодежной политике в Республике Саха (Якутия): Закон Республики Саха (Якутия) от 03.12.1998 3 № 49-II (ред. от 07.10.2010) // Якутские ведомости. – № 40. – 2004. – 08 июля.

передачей полномочий органам государственной власти субъекта и органам местного самоуправления.

СЕМЕЈСТВОТО И СЕМЕЈНИТЕ ВРЕДНОСТИ ВО СОВРЕМЕНАТА МАКЕДОНСКА КНИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦА И МЛАДИ

Јованка Денкова

Проф.д-р , Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“-Штип,
Македонија

e-mail: kovanka.denkova@ugd.edu.mk

Апстракт

Во трудот се осврнуваме на современата македонска книжевност за деца и млади, поконкретно на прашањето за семејството и семејните вредности кои се негуваат во истото. Во трудот ќе се задржиме на дела од македонската книжевност за деца и млади во кои ликовите/протагонистите покажуваат позитивни вредности во релациите со останатите луѓе. Преку ваквите ликови и дела, треба да им се помогне на децата и младите да градат релации во согласност со нивните семејни вредности, да им помогнат да го разберат значењето на поддршката во семејството, и да препознаат како овие семејни вредности кои треба да се негуваат од најраното детство ќе им помогнат да надвладаат одредени пречки или предизвици со кои ќе се сретнат во понатамошниот живот. За таа цел, ќе се разгледуваат текстови во кои експлицитно се третираат теми од современиот живот и современото живеење, како развод на родители, посвојувања, пороците на денешницата, конфликти во семејството, смрт во семејството, периодот на адолесценцијата, улогата на постарите (родителите, бабите и дедовците) при негување на овие вредности и сл. Бидејќи книжевноста за еден од најефективните начини да се воспитуваат младите генерации, ќе се издвојат дела од современи македонски автори во кои се негуваат позитивните вредности, како толеранцијата, разбирањето, воспитанието, вниманието кон другиот итн.

Клучни зборови: *семејство, семејни вредности, книжевност за деца и млади.*

FAMILY AND FAMILY VALUES IN THE CONTEMPORARY MACEDONIAN LITERATURE FOR CHILDREN AND YOUTH

Jovanka Denkova

Ph.D., Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip, Macedonia

e-mail: jovanka.denkova@ugd.edu.mk

Abstract

This paper focuses on contemporary Macedonian literature for children and youth exploring the issue of family and family values nurtured in literature. The paper will bring attention to works for children and youth by Macedonian authors in which the characters / protagonists show positive values in relationships with other people. The characters and their deeds should help children and young people to build relations in accordance with positive family values, help them understand the importance of family support, and to recognize how these family values, that need to be nurtured from early childhood, will help to overcome certain obstacles or challenges they will meet in the future. For this purpose, the texts which will be considered treat themes of modern life and modern living, such as, divorce, adoption, vices of today, family conflict, death in the family, adolescence, the role of elders (parents, grandparents) in fostering these values, and so on. Since literature is one of the most effective ways to educate young generations this paper elaborates on works by contemporary Macedonian authors that foster positive values such as tolerance, understanding, being considerate towards others and so on.

Keywords: *family, family values, literature for children and youth.*

Вовед – дефинирање на поимот семејство

Семејството може да изгледа како едноставен концепт, но не постои едноставна дефиниција на семејството. Во својата најосновна смисла, едно семејство е група на поединци, кои имаат правна или генетска врска, но за многу луѓе, семејството ќе значи многу повеќе, па дури и едноставна идеја на генетски врски може да биде покомплицирана отколку што изгледа. Вистинското семејство им овозможува на своите членови емоционално и духовно сродство

преку: заеднички вредности, верувања и традиции, заеднички искуства и активности, безусловна и неосудувачка поддршка. Постојат случаи каде повеќе индивидуи се поврзани во групи на луѓе кои им пружаат емоционална и духовна врска како семејството, иако немаат легални или крвни врски меѓу себе. Такви се црковните заедници, студентските братства и сл. Дефиницијата за семејството постојано еволуира и секоја личност може да го дефинира семејството на различен начин зависно од врските кои ги има со останатите луѓе во нејзиниот живот. Со тек на времето семејството се менува, па така се менуваат и продлабочуваат и неговите семејни вредности. Секој член кој е вистински член на тоа семејство ќе помогне за да го збогати.¹ Семејните вредности, понекогаш наречени и фамилијарни вредности, се традиционалните и културните вредности (вредност што се пренесува од генерација на генерација во семејствата) кои се однесуваат на семејството во поглед на неговата структура, функција, улоги, верувања, ставови, и идеали. Во општествените науки, социолози го користат и терминот "традиционално семејство", кој се однесува токму на животната средина за воспитување на детето која социолозите ја идентификувале порано како норма. Овој термин "традиционалното семејство" подразбира семејство од средна класа со глава на семејство - татко и мајка домаќинка, во чии рамки се подигаат нивните биолошки деца. Секое отстапување од ова семејство - модел се смета за "нетрадиционално семејство".² Во изминативе 50 години, семејната структура се промени драматично. Денес постојат следниве типови на семејни структури, со тоа што одредени семејства можат да фигурираат во повеќе категории, значи границите меѓу нив не се многу јасни. Нуклеарното семејство е традиционален тип на семејна структура. Овој тип на семејство се состои од двајца родители и деца. Овој тип на семејство долго време се сметаше за идеален за одгледување на децата. Во ваквите семејства децата се здобиваат со сила и стабилност од двајцата родители. Семејството со еден родител се состои од еден родител кој одгледува едно или повеќе деца, било да е тоа татко или мајка. Овој тип на семејства е најголемата социјална промена во однос на семејната структура. Ваквите семејства е обично од позатворен тип и неговите членови наоѓаат начин заеднички да ги решат проблемите. Иако овие семејства се соочуваат со многу проблеми од типот на грижа и чување на децата, сепак многу од нив имаат помош од роднини и пријатели. Проширеното семејство се состои од двајца или

¹ <http://family.lovetoknow.com/definition-family>

² Panasenka, N (2013). "Czech and Slovak Family Patterns and Family Values in Historical, Social and Cultural Context". *Journal of Comparative Family Studies* 44 (1): 79–98.

повеќе возрасни кои се поврзани, според крвна врска или брак и кои живеат во ист дом. Оваа семејна структура вклучува повеќе роднини кои живеат заедно и кои работат со иста цел, како подигање на децата и извршување на семејните обврски. Многу вакви семејства вклучуваат и роднини, братучеди, тетки, баби и дедовци. Овој тип на семејни структури можат да се формираат и заради надминување на финансиски тешкотии или заради постари роднини кои не се во состојба да се грижат сами за себе. Бројот на ваквите семејства се зголемува сè повеќе. Додека повеќето луѓе кога зборуваат за семејство мислат на семејства кои задолжително подразбираат деца, постојат парови кои не можат да имаат или избираат да немаат деца. Овој тип на семејства без деца не спаѓаат во традиционалните стандарди поставени од општеството. Тие најчесто се состојат од маж и жена кои живеат и работат заедно. Честопати тие имаат миленичиња или имаат блиски контакти со нивните внуци како замена за нивни сопствени деца. Скоро половина од браковите завршуваат со развод и многу од овие индивидуи решаваат да се премажат/преженат. На тој начин се создава посвојувачко семејство, кое вклучува две различни семејства кои се обединуваат во нова заедница. Овие семејства се состојат од од нов сопруг и сопруга и нивните деца од претходните бракови или врски. И овој вид на семејства се чести како и нуклеарното семејство, иако тие имаат повеќе проблеми, од типот на потребен период за прилагодување и прашања поврзани со дисциплината. Членовите на ваквите семејства треба да научат да соработуваат со бившите партнери за да функционира семејството. Денес постојат многу семејства во кои бабите и дедовците ги одгледуваат своите внуци од различни причини. Според некои статистики, секое четиринаесетто дете е одгледано од неговите баба или дедо и родителите не се присутни во животот на детето. Ова може да е последица на смртта на родителите, зависност, напуштање или несоодветни родители. Многу баби и дедовци во вакви случаи мора да се вратат на работа или да најдат дополнителни извори на приходи кои ќе им помогнат во подигањето на нивните внуци. Не постои точен или погрешен одговор околу тоа кој е најдобар тип на семејство. Сè додека во семејството има љубов и поддршка меѓу неговите членови, тоа ќе биде успешно и ќе напредува.³

Дефинирање на поимот *Семејни вредности и видови*

Според Dictionary.com, "семејните вредности" се дефинираат како "морални и етички принципи кои традиционално се одржуваат и пренесуваат во

³ http://family.lovetoknow.com/about-family-values/types-family-structures_,
пристапено на 18.08.2015

семејството, и тоа чесноста, лојалноста, трудољубивоста и верата.⁴ Според Merriam-Webster, "семејни вредности" се вредности од традиционален и конзервативен карактер кои се одржуваат за да се промовира стабилно функционирање на семејството и да се зајакне структурата на општеството.⁵ Потоа, според OxfordDictionaries., "семејни вредности" се вредностите кои традиционално се научиле или засилиле во рамките на семејството, како што се високи морални стандарди и дисциплина.⁶ Семејните вредности ги вклучуваат сите идеи за тоа како сакате да го живеете вашиот семеен живот, и тие често се пренесуваат од претходните генерации. Тие можат да помогнат во дефинирањето на однесување во различни ситуации, да им помогнат на младите да се направи добар избор, да се зацврсти врската што вашето семејство ја има. Постојат повеќе типови на семејни вредности, класифицирани како:

- А) социјални (мир, правда, слобода, еднаквост, почит, неповредување на другите и застанување на страната на оние кои не можат сами да се бранат, одвојување на време за волонтирање во својата заедница, да се биде дарежлив и чесен кон другите, да се учествува во тимска работа и сл.);
- Б) политички (еднаков третман кон сите луѓе без разлика на нивната етничка, расна и религиозна припадност, како и сексуалната ориентација, патриотизам, отвореност кон нови видици и можности, почитување на правото и оние кои го спроведуваат, напорна работа за успех и сл.);
- В) религиозните вредности се однесуваат на очекувањата кои ги имаат луѓето за себе и останатите базирани на нивната вера. Иако секоја вера има свои верувања, сепак сите се однесуваат на тоа да се покажува сочувство кон оние на кои им е потребно, да се однесуваме кон другите како што сакаме да се однесуваат кон нас, континуирано духовно и интелектуално надградување, скромност, почит и ненасилно однесување во односите со другите);
- Г) работните вредности ги вклучуваат сфаќањата и филозофијата на работата, финансиите, и како всушност ги трошите вашите пари. За децата, овие вредности подразбираат како тие се однесуваат кон училиштето и нивното образование (тимска работа, вложување максимален напор во работата/учењето, штедење, наоѓање начин за да се изразат идеите и креативноста, гордост кон постигнатото, образованието да биде приоритет, однос на почитување кон колегите, муштериите и

⁴ <http://dictionary.reference.com/browse/family+values>.

⁵ "family values". Merriam-Webster. Merriam-Webster, Inc., пристапено на 18.08.2015.

⁶ Oxford Dictionaries. Oxford University Press, пристапено на 18.08.2015

авторитетите, да се има чувство дека нашата работа придонесува во општеството);

- Д) моралните вредности се нашите индивидуални вредности за тоа што ние мислиме за она што е добро или лошо. Тие се основата врз која ги носиме нашите одлуки (чесност и благородност, храброст, трпеливост, издржливост, преземање на лична одговорност), и
- Ѓ) рекреационите вредности се однесуваат на сите активности кои ја вклучуваат играта и забавата. Тие ја зајакнуваат блискоста во семејството, можностите за учење, создава спомени, се подобруваат социјалните вештини (организирање заеднички семејни забавни игри, организирање заеднички одмори и сл.).⁷ Според Susie Duffy, семејството е конзистентна социјална заедница која се состои од родители и децата кои ги одгледуваат, а семејните вредности таа ги дефинира како вредности кои семејството ги развива и кои се основа за тоа како децата ќе учат, ќе растат и ќе функционираат во светот.⁸

Токму заради важноста која семејството ја има за развојот на децата, во овој труд ќе се разгледува семејството и семејните вредности како најважен сегмент од општеството во кој идните генерации се оспособуваат за функционирање во рамките на истото. Оваа тема ќе се разгледува преку примери од современата македонска книжевност за деца и млади, при што ќе се задржиме на дела од македонската книжевност за деца и млади во кои ликовите/протагонистите покажуваат позитивни вредности во релациите со останатите луѓе. Преку ваквите ликови и дела, треба да им се помогне на децата и младите да градат релации во согласност со нивните семејни вредности, да им помогнат да го разберат значењето на поддршката во семејството, и да препознаат како овие семејни вредности кои треба да се негуваат од најраното детство ќе им помогнат да надвлдаат одредени пречки или предизвици со кои ќе се сретнат во понатамошниот живот. За таа цел, ќе се разгледуваат текстови во кои експлицитно се третираат теми од современиот живот и современото живеење, како развод на родители, посвојувања, пороците на денешницата, конфликти во семејството, смрт во семејството, периодот на адолесценцијата, улогата на постарите (родителите, бабите и дедовците) при негување на овие вредности и сл. Бидејќи книжевноста за еден од најефективните начини да се воспитуваат младите генерации, ќе се издвојат дела од современи македонски

⁷ <http://family.lovetoknow.com/list-family-values>, пристапено на 15.08.2015

⁸ <http://www.parentiq.com/news/DefiningYourFamilyValues.asp>, пристапено на 15.08.2015

автори во кои се негуваат позитивните вредности, како толеранцијата, разбирањето, воспитанието, вниманието кон другиот итн.

Семејството и семејните редности во современата македонска книжевност за деца и млади

Најпрвин ќе се осврнеме на дела кои се сметаат за зачетоци на книжевноста за деца во Македонија, како што е „Автобиографијата“ на Григор Прличев. Во ова дело се потенцира поврзаноста на членовите на семејството, особено на малиот внук Григор со дедото, кој му е учител во животот откако како мал останува без татко: „Дедо беше земјоделец, висок и белобрад старец, но трудољубив. Он секоја сабота просеше милостиња за затворениците“ од каде се гледа дека дедото бил милостив човек кон намачените и сиромашните, но имал особено голема желба да го изучи внукот: „На Григора се надевам; и ти да се надеваш... Дај ми клетва оти ќе го прашчаш на училиште“. На ист начин е опишана и борбата на неговата мајка да осигура леб за семејството, преку работа како измекарка по туѓите куќи: „Милата носеше на главата еден уште мокар болјарски килим, од грамадна должина и ширина, здиплен in octavo килим кого маска со мака би го носела. Ми се раскина срцето. Кога ме виде, таа ги запре офкањата (46).⁹ Односот на дедото кон образованието на внукот, советите кои му ги дава, грижата за семејството, беспопштедната работа на мајката која не се штеди за семејството, доволно говори за негуваните семејни морални и социјални вредности кои се негувале во ова семејство во 19 век.

Ако се осврнеме кон творештвото на некои од македонските писатели за деца и млади од првата повоена генерација, како Глигор Поповски, Ванчо Николески, Видое Подгорец и други, ќе се забележи дека во првата фаза од своето творештво сте тие ги преферираат и потенцираат семејните вредности, чесноста, трудољубивоста, меѓусебната почит и сл. На пример, во својот роман „Бојан“, Глигор Поповски, преку приказната за детето кое останува само во колибата на деда си во планината да се грижи за животните и за себе преку зима, ги поучува младите читатели на негување на чувството за лична одговорност, но и грижа за другите. Таму, Бојан „поминува низ многу искушенија што во секој миг му се закануваат од белите широчини на планината, од тоа „за очи чудесно убаво бело зло“, со волчешки завивања, кучињата Стрела и Караман, срнчето Кротка и, над сè, со одважноста на Бојан, а би рекол и со неговата снаодливост и мудрост, во сè да учествува и од сè да излезе како победник! Бојан е победник бидејќи е многу голема неговата љубов спрема убавините, тајните и

⁹ Григор Прличев, Сердарот. Автобиографија, Матица македонска, Скопје, 2003.

опасностите на планината“.¹⁰ Битката за опстанок во убавата и опасна планина, Бојан на моменти како да ја губи. Таа борба, иако неуспешна, ќе му ги тргне на момчето мислите од секојдневните грижи и проблеми и ќе ги изгони стравот и неспокојството. Работата и советите кои ги добивал од деда си и мајка си претходно, ќе му помогнат на Бојан да си ги разбистри мислите и да ја задржи присебноста во клучните моменти. Во тој контекст и Душко Цацков истакнува дека романот „Бојан“ „содржи хуманистичка нагласеност. Имено, според него, во ова дело, Глигор Поповски, уште еднаш, настојува да ги глорифицира добрината и справедливоста и да го одреди нивното место во животот на луѓето“.¹¹

Во „Сказна за Вилен“¹² се потенцира активниот однос кон трудот, и преку сказновидната рамка за потрагата по виножитото кое треба да подари невидено богатство, се поучуваат младите генерации дека среќата во животот не се постигнува преку ноќ и набрзина, туку само со труд и работа: „Вилен беше среќен-пресреќен, зашто можеше да печали за себе и за својот пријател... За сунцата Вилен веќе не сакаше ни да мисли. Во заедничкиот живот со стариот рибар, во кој израсна и сфати многу нешта, тој разбра нешто најважно: среќата и богатството се спечалуваат само со труд. Патем си купи убав коњ, токму таков каков што постоеше во неговите дамнешни детски желби (43-44).

Веќе во романот „Заборавениот колосек“ од истиот автор, како резултат на социјалните глобални промени, почнуваат да навлегуваат и други теми, како распад на семејство, дисфункционално семејство и сл. Главниот јунак, Јанко, заради неморалниот живот на мајка си, додека татко му е во странство, го напушта домот и во знак на револт избира да живее на улица, како бездомник. За среќа, таму не е препуштен сам на себе и среќава и други несреќници како него, кои нема да дозволат да го завлечат негативните влијанија и пороците, па преку еден активен однос кон работата (бараат од него да работи, да печали за да си го плаќа живеењето во заборавениот вагон на железничката станица), го оспособуваат за животот: „Чудно е колку еден несреќник може да му помогне на друг и што само еден несреќник може да разбере и да сфати друг несреќник,

¹⁰ Миодраг Друговац, *Книжевност на безусловниот континуитет*, во кн. *Македонската книжевност за деца и младина*, Детска радост, Скопје, 1996, стр. 238.

¹¹ Душко Цацков, *Литература за деца и млади*, НИО „Просветен работник“, Скопје, 1982, стр. 123.

¹² Глигор Поповски, *Сказна за Вилен*, во кн. *Сказни*, Детска радост, Скопје, 1984.

па да го поткрепи, да го поткрене ако потклекул (73)¹³. Преку развивање и негување на чувството за социјална правда, сочувство, авторот ги воспитува младите поколенија на хуманост.

Романот „Белото циганче“¹⁴ од Видое Подгорец открива трагична тема на дете останато сираче во војната, дете кое било посвоено од циганска черга. Останувајќи без родители, во некои од виорите на последната војна, стариот и добар баба Мулон, циганин, го посинил како свое дете, го сакал и како свој единствен родител и со своите совети го упатил на вистинскиот пат, да не се оддаде на просјачење и кражби. Во овој пример на посвојувачко семејство, според погоре кажаното, таткото-посвоител со искрена родителска грижа го оспособува младиот Таруно за животот. За разлика од него, како член во семејството е сопругата на Баба Мулон, старата Хенза која кон малото најденче покажува невидена нетолеранција и омраза. Тоа најпрвин доаѓа до израз во разговорот на старата Хенза со Баба Мулон, при што нејзината омраза кон детето Таруно добива чудовишни размери: „Ајде, додека е уште мал – избркај го! Попусто ни го јаде лебот...Ако не го избркаш, јас, со мои раце ќе го отрујам, ќе го ослепам...Со врела вода ќе му ги попарам...“ (14-15). Нејзините зборови на омраза и жед за нанесување болка на Таруно кај Баба Мулон раѓа бунт и заштитнички однос кон Таруно, па од тие причини тој ѝ се обраќа со зборовите „Змијо, змијо...да те нема...Отровнице“ (16). Посебно внимание во овој роман заслужува односот на селаните (возрасни и деца) кон Циганите како кон народ кој нема свој дом, свое родно огниште, луѓе кои питаат по селата или се занимаваат со разни криминални дејанија. Притоа, во обраќањето кон Циганите и за нивна квалификација, селаните користат многу зборови (аугментативи и пејоративи) со погрдно значење: „Ѓупчишта“, „Ѓупчиња“, „Веќе се накучиле под врбине“, „Ќе ни ја поцрнат водата“ (26); „Ајде Ѓупчи, собирајте си ги парталите и – магла! Да ве нема оттука! (27); „...крадци...“ (60), итн.

Романот „Волшебното самарче“ од Ванчо Николески открива семејство со еден родител-мајка и едно дете, зашто таткото загинал за време на војната која сè уште трае. Улогата на глава на семејството ја презема малиот Трајче кој со своето коњче се грижи за семејството, но и суровоста на животот ќе го научи активно да се вклучи во борбата за слобода на својот народ, така што семејните вредности кај овој лик се на највисоко можно ниво, и тоа како социјалните вредности, така и моралните, а пред сè патриотско-политичките.

„Големи и мали“ е роман од Бошко Смаќоски и во него верно и сликовито се прикажани кавгите меѓу возрасните на една улица. Тогаш како сета

¹³ Глигор Поповски, Заборавениот колосек, Детска радост, Скопје, 2001.

¹⁴ Белото циганче, Видое Подгорец, Култура, Скопје, 2001.

нетрпеливост да доаѓа до израз и на показ излегуваат сите маани, недостатоци и неморални појави на жителите од улицата „Караорманска“. Таа улица, всушност, е и „главен лик во романот, лик од кој се одгласуваат и добрините и лошотилаците на една препознатлива градска периферија“. Таму живеат возрасни луѓе „коишто се заболени од малограѓанска злоба, инфантилна ароганција, примитивна нетрпеливост, општествена деструкција и морални престапи“¹⁵ и како такви се пројавуваат и низ секојдневните вербални пресметки: „куче валандовско“ (175), „куче касапско и некултурно“ (177), „Простаци!“ (2013), итн.

Во романот „Бубреже“¹⁶ од Ката Мисиркова-Руменова се третираат современи социо-општествени, културни и морални прашања од денешницата, а кои се реперкуираат врз современото семејство, предизвикувајќи губење на работа, беспарица, штрајкови, разводи, дрога итн. Главниот лик, девојката Елена никаде не може да го најде својот мир, ни дома, ни во врската со Војдан. првиот немир и изместување од сигурното лежиште во семејството и лежерното секојдневие го внесува доаѓањето на тетка ѝ Роза, која се враќа дома по третиот развод: „Таа личеше на брана. Една пукнатина ако се појавеше, од некаде ќе истечеше големата вода и ќе поплаवेशе сè. Една искра да летнеше од нејзиното огниште, ќе изгореше од сувото и суровото (50). Единствено место каде се чувствува како своја и далеку од сè, е тениското игралиште на кое младите се дружат и рекреираат. Третирајќи вакви современи теми, авторот ги пласира предупредувачките тонови до општеството за правецот во кој се движи развојот на младата личност, препуштена на денгубење, а единствен спас од тоа е активноста, спортот и новите пријателства.

Во романот „Улица“¹⁷ од Славко Јаневски, групата млади момчиња, чие главно пребивалиште е улицата, го бараат своето место. Главниот јунак, Јане не може да се пронајде и да најде заеднички збор со никој во семејството, зашто таму владеело сивило и монотонија. Преку описот на само еден ден, тој го опишува целото свое детство каде сите останати денови биле идентични едни на други. Сиви и досадни. Ништо не се случувало и како да застанало самото време. Тоа нему не му се допаѓа сака нешто повеќе, не прифаќа монотонија. И тој опишан ден во самиот роман тој го доживува многу лошо, бидејќи и покрај присуството на дел од неговите домашни тој бил игнориран, никој ништо не му зборувал и само се сопнувале од него. Тој едноставно се чувствува невидлив,

¹⁵ Миодраг Друговац, Македонската книжевност за деца и младина, Скопје, Детска радост, 1996.

¹⁶ Бубреже, Ката Мисиркова-Руменова, Детска радост, Скопје, 2001.

¹⁷ Славко Јаневски, Улица, Детска радост, Скопје, 2004.

незабележлив, исто како да не постои и тоа не му се допаѓа. Затоа тој има само уште две можности каде што може да се докаже, а тоа се училиштето и улицата. На него преостанува да реши за што ќе се определи. Значи неговото незадоволство и желбата за нешто ново и поинакво го тера постојано да истражува сè додека не го пронајде она вистинското. Во наредната фаза тој смета дека спас може да најде во училиштето. Во продолжение е опишано и училиштето кое е претставено како многу здодевно, а професорите во него се анегдотски па дури и карикатурно прикажани и опишани, бидејќи сите се здодевни, бавни, неинтересни, а во исто време премногу строги. Тој чувствува дека се недопирливи. Не може да очекува од нив одреден совет. Тој дури одредени професори по одредени предмети ги исмејува и се чувствува разочарано бидејќи и ова место е непогодно за изградување на неговата личност. Значи преостанува само улицата. Тука дефилираат само негативни ликови кои се на работ на егзистенцијата, злото и на ужасното. Јане влегува во неколку опишани мрачни случки заедно со уличната банда, но и тогаш сфаќа дека за него приоритет е книгата. Тоа е неговото главно оружје. Желбата да доживее нешто несекојдневно е неговиот единствен мотив за ваквиот живот и не е социјално обусловен (за разлика од другите ликови). При учеството во акциите, тој постојано е свесен за границата меѓу доброто и злото. Тој по извршеното дело секогаш се чувствува лошо, изиграно, наместено и наместо исполнето и авантуристички како што очекува на почетокот, тој е разочаран. Тој се кали на улицата, но никогаш вистински не ѝ припаѓа. На крај, сфаќа дека тоа не е неговиот простор за живот и затоа го напушта. По сè изгледа, Јане осознава некои работи и созрева, а со тоа изградува и свој идентитет.

„Свездени пернициња“¹⁸ е збирка раскази-сказни за деца во која има 13 сказни, за секој месец од годината и сите тие носат длабоки морални поуки за децата. Издвојувајќи некои од ние, ќе се задржиме на првата, „Сказна за вцашената принцеза“. Оваа сказна раскажува за една разгалена принцеза која не знаела да ги извршува домашните задачи и везден седела покрај прозорецот, а сите луѓе што поминувале морале да ѝ се поклонат. Нејзиниот татко секогаш ѝ велел: *„Детето мое, па ти нема ништо да знаеш... Подоцна ќе се срамуваш поради тоа“*. Преку ваква сказновидна форма, авторот на децата им пренесува поуки важни за развивање на нивните работни навики.

„Сказна за жалната врба“ раскажува за љубовта и почитта помеѓу братот и сестрата кои додека живеела заедно се заколнале еден на друг дека вечно ќе се сакаат и ќе си помагаат: „Јас се колнам дека ќе ти помагам секогаш кога ќе бидеш во неволја. Ако не – камен да се сторам!“ „И јас се колнам дека секогаш

¹⁸ Славка Манева, Свездени пернициња, Детска радост, Скопје, 2005.

ќе те сакам и нема никогаш да те излажам. Ако не – дрво да се сторам!“ Сестрата се мажи и доаѓа по долго време, тажна и овената: „Што се случило со тебе, мила моја сестро? Што мака имаш, та си ослабнала олку?“ Сестрата не му ја открила маката на братот и како што ветила дека ќе се стори така и било, се сторила во врба. Авторката Манева оваа сказна ја раскажува како еден вид на легенда која останала уште од одамна. Дрвото се уште се нарекува и „жална“ врба бидејќи било идентично на душевната состојба на младата девојка. Овде акцентот е ставен на несебичната љубов помеѓу братот и сестрата и жртвувањето на сестрата за да го поштеди братот од непријатости се трансформира во врба. „Сказната за цвеќето омајниче“ има слична содржина со народната сказна „Девојчето и дванаесте месеци“ и класичната народна сказна „Пепелашка“. Во еден ваков тип на посвојувачко семејство во кое биолошката мајка е почината, макеата го измачувала девојчето на сопругот додека нејзиното го гледала како некој скапоцен предмет. Вредното девојче се заљубило со овчарчето, а тоа го приметила и злобната макеа: „Ами доведи го, ќерко, да го видам дали ти прилега убавината и умот–рекла таа“, но не го направила тоа со добри намери туку со цел да ја уништи нивната љубов. „Сказна за светулките“ е подарок од Јуни. Оваа сказна раскажува за строгоста на еден татко кон неговата ќерка. Девојката не можела да ја издржи тортурата во едно такво семејство и побегнала во шумата. Била премногу воодушевена од светлината и убавините во природата. Кога дознал татко ѝ ја преколнал да стане ноќна самовила. Иако оваа сказна не пружа некоја добра педагошка поука (напуштање на родителскиот дом), таа истовремено им укажува на родителите на одредени педагошко-психолошки образци на однесување во рамките на семејството.

„Седмичка малата вештеричка“¹⁹ е роман од Славка Манева во кој преку една сказновидно-фантастична тема, темата на вештерките, авторот ни ги открива семејните вредности кои треба да се негуваат во семејството, иако понекогаш сè наоколу налага да се постапи поинаку. Седмичка е мала вештерка која живеејќи во светот на вештерките мора да се однесува како и сите останати од нејзиниот род, но со неа тоа не е случај. Во делото гротескно зазвучуваат деловите каде се кажува дека во вештерскиот род има сè што има и во нашиот-човековиот: спортски натпревари и модни ревији, а од друга страна заради физичкиот изглед Седмичка не е прифатена од својот род, поточно таа е осудена на потсмев заради тоа што прилега на човечко, а не на вештерско дете. И работните навики на вештерките не се во согласност со она на што ги поучуваме нашите деца, но користејќи го методот на опозиција, авторката го постигнува вистинскиот ефект, одбивност кон нечистотијата и негување на работни навики: „Куќите не се метат и не се чистат никогаш, зашто вештерките не ги сакаат

¹⁹ Славка Манева, Седмичка малата вештеричка, Детска радост, Скопје, 2001.

чистотата и уредноста. Колку е куќата понечиста, толку се смета за поотмена во вештерскиот род (8); „Вештерскиот град прекуден одекнува од кавги, тепаници и клетви...Низ собата летаат капаци, тенџериња, тави (10).

Во романот „Киндер квачка“, Киро Донеv на децата им ја доближува сликата за едно нуклеарно современо семејство, тесно поврзано со бабата и дедото кај кои внукот заминува на летен распуст. Во романот „Киндер квачка“ од Киро Донеv се среќава ликот на дедо Илија, кој откако заминува во пензија, како да не знае што да прави со себе, па наоѓа утеха во природата, нејзините убавини и законитости. Тој преку зборови и дела се обидува да развие еколошка свест и љубов кон природата кај својот внук: „Зошто да береме повеќе отколку што ни е потребно? Природата, внучко, не ги сака натрапниците, оние што одат во уништувачки походи на нејзините природни богатства. На нејзината богата трпеза, има место и храна за секого, речиси, во сите годишни времиња. Но, секој треба да си земе само толку, колку што му е доволно да се прехрани, да опстане, а и да остави од тоа и за оние што ќе дојдат по него...Само оној кој ја почитува природата, кој ја брани и ја чува, оној кој не ја нарушува нејзината рамнотежа и ги почитува нејзините напишани закони само тој има право да ги користи нејзините добра!“ (стр.79).²⁰ Дедо Илија е необичен човек, кој секогаш наоѓа прибежиште во природата, нејзините убавини и богатства. Ги познава тајните на лековитите билки, па постојано трага по нив. Тој е човек од науката, "жива енциклопедија што оди", но и човек близок на природата, близок на детските палавости.

„Ден потоа“²¹ е роман од Васил Тоциновски кој е еклатантен пример за тоа како социјалните промени и турбуленции во општеството се реперкуираат врз семејството и изместувањето на семејните вредности. Тоа е едеен од оние романи кои се ориентирани кон живеењето на современиот млад човек. Во него, преку интересна опсервација на секојдневните активности на група млади, се прикажани дилемите со кои се соочуваат младите во современото бурно живеење. Значајно место заземаат и секојдневните социјални и економски движења во општеството се реперкуираат и врз семејниот и емотивниот живот на младите. Авторот зафаќа актуелни настани кои ја зафатија нашата држава по осамостојувањето: приватизацијата, отпуштањата од работа, безработицата и рефлесијата на сите тие настани врз луѓето, особено семејствата. Во тешките времиња на транзицијата, се случија распади на многу семејства. Многу деца и младинци останаа на улица, препуштени сами на себе. Многу од нив најдоа излез во безизлезот, но голем број и пронајдоа нови, погрешни патишта. На една

²⁰ Киро Донеv, Киндер квачка, Детска радост, Скопје, 2002.

²¹ Васил Тоциновски, Ден потоа, Детска радост, Скопје, 2001.

таква крстосница ќе се најде и Јованче, главниот лик на романот, чија мајка со своето неморално живеење го принудува да се оддалечи од неа. Грижата за него ја презема студентот Дарко и го спасува од многу опасности на улицата, а со тоа запаѓаат во опасни ситуации. Од тие причини, во романот има мноштво зборови со погрдно значење, навреди и закани: „посерковци никакви“(11), „злобник“(16), „арамија“(22), „крадец“(23), „дркацијо“(26), „мочко низаеден“, „мочковци како тебе“, „глупчо“, „мрсулко“(36), итн.

Во романот *Кукичката со бела шамија* од Михо Атанасовски, дејството се одвива во околните места на Скопје за време на окупацијата на Македонија... Станува збор за еден вид роман-огледало на состојбите и големите херојства на малите херои. Во тоа огледало се одразени борбените и други акции, но исто така и внатрешната драма на јунаците. И, не е тоа само роман за преживеалиците на браќата Мите, Столе и Владе, наречени *угурсузи* од тетка им кај која се засолнети по заминувањето на нивните родители во партизани, наречени и *чкембари* од селските деца²² (Китанов, Марјановиќ 2007:382). Во романот се дава убав пример за семејство кое ја губи својата првобитна форма заради отсуството на биолошките родители, но децата не се препуштени сами на себе, туку ја менуваат семејната средина во која нивните семејни вредност (патриотски, социјални, морални) се зајакнуваат уште повеќе. Тоа е роман во кој во времетраење на две зими децата израснуваат во сериозни млади луѓе на кои им се доверуваат и сериозни партизански акции. Притоа, тие доаѓаат во судир и со окупаторите, но и со домашните предавници.

Во романот *Скапила* од Ката Мисиркова Руменова се дава слика на растењето и созревањето на детето. Насловот на романот асоцира на тоа растење, кога неосетно се совладуваат скапилата на животот, едно по едно, тешко, но упорно, а секој ден носи нови сознанија. Главниот лик, момчето Боро е оставен сам да ги совладува сите дилеми кои го мачат. Боро е „единец на ситуирани и амбициозни родители; мајка му е педијатар во клиниката за детски болести, а татко му е директор на едно увозно-извозно претпријатие“. Родителите на Боро постојано се отсутни, мајката „си мести дежурства и постојано е на фризер или шивач“, а таткото е „неуморен“ патник за Алжир, Сингапур, Кина²³ (Китанов 2007:11). Ако има недостаток од емоционална поддршка и недоволна или несоодветна грижа за детето во најраната фаза од неговиот развој, постојат реално големи шанси за нарушување во однесувањето

²² Блаже Китанов, Воја Марјановиќ, *Литература за деца и млади*, кн.2, Штип, Педагошки факултет Гоце Делчев“, 2007.

²³ Блаже Китанов, *Литература за деца*, Штип, Педагошки факултет „Гоце Делчев“, 2007.

на детето во време кога ќе тргне на училиште.²⁴ Оставен сам на себе, и на грижата на домашната помошничка, Боро се свртува кон улицата, каде ќе зацврсне, ќе запознае различни типови, луѓе и карактери, сигни криминалци, но и добриот збор на уметникот Апостол, а се разбира, ќе ги почувствува и првите љубовни трептежи. Иако детето честопати е препуштено само на себе, благодарение на добрите луѓе со кои остварува познанства, каков што е уметникот Апостол, Боро ќе умее во себе да ги зацврсти своите морални сфаќања.

Во романот „Летачкиот човек Пеперут“²⁵ е прикажан еден заеднички летен одмор на две семејства на двајца другари од детството, кои живеат едниот во Македонија, другиот во Шведска. Тие решаваат летниот одмор со своите семејства да го поминат во Охрид, но старото југо на Бошко се расипува во близина на реката Радика и тие се принудени да застанат и да преноќат таму. Восхитени од убавините на пејсажот се залогоруваат и она што првобитно требаше да биде една ноќ, се претвора во неколкудневен одмор. Во еден таков прекрасен и чист амбиент нормално е што најпрвин се зародува пријателство меѓу средношколецот Томец и осмоодделенката Инге, кое отпрвин е исполнето со ситни боцкања, но постепено преоѓа во прва симпатија. Авторот се ангажира да го прикаже моментот на иницијалното раѓање на љубовта и нејзино негување и одржување. Тој покажува извонредна агилност во задачата која си ја поставил, преку појавата на фантастичниот Пеперут кој во ова дело е симбол на љубовта. Пеперут ја носи во себе пораката за меѓусебна толеранција, мир, љубов и хармонија. Пеперут ја отелотворува мислата дека кога се работи за меѓусебна толеранција, хуманизам, почит кон природата, кон луѓето – не постојат бариери. Зашто, љубовта и грижата кон сè живо на планетата Земја, треба да биде примарна цел на сите нас.

Заклучни согледби

Од разгледаните романи, напишани од современи македонски автори, мошне евидентно е дека во македонската литература за деца и млади се посветува големо внимание на пишување на дела во кои се истакнуваат позитивните вредности на семејството, особено негување на позитивните семејни вредности. Во литературата за деца честопати се портретираат ликови

²⁴ Emiliја Petrova Gjorgjeva, Snezana Kirova, Family structure and Behavior Disorders in Students in Primary Education in Macedonia, International Journal of Sciences: Basic and Applied Research, 18,1, 8-32, <http://eprints.ugd.edu.mk/11206/>

²⁵ Летачкиот човек Пеперут, Велко Неделковски, Детска радост, Скопје, 2005.

на деца сираци, напуштени деца, посвоени деца и сл. и заедничко кај сите нив е што најчесто тие се насликани како "проблематични" индивидуи, кои имаат одредени емоционални или проблеми во однесувањето, можат често да почувствуваат бес, страв, вина, срам. Секако дека сите деца заслужуваат да имаат семејство кое ќе ги сака и ќе се грижи за нив²⁶, па затоа и при толкувањето на дела од книжевноста за деца и млади во училиштето, наставниците треба да посветат посебно внимание на овие теми.

Се разбира, дека согласно современите глобални социо-културни, културолошки и економски промени доаѓа до изместување на семејната структура, а со тоа и на семејните вредности, или барем нивна трансформација во поинаков вид. Тоа резултира со сè поголем број на разводи, на необврзувачки/неформални семејни заедници, истополови бракови и сл. Од тие причини, денес во социологијата, антропологијата, психологијата и други науки, сè повеќе се посветува внимание на прашањето на меѓусебните односи меѓу членовите на семејството.

ЛИТЕРАТУРА

- Донев, К. (2002). Киндер квачка, Детска радост, Скопје.
- Друговац, М. (1996). Книжевност на безусловниот континуитет, во кн. Македонската книжевност за деца и младина, Детска радост, Скопје.
- Јаневски, С. (2004). Улица, Детска радост, Скопје.
- Китанов, Б. (2007). Литература за деца, Штип, Педагошки факултет „Гоце Делчев“.
- Китанов, Б., Марјановиќ, В., (2007). Литература за деца и млади, кн.2, Штип, Педагошки факултет Гоце Делчев“.
- Манева, С. (2001). Седмичка малата вештеричка, Детска радост, Скопје.
- Манева, С. (2005). Свездени пернициња, Детска радост, Скопје.

²⁶ Ruth Lyn Meese, Modern Family: Adoption and Foster Care in Children's literature, The Reading Teacher, International Literacy Association, Vol.66, 2012, p. 129-137.
http://www.readcube.com/articles/10.1002%2FTRTR.01112?r3_referer=wol&tracking_action=preview_click&show_checkout=1&purchase_referrer=onlinelibrary.wiley.com, пристапено на 23.08.2015

- Meese, R. L. (2012). Modern Family: Adoption and Foster Care in Children's literature, The Reading Teacher, International Literacy Association, Vol.66, p. 129-137.
- Мисиркова-Руменова, К. (2001). Бубреже, Детска радост, Скопје.
- Неделковски, В. (2005). Летачкиот човек Пеперут, Детска радост, Скопје.
- Panasenko, N (2013). "Czech and Slovak Family Patterns and Family Values in Historical, Social and Cultural Context". Journal of Comparative Family Studies **44** (1): 79–98.
- Petrova Gjorgjeva, E., Kirova, S. (2014). Family structure and Behavior Disorders in Students in Primary Education in Macedonia, International Journal of Sciences: Basic and Applied Research, 18,1, 8-32, <http://eprints.ugd.edu.mk/11206/>
- Подгорец, В. (2001). Белото циганче, Култура, Скопје.
- Поповски, Г. (1984). Сказна за Вилен, во кн. Сказни, Детска радост, Скопје.
- Поповски, Г. (2001). Заборавениот колосек, Детска радост, Скопје.
- Прличев, Г. (2003). Сердарот. Автобиографија, Матица македонска, Скопје, 2003.
- Singh, N.N., Ollendick, T.H., Singh, A.N., (2002). International perspectives on child & adolescent mental health, Vol.2, Elsevier Science, Oxford.
- Тоциновски, В. (2001). Ден потоа, Детска радост, Скопје.
- Цацков, Д. (1982). Литература за деца и млади, НИО „Просветен работник“, Скопје.

Интернет извори

<http://family.lovetoknow.com/definition-family>

<http://family.lovetoknow.com/about-family-values/types-family-structures>,

пристапено на 18.08.2015

<http://dictionary.reference.com/browse/family+values>.

"family values". Merriam-Webster. Merriam-Webster, Inc., пристапено на 18.08.2015.

Oxford Dictionaries. Oxford University Press, пристапено на 18.08.2015

<http://family.lovetoknow.com/list-family-values>, пристапено на 15.08.2015

<http://www.parentiq.com/news/DefiningYourFamilyValues.asp>, пристапено на 15.08.2015

http://www.readcube.com/articles/10.1002%2FTRTR.01112?r3_referer=wol&tracking_action=preview_click&show_checkout=1&purchase_referrer=onlinelibrary.wiley.com, пристапено на 23.08.2015

СЕМЕЈСТВОТО И СЕМЕЈНИТЕ ВРЕДНОСТИ ВО ГЛОБАЛНИОТ СВЕТ

Тања Јовановска

Пом.асс., Европски Универзитет, Македонија

e-mail: tanja.jovanovska@eurm.edu.mk

Апстракт

Во согласност со општествено-економскиот и политичкиот развој на општеството и семејството доживува крупни промени како во структурата така и во меѓусебните односи помеѓу членовите. Промените врз поединечните функции на семејството се одвиваат со различен интензитет во различни општествени средини, зависно од општествено економските промени во поединечни средини. Овие промени се највидливи во репродуктивната и економската сфера на едно семејство.

Поаѓајќи од состојбите во денешното општество, од случувањата во семејството ќе бидат разгледани развојот на семејството од патријалхално кон модерно, функциите кои тоа ги извршува, структурата на денешните семејства, семејните односи. Ќе се осврнеме и на влијанието на модернизацијата и индустријализацијата врз семејните вредности. Трудот нуди анализа и на карактеристиките на традиционалното семејство и предизвиците на модерното семејство.

Семејството како основен фактор за интегрален развој и потребна грижа на децата ќе биде опфатен во овој труд. Неукажувањето соодветна поддршка на детето предизвикува негативни последици во процесот на негова социјализација. Семејството, како основно јадро во кое се јавува и одржува хармоничен живот, може да биде и извор на насилство меѓу нејзините членови, чии жртви се и децата. Детето спаѓа во најчувствителните жртви на насилството. Во некои земји детето се сместува во категоријата немоќни жртви на кривични дела. Семејства во кои доаѓаат до израз различни облици на структурална непотполност и функционална дезорганизација, негативно влијаат на децата.

Клучни зборови: *семејство, семејни вредности, модернизација, индивидуализација.*

Abstract

In accordance with the socio-economic and political development of society and the family is experiencing major changes both in structure and in the mutual relations between members. Changes on the individual functions of the family are taking a different intensity in different social environments, depending on the socio-economic changes in individual areas. These changes are most visible in the reproductive and economic affairs of a family.

Starting from the situation in today's society, from family events will be reviewed family development from patriarchal to modern, family features, the structure of today's families and family relations. We will also touch the impact of modernization and industrialization on family values. The paper analyzing characteristics of the traditional family and the challenges of the modern family.

The family as a basic factor of integral development and need child care will be covered in this paper. Inappropriate support for the child causes negative consequences in the process of socialization. The family as a basic core that occurs and maintain harmonious life can be a source of violence among family members, whose victims are children. The child belongs to the most vulnerable victims of violence. In some countries a child is placed in category powerless victims of crimes. Structurally deficient and disorganized families have a negative effect on children.

Keywords: *family, family values, modernization, individualization.*

Како и многу нешта што се менуваат во современото живеење, така и семејството, како најмала општествена функционална единица, претрпе многу промени. Актуелна е дебатата за семејните вредности според кои се уредени современите семејства. Највидливи се промените во репродуктивната и економската сфера на семејството.

Глобална појава која влијаела на промената на обликот, положбата и улогата на современото семејство е кризата во патријархалните општествени односи и вредности. Патријархалното општество и патријархалните вредности забрзано се менуваат, посебно во развиените земји и земјите во транзиција. Напуштање на патријархалниот стил и начин на живот отвараат нови предизвици за современото семејство.

Конзервативците го преферираат патријархатот. Иако постојано потсетуваат дека мажот треба да ја почитува жената, тој тоа сепак треба да го прави во рамките на патријархалните норми. Според нив, мажот треба да ја обезбеди егзистенцијата на семејството, а жената да ги работи домашните работи. Тие го застапуваат гледиштето дека мажот е „главата на семејството“.¹ Во патријархатот таткото ја имал апсолутната власт над сите членови во семејството, а посебно над жената. Ова е затворено семејство, одалечено од општествениот и јавниот живот, а со цел да се одржи традицијата. Цврсто одредената и хомогена структура на патријархалното семејство ја условувала негова хиерархиска структура. Мажот бил супериорен над жената, а најстариот член на семејството ја имал моќта да одлучува за избор на брачен партнер за своите деца.

Современиот начин на живот донесе прогрес во одредени сфери во семејното поимање, се сменија улогите, се осовремени семејството, се отиде чекор напред во демократизацијата, но одредени работи и еродираа, посебно семејните вредности.

Поради индустрискиот развој, семејството почнало да ги губи своите функции и постепено да се менува од традиционално кон модерно. Со индустрализацијата и технолошкиот напредок се појавува нов тип на семејство. Се менува неговата структура, се губи семејната кохезија а се зголемува индивидуализмот кај секој негов член. Новата структура и односи во семејството доведуваат до посиромашна комуникација, бројот на членовите е сведен на минимум, економската сигурност зависи од родителската заработувачка, средствата за живот се купуваат готови, а извршувањето на професијата бара интелектуално образование и психичка концентрација.

Модерното семејство се соочува со многу проблеми, како сиромаштија, насилство во семејството, самостојност на нејзините членови, губење идентитет и улогите на членовите во семејството. Посебен проблем претставуваат групите кои се јавуваат како алтернатива за современото семејство (хомосексуални бракови, самохрани мајки, бракови без деца, самохрани татковци). Односно денес преовладува нуклеарно семејство кое го сочинуваат родители и нивните деца, но честисе и непотполните семејства кои немаат деца или пак семејства само со еден родител. Проширеното семејство, како традиционален тип на семејна структура, кое опфаќа неколку генерации од семејството, сеуште постои. Но бројот на ваквите семејства е значително намален, што укажува на

¹ Kramarae C, Spender D, Routledge International encyclopedia of women, Routledge, New York 2000, str.223-225.

промена во динамика на семејните односи. Најсуптилен процес во организација и функционирањето на семејниот живот се семејните односи.

Во периодот на транзиција, кога средната класа оди кон сиромаштија, сиромашните стануваат социјални случаи, а мал општествен слој станува богат, нужно доаѓа и до сериозни турбуленции во семејството. Имено, таткото довчерашниот единствен или најважен столб во семејството полека станува човек кој не успеал и не претставува модел за децата, односно му е одземена можноста да го одржува својот семеен легитимитет и авторитет. Поимот за „глава во семејството“ го изгуби своето значење затоа што таткото веќе не е оној авторитет што порано неприкосновено раководел со семејството. Репродуктивната функција иако е стара колку и човечкиот род, современото семејство се карактеризира со намален наталитет и морталитет. Во современото демократско семејство биолошката функција потполно се одвојува од репродуктивната функција. Еволуцијата на бракот и семејството доведе до промени и на овие функции. Изборот на партнерот е по своја волја, а не наметнат како во патријархалното семејство. Основна цел на бракот во демократското семејство не е продолжување на родот (репродуктивна функција), туку задоволување на најинтимните желби меѓу сопружниците (функција на задоволување на половиот нагон). Говорејќи за сексуалната функција, се истакнува дека половата активност пред брак веќе не е табу тема и присутни се случаи на деца родени надвор од брачна заедница.

Како резултат на долгогодишната борба за рамноправност и еманципираност жените имаат глобален отворен приод во едукациските системи, градат кариера, имаат професии што порано беа само привелегија за мажите. Жените раѓаат се помалку деца, а од друга страна ова се случува се подоцна во нивниот фертилен период. Во емпириската литература од подрачјето на социологијата на семејството и социјалната демографија е констатирано дека родовите специфичности доаѓаат особено до израз кај мажените жени. Кога тие формираат семејството кај нив доаѓа до двојна оптовареност и неусогласеност на семејната и општествената улога, при што една од последиците е и намалување на детноста на семејството. Тука експлицитно се изразува тесната поврзаност меѓу материјалната и биолошката продукција, за која треба да се води сметка при креирањето на стратегиите и акциските планови за демографскиот и економскиот развој.²

² Родово-буџетска анализа на социјалната заштита и активните политики за вработување во Република Македонија, Министерство за труд и социјална политика, Скопје 2009, стр. 17.

Главни фактори за падот на фертилитетот се модернизацијата и индивидуализацијата, како и желбата за студирање и достигнување одреден стандард пред да се формира семејство. Малиот број деца во едно семејство е поврзано и со релативно подоцнежното стапување во брак. Пролонгирањето на студиите, тешкотиите во наоѓањето работа, високиот стрес кај вработените, како и сеуште нееднаквоста меѓу мажите и жените на професионален и приватен план се дополнителни фактори. На пазарот на трудот половата припадност останува еден од условите за вработување, а социјалната поддршка не е доволна за егзистенција на семејството. Сосема е јасен помалиот степен на фертилитет и тогаш кога жената до доцните триесети години чека да го роди своето прво дете. Од друга страна современите семејства остануваат задоволни да имаат само едно или ниту едно дете.

Вредноста на тоталната стапка на фертилитет во 2014 година изнесува 1.52 (живородени деца на една жена). Според возраста на мајката, најголемо учество, односно 35.5% се живородени деца од мајки на возраст 25-29 години. Просечната возраст на мајката при вкупниот број на раѓања е 28.5 години, а 26.8 години на првите раѓања.³ Со оглед на тоа, дека најголемиот број од живородените деца (87,5 отсто) во 2006 година се родени во брак, може да се рече дека намалување на фертилитетот се должи на одложување на стапување во брак во повозрасните години, отколку на намалување на бројот на склучени бракови.⁴

Родителите влијаат на психофизичкиот развој на своите деца, на социјалниот развој, формирање на нивната личност односно да ги поттикнат позитивните особини, а да ги редуцираат негативните особини. Традиционалното сфаќање ги по советува родителството со мајчинството. Тие ја застапуваат тезата дека мајчинството е биолошки одредено и е дел од женскиот идентитет, додека таткото родителската улога ја исполнува преку материјалната и психолошката поддршка на жената. Современиот поим за родителство се сфаќа како „рамноправно родителско партнерство“. Родителите настојуваат да делуваат авторитативно, а не авторитарно, односно тоа подразбира взамено разбирање родител-дете, уважување и помош во учењето на детето, почитување на детето како рамноправен член на семејството. Значи социјализаторската, односно воспитно-образовната функција на семејството во современото демократско општество доживува промени. Односот меѓу членовите на семејството е изменет, особено на таткото спрема децата: детето

³ <http://www.stat.gov.mk/OblastOpsto.aspx?id=2>.

⁴ Стратегија за демографски развој на Република Македонија 2008-2015 год, Февруари 2008, стр. 9.

веќе не претставува средство за продолжување на видот и зачувување на семејниот имот. Детето ако расте во семејна средина исполнета со љубов, меѓусебно разбирање ќе се развие во личност со позитивни особини и ќе биде независно и сигурно во себе. Негативната семејна средина, чести конфликти, немири, строгост, меѓусебна недоверба, непружање љубов создаваат несигурна, повлечена, агресивна личност.

Забрзаната трансформација на општеството, забрзаното темпо на живот во постмодерното општество придонесе семејството да се специјализира во извршување на своите функции. Економската состојба на семејството ги условува сите останати нејзини функции во современото општество. Од економски аспект, модерното семејство веќе не е произведувачка заедница, како кај патријархалното семејство, туку потрошувачка единица. Со цел да се задоволат егзистенцијалните потреби на своите членови приходите во семејството играат значајна улога во неговата стабилност. Семејството тежнее кон пораст на животниот стандард, пораст на семејниот буџет. Приходите во семејството играат значајна улога за неговата стабилност. Невработеноста, ниските плати имаа негативни импликации на семејството и семејните односи. Прво, семејството во овој случај неможе да ги задоволи егзистенцијалните потреби на своите членови и да им пружи сигурност за нивните амбиции и желби (добро образование, здравствена заштита, квалитетна социјализација), а и често поради ниските приходи ваквите семејства се распаѓаат. А како второ, поради ниските приходи неможат да основаат нови семејства и да ги извршуваат основните семејни функции.

Невработеноста главно ги погодува младите луѓе, луѓето со ниско ниво на квалификации, жените, со регионален диспаритет во невработеноста. Жените во просек имаат нешто повисока стапка на невработеност во однос на мажите. Стапката на невработеност кај жените во 2005 година изнесува 38,8%, во 2006 година 37,5%, во првиот квартал од 2007 година 36,2%, во вториот 35,7% и во третиот квартал од 2007 година 37,7%. Стапката на невработеноста на младите е повеќе од двапати повисока од стапката кај возрасните лица. Сето ова наведува на тоа дека тешкотиите во наоѓање работа и обезбедување на високо ниво на животен стандард и образование ги присилува луѓето да го одложат создавањето на семејството и одгледувањето на децата.⁵

Карактеристично за современите семејства е што и структурата на трошење се менува. Додека во патријархалното семејство трошоците за исхрана се сметаат за елементарни трошоци, приходите во модерното семејство се ориентирани кон други разновидни потреби. Објективните економски тешкотии

⁵ Ибид, стр. 21-22.

и економскиот стрес доведуваат до економска депривација на семејството, нарушени семејни односи, нарушени брачни односи, немање контрола над секојдневните текови, негативна семејна атмосфера и неповолно влијание на развојот и воспитувањето на децата.

Семејствата во економски развиени средини имаат висок стандард и сите услови за нормален прогрес, но тоа е проследено со недостаток на време и потребна грижа што родителите треба да им ја посветат на децата во трка за секојдневна заработувачка. Наизглед складни и толерантни а всушност отсуствува меѓусебна поврзаност, разбирање и семејна сигурност. Отуѓеноста карактеристична за модерните семејства настанува како последица на динамичниот начин на живот, економскиот раст, потрошувачки менталитет, трка за стекнување богатство и потреба за повисоко образование и едукација. Додека во економски неразвиените средини семејствата се бројни, но стандардот низок, лоши станбени и економски услови. Овие родители заради економска осигурување на егзистенција го напуштаат привремено семејството и децата. За тоа говори и податокот на Националната служба за правата на децата во Романија близу 60 000 деца се згрижени од блиските роднини или соседи откако нивните родители заминале да бараат работа во странство. Од нив, 2.700 се ставени под закрила на државата, а во една третина од случаите, односно кај 21.400 деца двајцата родители заминале во странство и децата се оставени кај бабите и дедовците. Над 1.200 се згрижени од соседите или други семејства⁶

Фрустрираноста од лошите прилики и односи во семејството поттикнуваат агресивност кај родителите и други од семејството кон децата, со што се присутни појавите на физичко и емоционално насилство, односно децата стануваат жртви на семејно насилство. Иако физичкото и емоционалното казнување на децата одамна е оценето како педагошки неприфатливо, тоа во некои граници се уште се смета како право на родителите. Сеуште е присутно традиционалното сфаќање за оправданоста на примена на сила врз децата. И со години „правото на злоставување“ и „правото на располагање со животот на детето“ се задржале и биле прифатени како легитимни. Ваквите ставови за одгледување и воспитување се задржани дури и тогаш кога општествените вредности и околности битно се променети. За родителите е карактеристично што имаат изградено своја филозофија на живеење и свои методи на воспитување, кои иако се претерано строги, авторитативни и казниви, според нивно мислење тој начин на оснесување кон децата се вклопува во нивниот животен стил и се прифатени како дисциплински мерки.

⁶ <http://utrinski.mk/?ItemID=D082AB6838DD4043B35AD5CBD6E7A975>.

Насилството врз децата е проблем кој е стар со векови. Овој проблем не е карактеристичен само за овој век. Децата биле тепани и малтретирани илјадници години наназад. Во раните цивилизации кај Египќаните, Римјаните, Ацтеките, децата редовно биле подложни на насилство од родителите кои ритуално ги жртвувале децата за да ги смират боговите.

Во римската историја таткото имал целосна контрола врз семејството, а посебно врз децата, чие право се состоело во неговата одлука дали децата ќе живеат или ќе умрат. Правниот систем во антички Рим овозможил татковците да имаат апсолутна власт над децата и овластување да ги продаваат и убиваат своите деца. Типично, таткото ја остварувал таа своја власт ако детето се роди деформирано, слабо, инвалидно или на било кој начин не се сметало за нормално. Правото и контролата на таткото одела до степен до кој тој може да ги убие своите деца поради непослушност. Жените подеднакво учествувале во насилството.

Според библискиот закон родителите ритуално ги жртвувале своите деца и спалувале во чест на кралевите и било практикувано вградување на децата во темелите на градба. Исто и според англиското обичајно право, децата биле третирали како имот во сопственост на родителите, особено таквите.

Според **економската теорија** лошите материјални услови се важен предиктор за виктимизација на децата. Невработеноста, неповолната материјална состојба на семејството, лоши станбени услови, голем број деца се посочуваат како ризик фактор кој го поттикнува манифестирањето на насилство. Економските ограничувања се една од главните причини за дисхармонични односи, вклучително и за појава на злоупотреба на деца. Децата како зависни членови на семејството не можат да придонесат кон ублажување на ваквите негативни влијанија, напротив тие може само да настрадаат како резултат на неповолната состојба и да станат жртва. Семејствата на кои им е загрозен егзистенцијалниот статус се наоѓаат во состојба на нестабилност, во која се рedefинираат односите меѓу нејзините членови и појавуваат девијантни облици на однесување. Родителите во состојба на обесхрабреност поради материјалната осиромашеност ги занемаруваат родителските должности и одговорности, а често и употребуваат насилни акти кон децата. Pelton во 1994 година проценил повеќе од 90 проценти од сите пријавени случаи на злоупотребени деца се случуваат во семејства со примања под номиналната (средна) вредност, а 40 до 50 проценти од сите инциденти се случуваат во семејства чии примања го

надминуваат сиромашното ниво, но сепак се под номиналната (средна) вредност.⁷

Заклучок

Може да се заклучи дека класичното семејство е се повеќе загрозено, забрзано се трансформира (посебно во развиениот свет), па веќе и се потиснува. Современото семејство е оптеретено со бројни негативни појави кои се карактеристични за современиот свет како што се забрзана економска трансформација, глобализација, отуѓеност, насилство, трка по економски средства.

Целокупниот систем на семејни вредности е изменет. Се воспоставуваат рамноправни односи меѓу брачните другари, почитување но сепак постои голема отуѓеност меѓу членовите во семејниот круг. Основно обележје на модерното семејство е економското обележје. Економската функција се сведува на заедничко трошење. Лошата економска ситуација во модерното семејство доведува до криза во брачните, семејните односи и злоставување на своите деца. Жената ја напушта улогата на домаќинка и станува рамноправна со мажот, што подразбира и пониска стапка на фертилитет.

Користена литература

- Cuadrado M, Lieberman L., Traditional family values and substance abuse, Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York, 2002 godina.
- King P, Chalk R, Violence in families: assessing prevention and treatment programs, National Academies Press, Washington 1998.
- Kramarae C, Spender D, Routledge International encyclopedia of women, Routledge, New York 2000.
- Mladenovic-Kupcevic R., Kriminologija, prvo izdanje, Svjetlost, Sarajevo, 1982 godina.
- Milojkovic M, Srna J, Micovic R., Porodicna terapija, Centar za brak i porodicu, Beograd, 1997 godina.

⁷ King P, Chalk R, Violence in families: assessing prevention and treatment programs, National Academies Press, Washington 1998, стр.3

Oliver K., Family values, Routledge, New York, 1997 godina.

Родово-буџетска анализа на социјалната заштита и активните политики за вработување во Република Македонија, Министерство за труд и социјална политика, Скопје 2009.

Стратегија за демографски развој на Република Македонија 2008-2015 год, Февруари, 2008 година.

Srna J., Od grupe do tima, Centar za brak I porodicu IP., Zarko Albulj'', Beograd, 2001 godina.

Todorovic J, Hedrih V., Porodica I posao-izazovi I mogucnosti, Univerzitet u Nisu, Filizofski falultet, Nis, 2006 godina.

Herman D, Buss D., Globalizing family values, University of Minnessota, Minneapolis, 2003 godina.

Wright C, Jagger G., Changing Family values, Routledge, New York, 1999 godina.

Интернет извори

<http://utrinski.mk/?ItemID=D082AB6838DD4043B35AD5CBD6E7A975>.

<http://www.stat.gov.mk/OblastOpsto.aspx?id=2>.

ВЛИЈАНИЕТО НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА ВРЗ МАКЕДОНСКОТО СЕМЕЈСТВО

Македонка Радуловиќ

Доцент, Универзитет Кирил и Методиј, Филозофски Факултет, Македонија

e-mail: radulovic@fzf.ukim.edu.mk

Апстракт

Процесот на глобализација свои највидливи влијанија оствари на преминот од 20 во 21 век, иако и поранешните појавни облици на глобализацијата беа присутни во целиот свет.

Македонското семејство беше подложно на трансформација најмногу поради промените што настанаа во општествениот систем (трансформација на сопственоста од државна во приватна, плурализација на општеството во сите сфери, прифаќањето на меѓународен модел за односите меѓу луѓето).

Големо беше и влијанието на глобалните процеси и текови, посебно во делот на обезбедување информации за философијата на семејното живеење во светот, животниот стандард на семејството и неговите членови, за општиот систем на вредности и за семејните вредности, како и за ризиците и опасностите со кои мораше да се соочи во основа, традиционалното македонско семејство. Предмет на овој труд ќе бидат прашањата на влијание на глобализацијата врз македонското семејство, посебно во делот на односите меѓу семејството и општеството и односите внатре меѓу членовите на општеството.

Клучни зборови: *глобализација, семејство, РМ, семејни вредности, улоги во семејството.*

THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON THE MACEDONIAN FAMILY

Makedonka Radulovic

Teaching Assistant, Ss. Cyril and Methodius University, Faculty of Philosophy,
Macedonia

e-mail: radulovic@fzf.ukim.edu.mk

Abstract

The process of globalization had its most visible impact during the transition from the 20th into the 21st century, although earlier manifestations of globalization were present worldwide.

The Macedonian family was subject to transformation mainly due to the changes in the society (process of privatization, pluralism of society in all spheres, acceptance of an international relationship model among people).

The impact of global processes and flows changed the Macedonian family in terms of providing information about the philosophy of living, the standard of living of the family members, the general system of values and family values, as well as the risks and dangers the traditional Macedonian family had to face.

The subject of this paper will be the influence of globalization on Macedonian family, especially regarding the relationship between family and society and relations among members in the society.

Keywords: *globalization, family, Republic of Macedonia, family values, family roles.*

*Happy family, community and world can be established....
(Ramesh Chandra Rai)*

Вовед

Еден од најважните феномените на нашето време е глобализацијата.

Глобализацијата можеме да ја дефинираме како "реконфигурација на општествената географија обележана од растот на транспланетарните и над територијалните поврзувања меѓу луѓето. Таа се развива со најголема брзина, во највисок степен, со најголеми размери и со најзначителни влијанија почнувајќи од средината на дваесеттиот век" (Шолте 2008:35). Глобализацијата пред се подразбира брз техничко технолошки развој, развој на комуникациско информациската технологија, олеснети комуникации, мобилност, достапност. Меѓутоа, ако во минатото под глобализација единствено подразбиравме ширење на слободен и интегриран пазар, мултинационалните компании...односно глобална економија, денеска глобализацијата е присутна во сите сфери и во секое општество. Глобализацијата е видлива во политиката,

образованието, културата, на начинот на кој што живееме и мислиме. Предизвикува трендови како меѓународно движење на стоки, пари, услуги, информации. Луѓето низ светот патуваат, соработуваат и разменуваат стоки, пари, мисли и навики. Глобализација води кон големи промени во општеството, влијае на се и на сите. Или како што посочуваат голем број социолози...

Глобализацијата е нешто што не засега сите нас веднаш, на еден или на друг начин. Тоа е комплекс на процеси, а не само еден процес (Albrow 1990; Held at al. 1999; Nash 2000; Гидинс 2003).

Ваквите процеси влијаат на културата и тежнеат кон мултикултурализам и додека за едни мултикултурализмот претставува неограничено поле на мисли, идеи, навики...културна разновидност за други значи асимилација, хибридизација, американизација и вестернизација на културите (Lewis 2008).

Промените во општеството што настануваат под влијанието на глобализацијата неизбежно влијаат на семејството како примарна општествена група. Глобализацијата носи позитивни промени, но исто така, и голем број на негативни последици врз семејството како заедница, и на улогата и местото на семејството во општеството. Односно, глобализацијата на современото општество наметна услови за трансформација на семејството и неговата класична структура, улога и значење. Ако го разбереме семејството како најважна социјална клетка ваквите промени добиваат уште поголемо значење, зошто како што наведува Гидинс: "Меѓу сите промени кои се случуваат во светот, ниту една не е поважна од она што се случува во нашите лични животи-сексуалноста, во односите, во бракот и во семејството"(2003:48).

Семејството во денешно време се соочува со предизвикот да стане модерно, современо, но и со многубројни тешкотии и проблеми да го задржи приматот на прибежиште кое гарантира љубов, топлина, разбирање и сигурност.

Состојбата во Република Македонија

Македонското општество не е имуно на глобализацијата, промените и светските текови. Забрзаниот процес на индустријализација и урбанизација, поголемата достапност на интернет, мобилната телефонија, кабелските телевизии, можноста да се купат производи за широка потрошувачка од целиот свет, да се патува слободно (безвизниот режим), овозможија следење на западните трендови на живеење. Ваквите случувања резултираа со се почести миграции од село во град, поголема активност на жените во социјалниот живот, повисок степен на образование, присутност на пазарот на труд... поголема еманципација на жените. Исто така, младите луѓе станаа понезависни заради

шансите за студирање надвор од границите на Македонија, хонорарни работни ангажмани и слично.

Можеби промените се случуваат бавно, но последиците кои ги оставаат се евидентни. За подобро да се разберат промените, соодветна е кратка анализа на семејството и неговата структура во Република Македонија.

Значајни карактеристични фактори на семејната организација и на семејните односи во Македонија се различната етничка и религиозна припадност на населението, различните типови населби, развојот на земјоделството, индустрискиот развој, стручното образование, училишната подготовка и навиките и обичаите. Сето тоа придонесува паралелно да егзистираат најразлични форми на семеен живот, стари, па дури и најстари форми на семеен живот (семејни задруги, бракови склучени помеѓу малолетници, предрасуди за авторитетот на мајката и на таткото) и форми на егалитарно, современо семејство, застапени во градот и во индустриските центри. Постои голем дисперзитет меѓу структурата, односите и начинот на живот меѓу семејствата кои што живеат во град и оние во селска средина, меѓу македонските семејства и семејствата од малцинските етникуми, меѓу сиромашни и побогати семејства. Меѓутоа, ваквото тврдење бара дополнителна опсежна анализа, па затоа како пример може да се анализира просечно македонско градско семејство.

Највидливи се промените во улогите на членовите на семејството. Односно супституција на улогите на мажот и жената и постепено исчезнување на патријархалниот модел на односи. Патријархално општество и патријархалниот вредносен систем почнува брзо да се менува особено во периодот на транзиција на Република Македонија. Традиционалното нуклеарно семејство кое се состоеше од татко кој ги носи финансиите во домот, мајка домаќинка и зависни деца полека исчезнуваат. Како субјект на општествениот живот семејството денес може да испрати двајца претставници, и сопругот и жената. Тоа се должи на зголемената рамноправност на жената во домот и можноста да добие подеднакво добро платена работна позиција. Во овој случај татковците заземаат улоги кои што беа традиционално резервирани за жените. Особено периодот на приватизација кој остави многу мажи невработени беше тежок за улогата и статусот на мажите во општеството, но и во домот. Според некои сознанија во Македонија жените полесно ги преживеале транзициските процеси, зошто за нив тоа бил паралелен процес на еманципација (Андревски 2014).

Променетата улога на жената можеби најдиректно влијае на трансформацијата на македонското семејството. Од помалку присутна, жената во економските процеси станува се поприсутна дури некаде се појавува како

движечка сила. Тоа подразбира дека жената во семејството сама остварува приход и може да се зборува за двоен буџет во семејството. Тоа пак и овозможува пројавување во другите процеси, политички хуманистички, женски движења итн. Трендот од западните општества во кои жените веќе не се подготвени да ги жртвуваат своите амбиции и напредување во кариерата за улогата на домаќинка, почнуваат да се забележуваат и кај нас. Жените се повеќе се насочени да ги остварат своите амбиции, тие сакаат да работат, да изградат сопствена кариера, да имаат слобода на движење, можност за донесување одлуки. Оваа промена од една страна е позитивна и за жената како единка и за семејството и за општеството. Жената е исполнета и задоволна, семејството има два финансиски столба а општеството добива нова работна сила, меѓутоа од друга страна, жената е растргната меѓу домот и кариерата, го одложува стапувањето во брак, раѓањето деца. Желбата за поголема заработка и остава малку време за децата и мажот, а општеството се соочува со натална криза. Некои автори, одат дотаму, што борбата за индивидуалност на жената ја сметаат за една од главните причини за кризата и трансформацијата на современите семејства (www.ivansijakovic.com).

Покрај променетите улоги на мажот и жената во семејството се менува улогата на децата. Елементот на т.н. природна надреденост на родителите се менуваат. Децата стануваат активни субјекти, учествуваат во креирањето одлуки во семејството, самостојно одлучуваат за начинот на облекување, однесување, професионалната ориентација, за место на живеење итн. Авторитарниот модел на воспитување на децата според кој децата се покорни и послушни на авторитетот на такотое заменет со демократски модел кој ги става децата на еднакво рамниште со родителите. Семејствата во кои децата се самостојни и независни од филмска илузија станаа македонска реалност. А тоа е уште едно прашање кое го наметна глобализацијата.

Масовните комуникации, телевизијата, интернетот, пред се ни го ставија светот на дланка и семејствата низ светот пред очи. Мрежите на медиумите, преку вести, документарни емисии, уметнички програми, забавни програми, филмови, сапуници и реалити шоуа, секојдневно ни презентираат многу примери за тоа како изгледаат и како треба да изгледаат семејствата во другите земји. Сакале или не, ние се идентификуваме со тие семејства и прифаќаме нивни карактеристики и својства. Светската комуникација ја менува перцепцијата за успешно семејство кое биле долго присутни во Македонија. Во поглед на обем на семејство, имот во поглед на кариера, односи. Едноставно, семејството секојдневно добива нови информации за тоа како живеат другите семејства во светот. Присутни демократски практики во семејни односи во светот се прифаќаат во македонското семејство и има настојување тие да се применуваат. На пример, изменети се сфаќањата за вонбрачните заедници,

реструктурираните семејства и истополовите заедници. На вонбрачните заедници не се гледа со прекор и осудување како во минатото. Исто како и на разводот. Ако порано беше срамно да се живее во заедница која не е формализирана, со вонбрачни деца или да се разведат двајца кои веќе стапиле во брак, денес е поинаку. Овој период се менуваат причините за стапување во брак, но и за раскинување на бракот. Економската egzистенција и репродукцијата не е основна причина да се склучи брак ниту пак да се остане во него, туку личниот избор односно задоволување на себе сии сопствените желби. Слободно може да се каже дека денес е многу потешко да се стапи во брак отколку да се растури истиот. Во прилог на ваквата констатација оди и промената на правната регулатива (намалување на законскиот период од иницијатива до развод како правна процесција, еднакви права на вонбрачните заедници и деца и сл.).

Уште поголем доказ за влијанието на медиумите врз македонското семејство и неговото сфаќање за семејството е прашањето за истополови врски и бракови. Од апсолутна отфрленост, згрозеност и неприфаќање, се до реално прифаќање кое е под влијание на светски трендови. Во Македонија хомосексуалците се соочуваа со страв и потиштеност од можноста да бидат осудени и отфрлени од своето семејство и од околината па ретко кога јавно се изјаснуваа и промовираа. Откако голем дел од европските земји ги дозволија хомосексуалните бракови, а некои и посвојувањето деца, во РМ се актуелизираше ова прашање. Јавните расправи посветени на правата на хомосексуалците го поттикна и предлогот за уставни промени на дефинирање на бракот (бракот да не се третира како заедници исклучиво на еден маж и една жена). Иако ваквиот предлог наиде на неприфаќање, самиот обид посочува дека општеството ќе се приспособи кон полесно прифаќање на однополови бракови. И во однос на правната регулатива и социолошко психолошки вредности.

Масовните медиуми неспорно влијаеја да се смени свеста за полиберално сфаќање на семејната заедница и со тоа ги ослободија младите од тешкото бремене на конзервативното сфаќање за бракот и семејството во Република Македонија. Но, повторно, се соочуваме со проблеми од новонастанатата состојба. Се намалува бројот на бракови, се зголемува бројот на разводи (само од 2013 до 2014 година бројот на разводи се зголемил за 8.1%, а бројот на склучени бракови е намален за 1.2%), се одложува стапувањето на бракот (од 23/жени и 25/мажи во деведесеттите на 26/жени, 29/мажи/ денес) и раѓањето на деца (ако на почетокот на деведесеттите жените првото дете го раѓале на 23 години во просек, сега на 28 години) со тоа се намалува репродуктивниот период и земјата старее како резултат на ваквите последици. Од почетокот на деведесеттите стапката на наталитет е намалена од 17% на 11% (Според извештаите на Државниот завод за статистика во Република Македонија).

Друга промена која што може да се забележи како последица на глобализацијата е стремежот за лична среќа, истакнување на индивидуализмот во семејството и семејните односи. Модерното пресметување на семејниот живот, гледа на бракот како потрага по лична среќа и проширување на потрагата на лично задоволство. Децата пак се непосреден товар и се поголема пречка за среќа меѓу партнерите. Ваквото гледиште на бракот се повеќе преовладува во модерните општества (Џејмс 2013). Во едно истражување на Универзитетот Ругерс се дошло до заклучокот дека децата се најчестата причина за развод на бракот ("And Baby Make Stress", Wall street 2004). Во Република Македонија пак, како најчести причини за развод се наведуваат нетрпеливост, изневерување, здравствени причини, претерано соживување со родителската улога, несогласување на карактери (Радуловиќ 2014 :14). Модерното општество и либералните демократски тенденции во семејното живеење во светот влијаеја да се појави желба и амбиција за индивидуална афирмација и самопотврдување во македонските семејства. Младите генерации во Република Македонија не се спремни да се жртвуваат за бракот за сметка на сопствената среќа и имаат модерно сфаќање за бракот на кој повеќе не се гледа како на вечност (Ibid.) . Ова е тешко прифатливо во традиционалните семејства и наидува на конфликти и разочарување, подвоеност и недоразбирања. Во егалитарните семејства ваквиот тренд се прифаќа дури се поттикнува од најмали нозе кај децата кои се изложуваат на најразлични форми на социјализација. Сепак, тенденцијата на истакнување на индивидуализмот ги потиснува заедничките интереси и цели па тешко е различни индивидуалитети да функционираат хармонично во едно семејство.

Алтернативните модели на семејство (хомосексуалните заедници, соживот меѓу родители и самохрани родители , брак без деца , самохрани мајки , татковци со деца без сопружник), комплексноста на модерното живеење ги смени сфаќањата за врските и бракот и како овие влијанија се поголеми така е поголем моделот на семејства (touch and go) кои немаат време да бидат заедно, истакнување на индивидуализмот за сметка на семеен функционализам...се промени имаат негативен ефект врз македонското нуклеарно семејство.

Глобализацијата ја уништува традицијата?!

При споредбата на традицијата помеѓу европските и македонските семејства, нужно е да се имаат предвид пошироките општествени услови на живеење. кои имаат или директно или индиректно влијание врз можностите за одржување и за практикување на традицијата, според областите што се

опфатени, или, пак, општите општествени услови ги намалуваат таквите можности, па дури и во дадени сфери сосема ги елиминираат.

Според спроведено истражување за традициите во македонските и европските семејства, европските семејства, во основа, егзистираат и се развиваат во услови на развиена економија, висок животен стандард, со услови во релативно пократко време да можат да се задоволуваат основните егзистенцијални проблеми (куќа, односно стан, работно место, автомобил, дневен, неделен, годишен одмор), и тоа да се прави од семејствата од кои се издвојуваат новите семејни заедници, или, пак, новосоздадените семејства со сопствени проекти и режими да ги обезбедуваат овие потреби, потоа дел од стандардот за задоволување на потрошувачката, здравствените, образовните и културните потреби и интереси. За западните европски општества е карактеристичен демократски облик на организација и функционирање на власта и, воопшто, на животот во општеството, што, пак, има дејство и врз делови од семејната традиција (во сферата на политичката ориентација, во практикувањето на слободите и правата на човекот и граѓанинот, на пример, во сферата на религијата, хуманитарното организирање и дејствување). Понапредните општества влијаат и врз семејното живеење што е поврзано за модата, за медиумскиот систем ислично. Постоењето и претставувањето основа на економскиот систем во западните земји со приватен капитал, со слободно движење на економските интереси и, конкретно, ја потврдува присутноста на глобализацијата во европското општество, но истовремено самата економска моќ и демократскиот облик на управувања овозможуваат основање, водењето и унапредувањето на приватни фирми (од сите сфери на економскиот систем и живот) со што се задржува традицијата во семејствата, преку економскиот интерес, во смисла на задржувањето на капиталот, доградувањето на бизнисите, семејно ангажирање во единствени фирми или во градењето нови економски субјекти.

Во Република Македонија, традицијата најмногу се отсликува во односите меѓу членовите во семејството и организација на семејниот живот. Економскиот систем се уште не е развиен да создава традиционално успешни македонски семејства, па затоа, глобализацијата најчесто се забележува како на процес кој предизвикува дисконтинуитет на семејната традиција (Радуловиќ 2014).

Заклучни согледувања

Глобализацијата е процес кој не може да се избегне, ниту да се заобиколи. Ги погодува сите општества...сите семејства...сите луѓе, но со различен интензитет. Сите промени, економски, технички, комуникациски имаат

значителни влијанија врз семејството затоа што семејството е стратешка социјална единица. Промените се забележуваат во поделбата на трудот, улогите во семејството, колективни одлуки за членовите и за нивната иднина и воопшто функциите на семејството. Таквите промени го дефинираат идентитетот на членовите на семејството и нивната интеракција со поширокото општество. Влијание на глобализацијата во Република Македонија, е присутно сега повеќе од било кога.

Промените можат да се оценат како позитивни и негативни. Во Република Македонија потребно е да се направи дистинкција, зошто влијанието на глобализацијата врз семејствата е диференцијално, во зависност од многу фактори, но особено во зависност од каде семејството живее и општествена класна припадност.

Еден дел од семејствата во Македонија непоговорно ги прифаќаат светските практики во семејното живеење и живеат според истите. Одреден број се целосно затворено. Вообичаено, посиромашните семејства кои живеат во рурални средини не прифаќаат промени (од причина што не се изложени на информации од светот, немаат интернет, странски канали, не патуваат и слично). Додека тие со повисок животен стандард, егалитарни, семејства се поподложни на глобалните текови и полесно ги прифаќаат. Ги уживаат позитивните ефекти, но страдаат од негативните последици. Вака поставената структура е интересен мотив за дополнителни размисли и продлабочена анализа на овој труд.

Глобализацијата носи и ќе носи нови состојби и тенденции во општеството и во новото време, кои ќе ја напаѓаат традицијата, ќе ја загрозуваат (сè понагласена индивидуална слобода во мислењата, гледиштата, однесувањето, создавањето услови за задоволување на животните потреби надвор од семејството – за љубов, секс, хигиена, храна, за домување) и реални процеси и односи во кои традицијата ќе се допотврдува како сврзувачка вредност, доблест и неспорен квалитет. Заканата спрема традицијата во семејното живеење има, сепак, ограничено дејство и, затоа, не би требало да се очекува масовно и често исчезнување на семејната традиција, но нејзино приспособување, сигурно.

Факт е дека глобализацијата носи одредени предности за семејствата, но креира ризици и конфликти исто така. Во време во кое секоја надворешна промена инстантно може да влијае на интимниот живот на семејствата, вистински предизвик е како да се одржи здрава и стабилна семејна институција.

И македонското семејство е ставено пред предизвикот да го зачува основното значење а сепак да го модернизира со позитивните ефекти на глобализацијата. Македонското семејство барем уште две децении ќе биде во

големи дилеми дали целосно да се препушти на влијанието на глобализацијата во семејното живеење и однесување или да ги задржи традиционалните семејни практики со прогноза дека отворените семејства ќе бидат поприспособени за семејство според светски стандарди отколку традиционалните семејства. Ремоделирањето на семејствата во Македонија ќе продолжи како резултат на влијанието на индивидуализам, односно западните семејства каде се охрабруваат индивидуализмот и самостојноста.

Користена литература

- Albrow, Martin and Elizabeth King. 1990. *Globalization, Knowledge and Society*. London: SAGE Publications Ltd.
- Lewis, Jef. 2008. *Cultural studies: The basics*. Los Angeles: Sage Publications.
- Андревски, Живко. 2014. *Животот е преубав: Лелекот е лек*. Скопје: ЕВРО принт.
- Гиденс, Ентони. 2003. *Забеган свет*. Скопје: Филозофски Факултет.
- Дракулевска Чукалевска, Марија. 2011. *Социолошка ревија: Присуството на процесите на глобализацијата во одделни сфери од социјалниот живот во РМ*. Скопје: Филозофски факултет.
- Радуловиќ, Македонка. 2014. *Традицијата во европските и во македонските семејства*. Скопје: Култура.
- Андревски, Филип и Соња Михајловска. 2006. *Културата во семејството*. Скопје: "Ф-М-Б".
- Група автори. 1988. *Планирање на семејството во СР Македонија*. Скопје: "Студентски збор".
- Џорџ, Роберт и Џин Бетак Елштејн. 2013. *Значењето на бракот-Семејството, државата, пазарот и моралот*. Скопје: "Арс Ламина-публикации".
- Jamieson, Lynn. 1998. *Intimacy, Personal Relationships in Modern Societies*. Cambridge, England : Polity Press, Cambridge.
- Шолте, Јан., А. 2008 *Глобализација (критички осврт)*. Скопје: Академски печат.

**ПОЈАВАТА НА БЕЗДОМНИШТВО:
ОСВРТ КОН РАБОТАТА НА ПУНКТОТ ЗА БЕЗДОМНИЦИ ВО
МОМИН ПОТОК ЗА ПЕРИОД ЈУЛИ – ДЕКЕМВРИ 2014**

Драгана Лазаревска

М-р, Црвен крст на град Скопје, Р. Македонија

e-mail: dragana.lazarevska@yahoo.com

Апстракт

Промените кои настануваат во економската, социјалната, демографската, културолошката и правната структура во Република Македонија, влијаат на степенот на бездомништвото како и на неговото драстично зголемување како појава. Во текот на сите овие години на општествена транзиција од еднoпартиски во повеќепартиски систем, се менува перцепцијата на појавата на бездомништвото во правец дека оваа појава е продукт на драстично осиромашување на просечниот македонски граѓанин, губењето на работата и можностите да се издржува себеси и своето семејство. Поради сите овие причини настанува состојба во Република Македонија каде не само поединци, туку и цели семејства се најдат во ситуација да живеат на улица, изложени на сите можни ризици за нивното здравје и живот. За појавата на бездомништво постојат бројни предрасуди и стереотипи, па можеби и тоа било причината да оваа категорија биде оставена на маргините на нашето граѓанско општество. Во овој труд ќе ги изнесам моите согледувања за преземање на соодветни активности, како и давањето на услуги на оваа категорија на лица за нивно реинтегрирање во општеството, со посебен осврт на работата на пунктот за бездомници во Момин Поток за период јули-декември 2014.

Клучни зборови: *бездомништво, сиромаштија, невработеност, пороци, социјални ризици, несоодветно домување, маргинализираност, социјална исклученост*

**EMERGENCE OF HOMELESSNESS:
REVIEW OF THE WORK OF THE SHELTER FOR HOMELESS PEOPLE
IN MOMIN POTOK FOR THE PERIOD JULY – DECEMBER 2014**

Dragana Lazarevska

MA, Red Cross of Skopje, R. of Macedonia

e-mail: dragana.lazarevska@yahoo.com

Abstract

The changes that are occurring in the economic, social, demographic, cultural and legal structure in Republic of Macedonia are affecting the degree of homelessness and its dramatically increasion as a phenomenon. During all these years of social transition from one-party to a multiparty system, the perceptions of the emergence of homelessness is changing in the direction that this phenomenon is a product of drastic impoverishment of the average Macedonian citizen, loss of jobs and opportunities to support themselves and their family. For all these reasons a situation is arising in Macedonia where not only individuals, but entire families find themselves living on the street exposed to all possible risks to their health and life. For the emergence of homelessness are existing numerous prejudices and stereotypes, so maybe this caused this category to be left on the margins of our civil society. In this report I will bring out my remarks to undertake the appropriate activities, as well as provision of services to this category of persons for their reintegration into society, with special emphasis on the work of the Shelter for the homeless in Momin Potok for the period from July to December 2014.

Keywords: *homelessness, poverty, unemployment, vices, social risks, inadequate housing, marginalization, social exclusion.*

ВОВЕД

Промените кои настануваат во економската, социјалната, демографската, културолошката и правната структура во Република Македонија, влијаат на степенот на бездомништвото како и на неговото драстично зголемување како појава. Во текот на сите овие години на општествена транзиција од еднопартиски во повеќепартиски систем, се менува перцепцијата на појавата на

бездомништвото во правец дека оваа појава е продукт на драстично осиромашување на просечниот македонски граѓанин, губењето на работата и можностите да се издржува себеси и своето семејство. Поради сите овие причини настанува состојба во Република Македонија каде не само поединци, туку и цели семејства се најдат во ситуација да живеат на улица, изложени на сите можни ризици за нивното здравје и живот. За појавата на бездомништво постојат бројни предрасуди и стереотипи, па можеби и тоа било причината да оваа категорија биде оставена на маргините на нашето граѓанско општество. Бездомништвото е комплексен проблем кој отвора многу полиња за работа, меѓу кои и потребата за одржување на хигиената и здравствената превенција на овие луѓе кај кои поради условите во кои живеат постои ризик од длабоко нарушување на здравјето. Заедничко за лицата кои спаѓаат во категоријата на бездомници е што немаат услови за адекватно и соодветно домување, немаат сопствени извори на приходи, делумно или целосно ги имаат прекинатите врските со семејната и социјалната средина. За успешно враќање на овие лица во нормалните текови на општеството потребно е да постои мултисекторска приод во третирање на овие лица при што нераскинливо треба да постои врската помеѓу центрите за социјална работа, полицијата како и невладините организации кои работат и се грижат за овој тип на луѓе. Во овој труд ќе ги изнесам моите согледувања за преземање на соодветни активности, како и давањето на услуги на оваа категорија на лица за нивно реинтегрирање во општеството, со посебен осврт на работата на пунктот за бездомници во Момин Поток за период јули-декември 2014.

1. ПОЈМОВНО ОПРЕДЕЛУВАЊЕ НА ТЕРМИНОТ БЕЗДОМНИШТВО

За појасно определување на поимот бездомништво, потребно е најпрвин да се дефинира терминот дом. Домот како термин најчесто асоцира на следното:

- Постоене на простор за живеење кој сметаме дека ни припаѓа нам
- домот е безбеден простор знаеме точно каде ќе спиеме вечерта
- домот е сигурен простор кој можеме да го заклучиме и контролираме кој доаѓа кога сме и не сме таму
- домот претставува засолниште од дожд и студ
- домот е простор каде може да се подготвува храната и постојат услови за одржување на личната хигиена.

Аналогно на ова бездомништвото означува отсуство на место за живеење како што претходно е опишан домот. Живеењето надвор од домот по сопствен избор не е бездомништво, бидејќи постои место за живеење, но лицето едноставно одбрало да не го користи-привремено или на подолг временски

период. Престојувањето во прифатилишта за бездомници, во напуштена зграда или во недовршени објекти, означува отсуство на дом. Ова претставува „субстандардно домување, и упатува на тоа дека лицето има статус на бездомник.

Бездомништвото е состојбата на луѓе без редовно живеалиште. Терминот бездомништво ги опфаќа поединците и семејствата кои се без покрив над главата најчесто не се во можност да се здобијат и одржуваат редовно, сигурно, безбедно и соодветно домување¹. Терминот бездомништво, исто така може да вклучува луѓе кои примарно преноќуваат во шелтер центрите за бездомници, центрите за затоплување, засолништата за домашно насилство, возила (вклучувајќи и рекреативни возила и кампери), сквотирање, картонски кутии, шатори, ќеради, или други ад хок ситуации за домување².

Статус на бездомник има лицето кое нема постојано, соодветно и адекватно место за живеење, лице чиешто примарно место за живеење се јавни и приватно водени прифатилишта подложени на надзор, кои нудат привремено сместување и живеење, институции кои нудат привремено сместување на лица кои треба да бидат институционализирани и јавни или приватни објекти или места (железнички станици, гаражи и подземни премини) кои не се наменети како вообичаено место за спиење за луѓето.

Во Македонија нема официјална дефиниција за бездомништво. Од искуството стекнато при работата во социјално-хуманитарната дејност на Црвен крст би можела да издвојам повеќе категории на бездомни лица и тоа:

- а) Целосно незгрижени лица или лица без покрив над глава** најчесто индивидуалци кои престојуваат на улица и спијат во несоодветни услови на клупа, во напуштена зграда/куќа, шупа, гаража, јавни транспортни центри и сл. Ова се лица на кои прво помислуваме кога ќе се спомне името бездомник.
- б) Семејства кои живеат во несоодветни импровизирани живеалишта** и/или живеалишта без услови за домување (без вода, струја, тоалет, кујна). Најчесто овие семејства се од ромска

¹ Bogard, Cynthia J., "[Advocacy and Enumeration: Counting Homeless People in a Suburban Community](#)", *American Behavioral Scientist* September 2001 vol. 45 no. 1 105-120

² Gabbard, W. Jay; et al., "[Methodological Issues in Enumerating Homeless Individuals](#)", *Journal of Social Distress and the Homeless* Volume 16, Number 2 / May 2007 90-103

националност, но исто така и семејства од други националности со тешки здравствени, финансиски и социјални проблеми;

- в) Лица/семејства кои немаат постојано место на живеење** и често се соочуваат со ризик да останат на улица. Ова се лица кои живеат во сиромаштија под кирија и често го менуваат престојот доколку не можат да заработат доволно за да ги подмират сите трошоци или пак поради лоша здравствена состојба не успеваат воопшто да заработат.

Врз основа на овие категории би можела да се формира и следната дефиниција:

Бездомништвото подразбира состојба во која се наоѓаат луѓето кои немаат свој дом и престојуваат/живеат на улица, луѓето кои живеат во импровизирани живеалишта, и луѓе кои се привремено згрижени/сместени и немаат сигурно домување.

2. ПРИЧИНИ ЗА ПОЈАВА НА БЕЗДОМНИШТВО

Главните причини за бездомништвото, како што е документирано од страна на многу извештаи и студии вклучуваат:

- Недостапност на можности за вработување,
- Сиромаштија, предизвикана од повеќе фактори, вклучувајќи ја невработеноста,
- Недостаток на доделување на станови,
- Недостатокот на достапна здравствена заштита. Луѓето кои имаат некој вид на хронична болест и слабеење, но не можат да добијат здравствена заштита или затоа што тие немаат пари да си го дозволат тоа,
- Злоупотреба од страна на владата или од страна на други луѓе со моќ,
- Војна или вооружен судир,
- Природни катастрофи, вклучувајќи, но не ограничувајќи се на земјотреси и урагани,
- Душевна растроеност, каде службите за ментално здравје се недостапни или тешко достапни. Во САД направено е истражување во 2005 година, со кое се посочува дека најмалку една третина од бездомниците мажите и жените имаат сериозни психички нарушувања или проблеми. Спектар на нарушувања аутизам и

шизофренија се првите две заеднички ментални нарушувања во САД кај бездомниците³,

- Попреченост, особено каде што службите за попреченост се непостоечки или сиромашно ја вршат својата работа,
- Трауматска мозочна повреда, болест која според канадски анкета е широко распространета меѓу бездомниците⁴,
- Социјалната исклученост, вклучувајќи поради сексуалната ориентација и родовиот идентитет,
- Злоупотреба на супстанции,
- Семејно насилство,
- Нарушени односи, особено во однос на младите луѓе и нивните родители,
- Ослободување од затвор и повторно влегување во општеството,
- Присилното протерување - Во многу земји, луѓето ги загубуваат своите домови заради потребите на владите⁵ да градат нови висококатници, патишта и други капитални инвестиции со што на сопствениците им се дава минимален надомест на штетата со што тие се во опасност да станат бездомни лица,
- Хипотека- заплenuвања, каде сопствениците го ставаат под хипотека својот имот за да можат да го вратат долгот за кредит кон банките. Популарните печатени медиуми направија проблем на ова во 2008 година⁶
- Заплenuвања на земјопоседници често водат до иселување на нивните станари. "На Сарасота, Флорида, хералд трибјун, истакна дека, според некои проценки, повеќе од 311.000 станари на национално ниво биле протерани од своите домови"⁷

³ The Insanity Offense: How America's Failure to Treat the Seriously Mentally Ill Endangers Its Citizens, E. Fuller Torrey, 2008

⁴ Stephen W. Hwang MD MPH. "[The effect of traumatic brain injury on the health of homeless people](#)". Retrieved 17 September 2014

⁵ Elder, James, "[Helping homeless victims of forced evictions in Zimbabwe](#)", UNICEF, 20 June 2005

⁶ Goodman, Peter S., "[Foreclosures Force Ex-Homeowners to Turn to Shelters](#)", The New York Times, October 18, 2009

⁷ http://www.nationalhomeless.org/publications/crimreport/crimreport_2009

- Низок степен на образование или отсуство на формално образование, социјализација и култура,
- Поретко,но сепак можно е како причина да се јави сопствениот избор на лицето да живее како бездомник.

Причините за појава на бездомништво во *Македонија* се различни во зависност за кој тип на бездомници зборуваме. За да се има точни и прецизни податоци за причините потребно е сериозно истражување но генерално од исказите на самите лица и на лицата кои работат со нив може да се издвојат следните:

1. Кога станува збор за **целосно незгрижените лица** кои со години престојуваат на улица главни причини најчесто се нарушените семејни односи, зависностите (алкохолизам, хазардни игри наркоманија), сиромаштија и деликвенција, како и нарушеното психичко здравје. Причините се често многу испреплетени и се надоврзуваат едни со други.
2. Кај семејствата кои живеат во **несоодветни импровизирани живеалишта** причините лежат во длабоката сиромаштија и недостатокот на образование која се провлекува кај нив со генерации и генерации, оттаму ваквиот начин на живот би можел да се разгледува и од образовен и културолошки аспект.
3. Додека пак кај **лицата кои немаат постојано место на живеење** причина најчесто е непостојаната вработеност или здравствените проблеми што повлекува социјални и финансиски проблеми и проблеми со домувањето. Во оваа група спаѓаат и жртвите на насилство кои се наоѓаат во ситуација да немаат свое постојано место на живеење кое пак е поврзано со неможноста да најдат добро платена работа со која ќе можат да ги покријат сите трошоци за домување и храна. Ситуацијата е уште по отежната доколку лицето има мали деца со себе кои нема на кого да ги остави на чување за да може да работи. Моја претпоставка е дека бројот на овие лица без свој дом е најголем и најневидлив во Македонија.

3. ПРОБЛЕМИ И ПОСЛЕДИЦИ КОИ НАСТАНУВААТ ОД БЕЗДОМНИШТВОТО

Основниот проблем на бездомништво е потребата за лично засолниште, топлина и безбедност. Други тешкотии вклучуваат:

1. медицински проблеми, лична безбедност, тишина и приватност, особено за спиење, чување на постелнина, облека и имот, хигиена и санитарни

јазли,чистење и сушење на алишта, подготовка и складирање на храната во количества,одржување контакти,не постојана локација или адреса,криминални дејствија предизвикани од животот на улица,проблеми со законот;

- 2.Бездомниците се соочени со многу проблеми,првично со недостатокот на сигурен и соодветен дом. Тие често се соочуваат со многу социјални недостатоци, исто така, намалување на пристап до приватните и јавните услуги како и намален пристап до виталните потреби⁸;
- 3.Како друг проблем кој постои кај оваа категорија е намалениот пристап до здравствената заштита и стоматолошки услуги;
- 4.Ограничен пристап до образованието;
- 5.Зголемен ризик од заболување од насилство и злоупотреба;
- 6.Општи отфрлања или дискриминација од другите луѓе;
- 7.Губење на вообичаените односи со мејнстримот;
- 8.Не се сметаат погодни за вработување;
- 9.Намален пристап до банкарски услуги;
- 10.Намален пристап до комуникациските технологии;
- 11.Таргетирање на општините да ги исклучат од јавниот простор⁹.

Бездомниците во *Македонија* кои се целосно незгрижени се една од најзагрозените и најмаргинализирани групи кои се соочуваат со голем број на проблеми.

Најчесто **здравјето** е најсериозен и најголем проблем особено зависноста од алкохол, дрога, хазардни игри и сл, како и психичките заболувања и истите често се причина и за губењето на работата, конфликти во семејството и раскинување на релациите со блиските и останувањето без свој дом, а потоа дополнително ситуацијата во која се наоѓаат придонесува за појава и на други заболувања. На ова се надоврзува и проблемот со лекување на секундарно и терцијарно ниво кога тие немаат лична документација и здравствено осигурување, а многу често тие се без потребната документација. Црвен крст работи на обезбедување на истата но често се случува тие повторно да ја изгубат

⁸ [Amster, Randall](#) (2008). *Lost in Space: The Criminalization, Globalization, and Urban Ecology of Homelessness*. New York: LFB Scholarly.

⁹ Roark, Marc. ["Homelessness at the Cathedral"](#). Working Paper Series. Retrieved 3/4/2014.

заради начинот на живот и да бидат повторно без истата. Здравјето е основна причина и за неможноста да најдат постојана работа и редовна егзистенција.

Според податоците кои ги имаме за лицата кои го посетуваат пунктот во Момин Поток од 65те редовни лица дури 42% се зависници, а 12% со психички проблеми.

Домувањето претставува сериозен и голем проблем. Но вој проблем е специфичен и потребно е да се разгледува на индивидуално ниво со оваа целна група бидејќи дел од лицата имаат и свои домови но не престојуваат во нив и ја избираат улицата како место на живеење. Ова се најчесто лица зависници од алкохол или лица кои имаат своја филозофија на живеење. Генерално за овие лица, од аспект на згрижување, најбитен проблем кој треба да се реши е пренокувањето, особено во зимските месеци, а потоа преку холистички пристап да се работи на реинтеграција и да се обезбеди домување во соодветен тајминг.

Поврзано со домувањето е и **одржувањето на личната хигиена** која бездомните лица во Скопје можат да ја добијат само во петок, во Пунктот за бездомници во Момин Поток.

Бездомниците се соочуваат и со проблем на **нередовна и лоша исхрана** која секако придонесува за влошување на здравствената состојба. Овие лица најчесто јадат само еднаш на ден и тоа сува храна. Во моментот во Скопје има само една народна кујна во рамки на Црква која нуди можност на овие лица да се хранат без притоа да се бара од нив документација и сл.

При процесот на реинтеграција проблем е и **добивањето на права од системот на социјална заштита** поради немањето на постојано место на живеење. За да се оствари право мораат да имаат место на живеење, а законот не нуди друго соодветно решение. Оттаму овие луѓе најчесто се надвор од системот на социјална заштита.

Врз основа на податоците за секое од лицата кои ги има тимот кои работи во Пунктот за бездомници, направена беше анализа на најчестите водечки проблеми поради кои овие лица се на улица и добиените резултати се прикажани во Приказот 1. Анализата беше направена на 65 бездомници кои редовно доаѓаат во пунктот најмалку една година.



Приказ 1

4. ПОТЕНЦИОНАЛНИ РЕШЕНИЈА ЗА БЕЗДОМНИШТВТО КАКО ПОЈАВА

- Преодно домување

Преодното домување обезбедува привремен престој на одредени сегменти од животот на бездомните лица, вклучувајќи и работници бездомници. Тука не влегуваат шелтер центрите за бездомници туку соби или станови за престој со услуги за поддршка. Преодниот период може да биде кратко, на пример, една или две години, а во тоа време, лицето мора да поднесе барање за добивње на постојано живеалиште и обично некое подобро вработување или приходи, дури и ако е потребно социјално осигурување или помош. Во САД, федералното финансирање за преодни програми за домување првично беше распределено во актот за бездомничка асистенција на McKinney-Vento од 1986 година¹⁰.

¹⁰ Burt, Martha R., ["Characteristics of Transitional Housing for Homeless Families Final Report"](#), Urban Institute, Washington, DC, September 7, 2006,

- Поддршка за домување

Поддржувачко домување е комбинација на домување и услуги наменети како ефективен начин да им се помогне на луѓето да живеат повеќе стабилни и продуктивен живот. Поддржувачкото домување работи за доброто на оние кои се соочуваат повеќето со комплексни предизвици како поединци, така и за семејства кои се соочени со бездомништвото и кои исто така имаат многу ниски примања и / или тешки и постојани проблеми кои може да вклучуваат злоупотреба на супстанции, цигари или алкохолизам, ментална болест, ХИВ / СИДА, или други сериозни предизвици за успешен живот.

- Пешачка села

Во 2007 урбаниот дизајнер и општествен теоретичар Мајкл Е.Арт го предложува контроверзното национална решение за бездомништво со цел да се изгради "Пешачки села" на местото со што тој го нарекува "актуелниот пристап за помош за решавање на проблемот"¹¹. Прототипот на пешачки села, беше воспоставен во Tiger Bay Village, кој беше предложен за во близина на Daytona Beach, FL. Тој тврди дека овој пристап ќе биде супериорен за третирање на психолошки, како и психијатриските потребите на двете групи на привремено и трајно бездомните возрасни лица, и ќе чини помалку од тековниот приод. Исто така, овој модел ќе обезбеди пониска алтернативна цена на затвор, со што ќе се обезбеди на половина пат станица за оние лица кои ја одлежуваат затворската казна. Можностите за работа, вклучувајќи изградба и одржување на селата, како и создавање на работна сила ќе помогне да се направи финансиски и социјално одржливи села¹².

- Владини иницијативи

Во Јужна Австралија, преку Владата на државата со Премиерот Мајк Ран (2002-2011) обезбедени се значителни средства за финансирање на серија иницијативи чија цел е да се борат против бездомништво. Советувани од страна на комесарот за социјална инклузија Дејвид Капо и основач на програмата за заедничка основа во Њујорк, Rosanne Haggerty, Владата на Мајк Ран воспостави заедничка основа Аделаида¹³ градејќи квалитетен внатрешен град со станови (во

¹¹ Michael E. Arth, "A National Solution to Homelessness That Begins Here", Orlando Sentinel, January 20, 2007

¹² Etan Horowitz, "Developer defends homeless -village concept", *Orlando Sentinel*, January 27, 2007

¹³ ["Common Ground"](#). Retrieved 17 September 2014.

комбинација со интензивна поддршка) за "грубо спиење" за бездомните лица. Владата, исто така ја финансира програмата „од улица до Дом,, и градејќи сервис за болничко лекување наменето за бездомниците кои се примени во Ургентните одделенија во големите државни болници во Аделаида. Наместо да бидат вратени во бездомништвото, пациентите идентификувани како бездомници ја имаат можноста да им се најде сместување поддржано од страна на професионална поддршка.

Во *Македонија* како потенцијални решенија за справување со бездомништвото се следниве:

Како еден од најважните начини за справување со ситуацијата пред се евидентирањето и создавање на база на лица кои се соочуваат со проблеми од аспект на домување. Потоа неизбежно е да се работи на превенцијата, односно стручна работа со лица кои се во ризик да останат на улица. За да се дејствува успешно на ова поле неопходна е добра координација и соработка меѓу сите релевантни институции кои доаѓаат во допир и работат со лицата кои имаат во семејството проблеми кои можат да доведат до бездомништво.

Со лицата кои се **целосно незгрижени** следните облици на помош се потребни со цел да се има сериозен пристап за помош и реинтеграција:

- Помош во задоволување на основните потреби како што се: редовна исхрана, редовно одржување на хигиената и облека, поддршка при вадење на документи, бесплатно лекување и бесплатни лекови и психо-социјална поддршка;
- Пренокувалишта кои ќе работат континуирано во текот на целата година;
- Сервиси за работа на дневна основа во чии рамки ќе се опфатат и здравствени и социјални аспекти. Ќе се работи и на стекнување и/или обновување на работни навики и вештини и истите ќе можат да се подготват за посериозни работни ангажмани и за нивна долгорочна реинтеграција во општеството;
- Обезбедување на станови/живеалишта во кој би се сместиле лицата кои ќе изразат желба да се сместат и да се грижат самостојно за домот во кој живеат.

Со семејствата кои имаат несоодветни/ импровизирани живеалишта потребно е сериозно и темелно да се работи на образованието на младите

генерации, едукации кај возрасните и помош на овие семејства од социјален и здравствен аспект. И она што е најважно да се изнајдат соодветни решенија за вработување на овие лица кои често е потребно да бидат и алтернативни и прилагодени согласно нивниот начин на живот и функционирање. Како крајна цел е секако обезбедувањето и/или изградба на станови/живеалишта за нив.

Со лицата кои немаат постојано место на живеење клучно е прво решавањето на станбеното прашање кое ќе овозможи на овие лица да се извлекат самостојно од тешката финансиска состојба. Со оглед на тоа дека во оваа група влегуваат лица со многу различни типови на проблеми потребно е паралелно да се помага индивидуално, во зависност од проблемот, притоа користејќи ги сите ресурси од заедницата. Тоа би довело и до стабилизирање на психолошката состојба и можност да напредуваат и живеат достоинствен живот.

5. ОПИС НА СТРУЧНАТА РАБОТА ВО ПУНКТОТ ЗА БЕЗДОМНИЦИ ПРИ ЦРВЕН КРСТ И ПРЕЗЕМЕНИ И РЕАЛИЗИРАНИ АКТИВНОСТИ ЗА ПЕРИОД ЈУЛИ-ДЕКЕМВРИ 2014

Пунктот за бездомници на Црвен крст на град Скопје е отворен во 2008 година и истиот работи секој петок кога е посетен од страна бездомниците и тие можат да ги добијат следните услуги: капење, бербарски услуги, чисти алишта, бесплатен лекарски преглед и лекови, разговор со социјален работник и психолог и еден оброк. Пунктот работи и секој понеделник кога тие можат да се искапат, а воедно тоа е денот кога се перат сите алишта донесени во петокот.

Пунктот го посетуваат редовно 65 бездомници, а во петок во просек 45 бездомници се присутни. Од основањето на Пунктот до сега евидентирани се 170 бездомници. Најголем број од овие лица се целосно незгрижени и живеат во паркови, напуштени згради, железнички/автобуски станици, подруми, гаражи и сл.

5.1 АКТИВНОСТИ ВО ПУНКТОТ ЗА БЕЗДОМНИЦИ

5.1.1 Хигиенски услуги

Пунктот за бездомници во период јули-декември 2014 година работеше секој петок и понеделник. Во петоките истиот беше посетен од страна на 40 бездомници и беа реализирани во просек 872 посети.

Една од основните причини поради која бездомниците го посетуваат пунктот се хигиенските услуги. Сите бездомници пред да добијат која и да било друга услуга можат да се искапат и да добијат чисти алишта. Оние кои имаат потреба ќе добијат и третман против вошливост како и бербарски и фризерски

услуги. Воедно своите валкани алишта можат да ги остават и истите да ги подигнат испрани наредниот петок. Бездомниците секој петок добиваат и по еден оброк и напитки. Дел од храната која се дели секој петок е донација од месарницата Промес, а лебот е донација од пекарата Специјал. За време на зимските месеци секој петок корисниците покрај редовниот оброк добиваа и топла чорба која ја донираа повеќе ресторани и тоа: Рагуза, Дукат, Ресторан Дада, Стара градска кука, Капка и Скопски Мерак. Донатори на храна во Пунктот изминатите месеци беа и Темпларите на Македонија.

5.1.2 Примарна здравствена заштита

Лицата во пунктот добиваат бесплатна примарна здравствена заштита и бесплатни лекови. Доколку се потребни дополнителни лекувања за овие лица на секундарно и терцијарно ниво, тимот на Црвен крст го дава својот максимум при изнаоѓање на соодветни и алтернативни решенија за покривање на трошоците и за институционално сместување на овие лица од страна на државата како одговорен субјект во овие ситуации. Во овој дел се уште нема системско решение за лекување на лицата кои не се здравствено осигурени и кои немаат лична документација.

Во периодот од јули до декември вкупно се реализирани 497 лекарски прегледи. По специфични случаи во овие 6 месеци се следниве: Кај една странка дијагностицирана Хипертензија поставена на антихипертензивна терапија. Крвниот притисок редовно мерен, стабилен. Едно лице со Хипертензија и Дијабетес мелитус, повремено контролирана гликемијата и крвниот притисок, редовно прима терапија. Поради воспаление на синусите во редовната терапија вклучен spray Flixonase. Едно лице со појава на хематоми на двете надколеници, третирани со антикоагулантна маст и Витамин Ц. Едно лице со Цироза, во добра општа состојба, редовно ја добива терапијата. Едно лице поставено на антихистаминска и седативна терапија поради Неуродерматит, како и на терапија со Холеста поради покачени масти во контролната лабораторија. Едно лице беше хоспитализирано во Специјалната болница за психијатрија Бардовци каде се лекуваше од алкохолизам, испишан со препорака за терапија која редовно ја прима. Едно лице со хемороиди, третиран со соодветна терапија. Едно лице со чести Горнореспираторни инфекции третирани со антибиотска терапија. Две лица со гастритис, третирани соодветно. Едно лице при пад на улица се здобил со фрактура на надколеница, опериран на клиника за ортопедски болести, а по исписот е продолжено со аналгетска терапија.

5.1.3 Психолошка асистенција

Психолошката асистенција на лицата од интерес во оваа програма има за цел да ја зголеми свеста за личната одговорност кон сопственото секојдневие, донесување на одлуки кои можат позитивно да влијаат на нивата личност, а најмногу зголемување на личната активност за превземањена активности кои би можеле да им бидат од корист. Кај најголем број од лицата се забележува незаинтересираност за промени и зависност од институциите, кои само во одреден степен може да ја ублажат нивната состојба. Важно е да се напомени дека постојат и лица кај кои се бележи позитивен напредок, во смисла на поткренување на свеста за важноста на себеодржувањето кои најдоа соодветна работа која во голем степен го олеснува нивното секојдневие и делуваат позитивно на другите корисници на пунктот. Во 2014 година психолошка поддршка беше пружена на вкупно 53 лица, кои побарале соодветна асистенција од психолог.

5.1.4 Социјална работа

Социјалниот работник работи на следните активности кои пред се се насочени кон реинтеграција на овие лица во општеството: подготовка на социјални анамнези на новите бездомни лица како и ажурирање на веќе постоечките досиеја, реализирање стручно-советодавни разговори, вадење на лични документи, издавање на потврди за сите корисници на пунктот, помош и поддршка при пишување/пополнување на документи, формулари и сл. кај неписмените бездомници, обезбедување на бесплатни услуги од донатори како на пр. Стоматолошки услуги, правни услуги и сл., поддршка при вработување на работоспособните лица, организирање на редовна продажба на уличниот магазин Лице в Лице за продавачите, бездомници, придружба на лицата до соодветни институции кога е потребно. Социјалниот работник ги реализираше следните активности во периодот јули-декември: 1. Подготовка на социјални анамнези на новите бездомни лица како и ажурирање на веќе постоечките досиеја; 2. Реализирани вкупно 168 стручно-советодавни разговори; 3. Извадени се лични документи на 23 лица и тоа 1 државјанство, 12 лични карти, 5 изводи од матична книга на родени, 1 венчаница, 2 електронски здравствени картички, 1 документ за земање на решение од суд за развод и 1 документ за непоседување на имот на свое име. За овие лица по обезбедувањето на документите започнати се процеси за добивање на социјална помош или за остварување на друго право од областа на социјалната заштита. На сите редовни корисници на пунктот издадени им се новите пластифицирани картички за да им служат при добивање на храна во народните кујни и користењето на градскиот превоз. 4. Помош и поддршка при пишување/пополнување на документи, формулари и сл. кај

неписмените бездомници; 5. Советодавна работа и информирање на бездомниците за актуелни активности поврзани со помош на маргинализирани групи; 6. Во периодот јули-декември пунктот за бездомници во континуитет го посетуваат 6 нови бездомни лица; 7. Обезбедување на бесплатна стоматолошка интервенција на едно лице; 8. Помош при добивање на социјална парична помош на едно лице; 9. Обезбедено бесплатно првено застапување за случајот на едно лице; 10. Успешна реинтеграција на едно лице, кое успеа да се вработи во компанијата Џонсон Мети; 11. Вадење на лична карта на едно лице, чија постапка беше специфична, со меѓународни бариери и истата беше надмината и успешно реализирана; 12. Организирана редовна продажба на уличниот магазин Лице в Лице од страна на Црвен крст за одредени бездомници кои го продаваат истото списание; 13. Придружба на 7 бездомни лица; 1. Полициска станица Беко-добивање на ЕМБГ; 2. Стоматолог-бесплатно лекување; 3. Придружба до ЦСР-Чаир-обезбедување на социјална парична помош; 4. Пасошна служба МТВ-вадење на лична карта; 5. Придружба до одделението за урологија Градска болница; 6. Придружба до 16-та барака во град Скопје - вадење на документ дека лицето нема имот на свое име; 7. Придружба на лице до МВР-Струмица за вадење на лична карта.

5.1.5 Привремено прифатилиште

Привременото прифатилиште е подготвено во секое време да прими бездомник кој е во тешка здравствена состојба, а за кој нема итно решение за сместување во соодветна институција. Истотака за зимскиот период е подготвен План за дејствување во екстремно ниски температури во чии рамки се планира отворање на Прифатилиштето кога температурите се пониски од -10 степени целзуисови и се планираат 24 часовни дежурства на екипи на Црвен крст и возило кое на повик дејствува на терен.

5.1.6 Соработка/вмрежување

Црвениот крст на град Скопје континуирано остварува координирана соработка со Министерството за труд и социјална политика, Психијатриската болница – Бардовци, Лице в Лице, ФЗО, Меѓуопштински центар за социјална работа - Скопје и други институции, организации со цел да се обезбедат поквалитетни услуги за бездомниците.

ЗАКЛУЧОК

Порано се сметаше дека проблем со бездомништво имаат земјите во развој или земјите погодени од војна или економска криза. Некои фактори кои

придонесуваат за тоа се политиката на владите во врска со социјалната помош и сè поголемиот јаз меѓу богатите и сиромашните поради нееднаквоста во приходите. Бездомништвото продолжува да засега милиони луѓе во светот, кое како социо-економски проблем се повеќе се зголемува од година во година, кое пак се должи на светската економска криза и рецесија. Крајната цел треба да биде укинување, а не контрола и ублажување на бездомништвото како појава. За подобро и поуспешно справување со бездомништвото потребно е изготвување на решенија на повисоко државно ниво следејќи го пристапот „дом пред се“, со што не би се кршеле основните човекови права. Тоа би значело подобар пристап до постојани живеалишта, превенција на бездомништвото и обезбедување на станбена социјална помош во сите домови. За поефикасна реинтеграција на бездомните лица потребно е да овие лица добијат право да учествуваат целосно во процесот на донесување на одлуки, кои влијаат на нивниот живот. Треба да се прават напори да ниедно лице во светот не остане без дом без разлика на неговиот правен или административен статус, затоа што постоењето на дом е основното право за лична безбедност и сигурност. Потребно е во иднина редовно мерење, следење и известување за постигнатиот напредок за надминување на бездомништвото, поддршка за изработка на национални и регионални стратегии, развој на стабилна програма за истражување, промоција на социјалните иновации, промовирање на квалитетни услуги, постојана меѓусебна обука и транснационална размена, финансирање и интеграцијата на бездомниците во соодветни области.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Amster, Randall (2008). *Lost in Space: The Criminalization, Globalization, and Urban Ecology of Homelessness*. New York: LFB Scholarly.
- Bogard, Cynthia J., "Advocacy and Enumeration: Counting Homeless People in a Suburban Community", *American Behavioral Scientist* September 2001 vol. 45 no. 1 105-120
- Burt, Martha R., "Characteristics of Transitional Housing for Homeless Families Final Report", Urban Institute, Washington, DC, September 7, 2006, "Common Ground". Retrieved 17 September 2014.
- Европа 2020, Европска стратегија за економски раст
- Европска платформа против сиромаштија и социјална исклученост
- Европска типологија на бездомништво и социјална исклученост -ETXOC

- Европска федерација на национални организации кои работат на полето на бездомништвото - ФЕАНТСА
- Elder, James, ["Helping homeless victims of forced evictions in Zimbabwe"](#), [UNICEF](#), 20 June 2005
- Etan Horowitz, "Developer defends homeless-village concept", *Orlando Sentinel*, January 27, 2007
- Gabbard, W. Jay; et al., ["Methodological Issues in Enumerating Homeless Individuals"](#), *Journal of Social Distress and the Homeless* Volume 16, Number 2 / May 2007 90-103
- Goodman, Peter S., ["Foreclosures Force Ex-Homeowners to Turn to Shelters"](#), The New York Times, October 18, 2009
- Македонска платформа против сиромаштија
- Michael E. Arth, "A National Solution to Homelessness That Begins Here", *Orlando Sentinel*, January 20, 2007
- Пункт за бездомници.наративен извештај јули-декември 2014,Црвен Крст на град Скопје
- Roark, Marc. ["Homelessness at the Cathedral"](#). Working Paper Series. Retrieved 3/4/2014.
- Stephen W. Hwang MD MPH. ["The effect of traumatic brain injury on the health of homeless people"](#). Retrieved 17 September 2014
- The Insanity Offense: How America's Failure to Treat the Seriously Mentally Ill Endangers Its Citizens, E. Fuller Torey, 2008
- http://www.nationalhomeless.org/publications/crimreport/crimreport_2009

КУЛТУРНАТА МАРГИНАЛИЗАЦИЈА НА ЖЕНИТЕ ДЕТЕРМИНИРАНА ОД АНДРОЦЕНТРИЗМОТ

Гзим Цамбази

Доктор по родови студии-социолошки науки, Државен Универзитет во Тетово,
Македонија

e-mail: gezimxh@yahoo.com

Апстракт

Кога станува збор за еднаквите права и можности меѓу половите/родовите, треба да се имаат во предвид низа фактори (расата, класата, етничетот, географската местоположба и религијата). Улогата, местото и положбата на жените во едно општество со подолга демократија, не може да се споредува со општата културна развиеност на жените во друго општество во коешто владеело друг општествено-економски режим. Тоа значи дека жените од различни класи или од различни места се соочувале со различни проблематики и предизвици.

Иако жените секогаш го сочинувале половината од човештвото (ако не и повеќе), историјата ни потврдува дека тие (како група) биле изоставени од многу значајни дејности во општеството, особено од раководните позиции и од политичката власт. Во зависност од општествениот и културен развој на општеството, и под влијание на разните движења за човекови права, се развиваат и феминистичките движења. Тие се стремат кон ослободување на жените од вековната маргинализација и постигнување на родова еднаквост. Досегашните резултати налагаат на подобрување на улогата на жените во сите сфери на општеството, но истовремено и секојдневно соочување со нови скриени форми на нееднаквост и дискриминација.

Придонесот на жената во севкупниот развој на едно општество не треба да се занемарува, поради тоа нејзиниот третман низ историјата само како жртва би бил нехуман.

Клучни зборови: *Маргинализација на жените, дискриминација, (не)еднаквост.*

Abstract

Cultural marginalization of women determined by androcentrism. Talking about the equal rights and opportunities between the

sexes/genderes, consideration should be given to a range of factors (race, class, ethnicity, geographic location and religion). The role, place and status of women in a society with a longer democracy, cannot be compared with the general cultural development level of women in another society that ruled other social and economic regime. This means that women from different classes or different places faced with different issues and challenges. Although women always constituted half of humanity (or even more), history confirms that they (as a group) have been left out important activities in society, especially in managerial positions and political power. Depending on the social and cultural development of society, and influenced by various movements for human rights, there are developed feminist movements. They aim on releasing the women from centuries of marginalization and achieving gender equality. So far results require improving the role of women in all spheres of society, but also daily facing new hidden forms of inequality and discrimination.

The contribution of woman in the overall development of a society should not be overlooked, because her treatment throughout history only as a victim would be inhumane.

Keywords: *marginalization of women, discrimination, (in)equality.*

1. Машката доминација во семејството и општеството

Доминацијата според полот/родот лесно може да се уочи дека секогаш била машка. Таа наједноставно се утврдува преку поделбата на трудот, како во семејството така и во општеството. Мажите секогаш работеле надвор од домот, како: земјоделие, трговија, одеа на лов итн., додека жените претежно работеле и се грижеле за домот и семејството. Оваа традиција се пренесувала од поколение на поколение. Развојот на општествата, особено со почетокот на индустријализацијата и урбанизацијата почна да го урива овој начин на работа и живот, со што придонесе и во слабеењето на машката доминација. Многу жени (во урбаните средини) почнаа да работат, бидејќи нивната плата иако помала од мажите давала голем придонес во семејниот буџет. Ваквата појава не значеше крај на потчинетоста на жените, тие почна да се соочуваат со други, иако поблаги, форми и облици на нееднаквост и дискриминација.

Еволуцијата на социјалните проблеми била во тренд со историскиот развој на општеството, придонесувајќи во промени на ставовите и однесувањата

меѓу луѓето. Иако родот е нешто во коешто се раѓаме, сепак, со оглед на тоа што е и општествено-културна категорија, историски условена, претставува поим чие разбирање може да се подложи на легитимна критика. Од друга страна, оваа социокултурна конструкција претставува идентитетска категорија, па поради тоа менувањето на нејзиното разбирање оди полека, и во правец кои го наметнуваат критичките промислувања и културниот развој на средината. Од биолошка природа, мажите се поконкурентни, поагресивни и повеќе ориентирани кон работата, отколку повеќето жени. Исто така, повеќето жени се поосетливи од социјален аспект, повеќе соработуваат и се повеќе ориентирани кон другите. Но нашите стереотипи за разликите маж-жена се побројни и посилни отколку самите тие разлики, па затоа е многу тешко родовите стереотипи да се нарекуваат точни или неточни.¹

Поради тоа, родовите стереотипи останале како најнепроменети и најимуни во процесот на развој на општеството. *Сексистичките ставови повеќе ги погодувале жените, со тоа што тие потешко се вработувале, потешко унапредувале на работа, помалку им се признавал нивниот труд, трпеле разни облици на сексуално вознемирување и насилство, пристапот во местата на политичко одлучување им бил отежнат...*².

Сексизмот е отворена форма на дискриминација, заснован врз половата припадност. „Тој се појавува во отворена форма на општествената активност, во вид на забрана насочена кон припадничките/ците на другиот пол. Многу жени, но и мажи не се ни свесни дека се прекршени со сексизмот.“³ Уште при самото раѓање на човекот се прави почетната разлика: машко или женско. И ова разлика го следи човекот цел живот. Од ваквата (полова) разлика, која понатаму се гради како (родова) социјална категорија, се иницира родовата дискриминација. Ваквиот вид на дискриминација не се формира само во свеста на поединците, разликувајќи машки и женски улоги и професии, туку станува дел од секојдневното однесување меѓу поединците.

Иако мажите и жените се многу слични, сепак нивните разлики привлекуваат големо внимание. Секогаш се поставувало прашањето, дали овие разлики се резултат на начинот на кој што растеле мажите и жените или нивните разлики се условени од нивната биолошка природа. Едно вакво истражување е

¹ Dragoti, E., (1999), Psikologjia sociale, Libri universitarë, Tiranë, стр.250

² Barada V., Jelavic, Z. (ur), Prirucnik za analizu rodni stereotipa: Uostalom, diskriminaciju treba dokinuti!, Zagreb, 2004, стр. 37

³ Исто, стр. 36

спроведено од страна на организацијата Галуп⁴ во 1990 година, која имала за цел да утврди зошто мажите и жените имаат различни интереси и способности. Резултатите добиени од спроведената анкета покажуваат поделени мислења на испитаниците околу оваа проблематика. Половина од испитаниците се декларирале дека суштинските разлики меѓу мажите и жените се како резултат на нивниот раст, додека другата половина сметале дека причината е биолошка.⁵ Несомнено е дека биолошките разлики меѓу мажите и жените се евидентни, но сепак, нивните сличности, пред сè како дел од општествената заедница се многу поголеми.

Помеѓу жените и мажите не постојат разлики во интелигенција, како што не постоеле и во минатото, но интелектуалното творештво на жените секогаш било ограничено. Нивните успеси во неможност да се изнесуваат од нивна страна (поради разни причини) им се препишувале на мажите. Како што нагласува Ј. Котеска „Во Македонија таписеријата е традиционално женска вештина, со која жените со векови активно се занимаваат заради декоративни и утилитарни причини“. ⁶ Но во каталогот на Друштвото на ликовните уметници на Македонија од 1990 година се наведени пет машки имиња од оваа област и ниту една жена. Оваа не наведува до заклучокот дека: „Кога со таписерија се занимава мажот, тоа е форма на уметност, а кога со таписерија се занимава жената, таа активност е признаена само на ниво на вештина или како домашна активност.“⁷ Вакви појави се познати секаде ширум светот, при што остава простор за истражување на некои откритија кои им се препишуваат на мажите, а постојат сомненија дека биле откриени или создадени од жените.

2. Организираната опозиција на институцискиот сексизам-Феминизмот

Феминизмот често пати се употребува како збор во смисла на „Ослободување на жените“, како движење што има за цел да ја направи жената

⁴ Gallup, George (1901-1984) Американски истражувач на општествените науки и пионер на аналитичките техники во истражувањето на политичките ставови и јавното мислење. Неговото име денес се поврзува со еден модел на истражување, наречен „Анкети на Галуп“, што се реализираат од американска повеќенационална компанија, којашто го носи неговото име.

⁵ M.G. David, (2003), *Socijalpsikologija*, Uegen, Tiranë, стр.174

⁶ Котеска, Ј., (2002), *Македонско женско писмо: Теорија, историја и опис*, Македонска Книга, Скопје, стр.22

⁷ Исто, стр. 22-23

еднаква со мажот. Ваквите погледи се широко распространети од страна на медиумите и на самото движење што ја актуализира ваквата проблематика. Додека самите мажи не се еднакви во капиталистичката доминација и во патријархалните структури на класите, тогаш несомнено се поставува прашањето: Со кои мажи жените сакаат да станат еднакви? Од ова произлегува и другата проблематика, според којашто жените немаат заедничка визија околу еднаквоста меѓу половите. Од анализата на ваквото просто дефинирање на слободата на жените, се гледа дека се изоставува расата и класата заедно со сексизмот коишто ја определуваат степенот според кој една личност е дискриминирана или експлоатирана. Жените од *белиот свет* биле задоволни во поглед на ваквата поставеност на правата меѓу половите, поставувајќи се во споредба со жените од социјално пониските категории, поради што тие не чувствуваат потреба за привлекување на вниманието според класните и расните привилегии што ги поседуваат.

Жените од пониските слоеви и сиромашните групи, ослободувањето на жените не би ја дефинирале како постигнување на социјална еднаквост со мажите, затоа што тие секојдневно се присетуваат на тоа дека сите жени не го споделуваат истиот социјален статус. Тие дури се свесни дека и многу мажи во нивната социјална група се експлоатирани и потчинети. Ова налага на зацврстување на погледите околу еднаквоста меѓу луѓето воопшто, при што како важни сегменти ги наведуваат социјалната, политичката и економската власт. Уште од почетокот на феминистичкото движење, жените од пониските социјални категории го препознаа фактот дека оваа движење ќе има влијание врз социјалната состојба на белите жени особено на оние од повисоката и средната класа, со што социјалниот статус на сиромашните жени би останал маргинализиран.

Денес главната цел на феминизмот е завршување на сексистичкиот притисок. Нејзината цел не е само профитирање на одредени групи на жени или привилегирање на жените во споредба со мажите. Моќта и е концентрирана во трансформација на животниот статус на сите жени. Многу е важно да се истакне дека феминизмот не е начин на живот ниту пак готов идентитет или улога што некој треба да ја облече. Издвојувајќи ја енергијата од феминистичкото движење што посакува да ја промени општеството, многу жени се ориентираат кон развивање на една контракултура, кон еден свет којшто во центар (фокус) би ја имал жената. *„Секоја култура се состои од стекнато и култивирано поведение и размислување на поединците во рамките на општеството, како и од интелектуални, уметнички и социјални идеали и институции кои членовите*

*на општеството ги прокламираат и на кои настојуваат да се приспособат“.*⁸ Една култура мора да биде разбрана во нејзините практични и теоретски аспекти. Актуелното поведение и мислење на луѓето во општеството не може да се разбере независно од социјалните идеали кои луѓето ги креирале или откриле за самите себе и кои настојуваат да ги реализираат во своето секојдневно живеење. Тргувајќи од фактот дека секоја култура има свои идеални и практични аспекти, тогаш несомнено е дека треба да се утврди нивната заемна поврзаност и да се мери нивната интеграција во општеството.

Ако еден ваков проект со тенденција за создавање на *контра свет*, би се активирал, тогаш сите жени поддржувачи на ваквата идеја би настрадале, поради фактот што човекот освен другото е и културно суштество, тој живее во согласност со своите идеали за тоа што мисли и чувствува дека е. Во текот на својот живот, човекот открива дека некои од социјалните идеали со кои му се обраќа општеството не се по негов вкус, односно не даваат задоволителни резултати. Тогаш како резултат на незадоволство, човекот се обидува да го придобие или надокнади испуштеното и изгубеното. Сите сме свесни дека минатото е патријархално, но истовремено сме свесни дека тоа не може да се поправи. Во овој случај станува збор за постигнување на родова рамноправност, којашто подразбира компензација на историски нанесената неправда кон одредена социјална група во општеството. Досегашната практика ни потврдува дека општествата наместо да ги менуваат идеалите и да се приспособат кон промените, тие често пати продолжуваат да ја прокламираат верноста на старите идеали, или ги менуваат нивните теории без соодветна промена во практиката.

Споредувајќи ја феминистичката борба со живеењето во *контра-култура*, светот со *жената во центар* уште повеќе ќе ги зацврсти веќе постоечките бариери. Покрај сексистичкото дискриминирање или експлоатацијата, многу жени чувствуваат дека нивниот начин на живот е важен и значаен, поради што тие во никој случај не би го замениле тоа со една друга алтернатива. Досегашните истражувања наведуваат на фактот дека, *„Поголемиот број на жени кои го прифаќаат и подржуваат феминизмот со еден нов начин (стил) на живот, припаѓаат на средната класа, се немажени, имаат факултетски дипломи, или студентки без многу социјална и економска одговорност наспроти жените од работничката и сиромашната класа кои претежно се работнички, родителки, домаќинки и жени кои секојдневно им се спротивставуваат“.*⁹ Иако социјалното и културното не се идентични

⁸ Младеновски, Ѓ., (2000), Антропологија: Зборник текстови, Скопје, стр.384-385

⁹ Hooks, B., (1984), *Feminism: A Movement to End Sexist Oppression. Feminist Theory: From Margin to center*, South End Press: Boston, стр.17-31

категории, во овој случај жените со повисок социјален статус и слободните жени повеќе се склони кон промени коишто уште би ја подобриле нивната позиција во општеството, наспроти сиромашните жени кои веројатно од повеќе причини стравуваат да им се спротивставуваат на нивната крајно маргинализирана рамка на дејствување и на живот. Резултатите од истражувањата покажуваат дека во определувањето на „местото на жената“ големо влијание има традицијата. Имено, 74,41% од испитаниците на едно истражување¹⁰ сметаат дека општествено прифатливо е дека главната улога на жената е во домот. Ваквите мислења потврдуваат дека традицијата се уште е меѓу доминантните фактори кои влијаат во градењето на личните ставови, а со тоа ги потврдуваат и стереотипните родови улоги. Социопсихолошките мотивации на поединците, разнообразноста на нивната надареност и степенот на влијание на социјалните институции врз нивното однесување, како и реципрочното влијание на поединците врз нивната културна средина, освен другото претставуваат наследни форми на поведение и однесување кон самите себе и кон другите во општеството.

Крос-културолошките студии укажуваат на тоа дека скоро во сите општества мажите имаат поголема улога и повисоки позиции наспроти жените.¹¹ Социолозите разгледувале многу теоретски перспективи за да разберат како и зошто се засновани вакви социјални разлики меѓу мажите и жените. Меѓу нив секогаш постоеле несогласувања околу клучните фактори кои доведуваат до потчинетост на жените односно до родова нееднаквост. Нивниот пристап кон оваа проблематика бил заеднички, фокусирајќи се повеќе кон културата отколку на биологијата како примарен фактор во одредувањето на половите разлики.

Теоретичарите на конфликтот сметаат дека врската меѓу жените и мажите е врска на нееднаква моќ во која мажите имаат доминантна позиција во однос на жените. Мажите можеби станале помоќни во прединдустриско време затоа што нивната физичка големина и сила како и ослободеноста од грижа за децата им дозволувала физички да доминираат над жените. Во современите општества ваквите размислувања не се толку битни, но сепак културните сфаќања во врска со половите имаат длабоки корени, секогаш ставајќи ги мажите во контролирачка позиција.

¹⁰ Колозова, К., (ур), (2000), Зборник: Истражувања од областа на родовите студии, Том-1, Евро-Балкан Пресс, Скопје, стр.343

¹¹ Јашари, Х., (ур), (2007), Социологијата и родот: Мажите и жените во современото општество, Евро-Балкан Пресс, Скопје, стр.132-133

Заклучок

Еднаквоста на половите претставува основа на секоја демократија. Една од главните карактеристики на последната половина век е унапредувањето на половите/родовите улоги. Светот во кој денес живееме сеуште продолжува да биде управуван од мажите, особено во сегментот на одлучување и управување. Зависно од средината и културата, жените на многу места се крајно изоставени од клучните раководни функции, тие продолжуваат да бидат дискриминирани и угнетувани.

Проблематиката на продолжување на ваквата негативна појава не може да се надмине преку индивидуални обиди или само преку законско регулирање на одредени проблематики. Жените со понизок социјален статус повеќе ги сокриват неправедните однесувања и третирања кон нив, некогаш дури не се свесни дека ставот на самото општество кон нив е дискриминирачко. Потребата од формирање мрежи, поделбата на искуствата, подигањето на јавната свест за потребата од постигнување на родова еднаквост како и охрабрувањето на жените од пониската класа се меѓу главните фактори коишто можат да го придвижат процесот на постигнување на полова рамнотежа. Феминистичките движења и покрај видните резултати, сепак се далеку од постигнувањето на конечната цел. Тоа претставува процес во којшто треба да партиципираат сите гранки во општеството.

Conclusion

Equality of the sexes is the basis of any democracy. One of the main characteristics of the last half century is advancing of the sexes'/gender's roles. The world which today we live in still continues to be ruled by men, in particular in decision-making and management. Depending on the environment and culture, women in many places are extremely left out of key managerial positions, they continue to be discriminated and oppressed.

The issue of extension of this negative phenomenon can not be overcome through individual efforts or via legal regulation of certain matters only. Women with lower social status increasingly hide unjust behaviors and treatments to them, sometimes are not even aware that the attitude of society itself is discriminating against them. The need for establishing networks, the sharing of experiences, raising public awareness of the need to achieve gender equality and encouraging women of the lower class are among the main factors that can move the process on achieving gender balance. Feminist movements despite prominent results are still far from achieving the ultimate goal. It represents a process that should participate in all branches of society.

Библиографија

- Barada, V., Jelavic, Z. (ur), Prirucnik za analizu rodних stereotipa: Uostalom, diskriminaciju treba dokinuti!, Zagreb, 2004.
- Barbara, J.B., (ed), Gender and Education: An Encyclopedia, Volumes I & II, Praeger, Westport, Connecticut London, 2007.
- Bronsteein, P., and Quina, K., (ed), *Teaching Gender and Multicultural Awareness: Resources for the Psychology Classroom*, American Psychological Association- Washington, DC, 2003.
- Carol, F., *Sociology, Gender and Educational Aspirations: Girls and Their Ambitions*, Continuum, London/New York, 2009.
- Dragoti, E., (1999), *Psikologija sociale*, Tiranë.
- Hooks, B., (1984), *Feminism: A Movement to End Sexist Oppression. Feminist Theory: From Margin to center*, South End Press: Boston.
- Ивановска, М., *Водич во феминистичката и родовата терминологија*, Акција Здруженска, Скопје, 2007.
- Јашари, Х., (ур), (2007), *Социологијата и родот: Мажите и жените во современото општество*, Евро-Балкан Пресс, Скопје.
- Klimenko, T., *Zena kao kulturni fenomen*, Centar za zenske studije, Beograd, 2003.
- Колозова, К., (ур), (2000), *Зборник: Истражувања од областа на родовите студии*, Том-1, Евро-Балкан Пресс, Скопје.
- Котеска Ј., *Македонско женско писмо: Теорија, историја и опис*, Македонска книга, Скопје, 2002.
- Младеновски, Ѓ., (2000), *Антропологија: Зборник текстови*, Скопје.
- Мои, Т. (2001), *Сексуална/текстуална политика: Феминистичка литературна теорија*, Сигмапрес, Скопје (преведена книга)
- Темков, К., *Етика на културата*, Дом на културата Иван Мазов-Климе, Кавадарци, 2009.
- Tomic, Z., *Muski svet*, Zepter-Book World, Beograd, 2001.

ИЗОБРАЖЕНИЕ БЫТА ДЕРЕВНИ В ПОВЕСТИ А. ВАРЛАМОВА «ДОМ В ДЕРЕВНЕ»

Татьяна Анатольевна Тернова

Воронежский государственный университет, доцент кафедры русской литературы XX и XXI веков, теории литературы и фольклора, заместитель декана филологического факультета, Россия

e-mail: ternova-1@mail.ru

Аннотация

Современный писатель А. Варламов в повести «Дом в деревне» внес существенный вклад в развитие реализма на его новом этапе. Повесть «Дом в деревне» интересна тем, что она продолжает традиции «деревенской прозы» 1960-1970-х гг. Большое внимание в повести уделено быту деревни. А. Варламов обращает внимание на те изменения, которые происходят в деревне, и констатирует их необратимость.

Abstract

Modern writer A. Varlamov in the story "The House in the village" made a significant contribution to the development of realism in the new stage. Tale "Country House" is interesting in that it continues the tradition of «village prose» 1960-1970-ies. Much attention is paid to the life story of the village. Varlamov draws attention to the changes that occur in the country, and states of their irreversibility.

Для литературы реализма, представленного на современном этапе его развития, в частности, таким ярким явлением, как проза А.Н. Варламова, характерно внимание к быту. Особенно показательным это внимание в деревенской прозе, в которой за сугубо бытовой проблематикой неизменно прослеживается бытийная, онтологическая. В то же время предметы быта в изображении деревенской прозы не теряют своей функциональности. Именно так — в повести современного прозаика А.Н. Варламова, продолжающего традиции деревенской прозы и ориентирующего свое повествование в повести «Дом в деревне» на литературный опыт Василия Белова, в первую очередь, на его книгу очерков «Лад».

Фабула повести состоит в том, что автобиографический герой-повествователь, «москвич Бог знает в каком поколении» (135), пытается адаптироваться в северной вологодской деревне в трудный для себя период жизни, совпавший со смертью отца и поиском собственной новой идентичности: «Мне нужен был дом в деревне как точка отсчета, чтобы создать самого себя и вырваться за те границы, которые ставило передо мною благополучное городское существование» (135.) Новое место жительства представляется ему «осколком той рухнувшей цивилизации, следы которой, начитавшись беловского «Лада», <...> надеялся здесь найти» (150).

В приобретенном доме герой обнаруживает специфический предметный мир, за которым раскрывается целостный и неведомый горожанину сюжет архаического деревенского существования: «остались старые ткацкие станки, громадные деревянные мучные лари, оборудование для варки пива, колодки для изготовления обуви, сани, плуг, хомуты, деревянные вилы и грабли, прясла, коромысла, короба, корзины, лукошки и десятки других вещей, о которых я понятия не имел, как они называются и для чего служат» (145). С предметным миром связан набор умений и навыков деревенского человека: «Делать дед умел, кажется, все: плотничать, столярничать, шить, катать валенки, варить пиво, ходить за скотиной, охотиться, чинить любой инструмент – от сенокосилки до трактора» (146).

Разница опыта, умений и навыков становятся одной из составляющих типичной для литературы антитезы города и деревни. Впрочем, пространственный мир повести включает не две, а три координаты: деревня (искомый героем мир истины), город (место суеты и временной утраты смыслов), поселок Сорок Второй (место полностью прагматичного, бессмысленного, бескорневого существования).

Все повествование пронизано осознанием ценности утраченного мира деревни: «Я стоял среди этого богатства, как археолог на обломках обнаруженной древней цивилизации» (145). Тем не менее, деревенский мир воспринимается в повести как безвозвратно уходящий. Не случайно частотным в повести становится слово «ныне» и его эквиваленты: Дороги, «ныне заросшие и непроходимые, про мельницы, обозы, набитые рыбой и зайцами» (146) «былые истории хранятся в памяти последних их свидетелей и участников» (161)

Факторами происходящих изменений, обозначенными в повести А. Варламова, являются:

- 1) логика истории, вмешавшейся, в частности, в судьбу наиболее яркого персонажа повести, Василия Федоровича Малахова: «Он (Василий Федорович), без сомнения, принадлежал к той породе невероятно одаренных

русских людей из простонародья, что и Михайло Ломоносов, но только с искореженной судьбой» (147);

2) цивилизация, выступающая как разрушительное начало: Чун-озеро: «несколько лет назад укромное таежное озеро, которому я прочил бессмертие, едва... не осушили» (175); «говорили: то ли дело раньше... До строительства местной ГЭС из озера Воже, где было несколько рыболовецких колхозов, поднимались крупные лещи, щуки, озерные окуни и язи» (177). Ускоренный темп человеческого развития влечет за собой существенные трансформации не только на бытовом, но и на мировоззренческом уровне: «За эти двадцать лет переменилась не только дорога, но и столько других вещей, сколько не меняется в иные времена за целую человеческую жизнь» (172);

3) девальвация ценностей, за которую ответственны сами люди. Не случайно А. Варламов фиксирует читательское внимание на сущностных изменениях в жизни деревни, обыденностью которой становится пьянство, самоубийства. Автор-повествователь с грустью констатирует: «В эти темные студеные месяцы особенно можно было почувствовать, что живой дух оставил деревню» (180). В тексте присутствует прямая оценка происходящего: «год от года жизнь там становится хуже и хуже. Не рождаются дети, умирают люди, многие кончают самоубийством. А у тех, кто остается, впереди ничего нет» (199). Констатирующий характер повествования и актуальная проблематика определяют наличие публицистического начала в интонации повествования: «...деревня живет своей жизнью. Или вернее своей смертью умирает...» (200)

Тем не менее, повесть заканчивается на сентиментальной ноте: «Деревня <...> факт моего сердца» (200), что полностью оправдывает избранный автором жанровый подзаголовок «повесть сердца». Фактографическое изображение быта деревни перетекает по мере повествования в глобальное обобщение морально-этического порядка.

Варламов А. Дом в деревне // Варламов А. Теплые острова в холодном море. – Иркутск: Издатель Сапронов, 2008. – С. 131-200.

КОГА ИДЕОЛОГИЈАТА ЈА ЗАМЕНУВА РЕЛИГИЈАТА – СУДИРИТЕ СЕ ВО ЕКСПАНЗИЈА

Марија Емилија Кукубајска

Д-р, Филолошки факултет, УГД – Штип, Македонија

e-mail: marija.kukubajska@ugd.edu.mk

Апстракт

Фундаменталните трансформации на Америка ветени од Обама, создадоа радикални поделби и судири во САД. Во овој процес, левичарските идеологии, индоктринирани од нивниот „лидер“, наметнуваат промени во слободите и правата на сите раси, вери и идеологии. Уставно или не, ова создава мутација на матрицата на американскиот основачки концепт за рамноправност, со создавање на нова, генерична и опасна нерамноправност. Револуционерната елита на пропишаниот mainstream, индоктринирана за нео-комунистички промени во САД, и светот денес, ја изложува на екстремна дискриминација и маргинализација универзитетската младина со десничарски убедувања во Америка.

Преовладуваат докази за пристрасност на медиумите и за тиранска ревизија во образованието воведувани од нео-левичарски идеологии и пракси, што укажува и на владино, невладино и индивидуално спонсорство на општествена корупција. Левичарската пропаганда ги воспалува конфронтациите со маркетингање на „обновена грандиозна обмана“ која додатно придонесува за мутација и мимикрија на старите утописки идеи како нови идеали за современи промени. Во оваа *фундаментална трансформација*, универзитетските предмети за просперитетен оптимизам, за фактичко а не идеолошко изучување на историја и за обнова на довербата во американскиот сон, се заменети со идеолошки предавања за социјална микроагресија, нео-марксистички студии, политичка „коректност“, сексуална ориентација, расна, религиозна и класна омраза. Овие индоктринирани квази „академски“ предмети, подржани од полицискиот однос кон новите слободи и демократија, ги насочуваат движењата за „окупирање“, новите *револуции* по светот и немирите во САД. За илустрација на овие културолошки судири меѓу двата идеолошки кампови, истражувањето анализира неколку случаи од американските универзитети.

Клучни зборови: трансформација, пропаганда, слобода,
демократија, политичка коректност.

WHEN IDEOLOGY REPLACES RELIGION – CONFLICTS INFLATE

Marija Emilija Kukubajska

Dr., Faculty of Philology, University “Goce Delcev” – Stip, Macedonia

e-mail: marija.kukubajska@ugd.edu.mk

Abstract

Fundamental transformation of America, promised by Obama, has created radical divisions and conflicts in the U.S. In this process, left-wing ideologies indoctrinated by their “leader” impose change in freedom and human rights for all races, religions and ideologies. Constitutionally or not, this mutated the matrix of the founding American concept for equality by generates new, generic and hazardous inequality. The mainstream *revolutionary elite* indoctrinated for neo-communist changes in the U.S. today, perpetrates extreme discrimination and marginalization of the right-wing university youth of America. Prevalent data on media bias and education tyranny of the neo-leftist ideologies and practices, point to government, non-government and individual sponsorship of societal corruption. Leftist propaganda inflames confrontations by marketing a “renewed grand deception” which mutates and mimics the old utopian ideas as new liberal ideals for contemporary change. In this *fundamental transformation*, university courses on optimism in prosperity, on factual and not ideological research in history and rebuilding the confidence in the American dream, have been substituted by lectures in social micro-aggression, neo-Marxist studies, political “correctness”, sexual orientation, race, religion and social class hate. These indoctrinating quasi “academic” courses, aided by policing attitude towards freedom and democracy, induce the “occupy” movements and “revolutions” around the world, and within U.S. unrests. To illustrate these culture clashes from both ideological camps, this research analyzes several American university cases.

Keywords: *transformation, propaganda, freedom, democracy, political correctness.*

Вовед

Најновите републикански критики на теоријата и праксата на нео-марксистичката пропаганда во САД и глобално, истакнуваат дека опасноста од фундаментални трансформации е веќе деструктивна реалност. Таа реалност беше евидентна особено со обидот за социјална, социјалистичка револуција планирана со Хипи *религија* за слобода во секс и дрога, индуцирана од социјалистичката интернационала како алтернативен агенс за промени против она што од Маркс и следбениците се смета за максимално адиктивно: религијата, посебно христијанската. Индоктринираните радикални либерали се мултиплицира во сите сегменти на општеството, културата, науката и реалниот сектор во последните сто години - од прогресивизмот на Вудро Вилсон, до социјалистичко-комунистичките револуции, режими и партии со своите идеолози и оперативци во новиот државен и општествен конструкт. Во таа марксистичка агенда, лидерите на замена на религијата со политичка идеологија се трудат да ја чуваат во херметички нејасен јазик конфузијата во филозофските, книжевни и медиумски школи и правци, при тоа наметнувајќи се како дефинирана и дефинитивна „академска“ *мејнстрим*, официјална и трајна солучија. Во обновените социјалистичко-марксистички процеси денес, намерно продолжува конфузијата за валидноста на конзервативизмот и неговата современа, традиционалност, додека либерализмот и левичарскиот ревизионизам се бранат како трајна авангарда и елита за лидерство во политиката и психата на американското општество, подготвувајќи се за владеење на левица во 21 век. За овие дегенеративни промени и поделби во САД, една од најрационалните, јасни и статистички убедливи книги за разлики меѓу профили на *левите* „земачи“ (takers) и *десните* „соз-давачи“ (makers) во американските промени на суштинските вредности, дава и општествениот и културолошки аналитичар, Питер Швајцер (Peter Schweizer).

Резултатите од идеолошки брендирања и позиционирања на новата левица се посебно видливи во последните неколку години во САД, и светот, посебно со иницијација на администрацијата на Обама. Тие идеолошки „замены“ на вредностите се одвиваат токму во име на наводните слободи на вероисповест и наводните човекови права, левата идеологија се диктира и од а) пристрасните новоизбрани врховни судии во Америка и од б) социјалистичките организирања на синдикатите кои го условуваат и злоупотребуваат интересот на мнозинството гласачи, иако 6 милиони останаа без работа во САД токму за време на социјалистичката политика на Обама и неговите „демократи“, додека равојот стагнира, се губат повеќе бизниси од што се создаваат нови, се губи угледот на САД во светот, а се распаѓа моралното ткиво кај народот. Идеологијата на радикалната левица во овој

процес го модифицира својот секуларизам и марксизам и ја разбива улогата и значењето на верските институции и убедувања, во што христијаните се најжестокото дискриминирани и омразени.

Во таа дискриминација против верските слободи и слобода на совеста, левичарскиот режим на државата под режимот на Обама ги користи и академските и медиумските средства за општествено-политичка и културолошка пропаганда, за перфидно да му докажува на светот дека: 1. Идеологијата на ултра либералната левица е единствено верна на слободата и прав(д)ата на човекот; 2. Грижата за светот и планетата и верувања во човекот, низ атеистички, надрелигиозен и секуларен хуманизам, се единствено одржливи; 3. Атеизмот, како нова религија на левицата на САД треба супериорно да надвлее и да ги укинува и руши религиозните, традиционалните, конзервативни, стабилни и логични системи на мислење, делување и организирање, а 4. Ревизионизмот на *старите* општества, наводно некогашни „демократии“ треба да донесе промени во содржини и форми кои, спрема нео-марксизмот, се најпродуктивни и најбезбедни форми на револуции, зашто ќе се изведуваат во средини на богатство кое знаело себе си да се оствари, но наводно не знае да се одржува во средини каде таквите хаотични промени на социјалистите знаат да наметнат конфузија или анархија.

Случај број 1.

Против религиозната слобода на христијанска етика. Универзитетот во Тенеси, Ноксвил кампус, има 24.700 студенти. Неуставно го менува законот за образование и им наредува на наставниците и студентите да го менуваат англискиот јазик со нови термини, врз основа на индивидуални и релативизирани убедувања дека традиционалните јазични поими биле дискриминаторски антитези на слободата и човековите права на одредени групи на интереси. Пример: заменките за женски и машки род не смеее да продолжат после милениумска употреба сеуште да ја практикуваат *погрешната* родова нееднаквост и сегрегација. Оттаму заменките *тој, таа, нејзин и негов* треба да се заменат со нови лингвистички конструкти, зборови кои се во суштина спротивни на самите слободи и права на мнозинството и кои во суштина се наметнат лингвистички, општествен, филозофски инжењеринг од страна на ревизионистичката левица. И во овој случај потребата на малцинските групи (ЛГБТ заедницата и други левичарски и анти-христијански групи), се бори за монопол на влијание над мнозинството, спрема модифицираната Франкфуртска социјалистичка школа или како Француската, Октомвриската, Маоистичката и сегашните обиди за обоени

револуции. Заедничко им е наметнувањето на идејна и идеолошка диктатура, а во лажно име на инклузивност во диверзитетот, или демаргинализација на ЛГБТ претставниците. Овој случај одразува дел од наметнувањето фундаментални трансформации на нео-Марксистичката агенда предводена од обновената идеолошка левица која го избраа Барак Хусеин Обама за извршен агент на нивната агенда. Тереза Монро во својот напис во *Daily Mail*, смета дека, случајот со лингвистичките менувања преоѓа во тоталитаристички наметнувана либерална идеологија на слободен родов ревизионизам. Оваа промена, дифузирана и подржана и од про-ректорот за диверзитет, е уште еден пример на прокламација на *фашистички комунизам* (*фашистички*: подвојување – фашизирање, модифицирање на модалитето (fashion) на новото заедништво спрема *општествената* идеологија на заедница со комунална идеологија (*social/communal*) на хипокритични слободи и права во САД.

	Subject	Object	Pronoun	Pronunciation
Gender Binary	she	her	hers	as it looks
	he	him	his	as it looks
Gender Neutral	they*	them*	their*	as it looks
	ze	hir	hirs	zhee, here, heres
	ze	zir	zirs	zhee, zhere, zheres
	xe	xem	xyr	zhee, zhem, zhere
*used as singular				

© University of Tennessee Knoxville

Инструкциите во овој вид *диктат врз говорот и јазикот* содржат листи на секундарни конјугации за употреба од страна на „револуционерите“ кои ја одбиваат традиционалната, и за нив конзервативна родова различност која ги навредувала со „бинарност“ (подвоеност и шовинизам меѓу машкиот и женскиот род). И овој нов идеолошки лексикон е конструиран од левиот, оттуѓен, неинклузивен, елитистички, херметички интелектуализам кој бара „промени“ усмерени пред се против христијанската библиска поделба на маж и жена, уште од *Адам и Ева*; а со тоа и против идентитетот на Бог кој во библијата носи машка лична замена Тој. И научно, се докажани разликите

меѓу двата пола: жените имаат 30% помала мускулна маса, емотивно се поемпатични, посензибилни и психо-физички и био-хемиски поинаку реагираат хормонално од мажите. Наметнувањето на ваков ревидиран, релативизиран лингвистички идентитет е зас основан на познатата нетолерантност и омраза кај левата идеологија против христијанските вредности. Хипокритичност на *Donna Braquet*, раководител на универзитетскиот „Центар за диверзитет“ (која „си ја дава слободата“ да не се изјаснува на кој род му припаѓа, но припаѓа на ЛГБТ заедницата), ги има објавено на веб страницата на универзитетот наведените прогресивно напредни и често милитантни потреби изразувани од страна на „онеprawданите“ групи на интереси.

Случај бр. 2.

Против уставно загарантираните религиозни слободи кои ја создадоа Америка. Најновите забрани на почитување на *законот на природата*, законот на Бог во САД се демонстрирани и преку укинување на јавни поставки на христијански симболи (Божикни, велигденски и други илустрации) како и преки уставно спорните отстранувања на споменици со *10-те Божји закони* поставени пред судски згради во САД, како случајот во државата Кентаки. Иако 74% меѓу американците веруваат дека поставеноста на овие јудео-христијански скулптури е соодветна, врховниот суд, во кој доминираат либерални судии, ја забранува јавната поставка на библиските закони, додека едновременно дозволува религиозни симболи од сите останати религии на светот да бидат изложувани и на отворени и на затворени изложбени подиуми во САД. Христијанската интелигенција на САД во ваквиот случај гледа и атеистичка дискриминација но и аналогија со „нецивилизирано“ уништување на она што е неисламско материјално и духовно културно наследство (Авганистан, Сирија).

Врховниот суд ја поништува одбраната на слободно изложување на 10-те закони кои 3000 години биле стожери во правото и моралот на очовечување и цивилизирање на поединецот, граѓанинот. Чинот на забрана и отстранување на овие уметнички симболи на морално-правни закони кои носат принципи со трајно значење за интегритетот на човековиот карактер и за рамнотежата во општествената заедница, значи негација и на правните, општествени и психолошки закони, не само на религиозните од Стариот и Нов завет. Како се оправдува овој чин на прикриван *цивилизациски вандализам* против религиозните скулптури на две табли со 10-те закони, кои не ги засегнуваат ниту другите религии, освен атеистите, или биоетичките релативисти и

ревизионисти? Како да се одбрани конструктивноста и објективната валидност на овие закони кои, како религиозни (христијански) не се мит или легенда туку се во суштина постулати и на сите современи, па и биоетички норми. Одговорот го дава самата атеистичка идеологија која е субститут за христијанската религија. За атеистите и биоетичарите не постои апсолутна вредност, бидејќи не постои апсолутниот авторитет „бог“. Во оваа негација на трајните вредности во материјалната и духовна култура на самата западна цивилизација, анти христијанската идеологија покажува ултимативна нетолеранција на *слободите и правата* на една религија, додека противречност за мултикултурна инклузивност на сите други религии и учења останува промовирана. Ставовите меѓу левичарските, прогресивни академски и медиумски mainstream спроведувачи на трансформациите од религиозни во идеолошки, се дека „промените“ (револуционерното движење), се дел од процесот против тоталитаризам на една вера врз друга, меѓутоа противречноста во овие промени е евидентна: иницијација на ново отпорен, имунизиран нео-Марксистички метод на конфронтирања и создавање на тоталитарен хаос (идеолошко-религиозни мигранти, бегалци, „земачи“ или „купувачи“ на државјанства), во што се кријат камелеонски агенсии за религиозно демографски промени во христијанскиот запад. Политички коректниот диктат на новиот лексикон за правда не смее вака отворено да го именува ниту овој процес, зашто самиот тој диктат ја има иницирано оваа религиозна, мулти-културна, економска, воена и монополизирана геостратегија. Низ историјата вакви манипулации се покажувале успешно разорни иако се докажувале и како утопија и како дистопија, зашто ја владееле способноста на деструктивност: да манипулираат со инструменти за идеолошка, и религиозна, субверзија и за сублиминално индоктринирање. Еден од таквите примери кои анти христијаните им го фрлаат во очи на христијаните е раселувањето на евреите и муслиманите од Шпанија, сметани за домашни непријатели на обединета Шпанија. Оваа религиозно-идеолошка и финансиска промена во историјата на тогашна Европа, и другите континенти, ја иницираат кралицата Изабела и кралот Фердинанд, со декретот за раселување на домашните непријатели со други религии (*Edict of Expulsion*, 1492).

Прогонства, преселби и геноцид на христијаните се случувале од првиот век, во Ерусалим, преку неговата римска, отоманска и татарска окупација, се до обновената еврејска држава, пост-колонијалните промени и падот на Берлинскиот ѕид, но тие засилено се разгоруваат во последните 25 години, и на блискиот и среден исток, во Африка, како и, изненадувачки во земјата на слободите (with liberty and justice for all), САД. Меѓу носителите на овие

промени во Америка се и лево индоктринираните генерации од револуционерните Хипи генерации на 1960-тите години. Нивните наследници интензивно се регрутираат во последните два мандата на централизираната либерална администрација на Обама, која пак е посебно толерантна кон сите други религии, и посебно кон муслиманската, но изразува и посебно жесток анимозитет кон христијанската религија. Целта на „промените“ останува иста: бескомпромисна борба за власт и надмоќ преку постојано вршење на тие промени, сега низ т.н. *нов светски поредок*. Историското искуство повторливо укажува дека вакви „идејни решенија“ – идеологии, гео-стратешки промени, воени или „мирољубиви“, во себе криеле и најдехуманизирачки клонирања на социо-патолошко „за-робување на човекот“. Еден книжевно-идеолошки и *религиозен* пример за тоа се и романите сведоштва на еден атеист како Салмон Ружди, како и анти-христијанските радикално прогресивни идеолози на културата на западот, салилени преку филозофии од 19 и 20 век кои во најновите општествено-културолошки анализи му нанеле трајни штети на умот и девалвации на културата на Западот. Овие сеопшти и масивни штети нелесно ќе се сумирани поради индоктринираноста и на сумирачите кои ја живеат таа култура која се наметнала од суб-култура и алтернативна во *мејнстрим модерна и постмодерна култура*. Во идеолошка манипулација на религиите преку политиката на Западот, Европа и САД, нужно е да се спомнат и визионерот од Израел Бет Јеор и современиот истражувач и бестселер, Џоел Розенберг. Во информативното издание на Бостон Универзитетот, *Boston University – Today*, новинарот Џон Ален, ја цитира статистиката од својата книга *The Global War on Christians*, дека 80% од кршење на религиозните права се случува против христијаните (податоци преземани од *International Society for Human Rights*). Џон Ален е христијански интелектуалец, иако работел и за левичарскиот CNN и за либералното Национално радио на Америка, National Public Radio, NPR news.

Случај бр. 3.

Пермисивноста за сите религии, освен христијанската. На кого му робува умот, учебникот, установата, фамилијата или реалниот сектор, ако во име на толеранцијата постанува *инклузивно учењето и курикулумот* на сите можни вери и идеологии во САД (од Махериши Махеша Јога, шаманизмот, неопанганизмот, новите академии на вештерство и сатанизам, будизам, ислам), и наспроти тоа: на кого му пречи христијанскиот морал во Америка? Која е целта на спроведуваната персекуција на христијански интелектуалци во образованието, културата и економијата во САД, додека едновременно е дозволена и финансирана промената кон нов курикулум, нови катедри, центри

и школи со анти христијански идеи, идеологии и друго „религиозно“ образование пропагирано од страна на прогресивни, *авангардни* и глобалистички инклузивни промени. Интернет медиумите се преполни со случаи на суспендиран или отфрлен наставно-научен кадар, или ученици. Причини: евидентирање дека се христијани или користење на одморот меѓу часови за дискретна христијанска молитва, иако таква молитва е дозволена за други, новифорсирани религии кои го искористуваат американскиот „секуларизам“ и мејнстрим демократија и се здружуваат во „одбрана“ на агендата за промени. Ваквите религиозни „чистки“, се пред се усмерени против верното, но не и политички ангажирано христијанство во САД и Западот.

Освен секуларистички, во САД се случуваат и „верно христијански“ против „реформирано христијански“, квази-христијански или уценувани христијански персекуции и омраза против верното христијанство. Пример за ова е случајот на д-р Ц. Бекам, потпретседател на универзитетската заедница (Community Formation) кој го губи своето работно место после предавање на христијанскиот универзитет, MNU MidAmerica Nazarene University. Причина: 1. објективна христијанска критика против насилство и крвопролевања, иако такви крвопролевања се случуваат во сите религии и преку сите идеолошко-политички промени и 2. љубов и кон непријателот, што е учење на самиот Исус Христос. Секуларниот релативизам и хипокризија во толеранцијата, врши ревизија со непоправни девијации и девалвации и во духовната и во материјалната култура на наследената цивилизираност на одредени култури и религии, но во овој случај и против *сопствените* во христијанската религија, што е феномен достоин за итни и сериозни анализи во образованието и културата во САД. Тие промени најдраматично се дирижирани против најчувствителната и суштинска матрица на единката и заедниците во глобален смисол: духовните вредности.

Тоа го користел и Карл Маркс уште пред 150 години, кога ја заменува религијата со идеологија. Неговите лесно воспаливи и хронично анксиозни левичарски интелектуалци носеле во своите историски дистопии наводно *ново* верување во правда, *еднаквост*, *слобода* и *братство* (идеи и идеологии, некогаш водечки, но во крв задушени утопии на Француската комуна) кои се претвориле во дистопии на сопствената противречност. Како што озонскиот слој се смета дека добива „дупки“ во својата обвивка, така дупките во моралниот релативизам со организирана агенда го разјаднуваат христијанскиот слој на заштита од деградација на трајно важечките физички и духовни закони во природата, општеството, медицината и правото, смета професорот Џејкоб Стил, во своите истражувања за „дупките“ на моралниот релативизам.

Случај бр. 4.

Противречности во индивидуалните права и слободи. Право и слобода на поединецот е да одлучува за себе и своето тело, особено на жената во однос на абортусот, иако секоја религија, како и христијанската, смета дека абортусот е убиство, негација на животот, освен во крајно противречни причини за одобрен абортус. Меѓутоа, моралниот релативизам, подржуван од идеолошките слободи и права во левичарскиот модел на демократија во САД, вршел толку дистопична диверзија на идејата и нејзината идеологија за право над сопственото тело, што токму тоа право бесправно е одземено, без согласност од било кого, освен со тајна и неуставна одлука на тоталитарно спроведуваната администрација на бирократската држава. За каков злочин се зборува, ако не холокаустот, или истребувањето на индијанците или на христијаните на блискиот, средниот исток или Африка. кога и овие персекуции од дел од анти христијанските и анти семитски релативисти се сметаат за незбиднати, непостоечки?

Старата добра и прекрасна Америка (America the Beautiful), во која можело се отворено да се критикува, и која води кампања против тргување и робување со луѓе во сите свои 50 држави, токму денес не дозволува на мејнстрим медиумите отворено да се критикуваат одредени видови криминал. И покрај драстичниот пад на христијански верници, сепак 77 % американци се декларираат за христијани, иако во 19 држави белите христијани се веќе малцинство. Во САД се врши посебен вид криминал чии жртви се побројни од сите до сега познати војни на таа земја водени низ светот од идеолошка или финансиска мотивација, а тоа е т.н. *планирано родителство* (Planned Parenthood). Иако оваа агенда на либералната идеологија звучи позитивна во својата хуманистичка, но не и хумана парола како општествен инструмент за помош на семејните и лични психо-физички потреби во општеството, таа промовира абортус кој на просечно годишно ниво изнесува 1,5 милиони убиени фетуси, од девојки и жени меѓу 15 и 44 години, меѓу 45 милиони абортуси на 7 милијарди популација.

Абортусот не би се сметал за злочин и од одредени христијански теолози, доколу овие месеци во САД не почна да се открива неговата друга, монструозно-криминална и наводно „научно и општествено корисна“ компонента – продавање на органи. Традиционалниот морал меѓу научната и општа јавност го осудува овој чин како злочин, како организирана, државно спонсорирана, национална фабрика за касапење и продажба на „човечки делови“. И ова е грозоморен пример на дистопија на утописката идеологија за права и слободи на човекот, мајката и детето, зад која се откриваат правите дегенеративни и дехуманизирачки цели: гаење и сечење на живи делови од

телото: мозок, срце и други витални органи. Причина: нивна профитабилна продажба (по процесот на промени: *хумано* култивирање и вештачко растење на органите за продажна стока на пазарот за пресадување, пишува професорот Стил. Тој ја споредува оваа идеологија на релативистички левичарски морал со немилосрдните медицински експерименти на нацистичко-комунистичкиот д-р Џозеф Менгеле, во камповите на смртта.

Ако сегашните правни и медицински експерти постанале идеолошко-пропагандни жртви на радикално-либерален и скриено тоталитаристички релативизам во етиката, следуваат и прашањата, и за левите и десните млади сили социјални активисти: до каде човештвото ќе ги повторува истите грешки а под различни лексикони и закони; каде завршува слободата да се греши; а каде почнува правото да се зборува во име на животот, на бебето, кое е живо усмртнувано, а нема глас да се брани? Следуваат и прашањата: кој му ги одобрува правата на професорот кој про/пишува од својата компромитирачка катедра што е а што не е прифатливо, не е одржливо, а за таа слобода добива или национална награда или неоснован отказ од работното место, губи право на реизбор или е исмеван како неприфатлив интелектуалец бидејќи секуларните хуманисти и атеисти кои веруваат дека животот не е даден од бог (туку случајно е конципиран и бесмислено завршува во секој случај), немаат жалење или каење кон живите, бидејќи не веруваат во божја награда или казна, туку во човечка, *хуманистичка свест*.

Со вакви промени во свеста и законот е задоволена анти-религиозната идеолошка цел: 1. *профит* од организираниот политичко-левичарски криминал и 2. *задоволство* на мајката со ослободување од несаканиот живот, во отсуство на религиозната свест и совест: отфрлањето на вината од деструктивни и деградирачки ефекти, а со тоа и инхибирање на душевната болка со помош на секуларни психолози и советници. Таквата *помош* лежи во анти христијанската идеологија која не ги признава ентитетите „душа, бог, вечност или трајни закони во универзумот“, ниту во телесниот ниту во духовниот свет, зашто егзактно не биле мерливи, иако од Харвард до Станфорд универзитетите природните и технички науки веќе детектираат честички на Создавачот, дизајнерот на космосот, бог. инсталирани во човекот (The God particle). Заменувањето на религиозните морални закони со конфузната и противречна либерална и анти христијанската идеологија, резултира во експанзија на немири и судири кои оставаат иреверзибилни промени, и врз емотивната и рационална интелигенција и во општеството: убиства по училишта, работни места и патишта, силувања, разводи, расни побуни, масовни грабежи, палења, деца родени од деца, вонбрачно; порнографски програми за деца; фамилии со само еден родител; злоставување

на деца; гангстерски групирања; насилство; дроги; неприфатлив јазик и однесување; криминалци - раководители на затвори; несупех на судскиот систем да ги казнува прекршителите на законот како и огромен број други примери од деградација на општеството. Загрижените американски мислители со десничарски, конзервативни морални вредности (Вилијам Бенет, Марк Левин, Ен Колтер) сметаат дека **концептот** на овие *прогресивни* промени се брани со наводно „неутралниот“ мејнстрим идеолошки морален релативизам кој дегенеративно се дифузира и на индивидуално и на институционално ниво, ги поништува позитивните религиозни етички вредности и ги заменува со материјалистичко оправдување на нечовечноста, во име на хуманистички идеологии на 20 в.

Идеологијата на старата левица во светот во последните децении се обновува преку нео либерализмот на секуларниот хуманизам, што е негова религија. Таа религија има и сопствена библија, *Хуманистичкиот Манифест* и сопствен (био)етички конструкт во кој богот е заменет со човекот, а останатите религии се прифатливи до степен каде доброто и злото немаат јасна и здраворазумска дистинкција, и се дел од митологијата. Во ваква категорија Хуманистичкиот Манифест го има христијанството за врховна цел за напад. Авторот Џејмс Добсон смета дека „*Моралниот релативизам не е филозофија произлезена од проучување на светот околу човекот... напротив моралниот релативизам длабоко му штети на општеството, не поради слободата „живеј и остави го другиот да живее“, туку поради логичниот исход од него кој води или до 1. Анархично беззаконие, или до 2. Тоталитарна тиранија*“. Ако моралниот релативизам значи непостоење на разлика помеѓу доброто и лошото, тогаш нема ништо лошо во тоа човекот да прави што сака, и колку зло сака да нанесе. Ако моралниот релативизам е вистинит, тогаш правдата е мит, спрема што ниеден закон не треба да ограничува ничија постапка или избор - што води до тиранија и тоталитаризам, во рамки на што е и Planned Parenthood, Планираното родителство брането од левичарската идеологија за слободи и права.

Случај бр. 5.

Во државата Мејн, се случува едно од големиот број убиства во САД мотивирани од религиозна идеологија: тројца црни имигранти од Африка громоморно убиваат црн имигрант од Африка, угледен жител на Портланд, едуциран здравствен работник. Причина: тројцата убијци се исламисти, а жртвата е христијанин. Библија, потопена во крв, му е ставена до разбиената глава и телото со 22 скршени ребра. За овој случај кој сеуште се води, пишува

Онан Кока во електронското списание *Eagle Rising*. Освен реверсната дискриминација на црни против бели раси, ова е случај на религиозна дискриминација меѓу црните во САД, што ги надминува и некогашните форми на апартхејд во Јужна Африка. Тие денес морфираат во два правца: идеолошки разлики користени против религијата, или гетоизирање, подвојување и по класни освен расни идеологии, дифузирани од домашни и странски пропаганди. Можеби Америка ќе успее да ги спаси своите милијарда милијарди фајлови по евентуален напад на ЕМБ, електромагнетните бранови (ЕМР), со изум на Faraday Cage, но останува потешкото прашање: како Америка ќе го спаси својот некогашен сон за слободи и права на христијанската вероисповест во пост-религиозното доба.

Заклучок

Наведените одбрани на здравиот разум, ги подржува и Д-р Џоел Макдермон. Во AmericanVision.com тој го цитира трајно валидниот есеј на христијанскиот професор и писател од 19 век, Charles Spurgeon. Во него докажува дека Сперџон, како некогаш и Калвин, предупредува на апсурдот на атеизмот кој постојано морфира и го атакува христијанството зад фасадата на „христијански социјализам“. Во 22-от век можеби „Новиот“ *Светски Поредок* ќе се смета за продолжена хорор пародија на социјалистичката интернационала на Ленин и неговите претходници и следбеници од расадникот за социјалистичко анти христијанство - Франкфуртска школа. Потенцирајќи дека неодржливиот *христијански социјализам* е измислен од атеистичката еврејска Франкфуртска школа на рационализам, модернизам и комунизам, Макдермон ги нагласува визионерските предупредувања за деструктивниот однос на левичарската идеологија против христијанствата мисла уште од 19 век, за истата во 21-от век веќе да ја доживува својата главна манипулативна моќ против христијанството како сеуште најмасовна религија на планетата. Анти-христијанската социјалистичко-комунистичка идеологија едновременно гради агенди и подготвува агенсии за изведување на промени во прилог на други религии, во име на толерацијата кон нив, при тоа оправдувајќи го и исламскиот геноцид врз христијаните, како одмазда против некогаш предимно христијанска Европа и нејзиниот геноцид против евреите и арапите, кои во суштина припаѓаат на исти јазични и генеалогски корени, Семитските. Загриженоста на Сперџон за христијанството и неговата идеолошка и политичка антитеза – социјализмот/комунизмот, остануваат да предупредуваат, но и да го охрабруваат и образованиот и обичен ум на 21-от век со конструктивните ставови дека: „Христијанството не влегува меѓу еден народ за да го руши редот во него, или да ги раскинува неговите основи.

Христијанството го чува и гради се она што е добро во човековото општество. Не ги уништува односите во фамилијата; не ги дислоцира врските во политичките тела. Се активираат теории за социјализам и слично, кои водат до побуни, но тоа не е содржано во учењето за умереноста и милоста на Исус Христос, зашто секој негов збор е љубов и трпеливост“. И брилијантно образованата и објективна, а максимално омразена од социјалистите на Америка, американска адвокатка и културолог Ен Колтер, го истражува и докажува остварувањето на старите стравувања дека западниот интелект изродува сопствена деструкција преку либерални утопии и болни илузии за атеистички, секуларни промени, во мир и војна, низ масова култура - против христијанската религија, а во име на обновената, милитантна, социјалистичка, револуционерна идеологија на 21-от век, која ја поништи и христијанската, конзервативна и патриотска страна на Facebook. Колтер пишува „Вообичаено, бесмисленоста и бескорисноста кај либералите се чини дека е и привлечна, но во време на војна нивниот инстинктивен идиотизам е опасен по живот“ , е исто така понижена.

Користени извори

- Allen, John, *The Global War on Christians*, Random House, 2013.
- Barbour, Ian, *Christianity and the Scientists*, 1960.
- Barbour, Ian, *When Science Meets Religion*, 2000.
- Coulter, Ann, *Demonic: How the Liberals are Endangering America*, Random House, 2011.
- Coulter, Ann, *Godless: The Church of Liberalism*, Crown Publishing, NY, 2007.
- Coulter, Ann, *Adios, America, The Left Plans to turn our Country into a Third World Hellhole*, Regnery Publishing, 2015.
- Levin, Mark, *Plunder and Deceit*, Threshold Editions/Simon & Schuster, 2015.
- Levin, Mark, *Ameritopia*, Threshold Editions/Simon & Schuster, 2012.
- Pupin, Michael, *New Reformation: From Physical to Spiritual Realities*, Kessinger Publishing, 1928.
- <http://www.pewforum.org/2014/01/14/religious-hostilities-reach-six-year-high/>.
- <http://patriotUpdate.com/planned-parenthood-atrocities-reveal-the-holes-in-moral-relativism/> <http://AmericanVision.com>

<http://eaglerising.com/23106/christian-man-in-maine-savagely-beaten-to-death-by-three-muslim-immigrants/#VsZ2B4dWjE8oh5SW.99>

<http://patriotUpdate.com/university-of-tennessee-tells-staff-and-students-to-stop-using-he-and-she/>

www.christianbookpreviews.com/christian-book-detail.php

<http://patriotupdate.com/planned-parenthood-atrocities-reveal-the-holes-in-moral-relativism/>

MEDIA AND COMUNICATION

AUDIOVISUAL MEDIA MARKET IN ALBANIA: THE TRANSITION TO DIGITAL BROADCASTING - THE LEGAL FRAMEWORK AND CHALLENGES

Endira Bushati

Assoc. Prof., Lecturer European University of Tirana, Private Law Department,
Tirana, Albania

e-mail: ebushati@gmail.com

Abstract

During the communist regime, it existed only the State television and radio, with strict control of government bodies. After the fall of the regime, the State television lost the monopoly and faced the competition of a series of private televisions. Albania's first law aimed at regulating the new market of electronic media was adopted in 1997. Since 1997 onwards there have been adopted three other laws aiming to regulate audiovisual media chaotic situation in the country. Despite this fact, today the illegality and informality rule in this market. The new law adopted in March 2013, adopted by consensus and fully aligned with European Audiovisual Media Services Directive, constitutes a comprehensive legal framework to regulate all aspects of audiovisual activity. And yet, despite that for a few days expires the deadline to complete transition to digital broadcasting, still today, Albania is long overdue for the fulfillment of international obligations in this regard.

Paper aims to provide the full picture of the Albanian audiovisual media market, difficulties in the process of transition to digital broadcasting, and the different causes and factors which until now have hindered this process.

Key words: *media, audiovisual, digital broadcasting, competition, audiovisual activities*

I. Introduction

Article 22 of the Constitution of the Republic of Albania provides the freedom of expression, guaranteeing freedom of the press, radio and television. Paragraph 4 of this Article, provided that the law may require the granting of authorization for the operation of radio or television. Even Article 10 of the

European Convention on Human Rights provides that freedom of expression guaranteed by article shall not prevent States from requiring the licensing of television.

After several legal and institutional efforts, 18 years after the release of the first law aimed at regulating the audiovisual media market, this market in Albania continues to be dominated by informality, and monopoly situations. Factors of such situation are numerous, but the development of private television in terms of legal vacuum, the connection media-politics, a weak regulatory authority and often under strong political pressures and operators, are some of the main causes of this informality.

Nowadays, rapid technological developments and the electronic communication convergence, media capabilities and electronic equipment, are creating a dynamic environment in which the spectrum is becoming more and more an important source.

In this context, digitization is likely to provide more opportunities for pluralism and diversity in the broadcasting field, as the specter provides more users than the analogue system. However, especially in the initial stages, digitization includes risks such as monopolization and cementing of the existing problems in the field of broadcasting. Digitization itself will not solve the problems of lack of pluralism or other problems that arise due to lack of media freedom or because of political interference in the media field.

The field of audio-visual policy has a special importance in the process of our integration into the EU, due to significant liabilities arising from the Stabilization and Association Agreement. Article 102 of the SAA, "Cooperation in the Audio-visual" sets some directions for cooperation in this field¹.

Not only this agreement, but also other documents that monitor the process of Albania's membership in the European Union, such as the European Partnership or the European Commission's annual reports on the situation in Albania, determined that a key priority in the audiovisual field was the harmonization of the audiovisual legislation with the *acquis communautaire* and European standards.

More specifically, in these reports was highlighted the fact that "*.... legal framework is not harmonized with the Directive for Audiovisual Media Services and*

¹ Article 102 of SAP foresee: 1.Cooperation to promote the audiovisual industry and encouragement of cinematographic and audiovisual coproduction, 2. Cooperation for training media professionals, 3. Harmonisation of the legislation with "acquis communautaire" and with the policies of regulation of content implementet by the European Union, especialy with the rules of intelectual property implementet by the programs and broadcasting in Albania.

it fails to provide some of the key standards, such as guaranteeing the independence of the broadcasting regulatory authority and the public service broadcaster".

The need for a new integrated law was evident and after 6 years of works, technical assistance and public consultation, Albanian Parliament, on March 2013, approved the new media law². But, 2 years after this law came into force, the situation of the Albanian audiovisual media market, continues the same.

II. Audiovisual media situation in Albania during 1996-2013

During the communist regime (1945-1990), Albania had only the state network for radio and television.

The first law enacted to regulate audiovisual media market was Law no. 8221, dated 05.14.1997 "On the public and private radio and television in the Republic of Albania". The development of many private radios and televisions, brought the necessity of such a law in the conditions created in 1997.

The transitional provisions of the law stipulated that the arrangements for granting licenses will be implemented 12 months after entry into force of the law.

Meanwhile, private radio and television stations transmitting on May 14, 1997 unlicensed activities as required by law, can not interrupt it until 14th May 1998. Through this provision, the legislator gave 1 year of time for the unlicensed televisions to be licensed and to regulate their activities according to law. Nobody thought at the time that, the informality of the audiovisual market would continued until 2015.

Law no. 8410, dated 30.9.1998 "On the public and private radio and television in the Republic of Albania", as amended several times, appears as the longest-serving law to regulate the media market. Very soon, the law no. 8221, dated 14.05.1997 "On the public and private radio and television in the Republic of Albania", appeared inapplicable in practice, it is also due to the strengthening of the increasing pressure that different owners of private television exercised over political power. The need to adaptation to new market conditions and to remedy the shortcomings of the law of 1997, brought the necessity of adopting a new law. This law regulates radio and television activity, including terrestrial analogue broadcasting, cable, or satellite networks.

Law nr. 9742, dated 28.5.2007 "On digital broadcasting in the Republic of Albania" aimed at regulating digital broadcasting both in respect of international agreements ratified by Albania, as for the "legalization" of digital operators born in Albania in 2004. Two licensing procedures promulgated by the regulatory authority

² Law no 97/2013 "On audiovisual Media in Republic of Albania".

failed and existing operators presented claim for high licensing fees. This law was soon revealed inapplicable and the need arose for a new law that would integrate in a single text the Law 8410/1998 and the Law on digital broadcasting.

According to official data, currently audiovisual environment in Albania is quite rich (numbering about 56 radio and 90 television analogue operators, 64 cable tv, 5 satellite networks). This has been made possible through legal procedures and relatively not restrictive criteria of licensing, but also because of the liberal politics that the regulatory authority followed.

The lack of systematic surveys and researches on audience makes it difficult to value the place occupied in the marked by different Albanian operators. It also remains difficult to value the coverage of the territory by them. Efforts to monitor the television audience were made between 2001 and 2003. These surveys do not cover the whole country or all television stations and are limited in time, therefore can be used only partially. On the other hand, there are no audience studies or surveys on the radio industry, which would reflect the relative importance of television in comparison to radio.

Public radio and television ³, covers most of the territory: Radio Tirana (RT) covers 80.5% of the territory, and the Albanian Television (TVSH), which broadcasts on two channels, covers 73% and is the only public national television.

The Private TV sector⁴ has grown rapidly, and in the absence of regulation has been characterized by disregard of the law. Even after the rules were established, the regulatory body has not always succeeded to establish his authority over electronic media, although it has achieved some important successes. Although the television market, like any other media market in the country, is almost deformed by a large number of television stations that can't be kept by the small market, again only a few stations have closed their doors.

The importance of private television has increased even due to the poor performance of the public broadcasting, which has failed to reform itself into a true public broadcaster. On the other hand, commercial television which mostly are

³ The public television currently broadcasts:-1 national terrestrial analogue television program: TVSh -1 satellite program -3 regional terrestrial analogue television programs (Shkodër, Korçë and Gjirokastër) -3 audiovisual regional programs (Shkodër, Gjirokastër, Korçë)

⁴ Private audiovisual sector, is composed by the below mentined subjects licensed by NCRT: Radio:2 national radios (Top Albania Radio; +2 Radio); 54 local radio. Television: 2 national channels (Klan TV; Top Channel); 88 local channels (that cover one city till 4 localites). 64 cable operators. 5 stellite networks(ALSAT, Vizion +, DIGITALB, Supersport dhe TRING)

located in Tirana have benefited from large investments, particularly in relation to equipment, becoming so popular and important in the public eye. However, even these operators have not managed yet to become sustainable, given that advertising income occupy only half of the annual income, making it clear that the television market is still far from being independent and stable.

Currently there are two private national television stations (TV Klan and Top Channel), which cover approximately 40% of the territory of Albania as well as two private national radio stations, which cover about 75% of the territory of Albania.

Digital broadcasting in Albania, originated in July 2004. Although this situation has developed beyond any legal framework, now days digital terrestrial television is a reality in Albania.

The situation of terrestrial digital broadcasting continues to be unregulated, consequently uncontrolled. Operators of terrestrial digital broadcasting operate without the appropriate license that specifies terms and conditions of service, as well as relevant financial obligations, distorting the market and damaging the analogue licensed operators.

However, operators of digital terrestrial broadcasting, including operators with significant expansion in the territory of Albania, are really the determining factors for digital broadcasting in Albania, that's why from the activities and knowledge they occupy a undeniably position in the process of transition into the numerical broadcasting in Albania.

Law no. 8410, "On Radio and Television in the Republic of Albania", as amended, was drafted to regulate the activity of Radio and Television in the Republic of Albania in accordance with democratic standards. In this law were embodied the basic principles of operation of public and private electronic media sanctioned by the following international acts: the European Convention on Transfrontier Television, Recommendation of the Council of Ministers of the Council of Europe for electronic media, basic documents issued by European Union of Radio televisions (European Broadcasting Union, EBU) Recommendations adopted by Article 19, International Centre against censorship (Article 19 International Centre Against censorship), as well as documents prepared by the International Federation of Journalists (IFJ).

Despite the many amendments, the law was unable to handle and discipline the rapid technological developments occurring in the field of audiovisual media. A number of very important issues have not found regulation in this law, where one of the most important issues was digital broadcasting.

Until 2007, Albania has not foreseen in any legal act the functioning of digital broadcasting. Meanwhile it was established a broadcaster that operated in the

field of digital broadcasting (DIGITALB), which was acting without a legal base and unlicensed from NCRT. In May 2007, it was adopted the law on digital broadcasting, the purpose of which was to regulate licensing in this field.

Law no. 9742, dated 28.05.2007, "On Digital Broadcasting in the Republic of Albania", was drafted with the purpose to regulate the operation of digital broadcasting in the Republic of Albania. Despite the innovation, this law was considered insufficient to regulate the audiovisual media sector and to ensure the success of the digital transition in Albania.

It should be noted that, in each of the above laws, there were provisions clear and simple on media ownership restrictions, which mainly consisted in certain percentage of shares in a joint stock company that owned the license for television or radio. Due to the legal vacuum, lawlessness prevailing in the market and some uncertainty to these provisions, it is not hard to imagine that these restrictions have remained just on paper and the situation in the market is almost monopoly, where besides Public Broadcaster, Digitalb owns almost the entire market, through 5 digital terrestrial networks (multiplexes).

III. The existing legal situation

Law 97/2013 "On audiovisual media in the Republic of Albania", was adopted by political consensus of all parliamentary parties in March 2013 and entered into force on April 4, 2013.

In Articles 70 and 71 thereof, knowing the frequency as a limited natural resource and public property, competitive licensing provides access to digital terrestrial networks.

The law gives to the Public Broadcaster 2 multiplexes. The government opened a bid approximately 24 million euros. The winner is the well known company Rohde-Schwarz and after the contract, it is expected to begin the construction of the multiplexes.

Despite this adjustment, the law provides in the transitional provisions, Sections 139-140, the process of licensing of digital networks and programs that rely on them in the transitional period for implementation of transfer of full digital transmissions, in respect of international agreements ratified by Albania. These articles gave a privilege to the existing operators in the market, with the procedure known as "beauty contest".

In these provisions, it stipulated that: "b) AMA Audiovisual Media Authority), based on market developments, defines national historic private operators and existing operators, with experience in digital broadcasting, will be invited to participate in the selection procedure, according beauty contest's national

digital networks. AMA, within three months from the entry into force of this law, makes public notification and invites operators to take part in the selection process;"

In respect of the provisions above, the AMA decision no. 10, dated 02.07.2013, it has approved the Regulation "On licensing of digital networks and their programs through the procedure beauty contest". This regulation defines the legal, financial, technical and programmatic criteria that must meet to be invited by the AMA to be licensed for national digital broadcasting. Also in this regulation were set out provisions relating to the organization of the competition under the "beauty contest", the announcement of subjects, public notice, requests to participate, the time of announcement of the competition until the opening date of the application, the rules for examining the applications of subjects and deadlines for relevant decision)

While the decision no. 12 dated 02.07.2013 AMA "For the opening of the procedure of granting licenses to three national private digital audiovisual broadcasting by beauty contest", has decided to invite for an application for a license (network+content provider) the following subjects:

1. "Digitalb"
2. "Media 6"
3. "Media Vision"
4. "Top Channel"
5. "Tring TV"

Based on the above decisions, the procedure of granting private 3 national digital broadcasting licenses, was publicly open on 5 July 2013.

Some of the subjects invited by the AMA, "Digitalb", the "Media 6" and "Top Channel" (owners of Media 6 and Top Channel are shareholders of Digitalb), after being notified of competition, they invested Tirana District Court pretending the annulment of administrative acts of AMA and their suspension. The claim of these subjects was mainly linked to financial requirements.

Tirana District Court, decision no. Act 16090, dated 31.07.2013, decided to suspend the application of these administrative acts.

The suspension of the licensing process of national private digital networks under the procedure beauty contest, blocked the process of transition to digital broadcasting. At the end of the trial, the court accepted the request of the subjects, declaring nul the act of AMA.

After left parties came into power in 2013, the regulatory authority (AMA) ceased to exist. Majority illegally interrupted the mandate of the head of AMAs

replacing the chair with a former employed person of Digitalb without appropriate professional criteria.

Law 97/2013 "On audiovisual media in the RA", has provided clear and simple rules about ownership in audiovisual media. These rules provided for in Article 62 of the law.

Specifically:

1. The national broadcasting license audio (radio) and audiovisual (television) are given only to joint stock companies registered in the Republic of Albania, which have as their object the exclusive audiovisual activity.
2. No natural or legal person, domestic or foreign, can not be more than 40% of the total capital of the joint stock company, which owns a national license.
3. A natural person or legal entity that holds shares in a company that owns a national license can not be more than 20 percent of the total capital in a second company that owns a national license. For analog audio transmissions are allowed to participate to the extent of up to 10% in a third national company.
4. A person is not allowed to receive audio broadcasting license, local or regional or license.

With regard to the broadcast, the law distinguishes between two kinds of licenses: the broadcasting licenses that includes the license for network and operator and license service program audiovisual program.

It has well-defined restrictions and local licenses.

Section 10 of Article 62 regulates the "fiction" encountered in practice by the previous legal regulations. For purposes of this article, shareholders are considered holder of shares and persons associated with up to the second degree. To leave no room for numerous interpretations, I think that more precise wording would be "..... and spouse, cohabitant and persons connected to the second degree."

However, this statement clearly expresses the intention of the legislator, that the shareholder will be considered a holder of shares and persons with close relatives to the second degree and restriction affects the entire circle of these people get together.

Point 12 of the article contains another important. None holders of national licenses to broadcasters including service operators audiovisual media, licensed audiovisual program service and / or authorized service programs supported by satellite networks, can not transmit more than 30 percent of advertising in the audiovisual broadcasting market. For this control, the Audiovisual Media Authority (AMA) should adopt necessary bylaws.

Another aspect that guarantees pluralism and fair competition, and the legal definition is the use of multiplex provided by article 63 of the law.

Holders of licenses of national, regional and local digital broadcasting, digital audio and national licenses of broadcasting are obliged to provide access on fair, reasonable and non-discriminatory, in no less than 40 percent capacity multiplex their audiovisual media service providers who own audio program service license and / or audiovisual program service license.

In any case, a subject licensed to digital broadcasting service or to provide audio or audiovisual program, it can have no more than a third of the total amount of the relevant programs of local, regional and national.

AMA, on April 16, 2015 has announced the decision "For the opening of the procedure of awarding 5 (five) national private licenses digital audiovisual broadcasting by" Beauty Contest ". In the procedure "beauty contest" are invited to participate, in terms of law, national historic analogue operators and existing operators with experience in digital broadcasting.

This AMAs decision violates the law, specifically, in terms of ownership restrictions, 4 out of 5 subjects invited to take a national broadcasting license are in violation of the provisions of Section 62 of the law. If such a license would be decided by the AMA, we will be facing a flagrant violation of the law and the creation of a pure monopoly, in complete opposition with the principle of pluralism in the media.

"Strangely" precisely in this period, a parliamentary majority MP filed a bill to repeal Article 62 of Law 97/2013, with the argument that this article blocks competition in the market. This proposal was met with harsh criticism of official representatives of OSCE, CoE and the EU.

Article 62 in effect blocks the procedure "beauty contest" because 4 out of 5 subjects invited, are directly and indirectly the main shareholders of Digitalb.

The law entered into force on 5 April 2013. Article 136 provided that the deadline for the full switchover to digital broadcasting TV is the date 17 June 2015.

Procedure "beauty contest", as "privilege" granted to national historical operators and existing operators with experience in digital broadcasting, set out in Article 139.

Licensing under this section shall be carried out by AMA for a transition period until the end of the deadline for a complete transition to digital broadcasting, as defined in Article 136 of this law, ie 17 June 2015. On completion of this period (transition, AMA performs licensing, digital networks and/or programs that rely on them, according to licensing procedures, as defined by the law, in an open competition.

Operators that operate unlicensed in digital broadcasting, audiovisual, are obliged, within 30 days of the completion of the licensing procedure under Article 139 of this law, but not later than 6 months from the entry into force of this law, interrupt transmission. In case of violation of this obligation, AMA implements legal procedures and equipment to block the release of frequencies occupied arbitrarily. This 6-month period ended in October 2013.

So, as a conclusion, over 17 June 2015, the AMA has no legal basis to carry out the procedure "beauty contest" provided only for this transitional period. Thereafter, the licensing of digital terrestrial networks, under the law, Articles 70 and 71 should be carried out through an open competition for each applicant.

IV. Conclusions

The digitalization of broadcasting includes a number of practical, legal, technical and economic issues.

Digitalization does not solve other problems in the field of broadcasting such as the lack of pluralism, diversity, weak public service broadcasting and weak regulator. These problems should be resolved separately and preferably before the digitalization process, or at least during the early phase of planning of this process.

The process of transition from analogue to digital broadcasting, is a complex and difficult process that requires an inter-institutional cooperation. This passage includes a set of executive and legislative public institutions, as well as interest groups, which will require continuous measures, analytical and conceptual activities which need to be managed in a governmental level.

The increase of support of public television, through the preservation of its special social role. universal access, which is essential for the development of public television in the digital age, as well as defining the concrete mechanisms of financing the public television, in order to make it possible that the public television is present in various digital platforms with quality programs and services with different quality that avoid the risk of fragmentation of the audience .

The funding process and the role of government in this regard is essential and must be explained in a transparent and complete way in an early stage. This means defining a clear scheme and mechanism of subvention, through the identification of vulnerable social groups as well as forms, methods and rules of this subvention.

Considering all these above-mentioned elements, will serve as an important precondition to address in a adequate and successful way the present and future challenges that will require the transition to the numerical system.

Overall, since the first law of 1997 until the recent law, the Albanian legislator was careful to respect the European recommendations, adopting the form of restricting rules for the shareholders in the company that holds a license audiovisual or other restrictions on licenses second audio or audiovisual. It is widely accepted that for countries with fragile democracies such as Albania, having simple rules and clear, that does not leave much room for interpretation and therefore abuse, is the best way to ensure competition in the audiovisual media market. By 2013, the legal regulation of the case has taken this path, albeit flawed deficiency.

After 6 years to the new media law, the issue finally found complete overhaul in Article 62 of Law 97/2013 "On audiovisual media in the Republic of Albania". And just when it was thought that this law, aligned fully with the guidelines and European standards will now set the rules in a market completely informal, the proposal of a Member of Parliament to abolish Article 62, it endangers not only to return and this law unenforceable, create a monopoly in the media market, but also jeopardize the democratic standards themselves. "The last thing it needs Albania, is the abolition of Article 62" - said Dunja Mijatovic, media freedom representative at the OSCE, noting once again that media issues are issues of democracy.

Bibliography

Laë no. 8410, dated 30.09.1998 "On the public and private radio and television in the Republic of Albania" – amended: (Albanian Official Journal, 1998, no. 24, pg. 937).

Laë no. 9742, dated 28 may 2007 "On digital broadcasting in the Republic of Albania": (Albanian Official Journal, 2007, no. 74, pg. 2213)

Albanian Official Journal <http://www.qpz.gov.al>

Official Website of Albanian National Council of Radio and Television (<http://www.kkrt.gov.al>)

Albanian National Strategy of transition from analogue to digital broadcasting (<http://www.kkrt.gov.al>)

Albanian National Plan on Approximation of Legislation 2010-2014 (<http://www.keshilliministrave.al>)

Stabilization and Association Agreement (SAA) between Albania and EU (http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/albania/st08164.06_en.pdf)

European Platform of Regulatory Authorities (EPRA): (<http://www.epra.org>)

- Official Website of Albanian Public Television (<http://www.rtsh.al>)
- European Court of Human Rights <http://www.echr.coe.int>)
- European Commission report on situation in Albania, October 2011
(http://eeas.europa.eu/delegations/albania/documents/eu_albania/al_rapport_2011_en.pdf)
- OSCE report on audio-visual landscape in Albania/ 2008
(<http://www.osce.org/albania/36196>)
- European Convention on Transfrontier Television (Strasbourg, 5.V.1989)
- European Convention on Human Rights
- Directive 2010/13/EC Audio Visual Media Service Directive (AVMSD).
- Directive 2002/19/EC of the European Parliament and of the Council, of 7 March 2002 - on access to, and interconnection of, electronic communications networks and associated facilities (Access Directive), 32002L0019, Official Journal no. 108, series L of 24.4.2002, pg. 7–20;
- Directive 2002/20/EC of the European Parliament and of the Council, of 7 March 2002 - on the authorization of electronic communications networks and services (Authorization Directive), 32002L0020, Official Journal no. 108, series L of 24.4.2002, pg. 21–32;
- Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council of 7 March 2002 on a common regulatory framework for electronic communications networks and services (Framework Directive), 32002L0021, Official Journal no. 108, series L of 24.4.2002, pg. 33–50;
- Directive 2002/22/EC of the European Parliament and of the Council of 7 March 2002 on universal service and users' rights relating to electronic communications networks and services (Universal Service Directive), 32002L0022, Official Journal no. 108, series L of 24.4.2002, pg. 51–77;
- Official Website of EU: http://europa.eu/documentation/legislation/index_en.htm
- Council of Europe, Recommendation n.R (99) 1 of Committee of Ministers of Members
- States On measures promoting media pluralism, 19 January 1999.

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ИНСТИТУТЫ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ

Юрий Просвирнин

Заведующий кафедрой конституционного права Воронежского
государственного университета, профессор, Россия

e-mail: prosvirnin@mail.ru

Аннотация

Информационное общество оказывает существенное влияние на основные социальные институты и сферы жизни, в т.ч. на государство и право. Оно изменяет содержание правовых отношений в XXI веке. Конституционно-правовые институты многих государств наполняются новым содержанием: происходит изменение основ конституционного строя (прежде всего, классического Вестфальского суверенитета), эволюция правового статуса человека и гражданина (обеспечение свободного доступа к информации, защита персональной информации, гарантий прав и свобод), развитие институтов непосредственной демократии (автоматизация выборов и референдумов, трансформация существующих и появление ее новых электронных форм), совершенствование законодательного процесса (автоматизированные системы обеспечения законодательной деятельности, непосредственное внесение гражданами и общественное обсуждение проектов актов с использованием сети Интернет), повышение эффективности деятельности органов власти (расширение информационной открытости, электронный документооборот, дистанционное предоставление государственных и муниципальных услуг). Таким образом, возникшая информационная среда способствует формированию новых общественных отношений, а это ставит перед государствами задачу разработки и принятия правовых норм, регулирующих эти отношения и учитывающих их в практике государственного строительства.

Ключевые слова: информация, общество, конституция, право, правовые институты

CONSTITUTIONAL AND LEGAL INSTITUTES IN INFORMATION SOCIETY

Yuri Prosvirnin

Head of the Constitutional Law Department of the Voronezh State University, Professor, Russia

e-mail: prosvirnin@mail.ru

Abstract

Information society it has essential impact on the main social institutes and spheres of life, including on the state and the right changes the maintenance of legal relations in the XXI century. Constitutional and legal institutes of many states are filled with the new contents: There is a change of bases of the constitutional system (first of all, the classical Westphalian sovereignty), evolution of legal status of the person and citizen (providing a free access to information, protection of personal information, guarantees of the rights and freedoms), development of institutes of direct democracy (automation of the elections and referenda, transformation existing and emergence of its new electronic forms), improvement of legislative process (the automated systems of ensuring legislative activity, direct introduction by citizens and public discussion of drafts of acts with use of the Internet), increase of efficiency of activity of authorities (expansion of information openness, electronic document flow, remote providing the state and municipal services). Thus, the arisen information environment promotes formation of the new public relations, and it sets a task of development and adoption of the precepts of law governing these relations and considering them in practice of the state construction for the states.

Keywords: *information, society, constitution, law, legal institutes.*

В современный период содержание конституционно-правовых отношений стало меняться под влиянием факторов, оказавших мощное социально-экономическое, социокультурное, политико-правовое, международное воздействие на развитие человеческой цивилизации. К ним относятся качественно новый уровень развития производительных сил и

производственных отношений; существенные структурные изменения экономики; резкая интенсификация технологических процессов и повышение производительности труда; изменение социальной структуры общества вследствие отмирания некоторых профессий и даже производств и др.

Суть этих изменений определили несколько открытий, произошедших в XX веке (прежде всего, компьютера и на его основе такого цивилизационного события, как Интернет) и оказавших революционное воздействие на общественное развитие, вхождение человечества в информационную эпоху. В короткое время произошло бурное внедрение ЭВМ и других устройств (мобильных гаджетов) во все сферы человеческой деятельности, взрывное распространение сети Интернет, поголовная телефонизация (позже – смартфонизация) населения, планшетилизация рабочих мест, активный обмен редактируемыми информационными продуктами через гостевые книги, форумы, чаты, блоги, wiki-проекты, социальные сети, другие системы управления контентом.

Возникает, а в ряде стран уже появилось, общество, в котором основным предметом труда большей части населения являются информация и знания, а орудием труда – информационные технологии. Соответственно, экономика общества ориентирована на производство прежде всего продуктов информационной и интеллектуальной деятельности, связанных с выработкой новой информации и новых знаний, преобразованием их к виду, удобному для потребления другими людьми, распространением этих продуктов в различных формах. Базисные отношения повлияли на надстроечные, в т.ч. на государство и право, определили основное содержание правовых отношений в XXI веке и их тенденции.

На наш взгляд, можно выделить следующие направления развития конституционно-правовых отношений на современном этапе развития, причем не только российского, но многих государств мира: 1) воздействие на основы конституционного строя, 2) эволюция правового статуса человека и гражданина, 3) развитие институтов непосредственной демократии, 4) совершенствование законодательного процесса, 5) повышение эффективности деятельности органов власти.

1. Воздействие на основы конституционного строя, т.е. на важнейшие принципы организации и функционирования государства, закрепленные в Конституции – одно из основных проявлений возрастающей роли информационной сферы. С возникновением сети Интернет появилась новая информационная среда (информационное, виртуальное, сетевое, киберпространство) в которой информация обращается практически мгновенно и экстерриториально. Влияние государственной власти в этой среде является

ограниченным. Несмотря на всю совокупность властных полномочий, государство чаще всего выступает в информационном пространстве лишь как один из виртуальных участников, обладающий более развитыми информационными ресурсами и возможностью ограничить допуск к этому пространству (в целом или в отдельных секторах) иных участников. В связи с отсутствием в этом пространстве территориальных границ, появляется множество проблем правового характера, которые влияют или могут повлиять на содержание норм, закрепляющих основы конституционного строя.

Прежде всего, это относится к суверенитету государств. Суверенитет предполагает по смыслу конституционных норм многих стран верховенство, независимость и самостоятельность государственной власти, полноту законодательной, исполнительной и судебной власти государства на его территории и независимость в международном общении. Он представляет собой необходимый качественный признак любого государства, характеризующий его конституционно-правовой статус. Виртуальное пространство, организованное на сетевых принципах, затрудняет распространение суверенитета государств в нем. В литературе неоднократно отмечалось, что «будучи альтернативным пространственным измерением, киберпространство является фактором разрушения Вестфальской системы, в том числе и трансформации ее стержня – института суверенитета»¹. Роберт Райт в книге «Отлично от нуля: Логика человеческой судьбы» охарактеризовал киберпространство как «пресловутый враг суверенитета»².

Несмотря на конвенционное закрепление принципа суверенного равенства в Уставе ООН, его содержание не нашло отражение в универсальных актах, обязательных для исполнения государствами. В этой связи представляется логичным разработать и заключить на уровне ООН отдельное соглашение, закрепившее единообразное понимание принципа суверенного равенства государств, в том числе в информационном пространстве. В связи с этим, представляется важным, чтобы сфера и пределы суверенной власти государства в отношении сетевого пространства получили отражение не только в статьях конституций, но и в международно-правовых актах.

В контексте международного права из понимания суверенитета вытекает возможность органов государственной власти в соответствии со своей компетенцией рассматривать и разрешать все судебные и административные

¹ *Шарифов М. Ш.* Суверенная власть в киберпространстве и в сетевом пространстве // Современное право. 2009. № 6. С. 41.

² *Wright R.* Nonzero. The Logic of Human Destiny. N. Y., 2000. P. 217.

дела на данной территории в соответствии с их компетенцией, т.е. осуществлять собственную юрисдикцию, а также самостоятельно и независимо формировать объем своих государственных полномочий путем принятия собственных национальных законов на всей территории государства при отсутствии прямого или косвенного влияния на принимаемые решения со стороны других субъектов международного права. Соотношение суверенитета, территориального верховенства и юрисдикции сводится к следующей формуле: юрисдикция – один из элементов территориального верховенства государства, которое, в свою очередь, является составной частью его суверенитета³.

Сложности определения международной юрисдикции в сети Интернет обусловлены трансграничным характером сети и ограниченной территориальной компетенцией государств. Анализ современного законодательства показывает, что за рамками юрисдикции – главного атрибута суверенитета государства, до сих пор остается сетевое пространство⁴.

В условиях информатизации на юрисдикцию государств оказывают влияние ряд негативных факторов. Так, произошло несколько случаев, когда судебные и правоохранительные органы ряда государств (прежде всего, США) принимали решения или выполняли следственные или оперативно-розыскные мероприятия против организаций и граждан других стран без согласия их органов государственной власти. В одном эпизоде американским судом был узаконен нелегальный обыск и копирование электронных носителей информации на средстве вычислительной техники, находящейся под юрисдикцией России⁵. В начале 2015 года было подтверждено, что указанные действия правительственных органов США – лишь начало новой политики этого государства в мировом информационном пространстве, которая

³ См.: *Каюмова А. Р.* Суверенитет и юрисдикция государства: проблемы соотношения // Конституционное и муниципальное право. 2008. № 9. С. 12-15.

⁴ См.: *Терентьева Л. В.* Сетевое пространство и государственные границы: вопросы юрисдикции в сети Интернет // Право. Журн. Высш. шк. экономики. 2010. № 1. С. 63.

⁵ См.: Американский суд разрешил посещать российские компьютеры. URL: http://www.svoboda.org/archive/ll_usa/0401/ll.042501-2.asp (дата обращения: 28.06.2002.); ФБР заманило в США и арестовало двух граждан РФ. URL: <http://www.smi.ru/01/04/24/138535.html> (дата обращения: 24.04.2001.); *Линн Э.* Арестованы двое российских хакеров. URL: <http://www.inopressa.ru/details.html?id=5103> (дата обращения: 20.07.2005.); *Номоконов В. А.* Глобализация информационных процессов и преступность. URL: <http://kiev-security.org.ua/box/4/93.shtml> (дата обращения: 17.10.2013.).

направлена на нарушение всемирно признанных принципов верховенства права, превращения Интернет «в зону беззакония»⁶.

В результате создаются прецеденты, последствия которых могут быть негативными для многих стран, поэтому их правовое разрешение имеет повышенное значение для всего мирового сообщества. Российская Федерация уже несколько лет требует принятия стандартов государственной политики в сети Интернет, чтобы предотвратить конфликты в информационном пространстве и обеспечить суверенитет государств. С этой целью в качестве проекта документа ООН ею были внесены «Правила поведения в области обеспечения международной информационной безопасности», в которых закреплены обязательства государств не применять информационно-коммуникационные технологии в целях нарушения международного мира и безопасности, а также для вмешательства во внутренние дела других государств⁷.

2. Эволюция правового статуса человека и гражданина проявляется прежде всего в появлении права на свободный доступ человека и гражданина к информации и защите персональной информации. Эти права стали относиться к категории фундаментальных прав современности, а их обеспечение – одной из важнейших задач государств и значимым фактором социально-экономического развития многих стран мира.

Право на информацию сформировалось в рамках «новой волны» развития конституционализма, которое в современном обществе приобрело значение гарантии для реализации и защиты многих других прав и свобод»⁸. В России, как и в некоторых других странах, его системообразующими правомочиями являются возможность свободно искать, получать, передавать, производить и распространять информацию любым законным способом (ст. 29 ч. 4 Конституции Российской Федерации). К «информационным» правам человека и гражданина относятся также свобода информации; право на доступ к информации, непосредственно затрагивающей права и свободы; о фактах и обстоятельствах, создающих угрозу для жизни и здоровья людей; на достоверную информацию о состоянии окружающей среды; на

⁶ См.: Черненко Е. Эдвард Сноуден дошел до второй стадии. Обнародованы новые секретные документы о подготовке к кибервойне. URL: <http://news.mail.ru/politics/20768778/?frommail=1> (дата обращения – 10.01.2015.).

⁷ См.: Сообщение МИД РФ для СМИ. URL: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newsline (дата обращения: 29.01.2015).

⁸ Задков А. А. Право гражданина Российской Федерации на доступ к информации: конституционно-правовой анализ. М., 2004. С. 18.

беспрепятственное ознакомление с нормативными правовыми актами. Кроме того, конституционные нормы регулируют охрану персональной информации; запрет на ограничения прав и свобод в сфере получения информации. Реализация многих других прав и свобод невозможна без ознакомления с различной, в т.ч. официальной информацией, что можно считать опосредованными «информационными» правами: право на свободу выражения своих мнений и убеждений; на участие в управлении делами государства, на индивидуальные и коллективные обращения в государственные органы и органы местного самоуправления, на доступ к культурным ценностям; на получение квалифицированной юридической помощи, а также свободы: мысли и слова, всех видов творчества и преподавания.

Обеспечение конституционных прав и свобод человека и гражданина в условиях информатизации имеет свою специфику.

Во-первых, предусматриваются различные виды доступа к информации, имеющие свои механизмы реализации. Такими видами являются доступ к информации о деятельности органов власти (органов государственной власти: законодательных, исполнительных, судебных; органов местного самоуправления); создание сети общедоступных центров и пунктов правовой информации, специализированных баз и банков данных; урегулирование доступа к информации отдельных категорий граждан (избирателей, депутатов, граждан пожилого возраста, инвалидов, учащихся, соотечественников, потребителей и др.).

Во-вторых, в законодательстве стали выделяться категории специализированной информации, которые имеют особый механизм реализации и защиты. К ним можно отнести информацию о: состоянии окружающей среды и ее загрязнении; радиационной обстановке и принимаемых мерах по обеспечению радиационной безопасности; использовании атомной энергии, величине планируемой и фактически полученной гражданином дозы при обследовании или лечении; проведении работ по хранению, перевозке и уничтожению химического оружия; прожиточном минимуме; видах и формах социального обслуживания, показаниях на получение социальных услуг и условиях их оплаты, а также о других условиях их предоставления; лекарственных препаратах; ходе подготовки и проведения выборов, референдумов, сроках и порядке совершения избирательных действий, кандидатах, избирательных объединения, результатах опросов общественного мнения, связанных с выборами и референдумами; бюджетной системе и организации бюджетного процесса; налогах; рынке ценных бумаг. Сюда также относится информация о деятельности: кредитной организации, банковской группы и банковского

холдинга; субъектов естественных монополий; многие сведения, содержащиеся в государственных реестрах, регистрах и кадастрах; архивные документы; инсайдерская информация.

В-третьих, в законодательстве закрепляется обязанность органов государственной власти и местного самоуправления, должностных лиц обеспечить каждому гражданину возможность ознакомления с официальными документами, непосредственно затрагивающими его права и свободы, если иное не предусмотрено законом. С этой целью в последние годы развиваются различные электронные формы обеспечения доступа к такой информации, в том числе он-лайн сервисы. К ним относятся Официальный интернет-портал правовой информации Российской Федерации (<http://www.pravo.gov.ru>); размещение правовых актов на нем приравнивается к официальной публикации. В целом ряде государств – Бельгии, Италии, Франции, ФРГ, Эстонии и некоторых других также создан единый электронный орган официального опубликования⁹. Кроме того, во многих странах обеспечен доступ к нормативным правовым актам органов государственной власти и местного самоуправления путем создания специальных страниц сайтов (с обобщенным наименованием «Документы»); распространение официальных документов на компакт-дисках, например, справочных правовых систем, причем для некоторых категорий граждан (преподавателей, студентов) бесплатно и т.п.

В-четвертых, следствие информатизации явилось возникновение нового вида правоотношений – универсальных услуг связи (универсального доступа, универсального обслуживания). Оно направлено на внедрение таких услуг связи, оказание которых любому пользователю на всей территории страны в заданный срок, с установленным качеством и по доступной цене обязательно для операторов универсального обслуживания. Следует отметить, что 3 июня 2011 года ООН была принята резолюция, признающая доступ в Интернет базовым правом человека. Цель универсального доступа – обеспечение требуемого в обществе уровня открытости, мобильности и эффективности развития государства, политики, экономики и социальной среды; обеспечение «универсальной» (всеохватывающей, всеобъемлющей, всесторонней) возможности подключения индивидуальных абонентов к общественным телекоммуникационным сетям и использования минимального набора услуг связи вне зависимости от географического положения, уровня дохода или иных характеристик потребителей услуг связи. Поэтому механизм

⁹ Подробнее см.: *Талапина Э. В.* Электронное опубликование нормативных актов: зарубежный опыт // *Государство и право*. 2009. № 7. С. 54-60.

универсального доступа имеет самое различное содержание: от финансирования проектов по подключению к сетям связи, в том числе Интернет, жителей труднодоступных территорий, льготного подключения социально-культурных учреждений до обеспечения на национальном уровне схем льготной оплаты потребителями наиболее популярных телекоммуникационных услуг.

В-пятых, еще одно последствие использования информационных технологий – появление института открытых данных, т.е. общедоступной информации в формате, допускающем автоматизированную ее обработку без предварительных изменений человеком в целях повторного ее использования. Ключевой характеристикой «открытости» данных является их доступность в использовании и републикации без ограничения авторского права, а также автоматическая обработка в целях повторного использования без предварительного изменения человеком в машиночитаемом формате. Такой формат предназначен, в том числе для осуществления взаимодействия разных систем в автоматическом режиме, упрощения работы сторонних приложений с открытыми данными, а также использования известных стандартов для передачи большего количества семантической информации. Результатом их публикации становится не только расширение гарантий прав гражданам на информацию, но и повышение прозрачности и подотчетности деятельности органов публичной власти; развитие гражданского общества через расширенные возможности контроля и мониторинга их деятельности; создание информационной основы для реализации концепций «открытого правительства», «электронной демократии», а также дополнительных возможностей для информационного взаимодействия между государственными и муниципальными органами;

В-шестых, в последние годы появилось новейшее средство обеспечения граждан информацией – возникновение так называемого «мобильного правительства» (m-government)¹⁰: формы организации деятельности органов публичной власти, обеспечивающей за счет широкого применения сервисов, на основе технологий мобильной связи, качественно новый уровень оперативности и удобства получения гражданами и организациями услуг, а также информации о результатах деятельности государственных и муниципальных органов. «Мобильное правительство» (m-Government) является логичным развитием

¹⁰ См., например: постановление Правительства Москвы от 15.05.2012 г. № 196-ПП «О создании государственной информационной системы «Единая мобильная платформа города Москвы» // Вестник Мэра и Правительства Москвы. 2012. № 29.

концепции «электронного правительства» (e-Government) и с технической точки зрения отличается от последнего использованием уже имеющихся веб-сервисов на мобильных платформах с разработкой нового пользовательского интерфейса. Ключевое отличие заключается в ином отношении пользователей к мобильным устройствам (удобство, упрощенность, доступность); более значительным количеством пользователей, чем с использованием традиционных персональных компьютеров; более активным участием граждан в деятельности органов публичной власти путем доступа к существующим услугам и создания новых сервисов¹¹.

В-седьмых, новеллой законодательства многих стран является установление ответственности за нарушение прав и свобод человека и гражданина в информационной сфере. В Российской Федерации – это прежде всего уголовная ответственность (статьи Уголовного Кодекса: 138.1. Незаконный оборот специальных технических средств, предназначенных для негласного получения информации; 140. Отказ в предоставлении гражданину информации; 142. Фальсификация избирательных документов, документов референдума; 142.1. Фальсификация итогов голосования; 144. Воспрепятствование законной профессиональной деятельности журналистов), а также введение нескольких десятков составов правонарушений в Кодекс об административных правонарушениях Российской Федерации, предусматривающих ответственность за нарушение правил оборота информации.

Предпринимаются и другие меры по реализации прав и свобод человека и гражданина в информационной сфере. Так, в государственной программе Российской Федерации «Информационное общество (2011-2020 годы)» предусматривается завершение перевода услуг, предоставляемых органами власти населению, в электронную форму¹². Создаются и успешно

¹¹ На ресурсах App Store и Google play/Android Market размещено для скачивания специальное приложение «Госуслуги» для доступа на портал государственных услуг (www.gosuslugi.ru) с мобильных устройств на платформах iOS и Android. За короткий срок приложение вошло в число самых популярных программ для мобильных устройств, в частности, стало лидером среди всех бесплатных приложений, скачиваемых для iPad. Приложение «Госуслуги» поддерживает основные пользовательские функции портала: авторизацию, доступ в личный кабинет, настройку параметров получения уведомлений, просмотр каталога услуг, подачу заявлений на получение наиболее востребованных услуг и др.

¹² Утв. Постановлением Правительства РФ от 15.04.2014 № 313 (в ред. от 17.06.2015) // Официальный интернет-портал правовой информации (www.pravo.gov.ru) от 24.4.2014 г. (№ 0001201404240017).

эксплуатируются различные специализированные интернет-порталы; организованы системы обратной связи, позволяющие государству корректировать и оценивать результативность проводимой политики на основе полученной информации. Все перечисленные мероприятия способствуют развитию институтов гражданского общества через механизмы постоянного и прямого участия граждан в управлении государством.

Вместе с тем, информатизация способствовала возникновению массового нарушения отдельных прав и свобод человека и гражданина (неприкосновенности частной жизни; личной и семейной тайны; права на тайну переписки, телефонных переговоров), т.е. незаконным сбором, хранением, использованием и распространением информации о частной жизни лица без его согласия, особенно в сети Интернет – виртуальном пространстве, в котором проявляют активность десятки и сотни миллионов людей. Это связано с тем, что в последние годы из категории «частная жизнь» выделилась производная ей – «персональные данные», чему способствовало распространение автоматизированных систем обработки и хранения информации, прежде всего, компьютерных баз данных, к которым возможен удаленный доступ через технические каналы связи. Именно эти системы, по сути, сделавшие революцию в вопросах хранения и поиска необходимой информации, создали предпосылки для возникновения проблемы защиты конфиденциальных сведений персонального характера. Отсюда вытекает необходимость их повышенной защиты; разработки такой системы гарантий прав и свобод, которые бы учитывали особенности обращения информации с использованием информационно-телекоммуникационных технологий.

3. Информатизация повлияла на содержание институтов непосредственной демократии – выборов и референдума.

На протяжении долгого периода в организации и проведении этих институтов существовали такие проблемы, как большие сроки их подготовки и подведения итогов; высокая стоимость организации, являющаяся одним из основных факторов при решении вопроса об их проведении; большое количество исполнителей, привлекаемых к организации выборов на временной основе; достоверность поступающих из регионов статистических сведений и т.п.

Вот почему во многих странах стали осуществляться мероприятия по оптимизации избирательных процессов на основе информационных технологий.

Одним из первых стала применяться автоматизация голосования, которая позволила ускорить процесс подсчета голосов. На начальных этапах использовались механические устройства (рычажные машины), затем

появились электромеханические на основе перфокарт (перфокартные системы, компостеры перфокарт), далее – электронные системы (электронные маркеры, системы оптического сканирования бюллетеней, специализированные электронные терминалы), в новейшее время и только в некоторых странах – Интернет-голосование¹³. В России автоматизация голосования стала использоваться с начала 2000-х годов в форме технических средств подсчета голосов – комплексов обработки избирательных бюллетеней (КОИБ) и комплексов для электронного голосования (КЭГ).

Безусловным преимуществом указанных систем является оперативность проведения голосования, подсчета голосов и объявления предварительных результатов выборов; снижение общих расходов по организации и проведению избирательного процесса; возможность проголосовать в тренировочном режиме по штатной технологии; облегчение доступа к голосованию лиц с ограниченными возможностями: созданы устройства, имеющие кнопки со шрифтом Брайля для слабовидящих людей, разрабатываются звуковые приложения для голосовых подсказок, транслируемым в подключаемые наушники или встроенные динамики.

При этом имеются и определенные недостатки, связанные со сложностью их разработки и внедрения, высокой стоимостью, сложностью для некоторых категорий избирателей (особенно пожилых людей), безопасностью данных, сбоями в системе, ошибками и др.

Возникают также проблемы по контролю итогов волеизъявления избирателей, т.к. учтенный голос – это всего лишь какой-то объем информации в памяти вычислительной системы. Прямое электронное голосование не оставляет никаких физических следов поданного голоса, а взломать КЭГ теоретически возможно также, как и любой другой компьютер. Надежность и защищенность сенсорных машин для голосования подвергается сомнению в разных странах мира. Одна из лабораторий, занимающихся компьютерной безопасностью в США, продемонстрировала простейший способ изготовить и

¹³ Впервые рычажные машины для подсчета голосов в целях анонимности выборов предложили использовать британские чартисты в 30-40-х гг. XIX века, добивавшиеся всеобщего избирательного права при тайном голосовании. Дальнейшее развитие эти технологии получили в США с 1869 г., что было связано со сложностью американской избирательной системы. Системы электромеханического голосования возникли там же в 60-х гг. XX века с появлением систем с перфокартами. Практически одновременно стали применяться урны со сканерами оптических меток. С 1990-х гг. началось использование систем непосредственного ввода голоса на основе компьютерных устройств и сенсорных экранов.

внедрить в такую машину устройство, которое позволит вводить в аппарат, в т.ч. и дистанционно, любую информацию (цена «проекта» – \$25, уровень технологии – школьный радиокружок).

Уязвимость самых современных электоральных технологий стала причиной того, что в некоторых странах (11 штатов США, Голландия, Германия) использование ныне существующих аппаратов с непосредственным электронным вводом голосов законодательно запрещено¹⁴. Особенно спорным является использование в некоторых странах Интернет-голосования¹⁵. Утверждается, что оно противоречит принципу гласности и открытости выборов, т.к. не позволяют проследить ход голосования и может быть сфальсифицировано. В России КОИБ и КЭГ, как заявляют разработчики, «автоматически проверяют контрольные соотношения, сведя к минимуму вероятность случайных или преднамеренных ошибок при формировании протокола об итогах голосования; обеспечивают возможность контрольного подсчета голосов, предусмотренного законодательством; их программное обеспечение сертифицировано на отсутствие недеklarированных возможностей: в устройствах есть только программа с зафиксированным алгоритмом, который невозможно изменить в ходе голосования»¹⁶.

Автоматизация голосования не решает все вопросы повышения эффективности избирательного процесса. Мероприятия по организации выборов носят разовый характер, и вся инфраструктура проведения выборов создается каждый раз заново. Поэтому выявилась необходимость в такой трансформации этой системы, которая допускала бы ее сохранение в периоды между выборами. В Российской Федерации ею явилась Государственная автоматизированная система (ГАС) «Выборы», использование которой впервые было осуществлено на основании постановления Центризбиркома РФ от 12 июля 1994 года. Вначале она закреплялась на нормативном уровне, а

¹⁴. Подробнее см.: *Макаров О.* Отдай голос машине: голоса из урны // Популярная механика. 2012. № 3. Технологии. С. 5-7.

¹⁵ См., например: *Гришин А. И., Гришина М. А.* Проблемы электронного голосования посредством использования сети Интернет в Российской Федерации и зарубежных странах // Международная правовая помощь: актуальные проблемы применения норм семейного права и пути их решения: сб. матер. Всерос. науч.-практ. конф.. М.; Саратов, 2011. С. 35-41; *Половова Е. В.* Голосование через Интернет: за и против // Новеллизация избирательного законодательства и актуальные проблемы его применения. Матер. науч.-практ. конф. (12 окт. 2006 г.). Самара, 2006. С. 132-139.

¹⁶ См.: ГАС «Выборы» (брошюра). М., Центризбирком РФ, 2011.

после приемки в эксплуатацию в июне 2000 г. получила законодательный характер¹⁷ и стала широко использоваться на всех стадиях избирательного процесса и уровнях выборов, в том числе при проведении референдумов, выборах Президента Российской Федерации, депутатов органов власти различных уровней, присяжных заседателей федеральных судов общей юрисдикции, при проверке сведений о внесении (перечислении) пожертвований на счет политических партий, совершении ими сделок с гражданами и юридическими лицами.

В настоящее время ГАС «Выборы» – это федеральная территориально-распределенная, телекоммуникационная, автоматизированная система для реализации информационных процессов в ходе подготовки и проведения выборов и референдумов, обеспечения деятельности избирательных комиссий и комиссий референдума, а также для решения в установленном порядке задач, не связанных с проведением выборов и референдумов. Система позволяет комплексно решать задачи организации избирательного процесса на всех этапах: планирование подготовки проведения выборов, учет избирателей, ввод сведений о кандидатах в депутаты, проведение голосования, подведение итогов и последующую статистическую обработку результатов.

Преимущества функционирования этой системы очевидны: экономия средств в результате неоднократного использования созданной инфраструктуры, в т.ч. для осуществления других государственных программ; появление нового потенциала в реализации институтов непосредственной демократии – референдума, выборов, других форм прямого волеизъявления граждан; возможность ее использования при учете населения; относительная безопасность¹⁸.

Однако при этом необходимо учитывать существующие недостатки и возможные угрозы отдельным демократическим процедурам. Так, в ходе эксплуатации ГАС «Выборы» возникали вопросы, связанные с достоверностью

¹⁷ См.: Федеральный закон от 10.01.2003 г. № 20-ФЗ (ред. от 12.03.2014) «О Государственной автоматизированной системе Российской Федерации «Выборы» // Собр. законодательства Рос. Федерации. 2003. № 2. Ст. 172; Официальный интернет-портал правовой информации (www.pravo.gov.ru) от 12.3.2014 г. (№ 0001201403120011).

¹⁸ Безопасность информации в ГАС «Выборы» обеспечивается посредством применения соответствующих организационных и технических мер защиты (ст. 21 Федерального закона от 10.01.2003 г. № 20-ФЗ), в т.ч. недопустимостью подключения к сети Интернет (пп. 10, 11 ст. 4).

итогов голосования в масштабах страны¹⁹. Указанные обстоятельства свидетельствует о необходимости усиления гарантий открытости избирательного процесса, введения общественного контроля за работой Федерального центра информатизации при ЦИК России и обеспечения «прозрачности» его деятельности, привлечения в качестве наблюдателей программистов, использования программного обеспечения с открытыми исходными кодами в целях исключения закладок и недокументированных функций системы.

В целом потенциальная возможность граждан посредством информационных технологий непосредственно воздействовать на властные структуры ставит вопрос о трансформации существующих форм демократии. Возникают конституционно-правовые отношения в сфере «электронной демократии», изменения форм связи органов публичной власти с населением («электронное правительство», «электронные муниципалитеты»). Появляются предпосылки для эффективного развития «электронного государства»: расширение числа вопросов, принимаемых путем референдумов (особенно на региональном и муниципальном уровнях)²⁰; влияния на проводимую государством, федеральными и местными властями политику, для чего в органах власти создаются интерактивные интернет-линии для учета мнения граждан по актуальным проблемам, виртуальные или интернет-приемные, разделы официальных сайтов «Публичные слушания», «Обратная связь», «Электронное письмо» и т.п.; оперативного доступа неограниченного количества людей к текстам законопроектов еще на стадии их предварительной разработки, и т.п.

4. Проблемы внедрения информационных технологий в деятельность парламентов актуальны для большинства зарубежных стран, которые справляются с ними более или менее успешно. Одной из них является необходимость совершенствования законодательного процесса, которая возникла из-за существующей в ряде случаев несогласованности действующего законодательства, возникновению противоречивости в его системе и, как следствие, снижению эффективности. К примеру, в России законы зачастую принимаются в спешке и с большим количеством ошибок (грамматических, логических и др.), что требует в последующем внесения

¹⁹ См.: Автоматизация избирательного процесса. За и против. URL: <http://max-park.com/user/472856709/content/960732> (дата обращения: 25.12.2013.);

²⁰ По данным Центризбиркома в 2014 г. состоялось 267 местных голосований и референдумов в 11 субъектах Российской Федерации. См.: URL: <http://www.vybory.izbirkom.ru/region/izbirkom> (дата обращения: 30.12.2014).

изменений и дополнений в них. Президент Российской Федерации В.В. Путин в своем послании Федеральному Собранию Российской Федерации еще в 2002 г. отметил: «Принятые законы часто противоречат друг другу. Будучи принятыми – не исполняются. Постоянно подвергаются изменениям, иной раз, даже не вступив в силу»²¹.

Анализ практики законодательного процесса Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации показал, что большая часть законодательной работы приходится на изменение принятых законов. «Причины этого различны: могла измениться ситуация, возникла та или иная причина для коррекции правового регулирования. Однако общеизвестен и тот факт, что далеко не все законы, которые выходят из-под пера законодателя, имеют надлежащее качество. Появление очень многих поправочных законов связано с тем, что изначально сам закон был принят впопыхах, без должной проработки вопроса, – и как следствие, начинается внесение в него бесконечного числа поправок»²².

Указанные обстоятельства требовали принятия мер по совершенствованию законодательного процесса, одной из которых явилось внедрение информационных технологий. С этой целью в Федеральном Собрании Российской Федерации с марта 1997 г. в режиме опытной, а с июня 2001 г. – постоянной эксплуатации была внедрена Автоматизированная система обеспечения законодательной деятельности (АСОЗД). Ее целью является информационное обеспечение законодательной деятельности депутатов Государственной Думы и членов Совета Федерации: получение информации о рассмотрении законопроектов и результатах законодательной деятельности, размещение непосредственно в системе электронных версий текстов законопроектных документов; другие формы осуществления информационно-правового обеспечения законодательной деятельности. Данная система в настоящее время представлена в сети Интернет (<http://asozd.duma.gov.ru/>); этот портал – «Законодательная деятельность» – предназначен для работы с законопроектами в режиме удаленного доступа не только депутатов, но и других участников федерального законодательного процесса, а также граждан в ознакомительном режиме.

²¹ Рос. газ. 2002.19 апр.

²² Подробнее см.: Стеногр. заседания науч.-метод. семинара аналит. упр. аппарата Совета Федерации «Совершенствование законодательного процесса в Российской Федерации» // Аналит. вестн. Совета Федерации Федерального Собрания Российской Федерации. 2014. № 13 (531). С. 5.

Дальнейшее развитие автоматизации законодательной деятельности нашло воплощение в создании Государственной автоматизированной системе «Законотворчество» – территориально распределенной автоматизированной информационной системы, предназначенной для обеспечения законодательной деятельности Федерального Собрания Российской Федерации, законодательных органов субъектов Российской Федерации, нормотворческой деятельности представительных органов местного самоуправления, а также законодательской деятельности граждан и организаций гражданского общества. Работы по ее созданию были начаты в 2003 году и к настоящему времени запущена первая очередь с созданием объединенной компьютерной сети субъектов права законодательной инициативы с центром управления в Государственной Думе. Она должна повысить эффективность законодательной деятельности на федеральном и региональном уровнях, а также нормотворческой деятельности в представительных органах местного самоуправления, сформировать единую среду электронного взаимодействия между указанными субъектам. Появляется основа для функционирования электронного парламента и возможность повышения качества принимаемых законов путем обеспечения полной автоматизированной поддержки законодательных и нормотворческих процессов; формирования общедоступной информации по законопроектам и проблемам, требующим законодательного регулирования; формирования статистических данных по законодательской деятельности с оценкой ее показателей; хранения, поиска и предоставления нормативно-правовой информации федерального, регионального и муниципального уровней; формирования актуальных текстов нормативных правовых актов; контроля полноты и непротиворечивости законодательства.

Таким образом, использование современных информационных технологий существенно меняет методы работы высших законодательных органов государственной власти. В настоящее время многие парламенты мира активно их используют в своей работе, чему способствует деятельность Глобального центра ООН по информационно-коммуникационным технологиям в парламентах (Global Centre for ICT in Parliament), в которой принимают участие представители более чем 240 палат парламентов из разных стран, а также представители Европарламента (EP), Panaфриканского парламента (PAF), Законодательного собрания Восточной Африки (EALA),

Экономического сообщества западноафриканских государств (ECOWAS), Совета Европы²³.

Информационные технологии способствуют появлению других новшеств. Одним из них является общественное обсуждение проектов актов с использованием сети Интернет. В этих целях организован «Единый портал для размещения информации о разработке федеральными органами исполнительной власти проектов нормативных правовых актов и результатов их общественного обсуждения» (<http://regulation.gov.ru>). Согласно постановлению Правительства РФ от 25.08.2012 г. № 851 все федеральные органы исполнительной власти с 15 апреля 2013 года обязаны размещать на этом портале информацию о подготовке нормативных правовых актов, а также организовывать его общественное обсуждение. При этом с помощью современных сервисов можно ознакомиться с паспортом проекта акта, в котором отражается ход работы над проектом, отзывы и предложения участников общественного обсуждения, позиции ведомства-разработчика. Таким образом, сформирована система раскрытия информации о подготовке проектов нормативных правовых актов по единым понятным формализованным правилам и процедурам размещения.

При этом следует иметь в виду, что у этого новшества существуют серьезные противники²⁴, а постановление Правительства РФ от 29.03.2014 г. № 246 признало утратившим силу Правила проведения общественного обсуждения проектов федеральных конституционных законов и федеральных законов, утв. постановлением Правительство РФ от 22.02.2012 г. № 159²⁵.

В последние годы происходит повышение роли граждан в законодательной (правотворческой) деятельности путем направления их предложений (общественной инициативы) на специальный интернет-ресурс – «Российская общественная инициатива» (<https://www.roi.ru/>), что позволяет не только подать инициативу, но и ознакомиться с размещенными, проголосовать, получить информацию о ходе и результатах их реализации. Инициатива,

²³ См.: Аналит. вестн. Совета Федерации Федерального Собрания Российской Федерации. 2015. № 2 (555). «Современные стратегии обеспечения парламентской деятельности: информационные технологии и взаимодействие с правительством». С. 8.

²⁴ Подробнее см.: В Госдуме предложили запретить общественное обсуждение законопроектов. URL: <http://pronedra.ru/government/2014/10/11/gosduma-zakony/> (дата обращения: 11.10.2014).

²⁵ Официальный интернет-портал правовой информации (www.pravo.gov.ru) от 02.04.2014 г. (№ 0001201404020006).

набравшая необходимое количество голосов, поступает в экспертную группу федерального, регионального или муниципального уровня для принятия решения о мерах по реализации. По-существу, это новая форма реализации конституционного права граждан право обращаться лично, а также направлять индивидуальные и коллективные обращения в государственные органы и органы местного самоуправления, закрепленного в конституциях многих стран. Следует обратить внимание на то, что руководством России она рассматривается как «право народной законодательной инициативы»²⁶. Не вдаваясь в дискуссию о целесообразности и эффективности данного института (на интернет-ресурсе РОИ в 17 разделах зарегистрировано более пяти тысяч инициатив по федеральному, региональному и муниципальному уровням) отметим, что за его основу был принят опыт США, в котором право онлайн-петиций «We the People» реализовано на сайте Белого Дома с сентября 2011 г. (<https://petitions.whitehouse.gov/>).

Таким образом, их внедрение в законодательный процесс наполняет эту сферу более широким содержанием: появляются такие правовые новеллы, которые в «доинформационную» эру просто не могли существовать.

5. Повышение эффективности деятельности органов власти в современный период нельзя представить без их информационной открытости. Она способствует налаживанию диалога и росту доверия между государством и обществом; расширению возможностей непосредственного участия гражданского общества в процессах разработки и экспертизы принимаемых решений; развитию механизмов общественного контроля.

В целях правового обеспечения информационной открытости в России принят целый ряд законодательных и нормативных правовых актов. В них впервые установлены принципы обеспечения и способы доступа к информации о деятельности органов власти; формы и способы ее предоставления; виды и перечень информации, размещаемой в сети Интернет; определены технологические и программные средства обеспечения официальных сайтов этих органов на основе общедоступного программного обеспечения и т.п. В свою очередь, это позволило установить организационно-правовые основы вовлечения граждан и общественных объединений в процесс реализации государственной политики; определить основные принципы и задачи открытости этих органов, а также важнейшие подходы к их достижению; разработать и ввести в эксплуатацию информационные системы,

²⁶ См.: Послание Президента РФ В.В. Путина Федеральному Собранию от 12.12.2012 г.
URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/page/145> (дата обращения - 12.10.2014).

обеспечивающие участие граждан в рассмотрении общественных инициатив и решений органов власти; внедрить новые механизмы: системы «открытого», «электронного», а позже «мобильного» правительства, принцип универсального доступа, институт открытых данных и др.²⁷

Аналогичное положение существует и в зарубежных странах. Анализ нормативной базы, опубликованных материалов ряда из них показывает, что механизм обеспечения открытости органов власти через их взаимодействие с гражданским обществом в большинстве стран одинаков и включает в себя ряд обязательных элементов, а именно: закон (закрепляет право на доступ к информации); наблюдательный орган (на него возложены функции наблюдения за соблюдением закона и осуществления рекомендаций по соблюдению процедур при предоставлении информации); гарант (им обычно выступают уполномоченные по правам человека, либо уполномоченные по вопросам доступа к информации); взаимодействие субъектов и объектов (обеспечивает реализацию механизма открытости и достижение поставленных целей в этой сфере); защита (наличие права обращаться в суд, либо к специально уполномоченному лицу); получение информации (возможность получить информацию на бумажном, либо на электронном носителе)²⁸. Важную роль в урегулировании этих вопросов играет Конвенция Совета Европы о доступе к официальным документам и Рекомендации REC(2002) Совета Европы.

Повышение эффективности деятельности органов власти – это не только и не столько открытость и доступность информации, сколько совершенствование механизмов реализации их функций и полномочий. В последние годы эта задача также решается на основе информационных технологий, в частности электронного документооборота. Его преимуществами являются уменьшение срока обращения документов, быстрое

²⁷ См.: федер. законы: от 09.02.2009 г. № 8-ФЗ (ред. от 28.12.2013) «Об обеспечении доступа к информации о деятельности государственных органов и органов местного самоуправления»; от 22.12.2008 г. № 262-ФЗ (в ред. от 12.03.2014) «Об обеспечении доступа к информации о деятельности судов в Российской Федерации»; Указ Президента РФ от 24.11.1995 г. № 1178 «О мерах по обеспечению открытости и общедоступности нормативных актов»; Постановление Правительства РФ от 24.11.2009 г. № 953 (ред. от 08.10.2014) «Об обеспечении доступа к информации о деятельности Правительства Российской Федерации и федеральных органов исполнительной власти».

²⁸ См.: *Журавлева И. А.* Совершенствование механизма открытости деятельности органов исполнительной власти. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2013. С. 15.

создание и актуализация баз (архивов) нормативных и распорядительных документов, повышение качества подготовки управленческих решений, появление новых возможностей в совершенствовании системы управления и др.

Итак, за короткий исторический период конституционно-правовые нормы прошли значительный путь от регламентирования отношений, связанных с организацией власти на высшем и местном уровне, до регулирования совершенно новых явлений в практике государственного строительства.

Представляется, что их дальнейшее развитие будет определяться теми факторами, которые в настоящее время эволюционируют, либо только формируются. Они могут воздействовать на перенос ряда конституционных правоотношений в виртуальное пространство: реализация прав и свобод человека и гражданина; деятельность общественных движений и политических организаций, в т.ч. в социальных сетях; развитие в информационном пространстве ряда конституционно-правовых институтов: избирательного права, «электронного» и/или «мобильного» правительства; обсуждение и принятие решений по различным вопросам государственного и местного значения в интерактивной форме; возможное появление новых субъектов, например, права законодательной инициативы и др.

Деятельность законодателя во все большей степени определяется использованием информационных технологий, которые повышают ее эффективность. В соответствующих правовых нормах (регламентах) законодательных (представительных) органов власти закрепляются новые формы и методы и, с учетом появляющихся в последнее время систем обработки информации, эти процессы будут расширяться. Предстоит уточнить место, роль, статус и основные функции органов государственной власти и местного самоуправления в информационном пространстве, а их служащих – в системе интерактивного взаимодействия как между собой, так и с гражданами и другими субъектами права, проработать многие другие правовые вопросы использования ими информационных технологий, особенно на основе электронного документооборота.

Очевидно будут расширяться инструменты доступа к информационным продуктам и услугам на основе возникновения объединяющей «всех, везде и всегда» глобальной системы связи, облачных технологий, системы аутентификации пользователей, идентификации граждан в любом местонахождении при помощи мобильных приложений. В этом случае возможно формирование системы, позволяющей получать государственные и муниципальные услуги, реализовывать права и свободы на всей территории

страны независимо от места жительства или пребывания (так называемый «принцип экстерриториальности предоставления услуг»), а также наличия / отсутствия бумажных (пластиковых) документов: удостоверяющих личность, водительских удостоверений, различных свидетельств о регистрации и т.п.

Следует принимать во внимание и возможные отрицательные последствия нововведений в практику государственного строительства. Это связано с устойчивой тенденцией ограничения многими государствами отдельных прав человека и гражданина в информационной сфере, в т.ч. вторжения в личную жизнь путем контроля за коммуникациями; сбор, хранение, использование и распространение информации о частной жизни лица без его согласия; использования информационных технологий, прежде всего социальных сетей, для манипуляции общественными движениями. В более общем плане это является проблемой обеспечения информационной безопасности личности, противодействия целенаправленному информационному давлению на нее с целью изменения мировоззрения, политических взглядов и морально-психологического состояния путем распространения недостоверной, искаженной, неполной информации; использования неадекватного восприятия достоверной информации.

Действующим гарантиям конституционных прав и свобод требуется существенная модернизация, особенно с учетом возможностей информационных технологий, а также использованием в информационном пространстве методов социальной инженерии. Возникновение киберугроз, создаваемых на уровне правительственных органов против целых государств и их органов власти, новейшие инциденты с утечкой информации из зарубежных государственных служб («Дело Эдварда Сноудена»), показали, что в современный период на первый план выходят проблемы суверенитета, информационной безопасности государства, охраны основ конституционного строя, обеспечения нормального функционирования органов государственной власти и местного самоуправления, организаций, а в целом – выработка инновационных подходов конституционно-правового регулирования общественных отношений.

NEW MEDIA – OPORTUNITIES AND CHALLENGES OF MODERN BUSINESS ORGANIZATION MANAGEMENT

Yanica Petkova Dimitrova

Assistant Professor, University of Library Studies and Information Technologies,
Bulgaria

e-mail: janicadimitrova@abv.bg

Abstract

The trends in modern business environment are influenced by globalization and the rapid development of technology. They predetermine the changes occurring in organizations - the traditional organization with a hierarchical structure gives way to "flat" organization, virtual organizations becoming increasingly popular, offering flexibility and opportunity to rent freelancers and teleworkers. The changes in the nature of the organization require the introduction of new approaches to their management - emphasis on communication - internal, external and communication practices of management - in order to determine and support the adoption of "Corporate us" by members of the organization which are no longer connected by hierarchical structures and strict rules, the physical presence, the traditional top-down approaches for the realization of communication. All this increases the role of new media for communication of the organization with its key stakeholders to assist the successful implementation of the new organizational strategies, emphasizing the importance of communication to increase the sensitivity of employees and customers, to be motivated and loyal to the brand of the company, to remodel the nature and importance of corporate culture, leadership, corporate identity and reputation in terms of the perception of the idea of constant change.

Key words: *new media, business organization, leadership, corporate communication, corporate culture.*

The contemporary business environment is extremely variable, marked by trends of globalization and the growing demands of stakeholders, which requires searching and adoption of new approaches for the realization of competitive advantages. This dynamics affecting both the external and the internal organization environment requires changes in strategy, structure, existing policies, corporate culture which support adaptability and flexibility of the organization.

Employee relationship with the organization also changed – Increasing the number of teleworkers, freelancers. Rise in the tendency to add flexibility working hours, which also requires a change in the strategies and policies of the organization. The increasing relationship between technological and social aspects of the environment require the transformation of organization to learning organization, the perception of orientation to innovation, to initiate change - in the management of the organization, new practices for development of the competence of human capital. This requires transforming the organization in the so-called. boundaryless organization¹. Proponent of this change is the famous CEO of GE Jack Welch, who insisted on the abolition of restrictions between the different departments, employees of the company. The traditional organizational structure is characterized by vertical and horizontal hierarchical boundaries that determine the flow of the formal organizational communication. Organization without limitations is characterized by minimizing restrictions, free flow of communication process, without restrictions on access to information and the free exchange of ideas through which generate creative solutions that convert into basis of innovation. In fact, the communication is realized interactively between all stakeholders of the company - internal and external - and facilitates the adoption and appropriate response to the changing demands of the business environment.

Examples of organizations without boundaries are: strategic alliances, network and virtual organizations.

The characteristics of the organization without borders are adaptability and flexibility, leadership and more informal style of management. Among the main challenges facing the organization without limitations are the consolidation of its members / holding various cultural, social, national, ethnic characteristics, commonly located in different regions of the world /, that are not covered by traditional management methods of the hierarchical organization

¹ We accept the definition of boundaryless organization as general for the new type of organization, united by the corporate culture, communication, identity, rather than strict hierarchical rules.

All this requires the adoption of communication and practices associated with it as critically important for the existence of the organization, increases the importance of corporate culture, leadership, identity and reputation. Requires the use of appropriate technologies and applications to facilitate flexibility and the possibility of cooperation to support joint activities of employees from different teams, and enhance their ability to make independent decisions regarding the projects they work on, and increasing the responsibility for achieving the objectives and the successful strategies of the organization.

One aspect of a the organization's communication without boundaries, which will emphasize the use of new media to promote interactivity of the stakeholders, reaching new markets, increase the value of internal organizational communication, maintaining the corporate culture and identity management and reputation.

The new media are characterized by the relationship between technology, image, sound; constantly evolving, making it difficult to define them. As a subsystem of the new media we will look at social media. The definitions of them are also diverse, but we will assume that given by Berger who said they are "new electronic and web-based communication channels as other generating dialogue, media" / Berger, 2008/.

One of the biggest advantages of the new media is co-participation of all in offering content, the democratization of the creation, publishing, distribution of the digitized content. The state of the art allows everyone to have constant access to information anywhere, anytime, from different types of devices. This is an opportunity for the organization to encourage employees to stay in touch with each other, collaborate, generate ideas to solve problems, contribute to the overall successful development of the company.

The active use of new media in the organization requires an understanding of the management of their importance not only as a communication channel, but also as an opportunity to empower employees to promote and to improve knowledge and skills, to enhance communication competence of all members of the organization, including the management team, strengthening the possibility of exchanging information with different groups of organization's stakeholders. The new media facilitate *boundary spanning* functions of leaders.

With the increasing use of new media in the organization, it receives an additional opportunity to communicate "clear, relevant and timely manner, which formed perceptions" of the stakeholders regarding the company /Edelman, 2012/.

If we have to formulate the main opportunities and associated challenges posed by the use of new media to contemporary organization they are - changing aspects of leadership, empowerment, enhancing the importance of the delegation,

communication management, corporate culture, identity and reputation of the company which are interrelated and interdependent.

Regardless of the fact that the personality of the leader is important and necessary for the efficient management of the organization, we can state that can be adopted new paradigms of leadership – i.e. distributed or shared leadership / Димитрова, 2013/, allowing every employee, in different situations, depending on their competencies, to assume the role of leader, which has a direct link with the empowerment. Thus the organization can be perceived as "leaderful" / Raelin, 2003/ based on collective and equitable leadership nominates process of generating meaning /sensemaking /, and the leader of the company is defined as such based on relations members of the company. These relations largely are determined by communication practices. The communication practices of the leader are aimed primarily inspiring other members of the organization for the successful implementation of the mission and vision of the organization, motivation for qualitative execution of the objectives and tasks set before them.

The leaders of modern companies emphasize on communication with and between members of the organization using the tools of the new media.

Survey² indicates that communication with top managers via social media increases the importance of leadership by communicating the mission and values of the brand and increase confidence in the personality of the leader and the company as a whole. The support to the claim for 2012 is 45% of respondents, while in 2013 received confirmation of 75% of respondents. Over 70% of respondents believe that active communication of top managers through social media creates a strong and quality relationship with employees, customers and investors; the company is seen as more open and offering transparency with regard to policies and strategies, as well as the active use of new media to increase the stakeholder's engagement to the company. Approximately 80% of the respondents use new media as a communication channel which support proactivity of leaders in response to the challenges emerging for the company. Over half of the respondents prefer to be clients of a company whose values and leadership practices are clearly communicated by managers through social media. Much of the respondents / 80% / are of the opinion that the perception and communication of managers via social media helps communicate company values and shaping its reputation and that encourages confidence in it, appears and effective tool for the prevention of potential reputational crisis.

² Brandfog Survey, 2014: The Global Social CEO

The leaders understanding of the crucial importance of communication with employees, based on constant two-way characterized by trust program supports the identification of employees with the company, increasing their commitment to the implementation of its strategy, which is reflected in their relations with the rest of the company stakeholders, leading to positive for the reputation and increase overall competitiveness.

Of importance for the realization of the communication process within the organization is the ability to use different communication channels - from traditional to use e-mail, intranet, extranet, video conferencing, and social media, wikis, promoting the creation of blogs by employees simultaneously with a corporate blog –it is a powerful tool for increasing motivation and their attachment to the organization, an aspect of empowerment and opportunity for strengthening communication with the rest of the company stakeholders. The importance of social media in the organizational environment allows employees to share ideas and turns them into active participants in the formulation of their business objectives and striving for qualitative performance /Brady, 2012/. Through social media employees have constant access to information related to the performance of their direct duties, and additional, which is necessary in the case of delegation of tasks. Necessary and indispensable is the ability to communicate and if necessary the correction of the manager, who is delegate certain tasks and feedback on performance and execution.

According to a survey of Melcrum³ of internal communications for 2014 most used communication channels are intranet / 93% /, email / 90% / and leadership communication/ 84% /. In the next twelve months 46% of respondents plan to develop the tools of social media that used for internal communications and the opportunities it provides intranet / 45% /. More than 60% of respondents plan to invest in improving the applications of social networks for internal organizational communication, followed by intranet / 59% /.

Wright and Hinson / 2008 / present advantages of social media used for internal communication in the organization, stating that they are easy to administer and use, they are inexpensive, allow continually update the information, every individual can create and maintain online forum through which to communicate with other stakeholders and receive rapid feedback, which can be indicative of the moods against the company, for stakeholders attitudes, their preferences, needs, etc. In fact,

³ Internal Communications: Emerging Trends and the Use of Technology, Survey Repot, 2014, Melcrum

all communication participants through social media, become co-creators of content, which is impossible in the organization, limited by conventions of the hierarchy.

The company's presence online through social media provides networking, openness, opportunity for continuing dialogue, does not require significant resources, but minimizes control over the messages, which can have the organization, which in turn might pose a risk. In order to prevent it, organizational reality, policies, and strategies, actions of the organization, products and services must comply with industry best practices in the management of employees in relations with the local community, in line with the requirements of the Concept of the corporate social responsibility. Mandatory is the implementation of the trend of integration of internal and external communications of the organization, i.e. consistency in the character of messages directed at company stakeholders. Particular attention should be given to the management of identity /organizational and corporate/ and reputation online. It is important to note that the adoption and use of social media in organizational conditions do not preclude the presence of a communication strategy based on traditional approaches to managing corporate communications. Necessary is the communication strategy of the organization always being linked to corporate strategy.

The transformation of the organization into an organization without boundaries is impossible without a corporate culture that presupposes the existence of such an organization, and the ability of leaders to initiate and implement change in corporate culture in line with the change of the structure and strategies of the organization.

One definition of corporate culture presents its connection with the communication of the organization. According to Trice and Beyer / 1993 / sharing corporate ideology is through the collective experience and constant social interaction, cultural forms are used by the organization to communicate and reinforce the impact of sharing postulates. Cultural organization formed in group interactions in search of meaning and mastery of reality. How corporate culture imply a use of new media as a communication channel equivalent to the rest used for purposes of corporate communication?

Organization without borders, virtual, network organization are characterized by the perception of the idea of constant change, strategies for balancing on the "edge of chaos" / Brown and Eisenhardt, 1998 / with the generation of creative solutions.

Edgar Schein / 1992 /, based on the three-stage model of Kurt Lewin for organizational change - unfreezing-moving-refreezing - creates a model for changing the corporate culture. The last phase of this process – the “refreezing”

may be taken in understanding of Weick / 1977 / as "partially unfrozen" Weick (itself offers the term "chronically unfrozen"), which is in line with the fluidity of the organization, with its adaptability, with blurring the limits with the idea of implementing the change from "third order" / Argyris and Schon, 1996 / and its existence as a "learning organization" / Senge, 1990 / even some authors define it as "total-learning organization" / Pedler et al. 1991, Vaill 1996 /.

We should always have the presumption that at this stage the organization cannot exist "without borders" as they might be conditional.

John Kotter / 2012 / believes that the organization has "two faces" - hierarchical nature and network nature, corporate culture is also "double face" construct - in essence are enshrined the orientation toward change and the desire to preserve the status quo. It is this dual nature the continuance assist in the processes of change. To be taken to another level of competitiveness, Kotter offers a model for change with the introduction of five principles and so-called "accelerators".

We will mention only those who can relate to the application of new media in the organization:

People are able to generate a change that is not necessarily derived from a known focus, i.e. It requires a change of perspective. There must be more "change agents" this is achievable through interactive communication using social media - in a continuing dialogue to generate ideas for change tracking attitudes may in particular find parameters of policy, products, services that require change, encouraging feedback on a particular issue, problem, etc. is also a source of ideas.

With regard to internal stakeholders their creativity can be encouraged by involving all employees in online communication - blogs, wiki, wider access to various online seminars, in the form of brainstorming and other online applications of the techniques associated with organizational development.

Another principle is the emphasis mainly on leadership, less - management. At the beginning we mentioned a distributed and shared leadership, empowerment and delegation. They are an opportunity to promote the generation of ideas among members of the organization having a different expertise, experience and insight to the organization, prospects for change.

Among the accelerators we can note communicating the vision for change aiming aimed at creating a coalition of volunteers to implement it. The main point here is - the realization of a sense of urgency for change.

The next accelerator is to promote the achievement of the vision and support the implementation of the action by removing barriers and encouraging "networking." Right here is essential to new media in publishing content without

restrictions - everyone is authorized to share opinions without restrictions and hierarchical dependencies, legitimated by the other participants in online communication is perceived as equal to others.

In the social networks is possible to form communities of like-minded persons, receptive to the idea of organizational change which may include "external" organizational audiences.

As already noted, the members of the organization without borders is not necessarily linked by hierarchical relationships, they are often in a different geographical location, their formal relations with the organization are related to the execution of a specific project, their work is at a distance, with flexible working time.

This requires new strategies for creating and management of identity – both organizational and corporate. We will look at vision of identity as the overall expression of the company /Cornelissen and Harris, 2001: 55/ because this perspective is defined as rhetorical. According to this perspective identity is understood as a presentation of the organization self /Goffman, 1959/ as a process that "occurs in enactment and in social interaction" /Cornelissen and Harris, 2001: 6/. The management of the organization can encourage members of the organization to discuss among themselves its characteristics that distinguish them join its entirety. On the other hand, can be used the electronic newsletters of the company as opportunities to promote identification with the organization / Cheney, 1983 /, and to offer activities / by members of the organization / which have impact on the increasing the identification with the organization and enhance organizational identity - corporate events, socially responsible actions, practices associated with the internal marketing, "employee voice" and so on.

Organizations do not have one single identity; they possessed a set of identities. The identity of the organization is understood as actual, communicated, conceived, ideal, desired / Balmer, 2001 /. Ideally, all these identities must be in harmony with each other. It is necessary to respect the fact that they are influenced by perceptions of the different groups of company stakeholders. The communicated identity is represented by corporate controlled communications - on the one hand, but on the other - from uncontrolled - these are within the scope of social media by sharing information about the company, comments, feedback, rumors. As the company has no influence on them, then its policies and actions should not imply negative publicity, and the behavior and communication of its employees, including social media should not provoke such.

Organizations that have multiple identities / Pratt, M. and Foreman, P., 2000 / are more adaptable, more attractive for internal and external stakeholders, provided

more opportunities for creativity and acquire of new knowledge, are more successful when they make strategic choice. Accordingly, their management requires bidirectional perspective - to the internal stakeholders and against the influences that come from the external environment. Here are essential and communication skills of leaders - their ability to realize their boundary spanning functions thanks to online communication to redefine strategies for management of identity and encourage debate around it.

The positive reputation of the organization is a necessary condition for successful performance in the environment in which organization implements its activity. Generally – the corporate reputation represents the aggregate pictures that have different groups of stakeholders toward the company. Therefore, the management of corporate culture, identity and image of the organization by means of communications is critical for the construct of reputation. Online reputation management is both opportunity and risk. Online reputation is formulated by the stories presented in the networks by the stakeholders and other shared meanings from them regarding the company / Aula, 2010 /. Many of the company stakeholders have no direct contact with it and form their impressions as a result of online communication.

According to Walsh /2002 / online reputation is characterized by constant change, multidirections - different messages evoke comments that give rise to new comments, interactivity, irrationality and uncertainty. How can be managed the reputation online? This is achievable through the application of comprehensive, competently designed and implemented accordingly program management of corporate reputation, helped by the company's presence online - via the Internet, intranet sites, if necessary, extranet, and social networks - the purpose of which is to support the trust that the company has created to yourself, encourage loyalty and commitment to it. It can be done through its overall performance - both offline and online, its actions, its strategies, products and services offered. Measuring online reputation can be done by the number of visitors, feedback and various comments, through the communities that are formed in its support, qualitative and quantitative publications in social media for her. At the opening of the negative aspects of them is necessary to clearly identify the problems, taking corrective action / not only online /, respectively presentation of the changed reality.

The function of online communication via new / social media in the organization is to increase the commitment of the organization in the interactive communication with the stakeholders. Communicating via social media offers an opportunity to encourage creativity, innovation, knowledge management and bringing the organization to a new level of competitiveness.

Literature

- Argyris, C. and D. Schon *Organisational Learning II, Theory, Method and Practice*, Addison Wesley OD series, 1996
- Aula, P. Social media, reputation risk and ambient publicity management, *Strategy & Leadership*, Vol. 38 Iss: 6, 2010, pp.43 – 49
- Balmer, J. M. T.** Corporate Identity, Corporate Branding and Corporate Marketing, *European Journal of Marketing*, 35, 2001, № 3 – 4, p. 248, 249 – 290.
- Brown, S. L. & K. M. Eisenhardt.** *Competing on the Edge: Strategy as Structured Chaos*. Boston, Harvard Business School Press, 1998
- Cheney, G.** *On the various and changing meanings of organizational membership: A field study of organizational identification.* – *Communication Monographs*, 50, 1983, p. 342 – 362.
- Cornelissen, J. & P. Harris.** *The Corporate Identity Metaphor: Perspectives, Problems and Prospects.* – *Journal of Marketing Management*, 17, 2001, p. 49 – 57.
- Goffman, E.** *The presentation of self in everyday life*. Garden City, NY, Doubleday, 1959
- Kotter, J.** *Accelerate: Building Strategic Agility for a Faster-Moving World*, Harvard Business Review Press, 2012
- Pedler, M., J. Burgoyne, J. Boydell.** *The Learning Company: A Strategy for Sustainable Development*. McGraw-Hill, London, 1991
- Pratt, M. G. and P. O. Foreman.** *Classifying Managerial Responses to Multiple Organizational Identities.* – *The Academy of Management Review*, 25, 2000, № 1, p. 18 – 42.
- Raelin, J. A.** *Creating Leaderful Organizations: How to Bring out Leadership in Everyone*. San Francisco, CA, Berrett-Koehler Publishers, 2003
- Schein, Ed.** *Organizational Culture and Leadership*. 2nd ed. San Francisco, Jossey-Bass Publishers, 1992
- Senge, P.** *The Fifth Discipline: The Art and Practice of The Learning Organization*. 1st ed. New York, Currency Doubleday, 1990
- Trice, H. and J. Beyer.** *The cultures of work organizations*, Englewood Cliffs, NJ, US: Prentice-Hall, Inc, 1993

- Vaill, P. B.**. *Learning as a Way of Being: Strategies for Survival in a World of Permanent White Water*. Jossey-Bass, San Francisco, 1996
- Walsh, T.** *The reputation vortex*. Rollinsford, NH: Spiro Press, 2002
- Weick, K. E.** Organization design: Organizations as selfdesigning systems. *Organ. Dynamic*. 6(2), 1977, 31–46.
- Wright, D and Hinson, M.** How blogs and social media are changing public relations and the way it is practiced *Public Relations Journal* Vol. 2, No. 2, Spring 2008
- Brandfog Survey, 2014: The Global Social CEO
- Internal Communications: Emerging Trends and the Use of Technology, Survey Repot, 2014, Melcrum
- Димитрова, Я.** *Организационната идентичност – “невидимата ценност” на съвременната организация*, АИ „Проф. Марин Дринов”, С. 2013,
- Berger, B.K.** 2008. Employee/Organizational Communications, *Institute for Public Relations*. Retrieved from <http://www.instituteforpr.org/topics/employee-organizationalcommunications/>, 12.08.2015
- Brady, J.S.** 2012. The corporate social network as an internal communication medium: Employees' perceptions of its usefulness. Unpublished Master's thesis, Gonzaga University. Retrieved from http://web02.gonzaga.edu/comltheses/proquestftp/Brady_gonzaga_0736M_10149.pdf., 10.08.2015.
- Edelman, 2012 <http://www.scribd.com/doc/79026497/2012-Edelman-Trust-Barometer-Executive-Summary>, 09.08.2015.

МЕДИУМИТЕ И ГОВОРОТ НА ОМРАЗА: ПРИМЕРИ ОД ПРАКТИКАТА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Сузана Цамтоска-Здравковска

Доц. д-р, Правен факултет, Универзитет “Гоце Делчев”-Штип, Визитинг професор, Факултет за комуникации, Универзитет Шарџа, Обединети Арапски Емирати

email: suzana.dzamtoska@ugd.edu.mk

Андон Мајхосев

Доц. д-р, Правен факултет, Универзитет “Гоце Делчев”-Штип, Македонија

e-mail: andon.majhosev@ugd.edu.mk

Јадранка Денкова

Доц. д-р, Правен факултет, Универзитет “Гоце Делчев”-Штип, Македонија

e-mail: jadranka.denkova@ugd.edu.mk

Апстракт

Медиумите, како моќни средства за масовна комуникација, имаат исклучително голема улога во промовирањето на различностите, нивното почитување, толеранцијата и рамноправноста. Но, и покрај тоа, често пати и самите стануваат промотори на јазик на омраза. Во поново време, освен преку традиционалните медиуми, говорот на омраза најде нов начин на своја манифестација – преку социјалните мрежи на Интернет, чија популарност и широка употреба овозможува одредена содржина да допре до илјаднитна публика.

Во трудот се обработува говорот на омраза од аспект на негова присутност во средствата за масовно информирање, со посебен осврт на онлајн порталите и социјалните мрежи на Интернет. Целта е да се даде приказ на состојбата во Република Македонија во однос на ова прашање.

Притоа, преку метод на дескриптивна анализа, поткрепен со низа примери од практиката, се доаѓа до заклучок дека во Република Македонија е забележливо присуството на злоупотреба на Интернет порталите и на социјалните мрежи, но и на другите

медиуми, во насока на непочитување на различноста, ширење предрасуди, нетолеранција и стереотипи.

Клучни зборови: *говор на омраза, медиуми, Интернет портали, социјални мрежи.*

MEDIA AND HATE SPEECH: CASE STUDY OF REPUBLIC OF MACEDONIA

Suzana Dzamtoska-Zdravkovska

PhD, Faculty of Law, University Goce Delcev, Stip/ Visiting Academic, College of Communication, University of Sharjah, UAE

e-mail: suzana.dzamtoska@ugd.edu.mk; szdravkovska@sharjah.ac.ae

Andon Majhosev

PhD, Faculty of Law, University Goce Delcev, Shtip, Macedonia

e-mail: andon.majhosev@ugd.edu.mk

Jadranka Denkova

PhD, Faculty of Law, University Goce Delcev, Shtip, Macedonia

e-mail: jadranka.denkova@ugd.edu.mk

Abstract

The media, as a powerful means of mass communication, play extremely important role in promoting tolerance, equality, respect for diversity. But despite this, often they themselves become promoters of hate. More recently, except through traditional media, hate speech has found a new way of its manifestation - via social networks on the Internet, whose popularity and widespread use allows specific content to reach thousands of audience.

The paper deals with hate speech in terms of its presence in the mass media, with special emphasis on the online portals and social networks on the Internet. The purpose is to reflect the situation in the Republic of Macedonia regarding this issue.

Through the method of descriptive analysis, supported by several examples from practice we are coming to the conclusion that in Republic of Macedonia there is a noticeable presence of misuse of Internet portals and social networks, and other media, in terms of disrespect for diversity, spreading prejudices, intolerance and stereotypes.

Keywords: hate speech, media, Internet portals, social networks.

Вовед

Говорот на омраза претставува силен негативен механизам за ширење на омраза кон определена група на луѓе поради нивната различност од останатите. Неговата употреба на јавни места, на јавни настани, како натпревари, протести, разни собири и слично резултира со агресија и ширење на насилство кое често пати може да предизвика конфликти по разни основи – расна, верска нетрпеливост, социјални разлики, разлики во сексуална ориентација итн. Всушност, во суштината на говорот на омраза лежи различноста – различноста на едните од другите! Нејзиното неприфаќање и недоволното ниво на толеранција се најголемиот поттик за појавата на говорот на омраза. Ова прашање е особено чувствително кога станува збор за карактеристики и особини кои се здобиени со раѓање и кои се непроменливи во профилот на индивидуата.

Критичарите тврдат дека говорот на омраза насочен кон непроменливи карактеристики на индивидуата е штетен на повеќе начини. Од една страна, тоа може да доведе до само-омраза со оглед на тоа што членовите на недоминантната заедница постојано се потсетуваат на нивниот наведен недостаток од вредност¹, а од друга страна луѓето што се стигматизирани можат да покажуваат ниска самопочит и намалена способност за воспоставување релации како со членовите на другите заедници така и со членовите на нивните сопствени². Ова може да претставува потенцијал за развивање на клима на нетолеранција што е особено непожелно во едно мултикултурно и мултиконфесионално општество каде што токму

¹ See, e.g., Kenneth Clark, *Dark Ghetto: Dilemmas of Social Power* (New York: Harper & Row, 1965), 64.

² Richard Delgado, *Words That Wound: A Tort Action for Racial Insults, Epithets, and Name Calling*, in *Words That Wound* (Boulder, CO: Westview, 1993), 9.

воспоставувањето на релации и запознавањето на другоста или различноста се најголемиот сопарник на говорот на омраза.

Говорот на омраза може да се манифестира преку различни начини - и вербално и невербално, преку графити, цртежи, слики, фотографии, разни пораки, написи итн. Со појавата на Интернет, говорот на омраза најде нов начин на своја манифестација - социјалните мрежи, чија популарност и широка употреба овозможуваат одредена содржина да допре до илјадната публика.

Медиумите имаат исклучително голема улога во промовирањето на толеранција, рамноправност и почитување на човековите права. Но, и покрај тоа често пати и самите тие стануваат промотори на говорот на омраза.

Во овој труд се обработува темата поврзана со говорот на омраза и неговата присутност во Република Македонија. Предмет на дескриптивна анализа се законските рамки и низа примери од практиката при што акцент се става на манифестацијата на говор на омраза на Интернет, на јазикот на омраза во традиционалните медиуми (ТВ и печатени медиуми). Анализата се однесува на говорот на омраза поради различна сексуална ориентација, поради националност, верска и етничка припадност, поради пол/род/сексуална ориентација/родов идентитет, како и присутноста на дискредитација на новинарите според полова припадност и сексуална ориентација.

1. Семантика на говор на омраза

Говор на омраза е секоја комуникација која омаловажува некоја личност или група врз основа на некои карактеристики како што се раса, боја на кожата, етничка и национална припадност, пол, сексуална ориентација, религија и други карактеристики³.

Говорот на омраза подразбира изразување на омраза за определена група. Тој се користи за да се навреди едно лице преку расната, етничката, религиската или друга група на која тоа лице и припаѓа. Таквиот говор генерално настојува да ја осуди или да ја обесчовечи индивидуата или групата или да изрази гнев, омраза, насилство или презир кон нив. Тој носи порака за инфериорност на членовите на односната група и осудува, понижува, и е полн со омраза. Практично, сите расистички, ксенофобични и хомофобични изразувања би можеле да се подведат под поимот на говор на омраза⁴.

³ (<http://dictionary.reference.com/browse/hate+speech>)

⁴ (Публикација: Слобода на изразување и говор на омраза Авторы: д-р Елена Михајлова, д-р Јасна Бачовска, м-р Томе Шекерциев, Скопје 2013)

Говорот на омраза е прашање кое сериозно треба да се третира без оглед дали се појавува често или не. Оваа сериозност ја покажува и интензивирањето на проучувањето на ова прашање во Европа. И натаму не постои унифицирана дефиниција за говорот на омраза, но обично се цитира онаа од Препораката Бр. R(97) 20 на Советот на Европа за „говорот на омраза“ според која тоа е поим кој ги опфаќа „сите форми на изразување, што шират, поттикнуваат, промовираат или оправдуваат расна омраза, ксенофобија, антисемитизам или други форми на омраза, засновани врз нетрпеливост вклучувајќи и нетрпеливост изразена преку агресивен национализам и етноцентризам, дискриминација и непријателство кон малцинствата, емигрантите и лицата со емигрантско потекло“⁵.

Оттаму, секој начин на изразување кој промовира омраза кон едно или повеќе лица поради нивните лични карактеристики или припадноста кон одредена група или заедница претставува говор на омраза. Како синоним за говорот на омраза се користи изразот јазик на омраза. Меѓутоа, изразот јазик на омраза најчесто се врзува за медиумите, додека говорот на омраза за јавните настапи на индивидуи или групи. Двата термина се однесуваат и на пишана и на усна комуникација која означува говор чија намера е да деградира, вознемири, или да предизвика насилство врз основа на предрасуди против лица или групи луѓе поради:

- нивната раса,
- род,
- возраст,
- етничка припадност,
- националност,
- религија,
- сексуална ориентација,
- родов идентитет,
- хендикеп,
- јазична способност,
- морални или политички ставови,
- економски и социјален статус,
- занимање или изглед (како висина, тежина и боја на коса),
- ментален капацитет и било која друга особина.

⁵ Стратегија за развој на радиодифузната дејност (2013 – 2017):
<http://www.avmu.mk/images/stories/Predlog-Strategija-i-Akciski-plan.pdf>

Попрецизно, говорот на омраза како концепт се однесува на цел еден спектар на негативен говор, протегајќи се од говор кој изразува, поттикнува, повикува или промовира омраза, до повредливи зборови и епитети. Покрај директниот говор, говорот на омраза вклучува и многу други форми на изразување, како на пример:

- јавно користење на навредувачки симболи (на пример свастика);
- нивно експлицитно прикажување на паради, протести, јавни
- обраќања и слично;
- палење на крстови (ова е карактеристично за Кју Клукс кланот во
- САД);
- палење на знамиња;
- испишување на графити;
- лепење на плакати;
- делење на летоци со содржина која содржи ширење на омраза кон одредена група;
- изразување преку ТВ и радио;
- и од поново време, изразување на Интернет.

Говорот на омраза е форма на вербално и симболичко насилство што поттикнува на физичко насилство - ова има своја потврда низ историјата: искуството со фашизмот и со неговата пропаганда, базирана врз идејата за расна супериорност на германскиот народ, ја чинеше планетата милиони жртви. Говорот на омраза ги користи старите и создава нови опасни стереотипи за супериорност и за инфериорност на цели социјални групи и го релативизира злото на дискриминацијата⁶.

Развојот на информатичката технологија создаде нови можности за ширење на говорот на омраза преку нови комуникациски средства кои допираат до многу помногубројна публика од кога било порано. Јавниот настап и јавниот говор денес веќе не е привилегија само за мала група моќни луѓе. Денес, со користењето на можностите на Интернет, секој може да има своевиден јавен настап во кој може да го изразува својот став и своето мислење. Оттаму ширењето на говорот на омраза повеќе не е поврзано само со група на луѓе, туку со секоја индивидуа која пристапува кон таков начин на изразување.

⁶ Жарко Трајаноски, Тамара Чаусидис, Роберто Беличанец, “Медиумите, говорот на омраза и маргинализираните заедници: Водич за медиуми”

Улогата на медиумите во спречувањето или во ширењето на говорот на омраза е исклучително голема. Со своите написи, прилози, коментари, медиумите може да поттикнат ширење на омраза кон одредени групи или заедници, но истовремено може да работат и во насока на ширење толеранција и почит кон различностите.

2. Новинарски кодекс и законски рамки

Кодексите на однесување на новинарите во светот содржат принципи и етички вредности кои подразбираат да не се употребува јазик на омраза и се истакнува обврската на новинарот и на медиумите да ги заштитат поединците и маргинализираните групи од неправда и од дискриминација, без разлика дали тие се извршени од страна на јавните органи и институции, од приватни претпријатија или од кој било друг.

Македонија, во оваа смисла, не е исклучок. Во Кодексот на новинарите, покрај основното начело, според кое новинарите треба да ги бранат „човековите права, достоинството и слободата“, во член 10 се истакнува:

- Новинарот нема свесно да создава ниту преработува информации што ги загрозуваат човековите права или слободи, нема да говори со јазикот на омразата и нема да поттикнува на насилство и дискриминација по која било основа (национална, верска, расна, полова, социјална, јазична, сексуална ориентација, политичка...).

За почитување на начелата на Кодексот на новинарите на РМ, во рамки на Здружението на новинари на Македонија е формиран Совет на честа, кое е единственото саморегулаторно тело на новинарите во Македонија. Неговата основна задача е да се грижи и да ги промовира етичките принципи, критериуми и стандарди на професионалното и одговорно новинарство наведени во Кодексот на новинарите на Македонија.

Во Законот за медиуми⁷ и Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги⁸ постојат следниве посебни забрани кои се однесуваат на објавување, односно емитувањето на содржини со кои се загрозува националната безбедност, се поттикнува насилно уривање на уставниот поредок на Република Македонија, се повикува на воена агресија или на оружен конфликт, се поттикнува или шири дискриминација, нетрпеливост или омраза

⁷ Сл. весник на Р. Македонија, бр.184 од 26.12.2013 година

⁸ Сл. весник на Р. Македонија, бр.184 од 26.12.2013 година

врз основа на раса, пол, религија или националност (член 4 од Законот за медиуми и член 48 од Законот за аудио и аудиовизуелните медиумски услуги).

Во одредбите од Кривичниот законик⁹ на Република Македонија, во делот *Предизвикување национална, расна и верска омраза, раздор и нетрпеливост* (член 319) се истакнува:

- Тој што со присилба, малтретирање, загрозување на сигурноста, излагање на подбив на националните, етничките или верските симболи, со оштетување туѓи предмети, со сквернавење споменици, гробови или на друг начин ќе предизвика или ќе разгори национална, расна или верска омраза, раздор или нетрпеливост, ќе се казни со затвор од една до пет години.

Кривичниот законик има одредби кои се однесуваат на ширењето на расистички и ксенофобичен материјал по пат на компјутерски систем. Така, во член 394-г се наведува:

- Тој што преку компјутерски систем во јавноста шири расистички и ксенофобичен пишан материјал, слика или друга репрезентација на идеја или теорија која помага, промовира или поттикнува омраза, дискриминација или насилство, против кое било лице или група, врз основа на раса, боја на кожа, национално или етничко потекло, како и верско уверување, ќе се казни со затвор од една до пет години.

Во делот *Расна и друга дискриминација* (член 417) се наведува:

- (1) Тој што врз основа на разлика на раса, боја на кожа, националност или етничко потекло ги повредува основните човекови права и слободи признати од страна на меѓународната заедница, ќе се казни со затвор од шест месеци до пет години.
- (2) Со казната од став 1 ќе се казни тој што врши прогонување на организации или на поединци поради нивното залагање за рамноправност на луѓето.
- (3) Тој што шири идеи за супериорност на една раса над друга или пропагира расна омраза или поттикнува на расна дискриминација, ќе се казни со затвор од шест месеци до три години.

⁹ Кривичен законик на РМ (пречистен текст),
<http://www.pravda.gov.mk/documents/KRIVICEN%20ZAKONIK%20precisten%20%20tekst.pdf>

Но и покрај овие законски одредби, како и начелата во Кодексот на новинари, сепак медиумите и во Република Македонија не се имуни на јазикот на омраза. Одредени автори сметаат дека “новинарите во Република Македонија во основа внимаваат на поделбата на етничка и религиозна основа, но можат да се забележат изразени дискриминаторни тенденции врз основа на пол и сексуална ориентација”. Инаку, сексуалното определување спаѓа во доменот на приватноста (член 7 од Кодексот на новинарите), додека слободата на сексуалната ориентација спаѓа во корпусот на елементарните човекови права.

И во Стратегијата за развој на радиодифузната дејност во Република Македонија (2013 – 2017)¹⁰ се наведени проблемите на медиумска дискриминација, нетолеранција и на говор на омраза кон сите маргинализирани групи. При тоа, во Стратегијата се укажува дека: “Нивото на почитување на професионалните и етичките стандарди во медиумите и во новинарството како професија во Македонија е во опаѓање, при што дел од новинарите не ги препознаваат: непочитувањето на човековото достоинство, говорот на омраза, дискриминацијата врз основа на род, пол, сексуална ориентација, верска и етничка припадност”.

3. Манифестација на говор на омраза

Примерите што следат не се однесуваат само на присутноста на јазикот на омраза во медиумите, туку акцент се стават и на користењето на Интернетот и социјалните мрежи како електронски, современи алатки кои се користат за негова манифестација.

4.1 Говор на омраза на Интернет

Развојот на новата информатичка технологија и појавата на Интернетот создаде нов медиум и нова можност за искажување на секакви ставови, мислења, а со тоа и нова можност за ширење на говор на омраза. Всушност, Интернетот стана нов фронт за ширење на омраза. Анонимноста и мобилноста која ја обезбедува ова средство за комуникација го направи изразувањето на омраза лесно во еден широк простор. Пораката на омраза преку Интернет и социјалните мрежи може да стигне до милиони луѓе.

¹⁰ On line: <http://www.avmu.mk/images/stories/Predlog-Strategija-i-Akciski-plan.pdf>

Во 2003 година Советот на Европа донесе и посебен Протокол за говорот на омраза на Интернет¹¹, според кој како расистички и ксенофобичен материјал се смета: секој пишан материјал, секоја слика или секое друго претставување на идеи или теории кои застапуваат, промовираат или поттикнуваат омраза, дискриминација или насилство, против индивидуа или група на индивидуи, засновано на раса, боја, предците или националното или етничко потекло, како и религија ако е употребена како претекст за кој било од овие фактори.

Социјалните мрежи во Република Македонија не се имуни на ширењето говор на омраза. Има безброј примери, поттикнати од лични предрасуди, хомофобија, верска и национална нетрпеливост, но и низа примери поттикнати од политичка нетолеранција што резултира со говор на омраза во чија основа е различната политичка припадност.

• Говор на омраза поради етничка припадност/верска припадност/јазик/државјанство

Во врска со убиството што се случи на 19.05.2014 г во Скопје забележан е портал (<http://ednimakedonci.blogspot.com/2013/03/blog-post.html>) кој истакнува содржина на хронолошки настани во кои се наведени само Македонците како жртви, со нагласување дека сите се настрадани од напаѓачи Албанци. Насловот на написот е “Листа на насилни инциденти - напаѓачи Албанци жртви Македонци”, а во дел од коментарите е забележан говор на омраза по основ на етничка и религиозна припадност помеѓу граѓани од македонската и албанската етничка заедница. Забележан е националистички говор на омраза и повикување на насилство¹².

• Говор на омраза на етничка основа во Струга

На социјалната мрежа Facebook, на групата „150 000 Потписи за Струга и Кичево“¹³ забележан е говор на омраза како на сликата која е постирана, така и на коментарите под самата слика.

¹¹ On line: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/189.htm>

¹² On line: <http://govornaomraza.mk> (Регистрирано на 20 мај 2014, 11:38)

¹³ Ibid. (Регистрирано на 13:22, 2 април 2014)

На сликата пишува: „Ако терористите како Ахмети упорно бараат влез во НАТО, тогаш дали тоа значи дека НАТО е терористичка организација?“. Потоа следат коментарите:

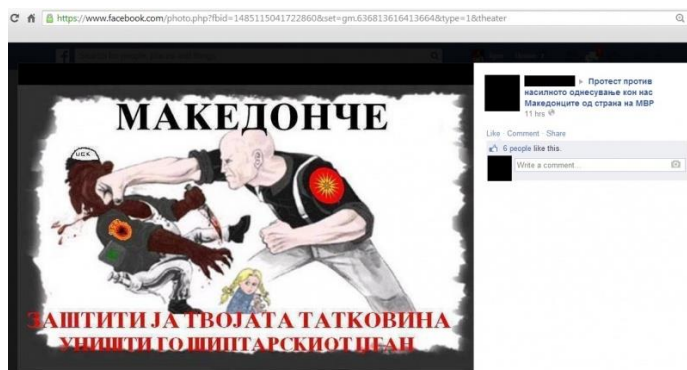
„НАТО = Национална Албанска Терористичка Организација“, „Добро прашање, на кое е веќе одговорено со активностите во 2001година“, „Па сигурно, паметните и чесните немаат потреба да бидат членки на НАТО.“



- Организирање на протест по повод немирите на етничка основа (Регистрирано на 21 мај 2014, 00:11)



На Фејсбук се појави настан насловен како „Протест против насилното однесување кон нас Македонците од страна на МВР“, кој сепак во својот опис содржи текст кој шири омраза на етничка основа. Насловната слика на настанот, која содржи симболи и непотребно вмешување на елементот на боја на кожа и негово ставање во негативен контекст, како и дел од содржините подолу исто така содржат навреди и говор на омраза. Во прилог има и фотографија која беше закачена како дел од коментарите.



- Говор на омраза поради пол/род/сексуална ориентација/родов идентитет

На социјалните мрежи има голем број примери за говор на омраза поради сексуалната ориентација. Според истражувањето на агенцијата Рејтинг, најголем дел од испитаниците (припадници на сексуалните малцинства во земјата), односно 97,6%, се изјасниле дека социјалните мрежи и веб-страниците предничат во говорот на омраза кон сексуалните малцинства¹⁴.

- Повикување на омраза (Регистрирано на 19 мај 2014, 13:21)¹⁵

На веб порталот Побарај.мк е ставен оглас со наслов „Придружете се да ги уништите педерите“, со кој јасно се повикува на омраза кон лицата со нехетеросексуална ориентација.

¹⁴ On line: <http://bezomrazno.mk/socijalnite-mrezi-i-veb-stranice-prednicat-vo-govorot-na-omraza-kon-seksualnite-malcinstva/>

¹⁵ On line: <http://govornaomraza.mk/reports/view/228>

- Хомофобичен говор на Фејсбук (Регистрирано на 7 мај 2014, 20:58)¹⁶

Откако на Фејсбук страницата на plusinfo.mk беа објавени линкови до статии во кои се зборува за намерата за стапување во брак во странство помеѓу актерот Петар Стојковиќ и неговиот партнер, под објавите беа напишани различни хомофобични коментари, во кои се користат вулгарности и лицата со хомосексуална ориентација се претставуваат како болни лица.

- Коментари на фотографиите од IDAHOT – International day against homophobia and transphobia (Регистрирано на 20 мај 2014, 23:39)¹⁷



На Фејсбук страницата на ЛГБТИ Центарот за поддршка беа објавени фотографии од настанот по повод Меѓународниот ден против хомофобијата и трансфобијата, кој се одржа на 18-ти мај во Градскиот парк. Беа забележани коментари со омраза под неколку од тие фотографии.

4.2 Говор/јазик на омраза во медиумите

Моќната позиција на медиумите како канал за општествена комуникација, им дава на медиумите голема улога кога станува збор за говорот на омраза. Медиумите не секогаш се креатори на говорот на омраза, но тие се инструмент, канал и средство за ширење на истиот.

Со други зборови, говорот на омраза и изразите што содржат негови елементи имаат поштетно влијание доколку се шират преку медиумите што дополнително ја зголемува одговорноста на новинарите. Новинарите постојано пишуваат за различностите, за разликите кои се темелат на религија, раса, пол, сексуална припадност, социјално потекло, култура. При тоа, треба да водат сметка за основните начела на новинарството и за почитувањето на професионалните новинарски стандарди во кои спаѓаат почитувањето на човековото достоинство, одбегнувањето и осудата на говорот на омраза и на

¹⁶ On line: <http://govornaomraza.mk/reports/view/222>

¹⁷ <http://govornaomraza.mk/reports/view/232>

каква било дискриминацијата врз основа на сексуалната ориентација, родот, здравствениот статус или припадноста кон одредена маргинализирана група.

Одбегнувањето на говорот на омраза во новинарската професија се темели на вистинито информирање со примена на избалансирана и позитивна терминологија, која нема да создава тензии по која било основа. Говорот на омразата во јавноста внесува негативни емоции, предизвикува конфликти, ја продлабочува недовербата, ги дели луѓето по разни основи, за да на крајот заврши со насилство. Затоа не треба да се дозволи јавноста да се загадува со омраза, завист, презир, пакост. Зборови на омраза изречени или напишани во медиумите го поттикнува насилството и други облици на несоцијално однесување¹⁸.

Според современите теории, презентирањето во медиумите има пресудна улога за јавната перцепција на определена малцинска група. Тоа влијае на формирањето на општествениот став во однос на неа, вклучувајќи ги тука и нејзиното јавно прифаќање или отфрлање. Затоа, последиците од нејзиното недоволно, а, уште повеќе, од нејзиното несоодветно претставување се големи¹⁹.

4.2.1 Примери за употреба на јазик на омраза во медиумите

• Случај: Геј – бракови!

Темата за истополови бракови, кај нас, во повеќе наврати се ползува како каписла за хомофобична пропаганда, проследена со отворен говор на омраза.

На пример, со реченицата „Прво сакаат брак, па да посвојат дете, и на крајот, и да го обљубат истото?!“, објавена во текст посветен на истополовите бракови²⁰, свесно се поттикнува моралното згрозување и чувството на загрозеност, со тврдењето дека хомосексуалците се педофили. Освен што има за цел да создаде морална паника, ваквата констатација претставува поттикнување на омразата кон „другите“, кои, притоа, се претставуваат како сериозна закана²¹.

Во врска со оваа тема се појави наслови како:

¹⁸ Доц. д-р Андон Мајхошев, Новинарска етика (авторизирани предавања), 2013/2014

¹⁹ Жарко Трајаноски, Тамара Чаусидис, Роберто Беличанец, “Медиумите, говорот на омраза и м/аргинализираните заедници: Водич за медиуми”, стр. 6

²⁰ On line: <http://okno.mk/node/13893>

²¹ Жарко Трајаноски, Тамара Чаусидис, Роберто Беличанец, “Медиумите, говорот на омраза и маргинализираните заедници: Водич за медиуми”, стр. 17

„Нема просперитет на нацијата, со посвојување деца од партнери од ист пол“²²; „Сакаме внуци, а не педерлаци!“²³

Можеби најдрастичен пример за несоодветните известувања поврзани со наведената тема е написот во еден дневен весник, кој, како илустрација на геј-популацијата избира инсерт од порнографски филм („Вечер“, 13 и 14 октомври 2012). Такво „илустрирање“ предизвика големи негативни реакции во јавноста, а одредени коментари беа со наслов „Денот кога македонското новинарство го допре дното“.²⁴ Имаше реакција и од Советот на честа на Здружението на новинари на РМ. Советот тогаш оцени дека „со такво илустрирање на текстот – пораката што се прима е дека сите хомосексуалци се такви како тие на сликата и дека тоа е суштината што нив ги одредува. Таа слика е избрана за да поттикне омраза, го вперува прстот и ги портретира хомосексуалците како порнографски ликови, со што се постигнува деградација и понижување на една група луѓе“²⁵.

Деградацијата и понижувањето на ЛГБТ лицата е видлива и преку уредувачката политика на медиумите. Имено, при изборот на вестите од светот се прави селекција на наслови што ја оправдуваат хомофобичната позиција. Ова го потврдува и сосема беглото пребарување на насловите. Пример: Пренесувајќи ја веста од светот за студијата направена од американски научник која покажала дека децата од истополни двојки имаат големи проблеми во образованието, во споредба со децата кои живеат во традиционално семејство, во медиумите како вест од рубриката Свет, беше пренесена со наслов „Студија: Децата на хомосексуалците убедливо послаби на училиште“²⁶ (Вест од рубриката Свет којашто беше речиси од сите медиуми во РМ).

• Емисијата за Мијациите на МТВ

Емисијата под наслов „Мијациите“ беше емитирана на 5 јуни 2007 година во рамките на општообразовната програма на МТВ 1. Станува збор за емисија во која му е беше даден 30-минутен простор на Петар Поповски, авторот на

²² On line: <http://grid.mk/?ref=fb>

²³ On line: <http://www.vecer.mk/default.asp?ItemID=6E9C68218598FF448F0D5B71005FD3A7>

²⁴ On line: <http://forum.femina.mk/politika-i-nastani/denot-koga-makedonskoto-novinarstvo-go-dopre-dnoto-18-t14755/>

²⁵ On line: <http://www.znm.org.mk>

²⁶ On line: <http://www.kurir.mk/svet/vesti/95393-Studija-Decata-na-homoseksualcite-ubedlivo-poslabi-na-uciliste>

книгата „Крваво досие“, каде тој, меѓу другото, за Гегите (Албанците) вели дека: „општопознато во науката и дефинирано, дека е тоа криминогена нација“. Советот на честа имаше реакција по повод емисијата и излезе со соопштение во кое се истакнува дека во овој случај, под маската на презентирање на „научна студија“ и е даден публицитет на една несомнено шовинистичка теорија која шири омраза и етничка нетрпеливост, што е за најостра осуда”²⁷.

• Се молат Ромите да не прават цигански работи²⁸

Текст со наднаслов: *"Тревиците околу плоштадот и натаму место за пикник – Надлежните спијат!"* и со наслов *"Се молат Ромите да не прават цигански работи"* се појави во дневниот весник “Вечер”, од 16 јуни 2008. Текстот беше со поднаслов: “Расфрлани кеси, хартија, картони и стара облека. Цели семејства легнати на кебиња на трева. Еден одмара, друг спие, трет руча, а четвртиот се разладува или пие вода од отворениот парковски хидрант. И се ова се случува на централниот плоштад на нашата метропола”. Не изостанаа реакции од ромската заедница во Македонија, а текстот беше пренесена и на фејсбук од еден истакнат ТВ новинар каде што предизвика полемика со употреба на меѓусебно навредливи зборови меѓу нејзините учесници.

• СРД ја казни ТВ Канал 5 поради говор на омраза во емисијата „Миленко Неделковски Шоу“²⁹

Два дена забрана за емитување реклами и телешопинг беше мерката што Советот за радиодифузија³⁰ и ја изрече на телевизијата Канал 5 поради емисијата “Миленко Неделковски - Шоу” во која на 18 ти ноември 2011 било забележано ширење на говор на омраза кон одредени медиуми и новинари. „Во изданието на “Миленко Неделковски – Шоу”, додека водителот зборува за новинарите кои работеле во ТВ А1 и во дневните весници "Шпиц" и "Време" тој го проблематизира нивното вработување во други медиуми без притоа да обезбеди аргументи зашто нивното работно место е спорно. При етикетањето на неговите политички неистомисленици покажува отворена

²⁷ On line: <http://www.znm.org.mk/drupal-7.7/mk/node/36>

²⁸ On line: <http://217.16.95.55/?ItemID=DAB12A4FF4AB06448ECDA DBFC57A4E96>

²⁹ On line: <http://star.press24.mk/story/makedonija/kanal-5-dobi-kazna-poradi-milenko#sthash.kWx7R8mR.dpuf>

³⁰ Сега ова тело го носи називот Агенција за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, согласно новиот Закон за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги

нетрпеливост со елементи на говор на омраза и креира непријателска атмосфера. На овој начин, гледачите можат само да чујат кои новинари, според Неделковски, се предавници, платеници, полициски доушници и тастери, поради што се добива впечаток дека истите тие новинари се виновни поради тоа што мислат или дејствуваат поинаку од водителот на емисијата“, стои во заклучокот на Советот за радиодифузија.

- Дискредитација на новинарите по полова припадност и сексуална ориентација

Говорот, односно јазикот на омраза за жал е присутен и во меѓусебниот однос на новинарите. Најдрастичен пример за тоа беше препукувањето меѓу новинарите, односно главните уредници на дневните весници “Вечер” и “Вест”.

На 30 јануари 2013 година во дневниот весник Вест³¹ осамна текст со наслов “Анкета на ВЕСТ - Која без гаки да го интервјуира Груевски?”. Во поднасловот стоеше: “Српскиот премиер Ивица Дачиќ наследна на местенката во српската емисија “Невозможна мисија”, во која го интервјуираше водителка без гаки. Дали некоја од македонските водителки би била храбра истото тоа да го направи со македонскиот премиер Никола Груевски? “Вест” прави анкета во која предлага девет познати македонски водителки, за читателите да изберат која од нив без гаки да го интервјуира Груевски”. Текстот беше илустриран со фотографии на водителки, а на листата на новинарки (водителки) беше ставена и уредничката на Вечер, Ивона Талевска.

Следниот ден, на 31 јануари 2013, дневниот весник Вечер³² на насловната страница излезе со наслов “Има ли хомосексуалци меѓу новинарите”, исто така илустриран со фотографии на новинари меѓу кои и главниот уредник на Вест Горан Михајловски.

Текстовите предизвикаа бурни реакции меѓу новинарите и во медиумите, се огласи и Здружението на новинари на Македонија со следново соопштение: “Здружението е разочарано од злоупотребата на медиумите од дневните весници Вест и Вечер за дискредитација на новинарите по полова припадност и сексуална ориентација. Ваквото однесување е непрофесионално и неетичко новинарство со кое во очите на јавноста се омаловажуваат новинарите и новинарската професија. ЗНМ смета, дека анкетата на Вест со

³¹ Online:

<http://www.vest.mk/default.asp?ItemID=7B9C5FD8A9554F4D85E0D061485CF117>

³² On line: <http://www.vecер.mk/?ItemID=55D73B7B896A684F89E4A0E278A3D6E4>

наслов „Која водителка без гаќи пред Груевски“ со која во сензационалистички стил и без никаков јавен интерес, јавните личности непотребно се ставени во замислена непристојна ситуација. Со тоа се потценуваат новинарките и останатите јавни личности при тоа третирајќи ги како сексуални објекти. Јавното повикување на јавноста да учествува во откривањето на хомосексуалци меѓу новинарите од весникот Вечер претставува јавна дискредитација на новинарите и дискриминација по сексуална определба. На тој начин се поттикнува говор на омраза против хомосексуалците и се нарушува приватноста на новинарите.

Бараме од колегите да третираат теми кои се битни за јавниот интерес на граѓаните а не да се водат од сензационалистички мотиви што води кон таблоидизација на македонските медиуми. Потсетуваме дека Кодексот на новинарите утврдува етички принципи според кои новинарите треба да ја негуваат културата на говорот и етиката и да не применуваат несоодветна комуникација во јавноста. Освен тоа, тие се обврзани да го чуваат угледот и достоинство на професијата, да поттикнуваат на солидарност и да не ги користат медиумите за лична пресметка”³³.

Поради негативните реакции во јавноста и осудата од ЗНМ Вест ја повлече анкетата, но ова ќе остане како најнегативен пример за ширење на омраза врз основа на род/пол и сексуална ориентација меѓу самите новинари.

Заклучок

Од направената анализа на присутноста на говорот/јазикот на омраза во Република Македонија, може да се заклучи дека социјалните мрежи на Интернет, надвор од нивната примарна цел која овозможува комуницирање и дружење на дистанца, многу често се употребуваат за ширење негативизам и говор на омраза. Интернет порталите и традиционалните медиуми исто така не се имуни на манифестацијата на говор/јазик на омраза и покрај законските одредби и присутните правила за професионално известување во новинарските кодекси.

Наспроти потребата за објективно новинарско известување со почитување на професионалната новинарска етика, забележлива е злоупотребата на медиумите од одредени поединци кои својата моќ за ширење позитивизам ја конфигурираат во негативизам што резултира со анатемизирање по различни основи.

³³ On line: <http://www.znm.org.mk/drupal-7.7/mk/node/546>

Притоа, се наметнува правењето одредена дистинкција на одговорноста – искажаниот збор на социјалните мрежи се шири со огромна брзина и предизвикува лавина негативни реакции кои резултираат со репродуцирање на говор на омраза како одговор на одговор. Но, во овој случај најчесто станува збор за приватно искажани ставови, во кои новинарството и не е присутно како професија.

Од друга страна, пак, присутноста на јазикот на омраза во онлајн медиумите, како и во традиционалните медиуми, повлекува одговорност на новинарот, одговорност на професијата, одговорност на медиумот кој дозволил ја пренебрегне својата професионалност, којашто подразбира негување на почитта спрема различностите, поттикнување на комуникацијата и размената на културните и другите вредности во мултиетничкото општество, одбегнување дисквалификации на етничка, религиска, расна и друга основа, се со цел да се има професионална и неутрална позиција.

Пораката којашто треба да ја шират медиумите во однос на оваа тема, дека *Правото на говор не подразбира и право на говор на омраза*, претпоставува претходно ослободување од сопствените предрасуди и чувства, чување на приватниот став за себе, и недозволување субјективниот однос да го попречи професионалниот. Надминувањето на овој предизвик го отвора патот кон уривање на браната на нетолеранција и непречено извршување на професијата со сета моќ на зборот што ја носи со себе.

Користена литература

Андон Мајхосев, Новинарска етика (авторизирани предавања), 2013/2014.

Елена Михајлова, Јасна Бачовска, Томе Шекерциев, Слобода на изразување и говор на омраза, Скопје 2013.

Жарко Трајаноски, Тамара Чаусидис, Роберто Беличанец, “Медиумите, говорот на омраза и маргинализираните заедници: Водич за медиуми”.

Законот за медиуми, Сл. весник на Р. Македонија, бр.184 од 26.12.2013 година

Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, Сл. весник на Р. Македонија, бр.184 од 26.12.2013 година.

Кривичен законик на РМ (пречистен текст).

Kenneth Clark, *Dark Ghetto: Dilemmas of Social Power* (New York: Harper & Row, 1965), 64.

Richard Delgado, *Words That Wound: A Tort Action for Racial Insults, Epithets, and Name Calling*, in *Words That Wound* (Boulder, CO: Westview, 1993), 9.

Стратегијата за развој на радиодифузната дејност во Република Македонија (2013 – 2017).

Интернет извори

Additional Protocol to the Convention on Cybercrime, concerning the criminalisation of acts of a racist and xenophobic nature committed through computer systems, Council of Europe, Strasbourg, 28.I.2003, Available at: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/189.htm>

<http://dictionary.reference.com/browse/hate+speech>

www.govornaomraza.mk

<http://www.vecer.mk>

<http://bezomrazno.mk/socijalnite-mrezi-i-veb-stranicate-prednicat-vo-govorot-na-omraza-kon-seksualnite-malcinstva/>

<http://okno.mk/node/13893>

<http://grid.mk/?ref=fb>

<http://forum.femina.mk/politika-i-nastani/denot-koga-makedonskoto-novinarstvo-go-dopre-dnoto-18-t14755/>

<http://www.znm.org.mk>

<http://www.kurir.mk/svet/vesti/95393-Studija-Decata-na-homoseksualcite-ubedljivo-poslabi-na-uciliste>

<http://star.press24.mk/story/makedonija/kanal-5-dobi-kazna-poradi-milenko#sthash.kWx7R8mR.dpuf>

<http://www.vest.mk>

ЈАЗИЧНИТЕ ОСОБЕНОСТИ НА НОВИНАРСКИТЕ ТЕКСТОВИ КОИ ГИ ТРЕТИРААТ ЕВРОАТЛАНСКИТЕ ИНТЕГРАЦИИ

Светлана Јакимовска

Доцент, Универзитет „Гоце Делчев“ –Штип, Македонија

e-mail: svetlana_jakimovska@yahoo.com

Апстракт

Предмет на анализа на овој труд се новинарските текстови кои ја третираат проблематиката на евроатланските интеграции. Како корпус беа земени новинарски текстови од различни пишани медиуми и веб портали на кои се објавуваат вести. Анализата се сосредоточува на структурата на овие текстови, на лексиката која во нив се користи, на стилските фигури и на нивните морфосинтаксички карактеристики. Целата ќе биде да се увиди дали постои доследност во користењето на одредени јазични средства и со каква прагматична цел се употребени.

Клучни зборови: новинарски текстови, евроатлански интеграции, јазични средства, прагматични аспекти

Abstract

The object of analysis of this article are the journalistic texts dealing with the Macedonian Euro-Atlantic integrations issue. The corpus is represented by journalistic texts published in different written media or on web portals. The analysis focuses on the structure of these texts, on their lexical characteristics, morphosyntactic aspects and on the figures of speech. The objective is to find if there is a pertinence in the use of certain language tools and the pragmatic aspect of their usage.

Keywords: *journalistic texts, Euro-Atlantic integrations, language tools, pragmatic aspects*

Introduction

The journalistic style is a sub-style of the publicist functional style. This style regroups written texts published by a written (electronic) medium that address a broader audience in order to inform it about events that are considered to be significant

or interesting for that community. Moreover, as Minova-Gjurkova (Минова-Ѓуркова: 2003) points it out, journalistic texts have two functions: informative and acting, and the second one usually consists of convincing the reader of something. In that sense, this paper will try analyze what kind of public attitude tend to build authors of journalistic texts that treat European integration. Our corpus comprises only informative texts that inform about a particular event associated with these integrations. Texts that give personal views and analysis, appreciations or comments on certain aspects of this issue are not an object of analysis.

The analysis focuses on several linguistic levels: the lexical level, the semantic level (figures of speech) and the morphosyntactic level. The corpus is also analysed on a textual level, i.e. the object of analysis will be the structure of these texts, and the focalization, the position from which the author brings out the information. Before we start with the linguistic analysis, it should also be noted that some topics in these journalistic articles are popular only for a certain period and then, they are not at all mentioned. On the other hand, the process of European integration is very popular for a long period, or from the declaration of independence of the Republic of Macedonia, until today. The only thing that changes is the intensity with which these processes are reported. Thus, the Euro-Atlantic integrations obtain a more important, central place in the media before the European Commission report or before and during a NATO summit, although it is a topic that is frequently present in the newspapers.

Structure of the journalistic articles treating Euro-Atlantic integrations

First, it should be noted that the structure, the skeleton of the articles that treat Euro-Atlantic subjects is not different from the structure of the journalistic articles that deal with other political topics. In fact, the article may be motivated by a different occasion such as a particular event, summit etc. organized within some of these institutions or a statement made by domestic or foreign politician. However, in the textual structure we often encounter the following segments: the text begins with an introductory section presenting the central information and then the journalist transfers the statements written in direct speech. The text is also contains other data that enrich the information without giving personal opinion of the author. The incorporation of statements in direct speech is characteristic for almost all texts that treat this topic thus increasing the reliability of the text that becomes more convincing for the readers. As far as the author is concerned, although he usually does not mention himself, his presence or absence becomes visible through corresponding verbal forms. If, for example, he transmits news about an event that the reporters were able to attend in person, he uses past tenses forms, while if it comes to events that journalists didn't attend in person, then the non-definite verbal forms are being used. The use of these two different verbal structures can be illustrated by the article entitled *Бруцен*

омекнува за уставните измени (*Brussels softens on constitutional changes*) (<http://daily.mk/makedonija/brisel-omeknuva-ustavnite-izmeni>). The text begins with information about statements of the Prime Minister given in public, in front of the reporters, so we can easily spot the use of past tenses: *Премиерот Никола Груевски вчера навести приближување на ставовите меѓу Владата и Брисел околу уставните измени, меѓу кои и тие за бракот и за отворањето финансиски зони, без да прецизира дали Владата се приближува кон ставот на Брисел или ЕК попушта во критиките*. ("Yesterday, the Prime Minister Nikola Gruevski indicated a convergence of views between the Government and Brussels over the constitutional amendments, including those referring to marriage and to the opening of financial areas, without specifying whether the government is approaching the position of Brussels or the European Commission softens the criticism.")

Then the journalist provides information about the discussions led behind closed doors and he uses non-definite verbal forms¹ : *„Ваквото навестување дојде по неговата средба со еврокомесарот за проширување, Штефан Филе, и со директорот на Генералниот директорат за проширување, Кристијан Даниелсон, на која присуствуваа и министрите за финансии и надворешни работи, Зоран Ставревски и Никола Поповски. Иако биле отворени повеќе теми, разговорите главно се воделе околу уставните измени и забележките во последниот извештај на ЕК за нашата земја“*. ("This indication came after his meeting with the European Commissioner for Enlargement, Stefan Fule, and the Director of the General Directorate for Enlargement, Christian Danielsson, attended by Ministers of Finance and Foreign Affairs Zoran Stavrevski and Nikola Popovski. Though several topics were open, the talks mainly concerned the constitutional changes and the remarks in the latest EC report on the country.") Finally, the statement of the Prime Minister is quoted: *„На средбите со Филе и со Даниелсон навлеговме подлабоко во уставните измени што ги предложи Владата и ги отвори за расправа. Објаснивме многу поенти, посебно откако во меѓувреме анализиравме голем број работи и контактиравме со Венецијанската комисија. Притоа, имам чувство дека сериозно ги доближуваме позициите со претставниците на ЕК“, изјави Груевски по средбите*. ("On the meetings with Fule and Danielsson we discussed in depth the constitutional changes proposed by the Government and open to discussion. We explained many points, especially since in the meantime we analyzed a number of things and contacted the Venice Commission. Moreover, I have a feeling that we seriously approached the positions with the representatives of the EC." - said Gruevski after the meeting).

¹ These non-definite verbal forms, specific for the Macedonian language, are used when the narrator talks about events that he didn't eyewitness.

The textual analysis allows us to place these articles in the group of narrative texts that aim to persuade us in their neutrality (the author does not give his own comments) and in their objectivity through the deliberate absence of the author whose function can be revealed indirectly.

The lexis in the articles on Euro-Atlantic integrations

The analysis of the corpus reveals a specific vocabulary used in journalistic texts dealing with this issue.

First, when reading the articles on EU integration one can easily spot the use of abbreviations, acronyms designating different institutions. In this sense, we can mention the acronyms *EU* and *NATO* as the most common ones, although there are other abbreviations such as, *European Commission – EC* (*EK - Европската комисија*) or *EEC - European Economic Community* (*ЕЕЗ - Европската економска заедница*). The use of abbreviations in journalistic texts is not surprising because of the tendency of this style to brevity and density, so we encountered more frequently the acronyms *EU* and *NATO* than the full designations *European Union* (*Европска Унија*) or *North Atlantic Alliance* (*Северноатлантска алијанса*) or *Alliance* (*Алијанса*) only.

An interested phenomenon that draws the attention when reading about EU and NATO integration is the fact that the acronyms *EU* and *NATO* are differently adopted in Macedonian. While the term *European Union* (*Европска Унија*) has the same first letters in Macedonian and in English and gives equivalent acronyms that is not the case with the North Atlantic alliance because the English term is not translated. The acronym *NATO* is simply transcribed in Macedonian and the term *North Atlantic Treaty Organization – NATO* is transferred in Macedonian: *HATO*. The reason for this is to be found in the sonority of the English acronym, because if we translate the name of the organization in Macedonian *Организација на Северноатлантскиот пакт* that will give the acronym *ОСП* difficult to pronounce (because of the two neighbouring consonants) and less functional in different contexts.²

It is interesting to mention that this acronym *NATO* as a designation of an institution is a noun but, in order to avoid long sentences i.e. to achieve a certain density of the style the acronym *NATO* is used as adjective. Thus, the text becomes denser and more vivid. In the analysed corpus there were several syntagmas

² In the ex-Yu countries as well as in Bulgaria and in Germany the acronym *NATO* is also in use. French, on the other hand, use the acronym *OTAN – Organisation du traité de l'Atlantique du Nord*.

containing this acronym with adjectival function: *НАТО критериуми* (NATO criteria), *НАТО земји* (NATO countries), or *НАТО скептицизам* (NATO scepticism). As the acronym NATO the acronym EU is also used as an adjective: *ЕУ земји* (EU countries), *ЕУ критериуми* (EU criteria), and *ЕУ скептицизам* (EU scepticism). In the title *СДСМ: Владата и институциите подгреваат НАТО и ЕУ скептицизам* (SDSM: The government heats up NATO and EU scepticism) (<http://www.zurnal.mk/content.asp?id=10810161041>) both acronyms are used with adjectival function.

On the other hand, instead of the acronym *ЕУ* (EU) the prefix *евро-* (euro-) is in frequent use. In fact, *евро* (euro) is a noun designating the European currency, but also a very productive prefix. In that sense, it enables the journalist to express his creativity by forging compound words used to designate concepts that were not very well known in Macedonia before the beginning of these processes. Thus, in the title of this article we encounter the compound word *евроатлански* (Euro-Atlantic) but in the texts there were also other compound words such as *еврокомесар* (European Commissioner), *евроинтеграции* (EU integration), *еврофилија* (europhilia), *евроскептицизам* (euroscepticism), *еврозона* (Eurozone), *евроземји* (EU countries), *европолитика* (EU policies), *еврофункционари* (EU officials). It can be concluded that the prefix *euro-* is added to nouns already enrooted in Macedonian, except for the term *еврофилија* (<http://www.novamakedonija.com.mk/NewsDetal.asp?vest=82914189455&id=9&seftzhdanie=23261>), compound word unifying a contemporary prefix *евро-* and an old and very productive suffix of Greek origin *-филија*. The prefix *евро-* is also a part of less popular compound words that are not a part of official journalistic texts, but of articles expressing personal views on EU integration, such as the compound word *евроступидност* (EU stupidity) (<http://okno.mk/node/37815>).

These texts abound in foreign lexis of different etymology and it should be noted that the borrowings from English are also very frequent. First, there are some Latin expressions whose meaning is well known but that are given in transcribed form. That is the case of the two expressions *де факто* (*de facto*): „Македонија е де факто членка на НАТО (Macedonia is *de facto* member of NATO) (<http://vecer.mk/makedonija/makedonija-de-fakto-e-chlenka-na-nato>) and *статус кво* (*status quo*): „Статус кво состојбата во евроинтеграциите не треба да не обесхрабрува (Status quo situation of the EU integration should not discourage us) (<http://24vesti.mk/ivanov-status-kvo-sostojbata-vo-evrointegraciite-ne-treba-da-ne-obeshrabruva>). The second expression is very frequently used having in mind the slow progression of these integrations.

Besides these expressions there are also a lot of internationalisms of Latin origin that entered the Macedonian through English like: *пенумаџија* (*reputation*),

кредибилитет (*credibility*), консензус (*consensus*), сегменти (*segments*), рефлексција (*reflection*), импликации (*implications*), констелација на сили (*constellation of forces*), агенда (*agenda*), земји-аспиранти (*aspiring countries*), претенденти (*pretenders*), транзиција (*transition*), инетегритет (*integrity*). It should be highlighted that these words are sometimes unjustifiably used because a corresponding Macedonian equivalent already exists. Thus, instead of *рефлексција* one can use *одраз*, instead of *констелација на силите* – *распоред на силите*, instead of *импликации-последии*, instead *македонскиот континуиран придонес во* (*Macedonian continuing contribution*) – *македонскиот постојан придонес*, instead of *инвестира* (*invest*)-*вложува* etc. Certain words from this group are compound like: *инфраструктура* (*infrastructure*), *мултиетнички* (*multi-ethnic*), *проактивност* (*proactivity*) etc. The use of these terms is conditioned by their content – these articles refer to politics but they also refer to law, economy etc.

As far as the vocabulary is concerned, the strong English influence is also felt in the articles on Euro-Atlantic integration. Thus, we detected a number of borrowings already enrooted in use, but also some that are not adapted to the Macedonian language system and that sound very strange. In the first group of enrooted borrowings belong terms like *брифинг*, *брифура* (*brifieng*) или *партнерство*, *партнерски* (*partnership*), *перформанси* (*performances*) or even *менаџира* (*to manage*): *Сектор кој треба да менаџира со евроинтеграциите* (*Sector that should manage the EU integration*)

<http://www.gragjanskisvet.org.mk/indexcae5.html?ItemID=AE5AA734906DCE42A5F23188041C31EF>). The adjective of English origin *фер* (*fair*) is also frequent in these contexts. Thus, politicians search *фер решение* (*fair solution*) for the name issue (<http://www.makdenes.org/archive/news/20120302/428/428.html?id=24502880>) in order to unblock the EU integration or, a precondition for successful EU integrations are *фер избори* (*fair elections*) (<http://kurir.mk/makedonija/vesti/108610-EU-Samo-so-fer-i-demokratski-izbori-do-pozitiven-izvestaj-od-EK#>), and in the title of an article *Македонија очекува фер однос од ЕУ* (*Macedonia expects fair attitude from EU*) (<http://daily.mk/vesti/makedonija-ochekuva-fer-odnos-od-eu>).

On the other hand, terms like *оф шор* (*offshore*) (<http://daily.mk/vesti/shto-da-ochekuva-makedonija-na-patot-na-evrointegraciite>), *земјите контрибутори* (*countries contributors*) (<http://tocka.com.mk/1/93225/poposki-na-redovniot-sostanok-na-sefovi-na-diplomatii-na-zemji-clenki-na-nato-i-kontributori-vo-isaf>) or *бенчмарк* (*benchmark*) (in the title *И името било бенчмарк* (*The name is also a benchmark?*) <http://daily.mk/makedonija/i-imeto-bilo-benchmark>) are not enrooted in general use. These borrowing are source of confusion for the elderly readers who were not very exposed to English and who read newspapers a lot. Therefore, these borrowings should be paraphrased or at least explained. Sometimes translation with a generic term can also be a solution. Instead of European *бенчмарк* (*benchmark*) or

even worse *бенчмаркови (benchmarks)*, the generic nouns like *критериум(и), одредница (и)(critirea)* can also be used.

Figures of speech and the Euro-Atlantic integration

Although the articles pertaining to specific issues include common expressions and phrases, recognized by the large public and which do not arouse readers' interest, these texts contain also certain figures of speech. These figures can have multiple functions primarily to make the text vivid, to avoid repetition, redundancy, and often to mitigate the expression and to shed a different light on an event.

The figures of speech called tropes which include the metaphor and the metonymy were predominant in the analysed corpus.

Metaphor as trope was frequently present in the analysed corpus. This is due to several factors, but in order to analyse them, we will first try to discern what type of metaphor is commonly used in these articles. The metaphor is defined *as the designation of a concept with the name of another concept when between the two concepts there is a certain conformity and similarity (that relation embraces the notions object-object, object-living creature, living creature and living creature)*³ (Никодиновски: 2007 p. 34). The metaphor is actually a shortened comparison. In comparison the elements of the comparison are connected with a comparative word that is omitted in the metaphor. Therefore, the metaphor is also called an implicit comparison where the transfer is performed on the basis of the common characteristics of both concepts.

Moreover, in many of the articles we encounter the anthropomorphic metaphor i.e. inanimate entities are compared with parts of the human body. For example, according to Fule *Унијата не е статично тело, туку организам кој расте и се зголемува, а проширувањето го споредил со ДНК на Европа* ("The Union is not a static body, but an organism that grows and develops and he compared the enlargement with the DNA of Europe"). In other numerous articles EU is compared with the body, but there are also some saying that „Јужниот тек“ *ќе пренесува гас до срцето на Европа*, ("South Stream" will transport gas to the heart of Europe), actually referring to its centre.

However, it seems that the most common metaphor in the articles relating to Euro-Atlantic integration is that of a *road* or of a *door*. The metaphor *Македонија на*

³ означување на еден поим со називот на друг поим при што меѓу двата поима постои одредена сообразност и сличност (во таа релација стапуваат поимите: предмет-предмет, предмет-живо суштество, живо суштество-живо суштество)

натом кон ЕУ (Macedonia on the road towards EU) to which Macedonian readers are accustomed has become a phrase. In this case, an abstract concept, the process of European integration has been replaced with a concrete concept – a road. The reason for this concretization may be due to the effort of reviving the expression, but also to the tendency of clarifying of this complex process, often vague and remote for the reader through a well-known concept, that of a *road*. In fact, there is a certain analogy because the length of these processes corresponds to a long journey. In the last few years the *road* metaphor gave birth to a new metaphor present in these articles, the metaphor of a *dead-end* used by European officials and Macedonian journalists: „...корсокакот во кој западна Република Македонија во однос на евроатлантските интеграции...“ (...the dead end in which Macedonia has come in the Euro Atlantic integration...) (<http://vistinomer.mk/gorge-ivanov-pet-godini-ichekorene-nanazad-vo-evroatlantskite-integratsii/>).

On the other hand, this road to Euro-Atlantic integration leads to the "door" or to the "gate" of the European Union and NATO which, depending on the European and NATO policy at that moment may be open, closed or slightly open. Thus, Rasmussen says that *Вратите на НАТО се отворени за нови членки* (NATO doors are open for new members) (<http://denesen.mk/web/?p=294051>), and Papoulias, on the other hand, that *сè додека Скопје инсистира на македонизмот, вратите на НАТО и ЕУ ќе останат затворени* (as long as Skopje insists on macedonianism the doors of NATO and the EU will remain closed) (<http://24vesti.mk/papuljas-se-dodeka-skopje-insistira-na-makedonizmot-vratite-na-nato-i-eu-kje-ostanat-zatvoreni>). The International Crisis Group estimates that *по Хаг вратите за НАТО и ЕУ се подотворени* (after Hague doors to NATO and the EU are slightly open) (<http://daily.mk/vesti/mkg-po-hag-vratite-za-nato-i-eu-podotvoreni>). The reason for the frequent presence of such metaphors can be explained differently, but it is likely that these metaphors are used to give a more vibrant and vivid presentation of the process and of the benefits of a positive outcome. Thus the author tends to provoke a corresponding impression or emotional reaction in readers.

Apart from these metaphors there are other metaphors, some of which are present in the everyday life, and that are used in order to revive these journalistic texts. That is the case of the metaphor *чекор, исчекор* (*step*) with a meaning "to make some progress". For example, the minister of foreign affairs Popovski „очекува стратешки исчекор од НАТО и ЕУ“ (“expects a strategic step forward of NATO and EU”) (<http://www.vesti.mk/read/news/2046536/665427/poposki-gi-reafirmirashe-poziciite-za-makedonskite-evro-i-evroatlanski-integracii>), and the journalist completes the article with the conclusion that „Шумановата декларација е првиот чекор кон создавање на денешната Европска унија“ (“the Schuman Declaration is the first step towards the creation of today's European Union”) (<http://tocka.com.mk/1/66117/file-eu-donese-nezapameten-mir-i-prosperitet-na->

starior-kontinent). Readers know well the metaphoric use of the adjective *висок* (*high*) in contexts like *дијалог на високо ниво со ЕК* (*high-level dialogue with EC*) (<http://evesti.mk/2012/09/11/obama-do-ivanov-ostanuvam-posveten-na-makedonskite-evroatlanski-integracii/>) or often as a part of the syntagma *висок функционер* (*high official*). In this group of wide spread metaphors belongs also the metaphor *вроди со плод* (*bear fruit*): „Иницијативите за приближување на регионот кон Унијата како онаа на Германија со неодамна одржаниот Самит во Берлин треба да вродат со плод...” (*Initiatives for bringing the region closer to the Union as that of Germany on the recently held summit in Berlin should bear fruit* ...) (<http://mrt.com.mk/node/13686>).

The rare and creative metaphors usually come from politicians speeches, especially when they talk about the ideals of the European Union. In such metaphors, the transposition often moves from concrete to abstract. Thus, Fule says that: *ЕУ, и покрај тешкотиите, и понатаму претставува извор на инспирација, а проширување на ЕУ е трансформациона сила* (*Despite the difficulties, EU remains a source of inspiration, and the EU enlargement is a transformational force*) (<http://tocka.com.mk/1/66117/file-eu-donese-nezapameten-mir-i-prosperitet-na-starior-kontinent>). The president of the Republic of Bulgaria Rosen Plevneliev considers that *Европската унија е обединувачка идеја* (*The European Union is a unifying idea*) (<http://evesti.mk/2012/09/11/obama-do-ivanov-ostanuvam-posvete-na-makedonskite-evroatlanski-integracii/>).

Apart from such metaphors there are also metaphors that relate to certain professional fields such as, for example, the verb *to amortize* in the title *HATO zu амортизира надежите на Македонија* (*NATO amortizes Macedonia's hopes*): (<http://www.dw.de/%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%BE-%D0%B3%D0%B8-%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D1%80%D0%B0-%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%B6%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D1%98%D0%B0/a-17736310>).

Besides the metaphor, the metonymy is also frequently encountered in these texts. According to Todorov (Ducrot, O. Todorov, T.: 1972, p. 354) ⁴, metonymy represents the use of a word to denote an object or a property that is in an existential relation with the usual meaning of that word. The metonymy is based on logical relations or on the closeness between the two realities. These relations are the relations

⁴ « un mot pour désigner un objet ou une propriété qui se trouve dans un rapport existentiel avec la référence habituelle de ce même mot ».

of *cause and consequence*, *content - recipient*, *place of production – product*, *designation - concept*, *physical - spiritual*. In these texts we can often find the use of the name of the place where the institution is located in order to designate the institution. Even in the headlines, and often in the texts we encounter the name of the city of Brussels designating actually the European Commission whose headquarters are in this city: *Брисел омекнува за уставните измени, Брисел разгледува три предлози за иднината на македонските евроинтеграции* (*Brussels softens on constitutional amendments, Brussels considers three proposals for the future of Macedonia's EU integration*) or within the text: *Брисел редовно ќе го разгледува напредокот во...* (*Brussels will regularly review the progress in ...*) (<http://www.time.mk/arhiva/?d1=01&m1=01&y1=1991&d2=31&m2=12&y2=2012&all=0&vreme=1&fulltext=2&timeup=2&show=1&q=%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D1%98%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%20%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B8%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%81&read=ea4411868c07ee0>), *Официјален Брисел вели дека корупцијата останува да преовладува во многу области...* (*The official Brussels says that corruption remains prevalent in many areas ...*) (<http://vecer.mk/makedonija/patot-na-makedonija-kon-eu-e-kjor-sokak-poradi-imeto>) etc. Moreover, this kind of metonymy is not only used for the European Commission, but also the capital of Skopje can be used as a metonymy for the Macedonian government or Athens for the Greek government: *Стигна и првата порака од Атина за Македонија* (*The first message for Macedonia has come from Athens*) (<http://emagazin.mk/vesti/vest/5220?title=stigna-i-prvata-poraka-od-atina-za-makedonija>). Similarly, the term *Macedonia* is used to designate the Macedonian Government *Македонија и ЕК ги доближија ставовите за уставните измени* (*Macedonia and the EC brought closer the views on constitutional amendments*) (<http://vecer.mk/makedonija/makedonija-i-ek-gi-doblizhija-stavovite-za-ustavnite-izmeni>), and the names of countries are used to designate the governments of these countries: *Данска ги поддржува македонските евроатлански интеграции* (*Denmark supports Macedonia's Euro-Atlantic integration*) (<http://kurir.mk/makedonija/vesti/115717-Poposki-Danska-gi-poddrzuva-makedonskite-evroatlanski-integracii>).

A very similar example is that of the term *Europe* used to denote the *European Union*. Metonymy in this case is due to the spatial proximity although the EU does not cover the whole territory of Europe: *И Европа ја чека македонската лустрација* (*Europe also awaits the Macedonian lustration*) (<http://www.novamakedonija.com.mk/NewsDetal.asp?vest=10149929331&id=13&setlzdanie=21811>).

Thanks to the metonymy the style becomes denser, or instead of writing *European Commission in Brussels* the journalist writes just *Brussels*. On the other hand, the author of the text avoids redundancy and instead of repeating the term *EC* he uses the term *Brussels*. Thus the style becomes richer and vivid and a typical example of such metonymy is the phrase *the Old continent* (*стар континент*) instead of *Europe* (*Европа*) - *Филе: ЕУ донесе незапаметен мир и просперитет на стариот континент* (*Fule –EU brought unprecedented peace and prosperity to the old continent*). (<http://tocka.com.mk/1/66117/file-eu-donese-nezapameten-mir-i-prosperitet-na-stariot-kontinent>).

This metonymical use entails a new figure of speech –personification. In fact, when the name of the city where the institution is located is used to designate the institution, then it isn't unusual for the city to perform all functions performed by the people working in those institutions. In that sense, Brussels is personified, humanized: *Брисел разгледува предлози, Брисел вели, Брисел се изјаснува позитивно или негативно, Атина попречува*, but also *Македонија ги доближува ставовите* (*Brussels review proposals, Brussels says, Brussels declares positively or negatively, Athens hinders, Macedonia approaches the positions*) etc...

Repetitive syntagmas in the articles on Euro-Atlantic integration

As it was already mentioned, the process of Euro-Atlantic integration is long, which means that a multitude of texts is written on this subject. So, it becomes evident that certain syntagmas will repeat. Many of these syntagmas are not only used in the texts which inform on the Euro-Atlantic integration but also in other articles from the fields of politics, economy etc. It is noteworthy that some of the syntagmas are actually different figures of speech. These syntagmas are numerous: *седнува на маса* meaning "to begin negotiations" or *зговорот на омпаза* (*hate speech*), then *прашањето за името* (*the name issue*), *спорот за името* (*the naming dispute*), *Западен Балкан* (*Western Balkans*), *владеење на правото* (*the rule of law*), *полноправни членки* (*full members*) etc.

Morphosyntactic features of the articles

The morphosyntactic characteristics of this type of articles do not differ significantly from the morphosyntactic characteristics of journalistic style in general. Thus, generally short and clear sentences are in use. The articles tell and inform but they do not describe or justify. This means that the affirmative sentences dominate. The use of the direct speech should also be noted, often even in the title: *Михали Бала: Жално е што напорите на Македонија за евроатлантски интеграции сè уште не даваат плод* (*Mihály Balla: It is unfortunate that Macedonia's efforts for*

Euro-Atlantic integration has not yielded fruit yet)
(<http://www.idividi.com.mk/vesti/makedonija/671593/index.htm>).

Although the interrogative sentences are rare, still they are a part of these articles and can even be found playing a role of a title: *Што би сменило членството на Македонија во ЕУ?* (<http://www.makdenes.org/content/article/25017631.html>) *НАТО - Западен Балкан: Како по Велс?* (*NATO – Western Balkans: What to do after Wales?*) (<http://www.dw.de/%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%BE-%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BD-%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D0%BA%D0%B0%D0%BD-%D0%BA%D0%B0%D0%BA%D0%BE-%D0%BF%D0%BE-%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D1%81/a-17920659>).

We already mentioned that the authors of these articles use the definite Past tenses, the non-definite verbal forms as well as the present tense. The use of passive voice should also be noted: *разговорите биле остварени, одржани консултации за ЕУ прашања* (*the talks were held, the consultations on EU matters were held*) etc. We can also mention the use of impersonal, passive forms: *средбите се одржале, соработката се остварува* (*the meetings were held, the cooperation is being accomplished*) etc.

The articles that are objects of our analysis, are no exception of the other journalistic texts as far as the decomposed, periphrastic predicate is concerned. So, rather than *пеговара* (*negotiate*) the authors use *води преговори*. The examples of this kind are numerous: *одржа брифинг* (*to held a briefing*), *изрази надеж* (*express a hope*), *даде поддршка* (*give support*), *презема чекори* (*undertake*), *зеде учество* (*take part in*).

Conclusion

From the analysis of the corpus of journalistic texts dealing with the Euro-Atlantic integrations several conclusions can be derived.

On one hand, many features of the analysed texts are characteristic for journalistic texts in general, because the main purpose of these articles is to inform us about something, in a convincing way, in order to provoke a corresponding public reaction. The structure of these texts, with incorporated quotes and statements of politicians, even in the titles has that function. Moreover, the definite past and the present tense are only used for verified information about events and stories that journalists have seen and heard, and for the events that go on behind closed doors are reserved the non-definite verbal forms. It should also be mentioned that in order to strengthen the authenticity of the information, the article is accompanied by a picture or a photo, but these elements belong to the sphere of extra linguistic and are not

subject of interest of this paper. We can only give as an example the announcement of the news about the European Commission's report (who has always been interpreted differently by the political elites). Thus, the article *Патотна Македонија кон ЕУ е „ќорсокак” поради името* (*Macedonia's road to EU is a "dead end" because of the name issue*) (<http://vecer.mk/makedonija/patot-na-makedonija-kon-eu-e-kjor-sokak-poradi-imeto>) is divided in several paragraphs that treat different parts of the report. After each paragraph there is a picture of the corresponding part of original report in English analysed in the paragraph above.

The morphosyntactic features of these texts are also consistent with the general characteristics of journalistic texts and in the function of journalistic style: the sentences are short, concise, and usually declarative. Furthermore, the inserted statements are usually in form of direct speech. The presence of the periphrastic predicate is also typical for the journalistic style.

The articles on Euro-Atlantic integrations are specific on a lexical level i.e. in these articles one can find a specific vocabulary, syntagmas and figures of speech that denominate the integration processes. Thus, there is a whole group of syntagmas that are well rooted in these articles and that do not provoke an emotional reaction such as: *земји-членки* (*member-countries*), *западен Балкан* (*Western Balkans*) etc. In fact, the creativity in these articles becomes evident at the lexical level and when it comes to the figures of speech. The vocabulary used in these articles is relatively new, since before the independence of Macedonia the Euro-Atlantic integrations were not at all discussed. In that sense, new words with a complex structure are coined mostly according to some English examples such as *еврокомесар*, *европроширување*, *еврофилија* (*European commissioner*, *EU enlargement*, *europaophilia*) etc. Then, a certain legal or economical terminology is used, and the tone is often burdened with English borrowing. In this area, as in all spheres of our life, the need for a greater care for the standard language is felt, because sometimes the borrowings are not well planned or are even needless because an appropriate Macedonian term already exists. In addition, certain borrowed terms do not correspond to the Macedonian language system and are not understandable for all readers.

Besides the vocabulary, the tropes (the metaphor and metonymy) also contribute to the vividness of style, because the text should attract the reader's attention. The use of metonymy can be explained by the tendency to make the expression more compact and to avoid redundancy, and the metonymy often entails the use of personification. Certain metaphoric innovations are to be found in the politicians' speeches especially when they talk about the ideals of the European Union. On the other hand, there is a number of metaphors becoming enrooted in use thus losing their vividness, such as the metaphors of the *Macedonia's road to the EU* (*патот на Македонија кон ЕУ*), of the *EU's door* (*вратата на ЕУ*), or of the

process that should *bear fruit* (*да вроди со плод*). This stagnation in terms of metaphorical creations reflects the stagnation of these processes in practice, and it remains to be seen whether if the process moves from *dead point* (*тргне од мртва точка*) the journalists will begin to create new metaphors.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Adam, J-M. (1990) *Eléments de linguistique textuelle*. Bruxelles: Editions Mardaga.
- Adam, J-M. (2005) *La linguistique textuelle - Introduction à l'analyse textuelle des discours*. Paris: Armand Colin.
- Broersma, M. J. (2007) *Form and style in journalism: European newspapers and the presentation of news, 1880-2005*. Leuven: MA:Peeters.
- Ducrot, O. Todorov T. (1972) *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*. Paris: Seuil.
- Grbelja, J. Sapunar, M. (1993). *Novinarstvo: Teorija i praksa*. Zagreb: MGC.
- Конески, К. (1995) *Зборообразувањето во современиот македонски јазик*. Скопје: Бона.
- Конески, Б. (1981) *Граматика на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Култура, Македонска книга, Мисла, Наша книга.
- Минова-Ѓуркова, Л. (2003) *Стилистика на современиот македонски јазик*. Скопје: Магор.
- Минова-Ѓуркова, Л. (2000) *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: Магор
- Никодиновски, З. (2007) *Фигуративните значења на инсектите во францускиот и во македонскиот јазик*, Штип: 2-ри Август С 2007.

ЈАЗИЦИТЕ- МОСТОВИ И СИДОВИ ВО КОМУНИКАЦИЈАТА

Драгана Кузмановска

Доцент, Филолошки факултет – УГД – Штип, Македонија

e-mail: dragana.kuzmanovska@ugd.edu.mk

Биљана Иванова

Лектор, Филолошки факултет – УГД – Штип, Македонија

e-mail: biljana.petkovska@ugd.edu.mk

Снежана Кирова

Виш лектор, Филолошки факултет – УГД – Штип, Македонија

e-mail: Snezana.kirova@ugd.edu.mk

Апстракт

Јазикот е основното средство за комуникација помеѓу луѓето и оттаму произлегува неговата значајна улога во општеството. Јазикот настанал како резултат на потребата на човекот да ги искаже своите мисли и чувства. Секој човек е роден со способност да зборува. Ниедно друго живо суштество на нашата планета нема говорни органи како човекот, ниту мозок кој може да ги сфаќа символите така како што може човекот. Од нас зависи колку ќе го усовршине знаењето на јазикот и неговиот систем. Човечкиот јазик е најсовршено средство за комуникација. Комуницирањето е посебен процес на динамичка социјална интеракција која вклучува размена на идеи меѓу две или повеќе лица. Тоа, исто така ги изразува чувствата или што е уште позначајно однесувањето на луѓето. Вообичаено се вели дека секое однесување е комуникација, а секоја комуникација предизвикува однесување. (Mikanowicz & Shank, 2006). Ние комуницираме кога праќаме порака или примаеме порака од неког. Тоа се чини како едноставен процес, но всушност се работи за сложен процес на активности каде што постои голем простор за погрешно толкување.

Што се случува кога одеднаш ќе дојдат во допир различни култури и, се разбира, нивните јазици? Од друга страна, пак, кога ќе дојде до изолација на одделни групи, како се одразува тоа врз нивниот

јазик? Да видиме како се изградиле мостови — но и ѕидови — во комуникацијата.

Клучни зборови: *јазик, комуникација, знаење.*

LANGUAGES – BRIDGES AND WALLS IN COMMUNICATION

Abstract

Language itself is the basic means of communication between people and therefore it has a significant role in the society. It appeared as a result of the people's need to express their thoughts and feelings. Each person is born with an ability to speak. No other living being on this planet has speech organs as humans do, nor the brain that is able to understand symbols in the same way. What level of knowledge of a language and its system we will attain depends on us. People's language is the most sophisticated means of communication. Communication itself is a special process of dynamic social interaction which includes exchanging ideas between two or more persons. It is usually said that every behaviour is communication and every communication causes behaviour (Mikanowicz & Shank, 2006). We communicate when we send to or receive a message from someone. This seems to be a simple process but, in fact, it is a complex process of activities where there is much space for wrong interpretation.

What happens when different cultures and, of course, their languages suddenly come in touch? On the other hand, when some group becomes isolated, how that affects their language? Let us see how bridges – and walls at the same time – have been built in communication.

Key words: *language, communication, knowledge.*

Јазикот е медиум со чија помош човекот го гради и осознава светот во кој живее, а истовремено претставува и основно средство за интеракција и комуникација помеѓу луѓето. Јазикот во општа смисла е дел од генетското наследство на човековиот род, а се манифестира во илјада посебни јазици кои ги говорат општествените заедници низ светот. Така сите луѓе имаат свој јазик, но немаат сите исти јазик. Но, сите јазици се слични по нешто и затоа се јазици, исто така тие се разликуваат по нешто, па затоа се и различни јазици.

Кога ќе се земат во предвид сличностите, односно фактот дека сите јазични системи имаат иста основа потребно е да се истакнат разликите во остварување на општочовечката моќ на говорот така како што тие општествено ќе се институционализираат во поединечни јазици.

Јазикот е најважен елемент на културата. Јазикот е систем на артикулирана и посредувана комуникација со граматички правила и стандардни симболи, преку која се означуваат, соопштуваат и разменуваат фактите, идеите и чувствата на припадниците на една заедница. Јазикот се определува како артикулиран систем на вербални знаци, кои со својот симболичко – комуникативен карактер служат за означување предмети, односно настани во надворешниот свет и за изразување на субјективните човечки состојби, доживувања и стремежи. Најзначајни функции на јазикот се:

1. комуникативна функција (која се гледа во улогата на јазикот како средство за општење);
2. изразна функција (која се гледа како средство за материјализација на мислите и како средство за искажување на чувствата);
3. акумулативна функција (која се гледа во зачувувањето на општественото искуство);
4. естетска функција (која доаѓа до израз во литературата и уметноста);
5. етничка функција (која доаѓа до израз во изразувањето на национална припадност на единката);
6. магична функција (која доаѓа до израз во религиозните обреди).

Бидејќи јазикот е систем од знаци, комуникацијата претставува размена на знаци. Иако, може упросто да се комуницира и без употреба на јазик, сепак некакви знаци мораме да размениме. Значи комуникацијата (општењето) е размена на знаци, односно меѓусебно дејствување со знаци. Во зависност од тоа дали се употребуваат симболи или сигнали, дали се употребува говорот или други знаци, дали директно се обраќаме или користиме технички помагала при општењето итн. разликуваме:

1. Симболичка и сигнална комуникација- Кога восприемаме знаци кои не се упатени кон нас, станува збор за сигнална комуникација. Кога, пак, знаците ни се упатени нам, таа комуникација се вика симболичка. Најсложен и најсовершен систем од симболи е човековиот јазик.

2. Гласовна и негласовна комуникација- И луѓето и животните комуницираат со испуштање гласови. Кога употребуваме други знаци, гестови, мимики, како и писмо (напишан текст), тогаш комуникацијата е негласовна.

3. Посредна и непосредна комуникација- Човекот многу често употребува технички помагала при комуникацијата. Значи, освен директно

(непосредно), луѓето комуницираат со посредство на телефон, компјутер, пошта итн. Вистинска непосредна комуникација се остварува кога си зборуваме самите со себе, односно кога размислуваме или си правиме планови. На пример, размислуваме за тоа што треба да направиме во блиска иднина (денес треба да учам, да напишам домашна, па ако имам време ќе одам со пријателите на кафе).

4. Еднонасочна и заемна комуникација- Претходниот пример претставува еднонасочна комуникација (самите кон себе), но таква комуникација може да се случи и кога има повеќе учесници. На пример, кога професорот ја предава лекцијата комуникацијата е еднонасочна, но кога ќе ги вклучи учениците во активна дискусија за темата, тогаш комуникацијата станува заемна. Еднонасочни се и средствата за јавно информирање (медиумите), телевизијата, радиото, печатените медиуми, како и писмата без одговор.

5. Вербална и невербална комуникација- Неколкупати кажавме дека јазикот е најсовршено средство за комуникација. Кога го употребуваме јазикот ние вербално комуницираме. Со помош на зборовите најпрецизно ги искажуваме нашите мисли. Невербалната комуникација подразбира употреба на гестови, мимики, паузи итн., односно кога не се употребува говор (зборови).

Комуникацијата е основата при интеракцијата помеѓу луѓето. Комуникацијата мора да биде поврзана со она што го мислиме, со чувствата, желбите, потребите и идеите. Добрата комуникација е есенцијална за успех. За секоја успешна поединка таа е неопходна алатка. Во комуникацијата е најважно да бидеш разбран. Комуникацијата може да се дефинира како процес во кој информацијата и разбирањето се пренесуваат од едно лице на друго. Нема комуникација ако пренесената информација не се прими и не се разбере. Значи комуникацијата подразбира испраќање, примање и разбирање. Кога зборуваме за комуникацијата треба да знаеме дека таа може да се одвива беспрекорно доколку луѓето пренесуваат информации користејќи еден ист јазик најчесто тоа е мајчиниот, но се поставуваат прашањата: што се случува кога трансферот на информации е од еден на друг јазик, дали и какви проблеми може да се појават, односно какви мостови и сидови се можни. Јазикот е интегрален дел на културата, а културите во кои опстојува тој, помалку или повеќе, се разликуваат една од друга, меѓутоа специфичностите на културата не опстојуваат секогаш, туку можат да се препознаат и да се интегрираат само при споредбата на различните култури (сп. Ргунџ 2002). Оттаму, владеењето на одреден јазик претставува пред сè познавање на одредена култура, традиција на еден народ, односно познавање и употребување на најважното културно богатство на еден народ кое традиционално се пренесува од генерации на генерации, од мајка на ќерка, од татка на сина си итн.

Познавањето на странски јазици е вистинско богатство за секој човек. Денес знаењето повеќе странски јазици претставува отворање на мостови со многу различни култури, нации и овозможува непречен проток на информации што е битен фактор во успешното општење и функционирање на луѓето. Но, дали тоа е доволна причина за да седнеме и сериозно да учиме? Што е тоа што не мотивира да учиме странски јазици? Дали изреката: „Колку повеќе јазици знаеме, толку повеќе вредиме?“ е вистинита.

Во светот се зборуваат над 6.000 јазици. Некои се поважни од другите, не подобри туку поважни. Станува збор за јазици кои се зборувани и активно употребувани од поголем број луѓе. Како на пример, не би рекле дека нашиот македонски јазик не е доволно добар или напреден, само не им е важен на луѓето од Финска, на пример. За разлика од англискиот јазик, со чие владеење имате многу отворени можности за комуникација во целиот свет. Со оглед на тоа што кинеската култура најголемо влијание има во многу области, како уметноста, технологијата, филозофијата, храната, медицината, и Кина прави вистински „бум“ во светската економија, кинескиот јазик дефинитивно вреди да се научи. Затоа не се вели дека е подобар, туку е поактивен и корисен поради одредена цел. Германскиот јазик, пак, е нужен за следење на технолошкиот развој во светот. Шпанскиот, францускиот, италијанскиот и португалскиот, се еден вид дијалекти кои потекнуваат од ист јазик, односно имаат заедничка основа. Така што, изучувањето на еден од тие јазици носи поголема можност да се научи и друг од истата група. Истото се случува доколку некој странец научи македонски, така ќе може да се разбере со луѓето кои ги зборуваат другите словенски јазици. Во денешно време е лесно да се научи странски јазик. Покрај тоа што речиси во секое училиште се изучува макар еден странски јазик, интернетот ни носи голема погодност во овој поглед. Може да симнете програма и да го научите јазикот сами. А да не зборуваме и за други работи кои секојдневно ни се достапни на телевизија и на интернет. Голем е бројот на луѓе кои совладале странски јазик на задоволително ниво само преку следење серии или гледање филмови со нативни говорители на јазикот. Секој нов научен јазик е уште еден отворен прозорец кон светот. Без разлика за каква струка би се определиле во иднина или веќе сте се определиле, изучувањето на странски јазици е неизбежно.

ЗАКЛУЧОК

Несомнено е дека јазикот го разликува човекот од животните. Тој претставува најважно средство за комуникација, преку кое се отсликува светот во кој опстојува човекот. Владеењето на одреден јазик претставува пред сè познавање на одредена култура, традиција на еден народ, односно познавање и употребување на најважното културно богатство на еден народ. Секој јазик е

производ на својата лична историја, има свој начин на кој го набљудува светот, има свој идентитет и своја вредност. Во современиот свет сè повеќе се истакнува потребата од културна размена на информации помеѓу лица од различни култури и сè почесто јазичната и културната разновидност се сметаат за вистинско богатство. Успешниот проток на информации е за општествено добро и затоа е значајно сите ние да се вклучиме во изучување на повеќе странски јазици и рушење на досегашните сидови кои како бариери се испречуваа помеѓу различните народи и култури. И, наместо сидови да се стремиме да изградиме мостови за успешен проток на информации и остварување на успешна комуникација помеѓу народите.

Користена литература

- Stojanović D. Vučetić R at al. 2010. Novosti iz prošlosti. Znanje, neznanje, upotreba i zloupotreba istorije. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.
- Jacobs, G. M., & Kline Liu, K. (1996). Integrating language functions and collaborative skills in the second language classroom. TESL Reporter, 29, 21-33.
- Brajša, P. (1994): Pedagoška komunikologija, Školske novine, Zagreb.
- Friedeman Shulz von Thun (2001): "Kako međusobno razgovaramo, smetnje i razjašnjenja", Opća psihologija komunikacije, Erudita, Zagreb.
- Glasser, W. (1993): Nastavnik u kvalitetnoj školi, Educa, Zagreb.
- Lionel, B. (1992): Umijeće komuniciranja, IP Svjetlost, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Sarajevo.

**ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF THE
INFORMATION SOCIETY IN WORKS BY Y. MASUDA, M. CASTELLS, W.
G. MARTIN**

Anastasia Vasiliyevna Petukhova

Senior Teacher of Civil law and process chair, Faculty of Law, N.I. Lobachevskiy
State University of Nizhny Novgorod, Russia

e-mail: av_petuhova@list.ru

Svetlana Krepysheva

Professor of criminal law and procedure. Faculty of Law, N.I. Lobachevskiy State
University of Nizhny Novgorod, Russia

Abstract

The current phase of development of society is a qualitatively new phase of evolution. Most researchers term this phase of historical development as the 'postindustrial society' or the 'information society'. Such an 'information society', as a social and economic system, has been the object of attention of researchers since the 1960s, when many scientists recognised the features of a new era. A special role for knowledge and the technologies based on it, the domination of information, the development of information technology, an acknowledgment of the a special role of information as an important resource, an increase in the role of the services sector and improvements in the quality of life have been recognised as the major features of such a society. In an information society only law can ensure that information is developed within the framework of legality and the rule of law.

Keywords: *information society, information technology, legal regulation, information, knowledge.*

The greater role and importance of information, and the implementation of communication technologies in manufacturing has led to the appearance of a new type of society – the 'information society' - and its development is based, not on traditional material resources, but on non-material (intellectual) resources:

knowledge, science and intellectual capital. Scientists increasingly characterise modern society by the comparison of several known terms reflecting the nature and orientation of the development of modern society: 'postindustrial society', the 'information society' and the 'knowledge society'.

The information society is a new phase of development of human civilization. This social structure is characterised, first of all, by the high speed of communication processes which is provided by knowledge-intensive, high-tech means (microprocessor-based technologies and internet-based computer networks) in which information and knowledge gain a new feature, of becoming the major products of vital importance for individuals and social groups.

The term 'information society' was devised by Professor Yu. Hayashi of the Tokyo Institute of Technology, and this term was subsequently also used almost simultaneously in Japan and the USA, in works by Fritz Machlup (1962) [7;4] and T. Umesao (1963). Since 1992 the term has also been used in Western countries, e.g. the notion of a 'national information infrastructure' in the USA.

The theory of the 'information society' was developed by such famous authors as M. Porat, Y. Masuda, T. Stoner, R. Kartz and others [10; 8; 5]. To some extent it was supported by those researchers who focused not only on the progress of information technologies, but rather on the establishment of the technological or technotronic (technetronic — from Greek techne) society [2, p.10] or had already designated modern society, through its increasing use of knowledge, as 'the knowledgeable society', 'knowledge society' or 'knowledge-value society'.

One of the first researchers who tried to explain the concept of the information society was **Yoneji Masuda**, a Japanese professor and the founder and president of the Institute of the Information Society in Japan. He was the author of the book 'The information Society as Post-Industrial Society' (1980). Thus, Y. Masuda writes: 'The information era which computer technologies and means of communications have brought along will not just have a great social and economic effect on contemporary industrial society; it will entail social changes of such a scale that it will cause the transformation of the modern system into an entirely new type of human society - the information society' [8, p.29].

As a scientist he studied this type of modern society primarily from an economic point of view, according to which the new technologies would lead to dramatic positive social transformations. According to Masuda, the conditions of formation of the information society would change the essence of its own production, and the product of this would be even more 'information-intensive'. '...The production of information products and not material products would be the

prime force driving the establishment and development of this society' [8, p.41]. Masuda paid special attention to the transformation of human values in the information society, putting forward the concept of class-free and conflict-free features for this type of social structure - 'this will be a society of consent, with little government and state apparatus'. The development of the Japanese variant of the concept of the information society, in order to solve the issues of the economic development of Japan, led to its limited and applied nature.

The 'information society' as a scientific term has no unified and universally adopted definition. Thus, in 2008, B.B. Slavin, the Chairman of the Management Board of the Union of IT Directors of Russia noted: 'The notion of the information society today largely identifies the need for the study of contemporary trends, the need to move from a statement of the numerous changes to life in a society under information globalisation to a real analysis of the effect of information technologies on changes in public relations' [11, p.13]. And Professor Webster in his book 'Theories of the Information Society' was quite right to say: 'Although being heuristic, the term 'information society' has some value for the study of major features of the modern world, yet, it is too inaccurate to be adopted as a scientific definition'[12, p.30]. The briefest definition of the 'information society' as 'a society based on information' was given in the book 'The New Virtual World' prepared for the 1997 Parliamentary Assembly of the Council of Europe [3, p.37]. This position is the basis for practically all definitions which extend and clarify the notions of such a social structure.

In many ways, it is possible to say that the concept of the postindustrial society has become the basis for the development of the theory of the information society. Thus, the founder of the theory of 'the postindustrial society' D. Bell said that the concept of the information society has become a particular new phase in the development of the theory of the postindustrial society. In particular, he wrote: 'revolution in the organisation and processing of information and knowledge, where the computer plays the key role, is developing in the context of what I call the postindustrial society'[3, p.334]. Bell related the establishment of the information society to development of communications technologies. Bell asserted: 'in the coming century the establishment of a new social structure, based on telecommunications, will play a decisive role in economic and social life, for the means of production of knowledge as well as for the nature of human work activities. Revolution in the organisation and processing of information and knowledge, where the computer plays the key role is developing simultaneously with the establishment of the postindustrial society'[3, p.336]. That said, he pointed out that three aspects of the postindustrial society are of paramount importance for an

understanding this revolution. We are referring to the transition from an industrial society to a service-based society, the paramount importance of codified scientific knowledge for the implementation of technological innovations and the transformation of new 'intellectual technology' into the key tool of the system analysis and theory of decision-making.

In our opinion, the most extensive study of social and political transformations in the new era was carried out by **Manuel Castells** in his three-volume book 'The Information Age: Economy, Society and Culture' (1996) [6, p.45]. Unlike Bell, he prefers an information approach to society. Yet, he admits the importance of what Bell did, but makes necessary clarifications and additions. Agreeing that information has been of value for all historic periods, however Castells, however introduced the new term of an 'informational society' pointing at 'the feature of a specific form of social organisation in which the generation, processing and distribution of information has become a fundamental source of productivity and power due to the new technological conditions occurring during the current historic period' [6, p.43]. According to Castells, the establishment of the information society is related to an increased role for this 'fourth' 'information' sector of the economy, building on the three previously defined sectors: agriculture, industry, and services. That said, one may state that capital and labour, being the basis of industrial society have given way to information and knowledge in the information society. He says that knowledge has been used, and has been distributed continuously, even in the Middle Ages. The new aspect is that, today, we can observe the 'effect of knowledge on knowledge itself as the main source of productivity' [6, p.69]. Now, knowledge in the form of information is included in the actual technical process of manufacture. While natural and other resources are non-renewable, knowledge is inexhaustible, it grows as it is used or distributed.

Noting specific features of the 'information society' Castells insists that the postindustrial phase is a higher stage of development of the industrial one and is predetermined by the fact that the major source of productivity has become the quantitative growth of manufacturing factors (labour, capital, and natural resources) along with the use of new sources of energy. 'The informational' stage of development is characterised by an ability to combine manufacturing factors efficiently through the use of knowledge and information [6, p.70]. Castells focuses on the fact that 'the technology is used to influence information, rather than it being just that information being intended to influence technology, as was the case in the previous technological revolutions' [6, p.77] is of greater importance.

A different point of view was supported by Professor **W. G. Martin** who, in the second half of the 1980s, was the Chair of Information Studies at Queen's

University, Belfast. Martin thought that the the information society is the 'advanced industrial society' [9, p.14] which was created, first of all in the West, i.e. the countries where the postindustrial society was established in 1960s and 1970s.

Martin noted that, in speaking about the information society, it should not be taken in the literal sense, but, rather, taken as a reference point within the changing trends in modern Western society. According to him, this model, in general, focuses on the future; however, one may already observe in developed capitalist countries a whole range of changes caused by information technologies which confirm the concept of the information society. He noted that 'the information society' may be defined as a society where 'the quality of life, as well as the prospects for social changes and economic development, are increasingly dependent upon information and its usage. Standards of life, types of labour and leisure, the education system and the markets in such society are strongly influenced by developments in the field of information and knowledge' [9, p.114].

Martin identified major features of the information society using the following criteria.

- Technological: the key factor: information technology being widely employed in manufacturing, offices, education and at home.
- Social: information is an important catalyst for change in the quality of life; 'information awareness' develops and is adopted through greater access to information.
- Economic: information is a key factor in the economy - as a resource, a service, a product, a source of added value and of employment.
- Political: freedom of information leads to a political process which is characterised by a growing involvement of society in the political life of the country.
- Cultural: acknowledgment of the cultural value of information by promotion of the values of information in the interests of the individual and of society as a whole [9, p.115].

On the basis of an analysis of the major postulates, postindustrial and information concepts, we may draw the conclusion that the above-mentioned scientists describe a single reality, which is represented by a society focused on knowledge and information as its major production resource. It is not so important that each of these scientists has noted his own specific features for each new phase of the development of society. Thus, for example, Masuda defines the information society as a high stage of development of the postindustrial society, while Martin

represents it as a 'developed industrial society'; and, that while Bell highlights information itself as a resource for social development, Castells focuses on the fact 'the technology is used to influence information, rather than it being just that information being intended to influence technology, as was the case in the previous technological revolutions' is of greater importance.

Nevertheless, one may trace in all these theories, common methodological approaches which are revealed very clearly. That is why we may draw the following preliminary conclusions:

1. The concept of the information society is based on the major postulates of the theory of a postindustrial society.
2. The information society is a historical phase of the possible evolutionary development of civilisation, where information and knowledge are the major factors in the progressive development of society.

From our point of view, the theories described allow for a more complete and adequate study of modern changes in society. Yet, we realise that the theory of a 'postindustrial society', despite rather general wording and the blurred criteria of the transformation of modern society, does allow this concept to remain relevant, even if economies and technology undergo dramatic developments and transformations. The theory of the 'information society' is more specific, however, as here, possible dramatic changes in the development of science and technology (e.g. the theory of the development of biotechnology allowing for the use of live organisms, their systems or their metabolic products to solve technological problems) may make it more vulnerable, as the very concept will be transformed. Both concepts view society primarily in terms of economy, technology, manufacture, and social structure.

References

- [1] Bell D. Social Framework of the Information Society // The New Technocratic Wave in the West. Moscow: Progress, 1986. PP. 330-342
- [2] Brzezinski Zb. Between Two Ages. N.Y., 1988. PP. 334
- [3] Vartanova E. The Information Society and Mass Media in Finland in European Perspective.- Moscow: MSU, 1999. 102 p.

- [4] Dordick H.S., Wang G. The Information Society: A Retrospective View. Newbury Park — L., 1993. 142 p.
- [5] Katz R.L. The Information Society: An International Perspective. N.Y., 1988. 168 p.
- [6] Castells M. The Information Age: Economy, Society and Culture. Moscow, SU HSE, 2000. 211 p.
- [7] Machlup F. The production and Distribution of Knowledge in the United States. Princeton, 1962. P.29-64.
- [8] Masuda Y. The information Society as Post-Industrial Society. Wash., 1981; Stonier T. The Wealth of Information. L., 1983. 112 p.
- [9] Martin W. I. The Information Society. L., 1988. 221 p.
- [10] Porat M., Rubin M. The Information Economy: Development and Measurement. Wash., 1978. PP.10-71;
- [11] Slavin B.B. The Information Society as New Social Formation // Electronic State, issue 1 (08 December 2008). PP. 12-15
- [12] Webster F. Theories of the Information Society. – Moscow: Aspect Press, 2004. PP. 15-61.

ДЕМЕТРОПОЛИЗАЦИЈА НА КУЛТУРАТА НИЗ ПРИЗМАТА НА ПЕЧАТЕНИТЕ МЕДИУМИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Андон Мајхошев

Доцент д-р, Правен факултет, Универзитет "Гоце Делчев"-Штип, Македонија

e-mail: andon.majhosev@ugd.edu.mk

Сузана Џамтоска-Здравковска

Доцент д-р, Правен факултет, Универзитет "Гоце Делчев"-Штип, Македонија

e-mail: suzana.dzamtoska@ugd.edu.mk

Abstract

Во нашето истражување ние ќе се фокусираме на проблемот на (де)метрополизација на културата во Република Македонија како современ општествен феномен.

Основно истражувачко прашање во овој труд ќе ни биде дали постои (де)метрополизација на културата и на кој начин печатените медиуми во РМ пишуваат за културните настани.

Во нашето истражување поаѓаме од основната истражувачка хипотеза дека во Република Македонија во летниот период се случува (де)метрополизација на културата, односно културниот живот е поинтензивен во другите градови од државата, отколку во главниот град (метрополата) Скопје. Исто така, претпоставуваме дека сите печатени медиуми не посветуваат подеднакво внимание за културните настани.

Во истражувањето ќе се примени методот на анализа на содржина на текстовите во печатените медиуми за време од три месеци (1.06.2015 до 31.08.2015. Анализата на текстовите на печатените медиуми опфаќа шест дневни весници: "Вечер", "Вест", "Дневник", "Нова Македонија", "Слободен печат" и "Утрински весник". Ќе го анализираме бројот на регистрираните културните настани по градови во текстовите, големината на текстовите, место (рубрика) на објавување, големината на насловот, вредносна ориентација на текстот (прилогот), новинарскиот жанр и др.

Клучни зборови: метрополизација, деметрополизација, печатен медиуми, култура, културен настан.

DEMETROPOLIZATION OF THE CULTURE THROUGH THE PRISM OF PRINT MEDIA IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Andon Majhosev

PhD, Faculty of Law, University "Goce Delcev" Shtip, Macedonia

e-mail: andon.majhosev@ugd.edu.mk

Suzana Dzamtoska-Zdravkovska

PhD, Faculty of Law, University Goce Delcev, Stip/ College of Communication,
University of Sharjah, UAE

e-mail: suzana.dzamtoska@ugd.edu.mk; szdravkovska@sharjah.ac.ae

Abstract

In our research we will focus on the problem of demetropolization of the culture in the country as a modern social phenomenon.

Primary research question in this paper will be whether there is (de) metropolization of culture and how the print media in Macedonia write about cultural events.

In our research, we are guided by basic research hypothesis that the Republic of Macedonia in the summer going demetropolization of culture or cultural life is more intense in other cities of the country than in the city (metropolitan) Skopje. Also, we assume that all print media do not pay equal attention to cultural events.

The research will apply the method of content analysis of the articles in the print media for a period of three months (1.06.2015 to 31.08.2015). The analysis of the print media covers six daily newspapers "Vecer", "Vest", "Dnevnik", "Nova Makedonija", "Free Printing" and "Utrinski Vesnik". We will analyze the number of registered cultural events in cities in the texts, the size of text, place (box) of publication, title size, value orientation of text (article), journalistic genre and more.

Key words: *metropolization, demetropolization, printed media, culture, cultural event.*

Вовед

Голем број држави, меѓу кои и РМ, денес се соочуваат со еден современ културолошки проблем и феномен наречен културна метрополитизација. Ова подразбира концентрација на културните установи во метрополата, односно главниот град, што подразбира побогат и подинамичен културен живот во неа. Овој општествен феномен не ја одминува ниту РМ. Имено, најголем број од културните институции и установи се концентрирани во главниот град Скопје, а со тоа и бројот на културните настани е позастапен во него, отколку во другите градови од државата. Но, има периоди, особено летниот период, кога културните настани се значително помалубројни и со послаб интензитет

Културата и културните настани се тесно поврзани со креативноста на културните работници и создавање на културни вредности во најразлични културни форми (филм, театар, музика, книга, уметност) и др. Културните форми на изразување немаат сами по себе своја уметничка и културна вредност доколку нема реципиенти кои тоа ќе го апсорбираат. Културните вредности се наменети за граѓаните кои се консументи на разни културно-естетски форми зависно од неговиот културен афинитет и вкус. Посетеноста на еден културен настан зависи од повеќе фактори, но најмногу од квалитетот на културниот производ и потребата на граѓанинот за релаксирано користењето на сопственото слободно време.

Печатените медиуми од секогаш покажувале интерес кон темите, проблемите и настаните од културата. Тие со забележителен интерес ги регистрираат културните настани. Во однос на новинарските жанрови, печатените медиуми ги применуваат сите форми на новинарско изразување (вест, информација, извештај, коментар)

Како информираат печатените медиуми за културата и културните настани во РМ ни послужи нашето истражување на новинарски текстови во печатените медиуми кое го спроведовме во периодот од 1.06.2015 до 31.08.2015 година

1. Методолошки пристап

Ова истражување се заснова на пребарување на новинарски текстови во печатените медиуми во кои се третираат културни настани. Со анализата се опфатени сите дневни печатени медиуми кои се разликуваат по уредувачката политика, тиражот, влијанието, и медиумските карактеристики. Печатени медиуми кои се анализирани се: Вечер, Вест, Дневник, Нова Македонија, Слободен печат и Утрински весник. Истражувањето се темели на собирање на податоци за бројот на текстовите според местото на објавување (печатен

медиум), големината на текстот, новинарскиот жанр, вредносната ориентација на текстот..... За таа цел, во трудот ќе бидат квантитативно нотирани сите текстови кои се однесуваат на културата и културните настани. Истражувањето е обавено со комбинација на квалитативната и квантитативна анализа на содржината. Со пребарувањето на третирањето на прашањето на културните настани во печатените медиуми во горенаведениот период, ќе дојдеме до конкретно сознание дали и во колкав степен е застапен феноменот метрополизација на културата во РМ.

2. Општествен контекст на истражувањето

Периодот кој што е предмет на истражување (анализа) се совпаѓа со летниот период (1.06.-31.08.2015), кога во поголемите градови во Македонија се одржуваат традиционалните културни манифестации под називот "културни лета". Исто така, во овој период Министерството за култура ја имплементира акцијата *"Топол културен бран"*, кое од Буџетот на РМ финансира одржување на културни настани во помалите градови во државата, со што одредени културни настани се доближуваат и до граѓаните од помалите населени места (Крива Паланка, Кратово, Винаца, Валандово, Дебар, Берово, Демир Хисар, Свети Николе, Ресен, Радовиш, Пробиштип и др.).

3. Поим и ставови за (де)метрополизација на културата

Метрополизацијата е индустриски феномен и таа е тесно поврзана со процесот на индустриското општество. Метрополизацијата ја дефиниравме како процес на концентрација на институциите и установите во главниот град (метрополата) на една држава. Деметрополизацијата можеме да ја детерминираме како обратен процес од метрополизацијата, односно преселување на институциите и установите од главниот град (метрополата) во други помали населени места (општини) МАНУ го воочува проблемот со метрополизација на државата.

Република Македонија, како и многу други држави во светот, се соочува за проблемот на метрополизација на општествениот живот, вклучувајќи ја и културата. Скопје како главен град на Република Македонија има најголема концентрација на културни установи и институции, и затоа во него се одржуваат најголем број на културни настани.

Преседателот на МАНУ¹, д-р Владо Камбовски, воочувајќи го овој проблем изјави дека: *“Неопходно е сите сегменти од општественото живеење да се развиваат и во другите делови на државата, а не да се централизира во најголем дел во Скопје”....бидејќи одделни региони се соочуваат со пад на наталитетот и иселување. Исто така, овој феномен е синоним за Скопјеизација на културата.*

Министерот за култура на Србија, Братислав Петковиќ, во 2012 година, најавувајќи ја новата стратегија за развој на културата во државата, изјави дека ќе спроведе *“деметрополизација на театрите во Србија и дека тоа ќе биде можност и луѓето во малите места да гледаат убави театарски претстави”*².

4. Резултати од истражувањето

4.1 Број на текстови по местото на објавување

Табела бр. 1. Текстови спрема местото (весникот) на објавување

Од извршената анализа и пребројувањето на текстовите за културните настани во весниците: Нова Македонија, Слободен печат, Дневник, Утрински весник, Вечер,

Име на печатениот медиум	Број на текстови	Проценти (%)
"Дневник"	42	15.6%
"Вечер"	41	15.2
"Вест"	63	23.5
"Нова Македонија"	53	19.7
"Слободен печат"	4	1.48
"Утрински весник"	66	24.5
Вкупно	269	100%

¹ МАНУ: Македонска академија на науките и уметностите.

²<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/16/Kultura/1213396/Sledi+demetropolizacija+pozori%C5%A1ta.html> (отворена на ден 31.08.2015)

Вест, во периодот 1.06. до 31.08.2015 година, добиени се вкупно 269 резултати. Од горната табела можеме да констатираме дека на **прво место** според бројот на објавени текстови за културата и културните настани е весникот "Утрински весник" со вкупно 66 текста што е 24.5%. На второ место се наоѓа весникот "Вест" со 63 објавени текста, што е 23.5% од сите објавени текстови во наведениот период. На трето место е весникот "Нова Македонија" со 53 објавени текста или 19.7%. Следуваат весникот "Дневник" со 42 текста или 15.6%, "Вечер" со 41 текст (15.2%) и "Слободен печат" со само 4 текста или 1.48%.

4.2 Вредносна ориентација на текстовите за културата, културните настани и проблеми во РМ

„За културата и културните настани“ во текстовите доминантна е неутралната и позитивната оценка со која се среќававме. Вредносната ориентација на претставувањето на прашањето на културата и културните настани произлегува од содржината на текстот.

Табела бр. 2 Вредносна ориентација на текстовите

Оценка	Оценка во однос на општествениот контекст		Оценка за културата и културните настани	
	f	%	f	%
афирмативно	46	17.1%	36	13.3%
негативно	6	2.2%	57	21%
неутрално	168	62.5%	140	52%
неопределено	49	18.2%	35	13%
Вкупно	269	100%	269	100%

Во оценката на вредносната ориентација на текстовите за културата и културните настани, разликувавме вредносна ориентираност спрема општествениот контекст и вредносна ориентираност кон културата и културните настани. Анализата покажа дека ваквото разликување е потребно со оглед на разликите кои овде се јавуваат.

Во однос на анализата на вредносната ориентација на општествениот контекст поточно опкружувањето во кое се остваруваат културата и културните настани, текстовите најчесто се неутрално насочени (ориентирани), односно 168 текста неутрално го третираат опкружувањето на

културата што е (62.5%) од вкупниот број на објавени текста, додека само шест текста или 2.2% негативно го третираат опкружувањето на истите. Афирмативните текстови за културата и културните настани изнесува 46 што е (17.1%), а вредносно неопределени се 49 текста или 18.2%.

Во однос на анализата на вредносната ориентација (оценка) на текстовите за културата и културните настани (Табела бр. 2), најголем дел од текстовите (140) се вредносно неутрални или 52%, додека 21% од текстовите се негативно ориентирани, а само 13.3% се афирмативно ориентирани (наочени).

4.3 Жанрови на текстовите за културата и културните настани

Текстовите за културата и културните настани се во пет жанрови: вест, извештај, интервју, статија и коментар. Првите три жанра се класифицираат во фактографски, додека следните два во аналитички.

Табела 3. Број на жанрови на текстовите во периодот 1.06.-31.08.2015

Жанрови	Културни настани	Процент (%)
Вест	170	63.5%
Извештај	54	20%
Статија	20	7.4%
Интервју	9	3.4%
Коментар	8	3%
Репортажа	4	1.5%
Козерија	2	.075%
Патепис	2	0.75%
Вкупно	269	100%

Според нашите анализи на текстовите за културата и културните настани (види табела број 3), односот помеѓу фактографските и аналитичките

текстови е речиси 9:1 (10.4%), т.е. извештај, вест и интервју сочинуваат 89.6% од сите текстови, а статиите и коментарите како аналитички жанрови изнесува 10.4% од вкупниот број на текстови.

Евидентно е дека, меѓу жанровите кои медиумски го обработуваат прашањето на културата и културните настани апсолутно доминираат *веста* (63.5%) и *извештајот* (20%).

4.4. Големина на наслов, должината на текстовите, место (рубрика) на објавување

Во продолжение ги прикажуваме табеларно резултатите во однос на големината на насловот.

4.4.1 Големина на насловот

Табела бр. 4. Големина на насловот

Големина на насловот	Во броеви	Во (%)
Мал	102	38%
Среден	75	27%
Голем	29	10.7%
Огромен	12	4.4%
Антрфиле, вест, вест во низа	66	24.5%
Вкупно	269	100%

Според анализата на големината на насловите за културата и културните настани (види табела број 4), евидентно е дека, меѓу жанровите кои медиумски го обработуваат прашањето на културата, односно културните настани апсолутно доминира малиот *наслов* (38%). Потоа следува средната големина на насловите (27%) и големите (10.7%), додека 24.5% од текстовите се вест во низа со антрфиле.

4.4.2. Големина на текстовите

Големината, односно должината на текстот, исто така, е значаен параметар за третирањето на печатените медиуми на прашањето на културата и културните настани. Во продолжение ги прикажуваме податоците за големината на текстовите табеларно.

Табела бр. 5. Големина на текстовите

Должина на текстот	Во броеви	Во (%)
Цела страна	15	5.5%
Голем	39	14.1%
Среден	69	25.6%
Мал	119	44.2%
Антрфиле, вест во низа и без наслов	27	10%
Вкупно	269	100 (%)

Според анализата на големината на текстовите за културата и културните настани (види табела број 5), евидентно е дека, преовладуваат малите (кратки) текстови (44.2%), потоа следуваат текстовите со средна големина (25.6%), а на трето место се големите текстови (14%). Само 5.5% од текстовите биле опфатени на цела страна (Охридско лето и Струшките вечери на поезијата). Од наведените податоци можеме да заклучиме дека печатените медиуми не посветуваат соодветно внимание на прашањето на културата и културните настани во Македонија, особено ако се има во предвид дека најголем дел од културните манифестации имаат меѓународен карактер ("Охридско лето", "Струшки вечери на поезијата", "Галичка свадба", "Ликовни колонии", "Фестивал на Античка драма" и др.).

4.4.3 Место (рубрика) на објавување

Во продолжение ги прикажуваме податоците табеларно и преку графикони за рубриките на објавување на текстовите:

Табела бр. 6. Рубрика на објавување на текстот

Рубрика	Броеви	(%)
Култура	91	34%
Актуелно	46	17%
Хроника	39	14%
Насловна страна	11	4%
Коментар, анализа	22	8%
Трибина	15	6%
На прво место	5	2%
Политика	11	4%

Македонија	20	6%
Колумна	6	2%
Отворена страна	3	1%
Вкупно	269	100 (%)

Врз основа на анализата на рубриките (табела бр. 6) најголем број од текстовите за културата и културните настани се лоцирани во три рубрики од печатените медиуми: култура (34%), актуелно (17%), хроника (14%) или над 65% од сите објавени текстови.

5. Градот Охрид како културна метропола

Од анализата на содржината на текстовите во печатените медиуми најмногу текстови се напишани за културните настани во Охрид (Охридско културно лето), за кои се напишани вкупно 75 текста, потоа следи Битола (Битфест, Фестивалот Шекспир) за кое се напишани вкупно 48 текста, на трето место се културните настани во Скопје со 37 текста,³ на четврто место се културните настани во Велес со 28 текста, на петто место се културните настани во Струга со 24 текста, Галичник со 15 текста, Прилеп со 12 текста, Штип со 10 текста, Струмица со 6 текста итн.

Горенаведените податоци зборуваат дека во летниот период главниот град Скопје не е културна метропола во Република Македонија, бидејќи 2/3 од културните настани се одржувале надвор од метрополата. Овој епитет го добива градот Охрид, пред се поради најголемиот број на културни настани (фестивали, манифестации), при што најголемо културно значење има традиционалната културна манифестација "Охридското културно лето", за кои речиси сите дневни печатени медиуми пишуваат за културните настани што се случуваат во рамките на овој реномиран фестивал на културата и уметноста. Ова се должи и на географските и климатски предности што ги има градот Охрид како туристички центар во Македонија, каде во летниот период овој познат туристички град е преполн со туристи на кои им се нуди разнелика културна програма.

³ Во оваа бројка за град Скопје влегуваат и културните настани кои се одржани во сите општините.

Заклучоци

Феноменот на метрополитанизација на културата е присутен во сите држави во светот, па и во Република Македонија. Девет месеци од година над 50% од сите културните настани во државата се одржуваат во главниот град Скопје.

Во летниот период во Република Македонија се појавува феноменот на деметрополитанизација на културата во облик на културни лета. Ова подразбира дека 2/3 од културните настани се случуваат во другите градови од државата, особено во Охрид и Битола, со што главниот град Скопје во летниот период го губи приматот на културна престолнина, а главен град на културата станува Охрид.

Во истражуваниот период (90 дена) во шест печатени дневни весници објавени се вкупно 269 текста за културата и културните настани. Во просек дневно биле објавувани помалку од три текста, поточно 2.98 текста.

Печатените медиуми во Република Македонија преку свои текстови не посветуваа соодветно внимание на прашањето на културата и културните настани во однос на значењето за афирмацијата на културата и културните настани и вредности.

Најголем дел од текстовите имаат неутрална вредносна ориентација, а значаен дел од текстовите се со позитивна вредносна ориентација.

Внимание на ова прашање посветија речиси сите дневни печатени медиуми во државата, но најмногу "Утрински весник" (66 текста), "Вест" (63) и "Нова Македонија" (53).

Евидентно е дека, преовладуваат малите текстови со (44%) застапеност, потоа следуваат текстовите со средна големина (25.6%), а на трето место се големите текстови (14.1%). Само 5.5% од текстовите биле опфатени на цела страна. Од наведените податоци можеме да заклучиме дека печатените медиуми во наведениот период не посветувале соодветно внимание на прашањето со културата и културните настани во Македонија, особено ако се има во предвид бројноста на културните настани.

Евидентно е дека, меѓу жанровите кои медиумски го обработуваат прашањето на културата и културните настани апсолутно доминираат *веста* и *извештајот*. Културните настани и проблеми многу малку се коментираат.

Во однос на рубриката на застапеност на текстовите евидентна е голема хетерогеност на рубриките. Најзастапени се текстовите во рубриката "Култура", "Актуелно" и "Хроника".

Литература

"Вест", сите броеви од 1.06.-31.08.2015 година;
"Вечер", сите броеви од 1.06.-31.08.2015 година;
"Дневник", сите броеви од 1.06.-31.08.2015 година;
"Нова Македонија", сите броеви од 1.06.-31.08.2015 година;
"Слободен печат", сите броеви од 1.06.-31.08.2015 година; и
"Утрински весник", сите броеви од 1.06.-31.08.2015 година

Интернет

[http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/16/Kultura/1213396/Sledi+demetropolizaci
a+pozori%C5%A1ta.html](http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/16/Kultura/1213396/Sledi+demetropolizaci+a+pozori%C5%A1ta.html) (отворена на ден 31.08.2015)